This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

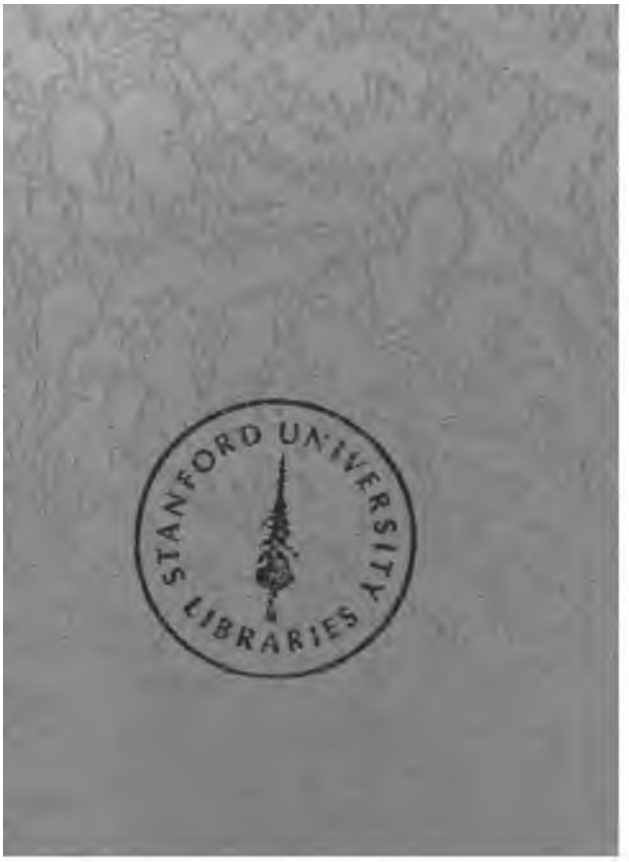
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

cc 97

Milarov, S. N.
11

С. Н. МИЛАРОВЪ.

ИСТОРИЯ

НА

БЪЛГАРСКИЙ НАРОДЪ

679—1877.

ПЛОВДИВЪ
СЕЛАСТНА ПЕЧАТНИЦА
1885.

ПРѢДГОВОРЪ.

Предстоящето съчинение съдържа по възможности пъленъ прѣгледъ на всичкитѣ събития и фази, прѣзъ които е прѣминалъ български народъ отъ началото на заселяването си въ Балканский Полуостровъ все до послѣднята Освободителна война прѣзъ 1877—8 г. То е раздѣлено на два дѣла. Вторият Дѣлъ, въ който е изложенъ поминъкътъ на Българитѣ подъ турското господство както и прѣдуготовителний вѣкъ на наший народъ — отъ 1760—70 до 1860—70, съ подробна расправа за голѣмото, подъ име Черковний въпросъ познато, народно наше движение противъ Гръцката Патриаршия, е собственно трупътъ на всичкото съчинение, догдѣто Първиятъ Дѣлъ, който, при това, е и доста по-малъкъ и въ който сж изложени по-старитѣ сждби на Българитѣ, служи повечето като предходна основа и срѣдство за по-точното разбирание смисълътъ на българското движение въ новий тозь вѣкъ, въ който сме настанжли и се подвизаваме. Засжхналитѣ урви и корита изъ планинитѣ и изъ поленитѣ показватъ прѣзъ гдѣ, естественно, потичатъ водитѣ отъ растопенитѣ въ пролѣть снѣгове . . . Въ днешний вѣкъ настана пролѣть и за нашия народъ, — неговитѣ естественни сили потекли сж вече изъ нѣкои отъ тие стари урви и корита . . . Гениаленъ Царь, смѣлъ държавенъ или воененъ авантюристъ, дълго робуване подъ едно чуждо господство или пъкъ неотразимото влияние на една блѣскава, иностранна, цивилизация, могжтъ да измѣнятъ посоката на държавното или културното развитие у единъ народъ, — но . . . само временно. Народъ, който има свои собственни културни основи въ миналото си и съ когото сж сраснжли извѣстни народни страсти и идеали, рано или късно се обраща пакъ къмъ естественната си посока, диктувана нему отъ тѣзи страсти и идеали, отъ географическото положение на земята му и отъ голѣмитѣ нейни национални, политически и икономически интереси. Пита се сега, искатъ да кажатъ нѣ-

то никакъ да не мари за народнитѣ идеали: пълното ни освобождение и обединение, а да възприима щото българското наше име и языкъ да се замете и заглъхне въ обще-человеческата масса. Азъ поне такъвъ Българинъ не познавамъ. Слѣдователно ние всички милѣемъ за българското си име, както и зарадъ идеалитѣ, които се таятъ въ тая часть отъ человѣческий родъ, която носи това име. Ние всички се наричаме и се чувствуваме като народъ български и сме рѣшени да си прѣбждемъ така. А това е най-ясното свидѣтелство зарадъ свързкитѣ, които вържатъ съвременното българско поколение съ безкрайний редъ поколения отъ хиляда и по'вече години на-самъ и които свързки никакви дълги вѣкове робство и гробовно потѫпяване не сѫ могли да затриятъ. Ние, и днесь, пакъ възставаме съ сѫщитѣ почти страсти и идеали, съ които сѫ се вѣстявали нашитѣ прѣдѣди отъ височинитѣ на българскитѣ планини. Истина е, че бившиятъ нашъ политически и държавенъ животъ не е оставилъ велики памятници отъ литература и искуства. Ние не сме имали знаменити списатели и поети, славни домостройци, живописци и ваятели, които да сѫ оставили памятници за вѣковетѣ, за народитѣ. Но причината на това е че нашата държава настанѫ и се свърши въ най-тъмний периодъ на общата история: между заглъхването, и въ сама Византия, на старата грько-римска образованость и между пробудването на европейскитѣ народи въ новий вѣкъ (15-то столѣтие). Слѣдъ покръстеването ни нашитѣ по'-високи кржгове: духовенството, болярите и царский дворъ — почнѫхѫ да се кърмятъ отъ най-гнилитѣ сокове на единственната тогава цивилизация на „Низкото Царство", и тие византийски сокове отровихѫ ново-родената наша литература както и всичкий ни дворски и обществень животъ; тѣ закопахѫ царството на Бориса, както, по'-сетнѣ и царството на Асѣня. Нашитѣ прѣдѣди направихѫ фатална погрѣшка, като поискахѫ да прѣсадятъ цѣлото дърво на дворската и калугерската византийска цивилизация върху българската почва, безъ да раскопаятъ, освѣжѫтъ и полеятъ дърво-то на собственнията български битъ, та тогава, на това самородно дърво, да присаждатъ нó-здравитѣ фиданки на цариградската цивилизация, т. е. останкитѣ, които бихѫ намѣрили отъ старата еллинска и римска цивилизация, именно

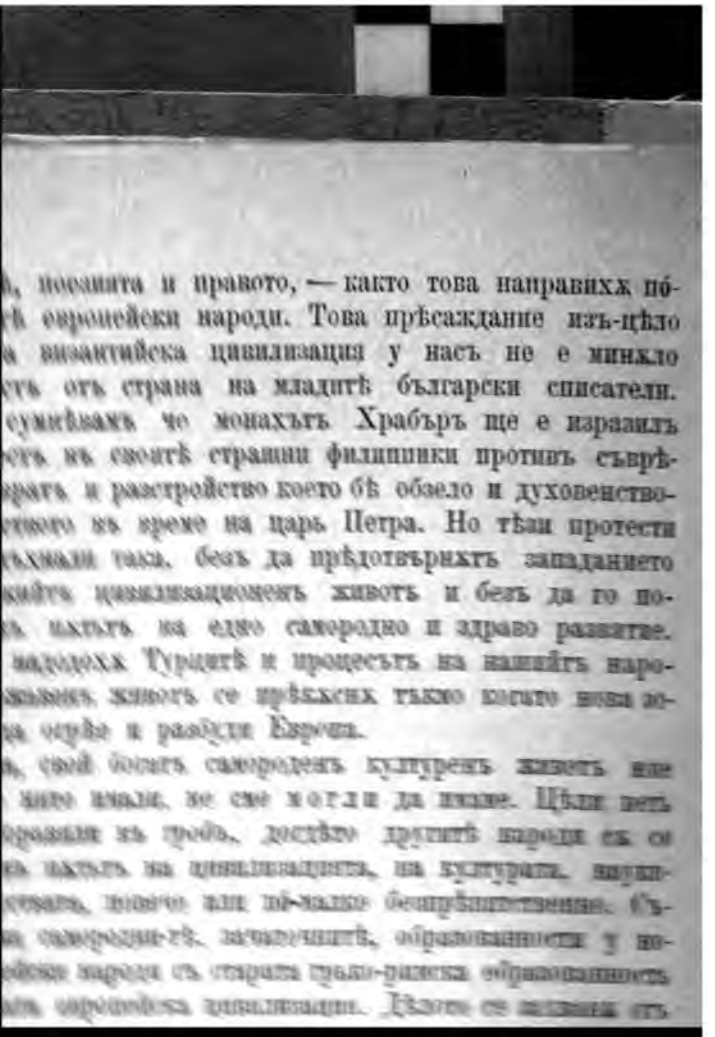

, поезията и правото, — както това направихѫ по-
ѣ европейски народи. Това прѣсаждание изъ-цѣло
а византийска цивилизация у насъ не е минѫло
ъ отъ страна на младитѣ български списатели.
сумнѣвамъ че монахътъ Храбъръ ще е изразилъ
отъ въ своитѣ страшни филиппики противъ съврѣ-
ратъ и разстройство което бѣ обзело и духовенство-
ството въ време на царь Петра. Но тѣзи протести
ъхнали така, безъ да прѣдотвърнѫтъ западанието
кийтъ цивилизационенъ животъ и безъ да го по-
ъ пѫтьтъ на едно самородно и здраво развитие.
надодохѫ Турцитѣ и процесътъ на нашийтъ наро-
жавенъ животъ се прѣкѫснѫ тъкмо когато нова зо-
а огрѣя и разбуди Европа.
, свой богатъ самороденъ културенъ животъ ние
ито имали, не сме могли да имаме. Цѣли петь
ъ въ гробъ, досдѣто другитѣ народи съ се
ъ пѫтьтъ на цивилизацията, на културата, науки-
ствата, повечо или по-малко безпрѣпятственно. Съ-
а самородни-тѣ, зачаточнитѣ, образованности у но-
йски народи съ старата грако-римска образованность
ата европейска цивилизация. Дѣлото се задвижи отъ

ду представители, които сѫ се образовали и възпитвали при изворитѣ на всичкитѣ тия, до негдѣ особити, цивилизации. Пита се сега: какъ трѣбва да постѫпимъ, за да се възродимъ въ дѣйствителенъ новъ животъ, та да не заглъхнемъ както нашитѣ прѣдѣди, а да провирѣемъ въ държавний и обществений животъ, въ литературата, наукитѣ и искуствата? — Смѣло мога да отговоря че ние трѣбва да постѫпимъ не както нашитѣ прѣдѣди, които се възползували отъ славянскитѣ букви само да прѣписватъ черковни книги и да прѣвождатъ разни теологически и духовни списания византийски безъ да се взрѫтъ въ собственний си народъ, въ неговий общественъ строй и обичаи, въ неговитѣ прѣдания и пѣсни, въ самороднитѣ негови пориви и страсти и мисли, безъ да се погрижѫтъ за пречистването на прѣпълнений отъ еллински граматически и синтактически форми язикъ на старитѣ наши книги, които като направятъ лесни, разумливи и достѫпни всѣкому и като оставятъ на страна безкрайнитѣ мистически и ортодоксални субтилности и надпирателства, да оплодотворятъ поне живителнитѣ семена, съдържани въ самото Евангелие, ако вече не имъ бѣхѫ станали достѫпни жизнодатнитѣ извори на древнята еллинска и римска цивилизация. Нашитѣ днешни учители списатели, журналисти, държавни мѫжие и други дѣятелни органи съставници на литературата, управлението и обществено-културний животъ у насъ, повечето просто и безразборчиво копиратъ чуждитѣ (и тѣ не еднородни) извори, отъ които всѣки се е училъ или се е повлиялъ, и отъ това е настаналъ тоя хаосъ, едва ли не въ всичкитѣ части на наший бытъ, който хаосъ всички виждаме и всички чувствуваме. Само на една почва могѫтъ разнитѣ интелигентни сили у насъ да застанѫтъ въ купъ, за да изучватъ отъ единъ изворъ една най-важна наука, — то е почвата на родното пепелище, изучването на собственний бытъ. Само една е науката, която може да отвѫди онова самородно българско дърво, на което да присаждаме фиданки здрави отъ модерната цивилизация, фиданки които нѣма да отровятъ и затриятъ коренитѣ на родното наше дърво; — а тазъ наука е: изучването на историята ни, старата и новата, запознаването на тойзи самороденъ български животъ който се изразява въ народнитѣ правни обичаи и отношения, въ прѣданията, пѣснитѣ и пословицитѣ, въ язикътъ, въ харак-

Слушалъ съмъ да пи
не показвала свѣтли стран
вление. Това не е истина.
история съ оная на велики
Ние нето сме имали време
нашата история, сравнена с
рии или пъкъ сравнена съ
стадиятъ, до който запрѣхме
сме имали голѣми завоевател
посрѣдъ едновременнитѣ с
народни възстания противъ
и на Търновский погърчени
самитѣ Византийци и самитѣ
лѣми български робувания Н
имена, достойни за всѣка поч
история трѣбва да се изучв

Не по-малко е погрѣш
който пишемъ си е много
или фрази не отбира, нека с
казваме и за языкъ. — а наі
сляме. А то е че всѣкой, а
во да ни погледа и да пог
нѣмате. Ако го имате, гдѣ съ
пломитѣ на языка сж: грам
словарьтъ му. Като

Въ настоящето съчинение сѫ събрани и съставени въ свързка, хронологическа и логическа, събитията, фазитѣ и обстоятелствата прѣзъ които е преминѫлъ, и посрѣдъ които е живѣлъ наший народъ отъ край до днешни день. Книгата е написана за обикновени читатели, безъ обременителни цитати и указания на извори, отъ гдѣто сѫ черпени разнитѣ свѣдѣния. Това не считамъ за голѣмъ недостатъкъ прѣдъ видъ на публика-та, за която се прѣдназначава тая история. Но смѣя да заевѫ че за съставянието ѝ съмъ се ползувалъ почти отъ всички нѳ познати извори и съчинения които сѫ писани по българската история, и още че съмъ употрѣбилъ за това многогодишни трудове и бавяния изъ тия въпроси.

Quid potui feci, faciant meliora potentes.

Срѣщу 11 Маий 1885 г.

С. Миларовъ.

Подъ названието **Църковни Въпросъ** разбираме голѣмата борба, която българский народъ бѣше повелъ отъ деньтъ на своето събуждане въ деветний, 19-й, вѣкъ срѣщу Цариградский Патриархатъ и неговитѣ духовници, или по-добрѣ казано, срѣщу гърцкий въ Турция народъ — съ цѣль, да повърне вехтата независимость на своята церковно-народна, славянска, перархия и да обедини всичкий народъ подъ нейното началство. Това бѣше борба не по догматически начала или канонически правила, които, въ сжщность, фигурирахж на чело само за лика-прилика, а бѣше борба народна и политическа за побѣдата на българското слово и на българската власть въ тритѣ по-главни провинции на Балканский Полуостровъ.

Такава борба за духовна независимость на българетѣ отъ Цариградъ имаше и въ тъмнитѣ вѣкове на нашето робство подъ турцитѣ, имаше я още по времето на минжлата наша политическа независимость. Въ сжщность тя настана отъ деньтъ на покърстяването на българетѣ. Може даже да се каже, че първоначалний симптомъ на тая борба се яви въ самитѣ пророчества на *ума* Омортага противъ християнетѣ въ тогавашното му поганско царство.

Но сжщинската причина, сжщинский резонъ на тая борба възлиза още по високо въ давностьта: имено отъ когато, славянскитѣ племена, които бѣхж заселили Балканский Полуостровъ, струпирани въ извѣстно цѣло отъ Аспаруховий народъ — помислихж да съставятъ силно, отдѣлно отъ Цариградъ, царство на Балканский Полуостровъ. То бѣше, и е, борба на провинциитѣ срѣщу естественната имъ столнина, борба на крѣхката славянщина срѣщу византийската цивилизация, на българский народъ срѣщу гърцкий.

И съвременний църковни въпросъ, който всички помнимъ, не е нищо друго освѣнъ вариация отъ тая борба. — той е една халка въ дългата верига. Тозъ въпросъ, съ прогласението на схизмата въ 1872 г. се счита за свършенъ. Но борбата остана, тя трае и нейний край неможе да се прѣвиди . . .

ната, славянската, но и на държавната, бълга
свързва тие двѣ начала и ги прави да се подк
да служатъ като подлога едно на друго. Тя минава к
прѣзъ всичката история на бълг. народъ. Тя
на наший духовни, народни и политически животъ.
пенъ характеръ има особито послѣднята фаза на
Черковний въпросъ.

Ядката на настоящето ми съчинение е един
рический прегледъ на събитията по Черковний въ
точно разбирване на новата наша въ днешний в
захващамъ съ нѣкои студии върху миналий черк
и социални животъ на българетѣ прѣзъ двѣтѣ
ства и прѣзъ двѣтѣ ни робувания: подъ гърцитѣ
и подъ турцитѣ на послѣдъкъ. А крайната ми цѣ
ся главнитѣ черти на български животъ и характе
ли и влиятъ върху него различнитѣ капитални обст
е е показалъ той било въ миналитѣ, било въ съвре

Истина е, че такава една задача далече над
и и срѣдства. Но като се земе че до сега нѣма
истематично написано по черковний въпросъ, и
ло достаточно внимание върху уроцитѣ, които
тория, нето пакъ се е помислевало сериозно за
мѣрване български политически и обществень х
на български народъ на Балкански

ПЪРВИ ДѢЛЪ.

I.

Заселването Балк. полуостровъ отъ Славяне, тѣхний животъ и устройство, борбитѣ имъ съ Византия. Пристигането на българетѣ, тѣхний животъ и характеръ, правлението на държавата имъ съ недостатъцитѣ му. Процесътъ на сливането двата елемента, развитието и борбата на християнската мисъль между тѣхъ, — до покърстеването на Бориса.

Славянскитѣ племена, които въ пьрвитѣ вѣкове слѣдъ Христа населяваха голѣма часть отъ Срѣдня и отъ Источна Европа, заблъскани отъ грамадний порой на преселението на народитѣ, който бѣше закипѣлъ отъ къмъ Истокъ, отъ къмъ Азия—трѣбваше да се поклатѫтъ и тѣ, и като напуснатъ своитѣ мирни жилища, своитѣ стада и полета, трѣбваше сами или пакъ сдружени съ други, германски, племена и народи, да се мѣстятъ къмъ юго-западъ или къмъ югъ, и да си дирятъ нови жилища.

Така, споредъ по новитѣ издирвания, пьрвитѣ славяне, които се появихѫ на Балк. полуостровъ, бѣха *Карпитѣ и Язигитѣ, и то въ краятъ на II-то столѣтие.*

Отъ тогава настана голѣмиятъ оня процесъ на пълното заселване Балк. полуостровъ отъ Славяне, който можѣ да се свърши горе-долу едва слѣдъ 4—5 вѣка.

Това заселване ставаше по три начина. Или Славянетѣ нахлуваха заедно съ други полу-диви (германски) народи, та си оставахѫ въ полуостровътъ като пущахѫ своитѣ насилници (по нѣкога съюзници) да се вращатъ назадъ, за да опустошавать други земи, — или направяхѫ миренъ договоръ съ Византийцитѣ за населва-

ние въ полуостровътъ, — или пакъ сами съ оржжие въ ржка преминавахж Дунавътъ и се установявахж въ полуостровътъ.

И така части отъ почти всичкитѣ главни, въ днешно време, племена славянски, състоящи отъ крѣпки, израснали, русокоси, Славяне, подъ разнитѣ названия на: *Сѣверяни, Тимочани, Моравани, Срби, Захлумяни, Травуняни, Конавляни, Дукляни-Неречани, Хрвати, Брзаци, Струменци, Смоияни, Ринхини, Сагудати, Драговичи, Вайонити и Велегезити*, испълнихж постепенно почти всичкий полуостровъ отъ единътъ му край до другиятъ, — а измежду тѣхъ бѣхж поостанали части отъ древнитѣ жители на полуостровътъ, каквото: *Албанцитѣ, Бесситѣ, Сапаитѣ, Неропитѣ, Долопитѣ*, а най-вече *Власитѣ*, на които селенията, бѣхж пржснати почти по всичкий полуостровъ.

Подъ своитѣ *старости* и *воеводи* или князье или *жупани*, славянскитѣ *старѣйшинства* заселвахж горитѣ, поленитѣ и долинитѣ, въ колиби раздалечь една отъ друга, разработвахж земята или пасѣхж стадата си, — а между блата или пакъ на краища отъ височинитѣ съзиждахж си *жупски градове* съ обкопи и хендеци. Вътрѣшното имъ устройство бѣше крайне демократическо и много питомо.

Земята бѣше общо притяжание на всички и всички еднакво се ползували отъ нея. За наказание служило имъ, просто да отхвърлять нѣкого отъ кржгътъ на фамилията. Жената е завзимала положение доста почетно. Пълно равенство имало въ правата между членоветѣ на старѣйшинството. Хванати неприятели не държели вѣчно като робове, а слѣдъ извѣстно време прѣдлагали имъ да се откупять или пакъ ги приемали въ свободнитѣ си старѣйшинства. Общини тогава още не е имало, а само роднински скупове, фамилии, сир. старѣйшинства.

Бащата, или най-старий братъ ржководѣлъ съ съдѣйствието на домакинката всичката домашна икономия на старѣйшинството и вършѣлъ религиознитѣ обряди, като староста. Староститѣ си избирали за жупанъ, кого да е отъ едно извѣстно старѣйшинство, което за тогава е прѣдставлявало примитивната славянска аристокрация. А въ вситѣ важни случаи жупанътъ е свиквалъ староститѣ на съвѣтъ. По чувството на равенство и на неподдатность камъ прессия или первенство било е толкова [illegible] що щото староститѣ или жупанитѣ сж се карали помежду си [illegible] вѣли често въ несъгласие. А инакъ независимостьта си [illegible] съвременний историкъ

Маврикий, обичать по'вече отъ всичко друго, и никакъ не се оставять да падиать въ робство.

Вѣрата на тие Славяне била е не идолопоклоническа, а само поганска. Главний Богъ имъ е билъ Гръмникъ или Перунъ богъ на свѣткавицата, комуто сѫ принасѣли като жертва волове, а и други животни, — а имали сѫ и други богове и единъ купъ второстепенни божества като русалки, самовили, самодиви, юди, върколаци и т. н. Храмове не сѫ имали, нето идоли, нето пакъ редътъ на жрецитѣ се е билъ още развилъ и опрѣдѣлилъ като отдѣлна *каста*. Староститѣ сами сѫ клали и принасѣли жертви въ опрѣдѣлени планински мѣста и други хубави гѫсталаци. Въобще Славянетѣ олицетворявали силитѣ т. е. прелеститѣ и страхотитѣ на естеството, и сѫ ги дѣлили на добри *богове* и зли *бѣсове*. За душата вѣрвали сѫ, че тя се намира въ гърдитѣ на человѣка, и че се проявлява чрѣзъ дишането. Слѣдъ смъртьта мислили сѫ, че има животъ — на небето т. е. въ раятъ.

Така заселени балканскитѣ Славяне, съ това си устройство и животъ и съ тойзи си характеръ, — а поставени подъ толкозъ близкото влияние и надмощие на византийската цивилизация, блѣскъ и сила и на византийскитѣ хитрости, — прѣдставять едно отъ най рѣдкитѣ явления въ историята. Догдѣто отъ една страна виждаме, че тѣ се приематъ въ обятията на Византия, че тѣ ставать отлични византийски военачалници каквото Анегисклъ, Опогость, Всегородъ, Доброгость, Велизаръ, Свирунъ, Татимиръ и пр. или даже императори, каквото Юстинъ и Юстинианъ, насочени да покоряватъ сами своитѣ славяне, — то отъ друга страна виждаме, че тие Славяне отъ врожденното си чувство на независимость на-къмъ всѣко чуздо владичество, и ядосани отъ безпощадното стремление на Византия, за да покори и завладѣе прекраснитѣ, питомни и производителни, племена тѣхни на полуостровътъ, а насърдчвани при това и засилвани отъ постоянното прѣминаване и нахлуване на други, свѣжи тълпи Славянски, отъ отвъдъ Дунавътъ, — стресвать се, забравять миритѣ си занятия и дребнитѣ си домашни кавги, изучвать се въ всичкитѣ тогава военни искуства, устремявать се срѣщу Византийцитѣ, и показвать, споредъ свидѣтелствата на Марцелина, Прокопия, Ивана Ефески и други лѣтописци, нечута храбрость и юначества, така сѫщо на морето съ кораби, както и на суша съ пълкове, орѫжия и обсадни машини. Солунъ е ималъ да претърпи четири обсади отъ тѣхъ; на 588 л. старий Велизаръ ги

станѣлий фактъ че полуостровѣтъ — осв
гове — евесь въ рѫцѣтѣ на непокорни С
не е въ състояние да имъ наложи властьта
Но тѣзи Славяне бѣхѫ разъединени. Т
едно цѣло подъ рѫката на единъ господарь
крѣпъкъ режимъ. Напротивъ тѣ доста често
си, и нѣкои отъ тѣхъ припознавахѫ вече в
на Византия. Тѣ бѣхѫ погани и, съ време,
срѣщу пороятъ на християнството, което бѣш
велико и несъпротивно шествие изъ прѣдѣлит
тогава още християнството не бѣше се распро
въ Балк. Полуостровъ. Истина е, че още
на Константина великий, имаше епископски с
Дебелтъ, Маркианополь (сетне Прѣславъ) и Д
истина е, че вече въ IV-й вѣкъ се броять де
лиции въ Македония; истина е още че Юстин
за време бѣше възстановилъ и утвърдилъ в
върху Балк. Полуостровъ, учреди въ 535 л.
скопия въ градътъ *Юстиниана прима* (т
дилъ), — но за то честитѣ нашествия на ва
то и на самитѣ Славяне отвъдъ Дунава, конто
Полуостровъ или се заселвахѫ въ него, дъл
борби на Славянитѣ срѣщу Византийцитѣ, че
отъ една страна въ друга, — съ една дума
и вражди, които държахѫ

Отъ друга страна Византия бѣше държава едновластна и силна съ своята флота и съ своето географическо положение, което споредъ морята и Дунавътъ обхваща цѣлий полуостровъ, при това ти разполагаше съ неисчерпаеми материални сили и коварни хитрости, съ заслѣпителенъ блѣскъ и прѣвъсходна за проститѣ Славяне цивилизация; най-сетнѣ ти имаше подъ ржка всесилното срѣдство на християнската религия съ подверженний на държавната си политика патриархатъ въ Цариградъ. И споредъ всичко това можеше даже да се прѣдскаже че ако работитѣ бѣхѫ останали така то съ време Балк. Полуостровъ щѣше да бѫде превзетъ и съвсѣмъ погърченъ, както що, въ подобни обстоятелства, се романизирахѫ разноплеменнитѣ Испания и Галлия. Толкозъ повече, че извѣстни племена припознаваxѫ вече върховенството на Византия, а други, особенно по Тракия бѣхѫ вече станали сѫщи нейни поданници изложени на прекото нейно влияние.

Около това време, именно въ г. 679 една доста малка ордия сродна съ старитѣ Хазари, и съ днешнитѣ Чуваши (въ Казанката губерния, въ Руссия) отъ угро-финското племе, премина подъ началството на Исириха Дунавътъ, разби Византийцитѣ, и се спрѣ въ сѣверо-източната часть на полуостровътъ, върху Преславъ и Силистра, като протегна властьта си на югъ до Балканитѣ, а на западъ до задъ Бѣлградъ въ днешна Сърбия.

Това бѣше единъ варварски, почти полудивъ народъ, комуто занаядътъ бѣше войната. Българетѣ обграждахѫ земята си съ търновъ плетъ и въ мирно време обвардвахѫ я съ стражи, както лагерь, и не пущахѫ никого, ни свободенъ ни робъ да излѣзе отъ нея. Властьта бѣше въ ржцетѣ на единъ *ханъ* и на нѣколко боляри, и ханътъ прѣдъ да поведе ордията на война, испращаше вѣрни контрольори, за да прегледатъ орѫжията и конѣтѣ, всичко да ли е точно и натъкмено. Прѣдъ битвата бавили се съ прѣдричания, урочвания, игри и пѣсни. Знамето имъ било конска опашка. По-личнитѣ задигали ги отъ бойното поле и ги заравѣли въ могили заедно съ живитѣ имъ жени и слуги. Най честото имъ наказване, даже за прости кражби — бѣше смьртьта. Особенно пакъ за който би избѣгналъ отъ битвата или не би се покорилъ на началника си. Даже благородни, които вслѣдствие нѣкое възбунтуване се хващахѫ живи, убиваxѫ се тѣ и дѣцата и роднинитѣ имъ. Правосѫдие, истина, и ше, но варварско. Обвиненитѣ се принуждаваxѫ съ инквизиторс мѫки, за да си припознаятъ грѣшката. Тѣ чупѣли ржцѣ, колѣи

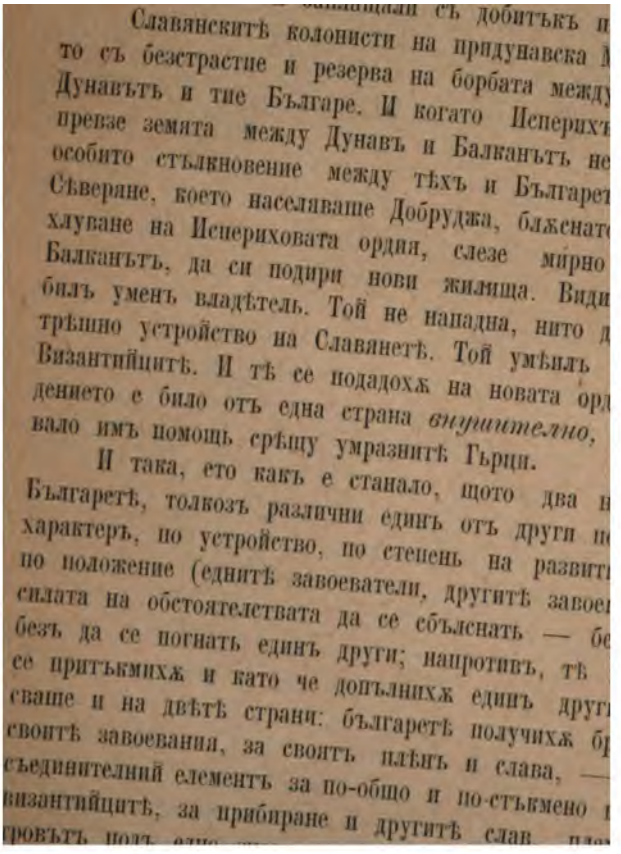

тѣхното държавно устройство, тѣхната династия, тѣхното *българско* име и тѣхний силовитъ напоръ срѣщу Цариградъ. Ето прочее какъ настана тая българо-славянска държава на балк. полуостровъ, която споредъ храбростьта на своитѣ синове, и мѫдростьта на своитѣ владѣтели, успѣ да подкрѣпи за вѣкове упорството на славянскитѣ племена срѣщу Цариградъ, и да спрѣ за винаги заплашителний процесъ на постепенното и окончателното погърчване полуостровътъ.

Режимътъ, който завладѣ още отъ начало въ Исперихората държава бѣше аристократически, болѣрски. Имаше шесть *голѣми болѣри* около *ханътъ*, които съчиняваха управляющий съвѣтъ; и при това други по-малки болѣри, отъ пришелцитѣ, които се бѣха прѣселили изъ земята, отъ което по-сетнѣ настанаха чифлици съ кули и малки дворци. А покрай и около тѣхъ, си бѣха разположени славянскитѣ селения, съ своитѣ старости и своятъ родъ аристокрация — жупанскитѣ старѣйшинства. Но види се че, на мѣста, имало е у славянскитѣ орачи лична теготня (servitude, persönliche Höribkeit), на камъ болѣрскитѣ чифтлици, но пакъ съ заплата. Инакъ всичкото устройство и положение на държавата бѣше завзело чисто български характеръ т. е. като воененъ лагерь.

Че другитѣ, по Тракия, славяне сѫ били добрѣ расположени камъ тая българска държава, свидѣтелствува това, че гърцкий царь Константинъ Погонатъ се обвърза още въ началото да плаща данъкъ на Исперихъ зарадъ Тракия, и че и македонскитѣ славяне сами направихъ и съсипахъ (на 687 г.) царя Константина Рипотмета, който се бѣше отказалъ да плаща данъкътъ, и бѣше даже поразилъ Исперихъ. За то наслѣдникътъ му, храбрий и умний Тербель (700—720) располагаше съ честьта на Цариградъ и на Истокъ съ една леснина, която може да се растълкува само съ безавѣтната прѣданность камъ него на славянетѣ отъ балк. полуостровъ. Той като молния се вѣстяваше подъ стѣнитѣ на Цариградъ, той турѣше по волята си царѣ на прѣстолътъ му, той съ ненадѣйното си нападнуване распѫди веднажъ Арапитѣ, които бѣха обсадили Византия, и сключи на 714 л. първий *търговски* трактатъ съ нея.

Това бѣше първий периодъ отъ животътъ на бълг. държава. Въ него се съглѣжда едно нагло, почти не естествено, израсване и осилване нейно. Щастливото съчетание на двата елемента, които се смѣсиха и сродиха на бойнитѣ полета, личнитѣ дарби и енергия на Тербеля, временното разслабване на Византия — бѣха причина на необикновенното явление. Въ български режимъ имаше

нашитѣ Българе съ своитѣ съплеменници отъ
при Волга, между които арабскитѣ проповѣдни
да агитиратъ. — А всички, и Славяне и Бълг
като опити отъ ненадѣйната слава, величие
толкозъ нагло ги бѣхѫ сполѣтили. Зародила се
една крайна партия, която недопущаше да прест
Гърцитѣ, и непростяваше никому поражение отъ Г
ката хитрость бѣше сполучила да си състави съ та
срѣдъ бълг. правителство, която интригуваше по
тия. Ето прочее срѣдъ какви обстоятелства се
оная страшна и гибелна криза, която не е още
подробно издирена, и която Хилфердингъ нарича «пр
ментитѣ, отъ които имаше по' сетнѣ да излѣзе н
вянска държава на Балк. Полуостровъ». Династията
ена; едни *ханове* бивахѫ убити, други просто
прѣбѣгвахѫ подъ защита у Византийцитѣ; около
ъзстанѫхѫ и поискахѫ да се изселятъ въ Мала
ога посрѣдъ непрѣстанни, интриги, вълнения и б
дъ прѣстолътъ отъ вътрѣ, и непрѣстанни во
ражения, отъ външъ . . . И то трая все до
то силовитий и непобѣдимий Каранъ не заг
лѣтѣ си, около 807 г.

Съ Крума настана третий периодъ отъ разв
лг. държава. Не влиза въ задачата ни да описва
и побѣди на четири страни

другитѣ негови занятия като възродитель и устроитель на България, за което именно има да говоримъ на това мѣсто.

Крумъ испѫкна на явѣ отъ-срѣдъ расклатенитѣ и разглобенитѣ елементи около престолътъ, — и той бѣше человѣкъ надаренъ съ силна енергия, голѣми военачалски способности и съ твърдѣ проницателенъ духъ. Всичкото му царствуване прави впечатление на една силовита буря, която мигомъ се разразява и прѣдъ нея се скланя всичко. Най-напрѣдъ той потѫпка влиянието и силата на властвующитѣ около престолътъ боляри, и утвърди своето едновластие, — а чрѣзъ това създаде вѫтрѣшенъ миръ въ земята. Тая постѫпка и тоя миръ бидохѫ една значителна крачка камъ изравняването на двата елемента, българский и славянский, прѣдъ престола, а и прѣдъ закона. Слѣдъ това той издаде оня знаменитъ фанатически законъ, който отъ една страна показва, каква анархия и безнравие е било завладѣло въ България по времето на горесписаната вѫтрѣшна криза, — а отъ друга страна дава да се мисли че Крумъ е черпалъ вдъхновение за издаването на тоя законъ не просто отъ хуманитарни и високо-образователни съображения, каквито съвременната му българска срѣдина не е била способна да произведе, — а полагаме, че той е черпалъ това си вдъхновение отъ другъ по-разумливъ и по-възможенъ — отъ религиозни — изворъ, а именно отъ *Мухамедовството*. И наистина, въ него законъ, който състои отъ петь точки, само едната, именно за *наказването на вълхвитѣ*, е, която би била разумлива за тогавашното бълг. общество; другитѣ: *да се преслѣдва клеветникътъ, да се дава на всякой поисквачь* (или попросвачь) *колкото му е нуждата, да се искоренятъ лозята съвсѣмъ*, и узаконението щото *всякой да обажда престѫпника*, — то сѫ такива постановления, каквито може да *налага* само *една* религия. И то мохаммедовската. Защото тя именно узаконява строго такива морални задължения, които християнската повѣрява само на добрата воля и на вѫтрѣшното съзнание на вѣрующий. И друго, — защото тя е именно която недопуща и прѣслѣдва оная привлекателна и омаятелна тецлива материя, която произлиза отъ лозята . . .

Неискамъ да кажа, че Крумъ е билъ сѫщински поклонникъ на Мохаммеда. Но *доказано* е, че още отъ тогава турската вѣра е захванала да влияе върху сѫщитѣ български крѫгове, както и около владѣтелский дворъ, и че е имало въ България книги и проповѣдници мюсюлмански. Мохаммедовата вѣра си е правила, но

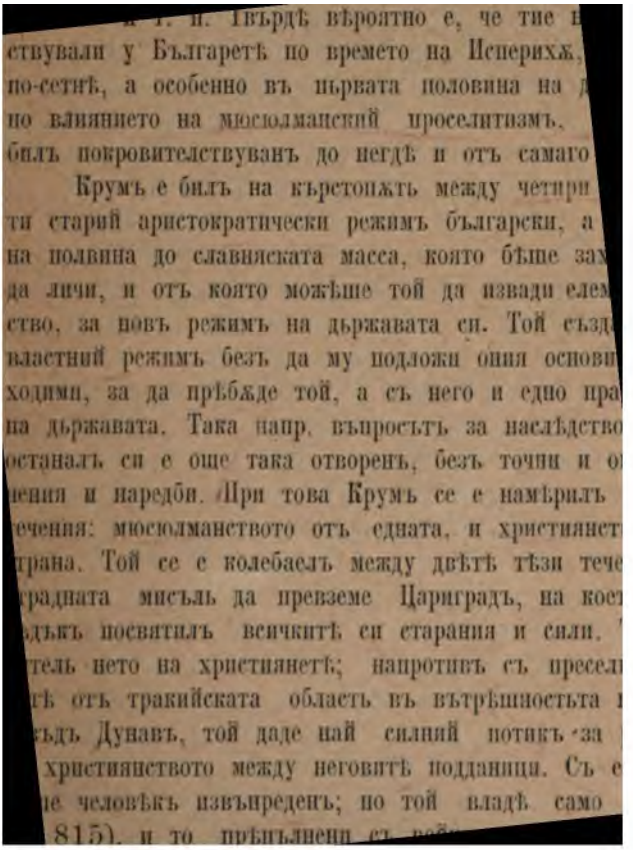

и т. п. Твърдѣ вѣроятно е, че тие н
ствували у Българетѣ по времето на Исперихѫ,
по-сетнѣ, а особенно въ първата половина на д
по влиянието на мюсюлманский проселитизмъ.
билъ покровителствуванъ до негдѣ и отъ самаго

Крумъ е билъ на кърстопѫть между четири
ти старий аристократически режимъ български, а
на полвина до славняската масса, която бѣше зам
да личи, и отъ която можѣше той да извади елем
ство, за новъ режимъ на държавата си. Той създ
властний режимъ безъ да му подложи ония основи
ходими, за да прѣбѫде той, а съ него и едно пра
на държавата. Така напр. въпросътъ за наслѣдство
останалъ си е още така отворенъ, безъ точни и о
нения и наредби. При това Крумъ се е намѣрилъ
течения: мюсюлманството отъ едната, и християнст
трана. Той се е колебаелъ между двѣтѣ тѣзи тече
градната мисъль да превземе Цариградъ, на кое
дъкъ посвятилъ всичкитѣ си старания и сили.
тель нето на християнетѣ; напротивъ съ пресел
тѣ отъ тракийската область въ вътрѣшностьта
ъдъ Дунавъ, той даде най силний потикъ за
християнството между неговитѣ подданици. Съ е
е человѣкъ извънреденъ; по той владѣ само
815), и то прѣпълнени съ вой

Татаритѣ съсипахѫ мюсюлманското паше Приволжко Царство въ XIII-й вѣкъ, а мюсюлмане превзехѫ Цариградъ, и до сега — десеть вѣка слѣдъ Крума — ,християнетѣ не сѫ могли да ги измѣстятъ отъ тамъ. — Ами кръстоноснитѣ войни? възразихъ азъ кротко. Та Палата отнѣ Цариградъ (въ XIII-й вѣкъ) пакъ отъ християне. Какво не би направилъ, той за да го отнеме отъ мюсюлмане, та да завладѣе и Истокъ. Слѣдователно *о-да боиъ*.

Между тѣмъ распространяваното отъ Крумовитѣ преселенци християнство си слѣдваше и подъ неговитѣ наслѣдници. Единъ отъ тѣхъ Мортагонъ (владѣлъ до 835 л.) се стреснува отъ това, и захваща прогоненията срѣщу новата вѣра. Той умъртилъ нѣколко плѣнени владици, между които и Одрински Манупла. Но всичко било вече напрасно; и той слѣдъ едно пораженне отъ гърцитѣ охотно имъ върналъ плѣнницитѣ когато тѣ ги поискали, — само да но избави своитѣ идоли, що-ли?

Но и това непомогна много: побѣдното шествне на християнското слово бѣ почнало вече, и то нѣмаше на срѣща си опасни съпротивленія.

Славянетѣ нѣмахѫ свящеиническа каста каквото Българетѣ, т. е. нѣмахѫ цѣлокупно и силно съсловие, което да брани боговетѣ и идолитѣ, — и споредъ това, както и споредъ по-питомиятъ си характеръ, тѣ доста лесно се увличахѫ отъ сладкитѣ топове на евангелското слово. Освѣнъ него, и тѣхната поганска вѣра, която олицетворяваше естеството, пригодяваше сама на това християнство въ Византия, което вече бѣхѫ попрѣобразили до нѣгдѣ потомцитѣ на най-голѣмитѣ олицетворители на естеството — на старитѣ елински погани. А пакъ жреческата каста на старитѣ Българе бѣше вече доста омаломощена едно отъ извѣстното разстройтелно влияние на мюсюлманската пропаганда, а друго отъ самото прѣтопяване на идолопоклонницитѣ въ масата на Славянетѣ. Така на пр. по свидѣтелството на Охрядскій архіепископъ Теофилакта, и тримата синове на Омортака сѫ носили вече славянски имена (Нравота или Воинъ, Звиница и Маломиръ). При това нѣмаше пакъ нито способни и рѣшителни пропагандисти и агитатори мюсюлмански, които, ако случайно да бѣхѫ, щѣхѫ много да подкосятъ христ. дѣло. Слѣдователно отпоръ срѣщу нахлуването и распространението на християнството, въ всѣкой случай трѣбваше да бѫде малъкъ. Това, което направи Омортагъ съ християнскитѣ плѣнници най-ясно и най-рѣшително свидѣтелствува за това.

христіанството между тѣхъ, та да но съ т
подложи на своето влияние. Пакъ отъ друга ст
ше и черковни и политически расправии съ Ист
та имаше интересъ да стжпи въ по-близки снош
като съ народъ враждебенъ на Византия. Даже
бѣше стжпилъ по онова време въ приятелски пр
ский дворъ и съвѣтваше покръстеването на Българ
силний владѣтелъ на Моравия, която въ него вре
осилила, търсѣше вече проповѣдници и священни
стнтъ народа му.

И така всичкитѣ обстоятелства и вътрѣшни
то време, самий воздухъ тъй да река, който тог
и тегнѣше надъ България, — благоприятствуваx
покръстѣването на българетѣ. А на български
четвъртата десетина на деветий вѣкъ — възлѣзе чо
крѣпъкъ характеръ, съ тихж, практическа, мждрость
ивъ нъравъ.

То бѣше *Борисъ*.

Борисъ, заедно съ нѣкои боляри покърсти се
на бойното поле, въ Тракия, слѣдъ едно примир
ь Михаила, който му стана и кърстникъ. Подир
въ Мизия, гдѣто 52 души отъ старитѣ боляри,
срѣщу новий християнски *ханъ*, и бѣхж възб
народа. Но Борисъ нападна отгорѣ имъ, и н
овници боляри заедно съ всичкиятъ имъ родъ.

Това бѣше послѣдний ударъ

II.

Покърстеванието на Българетѣ отъ Византия, и безредието на Черк. дѣло въ България. Обращането Борисово къмъ Римъ. Исконното развитие на раздѣлението Христ. черква: на Западна и Източна. Фотий и голѣмата черковна распря въ половината на IX вѣкъ. Пьрвото, второто и третето посолство Борисово въ Римъ. Обращането на Бориса къмъ осмий съборъ. Получването отъ Цариградъ независимъ архиепископъ за България. Характеристиката на Бориса въ историята.

Борисъ, както по'-сетнѣ руский царь Владимиръ и маджарский краль Стефанъ, въсприе християнството просто по политически причини. Нему не бѣше непзвѣстенъ оня антагонизмъ между Западъ и Истокъ, между Римъ и Цариградъ — особенно по черковнитѣ работи; зазираше при това отъ по-близкото стѫпване въ сношения съ Византия, за то той още прѣдъ покръстеванието си бѣше стѫпилъ въ прѣговори съ краля Лодовика I, който въ есеньта на 864 г. бѣ съобщилъ на Папата, че български владѣтель мисли да се покръсти. Но види се, че Борису не се е обещало всичко, каквото е искалъ и той въ краятъ на сѫщата година или въ началото на слѣдующата (865) прие, както казахме, християнството отъ гръцки духовници, коимъ-то на чело, като патриархъ въ Цариградъ, стоеше тогава знаменитий Фотий.

Съ тойзи актъ отворихѫ се широки врата за распространението на християнството въ бълг. държава, Фотий испрати за това дѣло множество свящепници, но между тѣхъ, и покрай тѣхъ, бѣхѫ се вмѫкнѫли въ България и други проповѣдници на разни секти, както е нѣкои самозвапни авактюристи. И Борису, който бѣше навикналъ да се съблюдава желѣзенъ редъ въ държавата, не можеше да се понрави тойзи видъ анархия, който бѣше завладѣлъ въ България и твърдѣ мѫчно ще да му е било, да гледа управлението на народа му оставено на ржцѣтѣ на прости гърцки и други духовници. Той имаше редовна корреспонденция съ Фотия, — но гърцкий патриархъ не рачи да удовлетвори желанията на бълг. владѣтель, колкото за наредата черковнитѣ дѣла въ държавата му чрѣзъ въздигането на една българска независима черква, — и за то Борисъ въ слѣдующата 866 г. рѣши да се обърне камъ Западъ, испѫди всичкитѣ гърцки свящепници и испрати посланници до Папата въ Римъ. Съ това български черковенъ въпросъ възлѣзе отъ веднажъ възъ зе-

ще и черковни и политически разправии съ
та имаше интересъ да стѫпи въ по-близки
като съ народъ враждебенъ на Византия. Да
бѣше стѫпилъ по онова време въ приятелски
ский дворъ и съвѣтваше покръстването на Бъ
силний владѣтелъ на Моравия, която въ него
осилила, търсѣше вече проповѣдници и свя
стятъ народа му.

И така всичкитѣ обстоятелства и вътрѣш
то време, самий воздухъ тъй да река, който
и тегнѣше надъ България, — благоприятств
покръстѣването на българетѣ. А на български
четвъртата десетина на деветий вѣкъ — възлѣзе
крѣпъкъ характеръ, съ тихѫ, практическа, мѫдр
бивъ нъравъ.

То бѣше *Борисъ*.

Борисъ, заедно съ нѣкои боляри покърсти
о на бойното поле, въ Тракия, слѣдъ едно пр
арь Михаила, който му стана и кърстникъ. По
въ Мизия, гдѣто 52 души отъ старитѣ боляр
ли срѣщу новий християнски *ханъ*, и бѣхѫ
ъ народа. Но Борисъ нападна отгорѣ имъ,
итовници боляри заедно съ всичкиятъ имъ род

Това бѣше послѣдний ударъ за старият
покръстването окончателно исчезна разликата
и на явѣ излѣзе новъ

II.

Покръстеванието на Българетѣ отъ Византия. и безредието на Черк. дѣло въ България. Обращането Борисово къмъ Римъ. Исконното развитие на раздѣлението Христ. черква: на Западна и Источна. Фотий и голѣмата черковна распря въ половината на IX вѣкъ. Първото, второто и третето посолство Борисово въ Римъ. Обращането на Бориса къмъ осмий съборъ. Получването отъ Цариградъ независимъ архиепископъ за България. Характеристиката на Бориса въ историята.

Борисъ, както по̀-сетнѣ руский царь Владимиръ и маджарский краль Стефанъ, възприе християнството просто по политически причини. Нему не бѣше непзвѣстенъ она антагонизмъ между Западъ и Истокъ, между Римъ и Цариградъ — особенно по черковнитѣ работи; зазираше при това отъ по-близкото стѫпване въ сношения съ Византия, за то той още прѣдъ покръстеванието си бѣше стѫпилъ въ прѣговори съ краля Лодовика I, който въ есеньта на 864 г. бѣ съобщилъ на Папата, че български владѣтель мисли да се покръсти. Но види се, че Борису не се е обещало всичко, каквото е искалъ и той въ краятъ на сѫщата година или въ началото на слѣдующата (865) прие, както казахме, християнството отъ гръцки духовници, комъ-то на чело, като патриархъ въ Цариградъ, стоеше тогава знаменитий Фотий.

Съ тойзи актъ отвориха се широки врата за распространението на християнството въ бълг. държава, Фотий испрати за това дѣло множество свещенници, но между тѣхъ, и покрай тѣхъ, бѣха се вмѫкнѫли въ България и други проповѣдници на разни секти, както е нѣкои самозвании авактюристи. И Борису, който бѣше навикналъ да се съблюдава желѣзенъ редъ въ държавата, не можеше да се понрави тойзи видъ анархия, който бѣше завладѣлъ въ България и твърдѣ мѫчно ще да му е било, да гледа управлението на народа му оставено на ржцѣтѣ на прости гърцки и други духовници. Той имаше редовна корреспонденция съ Фотия, — но гърцкий патриархъ не рачи да удовлетвори желанията на бълг. владѣтель, колкото за наредата черковнитѣ дѣла въ държавата му чрѣзъ въздигането на една българска независима черква, — и за то Борисъ въ слѣдующата 866 г. рѣши да се обърне камъ Западъ, испѫди всичкитѣ гърцки свещенници и испрати посланници до Папата въ Римъ. Съ това български черковенъ въпросъ възлѣзе отъ веднажъ възъ зе-

... и самотнитѣ, гоненитѣ християне
ни, сѫщо апостолски, „епископи" зависящи
вахѫ паствата и само по особенни догма
хѫ въ «синоди» таблаго и кротко се съ
Нуждно е да се забѣлѣжи тука, че вече
добни случаи единъ видъ признание и
епископъ, който резидираше въ тогавашна

На 330 л. римский императоръ Кон
като се покръсти и прогласи християне
пренесе столицата на държавата си отъ Ри
дѣли държавата правилно, иерархически: на
и епархии. А сѫщо и чърквата: на патри
и епископства. Разбира се, че скромний е
когото на първиятъ вселенски синодъ (стана
кея) не стана него дума, имаше — споре
новата свѣтска столица — да получи първе
ковната иерархия. И така Константинъ раск
та съ апостолскитѣ прѣдания и съ божеств
гелието, откъсна я отъ прямата и зависим
я да стане орудие на политиката и самовол
и направи да я обладаятъ обикновеннитѣ и
и властолюбия, които сѫ я толкозъ унис
слѣдватъ да я унизаватъ и до днешни де
тина произлѣзе и първата причина за раздѣле
на Источна и Западна. Ето какъ.

Вече на вториятъ вселенски ...

ние, самъ цариградский «епископъ». Така той захвана просто да самовластвува, да сваля вехтитѣ или да ржкополага нови епископи за около Цариградъ находящитѣ се «правителства»; — а четвьртий всел. съборъ (на 451 л.), подъ очевидното влияние на свѣтската власть, даде право на цариградский епископъ да ржкополага и утвьрждава митрополититѣ на тритѣ околни правителства (Азийското, Понтийското и Тракийското).

Но Римский епископъ, който слѣдъ распадването на старата римска Империя, слѣдъ страшнитѣ бури отъ варварски народи и други, вътрѣшни и бройни раздори и размирици, които се пронесохж надъ главата на Вѣчний Градъ, бѣше се възползувалъ отъ обстоятелствата да загради самъ и свѣтската власть въ ржцѣ, като замисли на искривени нѣкои евангелски тълкувания да подчини всичката християнска черква подъ своя неограничена власть, римский епископъ, казваме, неможеше да не осѣти че съ въздигането на цариградский епископъ вѣстява се опасенъ за неговитѣ стрѣмления съперникъ и той незакъснѣ да издигне гласъ и да протестува срѣщу заключенията на четвьртий всел. съборъ, именно противъ правата, които се отдадохж на цариградский епископъ.

Това би началото на великий раздоръ, който по времето на покръстеването Българетѣ, показа ясно всичката си острина, и който дипьрва въ началото на 11-то столѣтие успѣ да разцѣпи окончателно Източната чьрква отъ Западната, православната отъ католическата.

Прѣзъ течението на шестий, седмий и осмий вѣкъ, разницата на стремленията у патриаршескитѣ престоли на Старий и Новий Римъ излизаше все по́-вече и по́-вече на явѣ. Римъ не преставаше, нѣкога по-силно, нѣкога по-слабо, да заевява стремленията си камъ мірообладанието. Цариградъ не мислѣше и неможеше да мисли за да покори Римъ, защото авторитетътъ на Папата бѣше по-древенъ, режимътъ му по-строенъ и по-силенъ, а политиката му въобще по-скроена и по-слѣдствена. Цариградъ се борѣше за собственната си независимость и свобода отъ Римъ. Той играеше роль на страдалецъ. При всичко това той не забравѣше да се гриже за да тури Истокъ подъ властьта си, гдѣто караше почти истата политика, която и римский папа къмъ цѣлий свѣтъ.

Сега да расправя за великата и страстната распря, която около половината на деветий вѣкъ бѣше пламнала между Истокъ и Западъ, и посрѣдъ която се разви и свьрши знаменитото прѣдприятие на Бориса. Освѣнъ другото тая расправа подава случай за да се хвьр-

нѣкъ дена ржкоположи мирянина Фотия за
това — но съ помощьта на Игнатиевитѣ
и патриархъ, на 25 Дек. 857 г.

Тогава привьрженицитѣ на падналий п
рать се и извергнуватъ Фотия и приятелит
Фотий събира своитѣ, та му враща сжщий
колай въ отговоритѣ си по тая работа осжж
то на Фотия, като передовно. На 861 г. съ
«протодевтера» наречений съборъ отъ 318 о
заточений Игатия, и съ вишегласие отъ 72
го като незаконно патриаршествувалъ чакъ от
папата пише на царя Михаила противъ това
страна свикна въ Латранската черква въ Римъ
тѣ епископи, които прогласяватъ Игнатия за еди
канонически патриархъ цариградски.

Тая работа си оставаше така, въ това
положение пръзъ още нѣколко години. Межд
бѣше покьрстилъ, Българетѣ слѣдвахж да се к
ский владѣтелъ, споредъ както казахме и по-г
лѣтото на 866 г. посланици до папата. Тѣмъ
поискатъ отъ папата, да испрати истинни п
«надошлитѣ въ България проповѣдници били
отъ Армения, «учили различно, така щото Бъ
да вървать». Съ тие посланници Борисъ исп
въпроси по всичкитѣ почти отношения на едно
управление, които въпроси заедно

Михаилъ, уби Кесаря Варда, и си зе' за съвладѣтель славянина Василия Македонянина. Папата поиска да се възползува и отъ това обстоятелство, и истъкми една голѣма легация, за Цариградъ и за България. За България той пращаше нѣколко епископи, между които бѣше и Формозъ портуенский, заедно съ отговоритѣ на Борисовитѣ въпроси. Колкото за българский патриархатъ папата ето какъ се изразяваше: «за това неможе да се каже нищо опредѣлително, догдѣ не се върнатъ отъ васъ нашитѣ посланници. За сега задоволете се съ епископъ, та че послѣ, кога се распространи у васъ християнството и се поставятъ още нѣколко епископи, тогава ще може да се избере единъ, ако не за патриархъ, то поне за архиепископъ».

Посолството пристигна въ Цариградъ, въ Ноемврѝия сѫщата година, и прѣдаде папскитѣ писма до царя, до Фотия, като до извержень, и до другитѣ източни черкви. Въ тие писма той заевяваше отъ ново за законностьта и за правата на Игнатия върху цариградский престолъ — но напрасно, безъ да мож'и да сполучи нѣщо. Колкото за онния легати, които отивахѫ за България, тѣ не рачихѫ да зематъ пратеното отъ Фотия міро за новопокрьщаванитѣ Българе, и си заминахѫ мълчаливо и гордо. Всичко това накара Фотия, да се рѣши и да напише чутовното онова въ историята окржжно до източнитѣ архиепископски престоли послание, въ което като изброи престѫпничествата на Западъ (именно: 1) че проповѣдвали на Българетѣ да постятъ сѫботата, 2) че откѫснали една недѣля отъ поститѣ, 3) че отхвьрляли свещенническото міропомазание, 4) че осѫждали жененитѣ свещеници, и 5) че прибавяли камъ символъть «и отъ Сина») — обевява съборно станалото осѫждание противъ западнитѣ и призовава патриарситѣ и архиепископитѣ Източни, да пратятъ и тѣ намѣстници за да потвьрдятъ това осѫждание.

Но слѣдъ малко работитѣ се обьрнахѫ съвсѣмъ наопаки. На 24 Септ. 867 л. Василий Македонянинъ убива царя Михаила, и става единственъ владѣтель на византийското царство. А Фотия, който го бѣше изобличилъ за това убийство, испѫжда го, и враща на мѣстото му Игнатия съ всичкитѣ му привьрженници. Папа Николай, отъ своя страна, като му дойде по него време извѣстие за извършеното отъ Фотия срѣщу западната черква, написва едно окржжно послание, въ което безъ много забиколки подтвьрждава нѣкои отъ изложенитѣ въ Фотиевото писмо пунктове, а за други казва, че сѫ съществували отъколѣ, и че не сѫ били осѫждани отъ никого. А

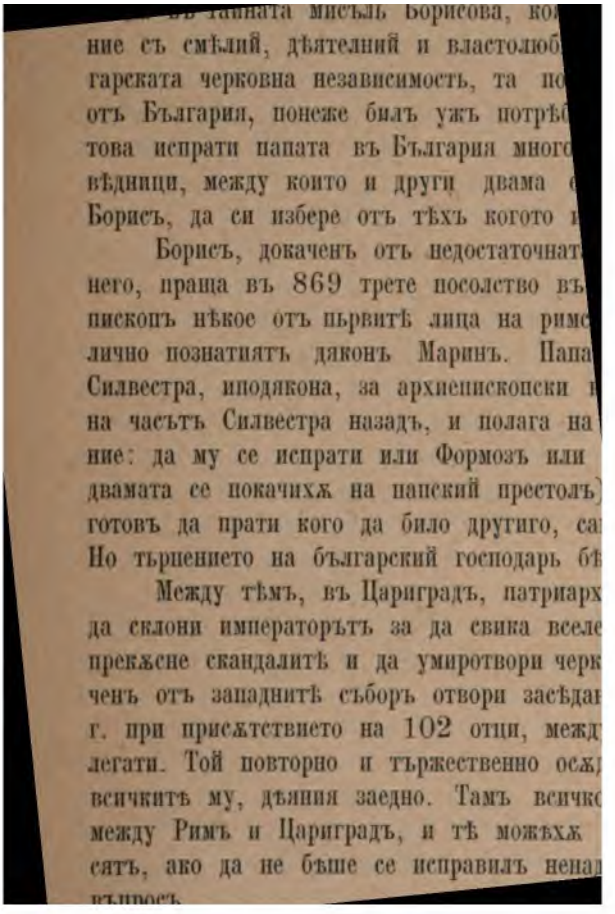

...ната мисъль Борисова, ко...
ние съ смѣлий, дѣятелний и властолюб...
гарската черковна независимость, та по...
отъ България, понеже билъ ужъ потрѣб...
това испрати папата въ България много...
вѣдници, между които и други двама ...
Борисъ, да си избере отъ тѣхъ когото и...

Борисъ, докаченъ отъ недостаточнат...
него, праща въ 869 трете посолство въ...
пископъ нѣкое отъ пьрвитѣ лица на рим...
лично познатиятъ дяконъ Маринъ. Папа...
Силвестра, иподякона, за архиепископски ...
на часътъ Силвестра назадъ, и полага на...
ние: да му се испрати или Формозъ или ...
двамата се покачихѫ на папский престолъ...
готовъ да прати кого да било другиго, са...
Но търпението на български господарь бѣ...

Между тѣмъ, въ Цариградъ, патриарх...
да склони императорътъ за да свика вселе...
прекѫсне скандалитѣ и да умиротвори черк...
ченъ отъ западнитѣ съборъ отвори засѣдан...
г. при присѫтствието на 102 отци, межд...
легати. Той повторно и тържествено осѫ...
всичкитѣ му, дѣяния заедно. Тамъ всичко...
между Римъ и Цариградъ, и тѣ можѣхѫ ...
сятъ, ако да не бѣше се исправилъ ненад...
въпросъ.

четири дена се бѣхѫ вече изминали отъ какъ съборътъ си бѣ свършилъ работата, а членоветѣ му се готвѣхѫ вече да се разотидатъ, когато императорътъ ненадѣйно ги свика пакъ, на 3 Марта 870 г. на ново заседание. И тамъ прѣдстана български посланникъ Петръ и положи въпросътъ: «Българетѣ на коя черква принадлежатъ, на Западната ли или на Източната?»

Суетни останахѫ всичкитѣ протести на папскитѣ легати противъ подигането на тоя въпросъ. Съборътъ рѣши, че Българетѣ принадлѣжатъ на Източната черква. И патриархъ Игнатий побърза да изпрати въ България като *пръвъ архиепископъ на бълг. черква, Иосифа*, който освѣнъ голото припознаване върховното главенство на патриаршеский въ Цариградъ престолъ, въ вътрѣшното управление на бълг. черква билъ е независимъ, — и кога е отхождалъ въ Цариградъ отдавали сѫ му второто мѣсто слѣдъ патриархътъ. И така папскитѣ духовници се принудихѫ да напуснатъ България, и цариградски свещенници завзехѫ тѣхнитѣ мѣста.

Дълбокоумний Борисъ постигна цѣлта си. Но въ нищо, може би, не се проявява до толкозъ неговата мѫдрость, колкото въ самиятъ тойзи актъ, дѣто прибърза да възложи окончателното рѣшение на бълг. въпросъ на самий вселенски Съборъ, за което той нѣмаше никаква видна причина. Той бѣше рѣшилъ вече да отстѫпи отъ Западъ, но въ видъ на възможнитѣ случайности въ бѫдущето, той искаше да направи колкото е възможно по-благо оттеглеването си отъ Римъ, като хвърли вината върху трети — вселенскиятъ съборъ, комуто билъ ужъ длъженъ да се повинява. Отъ друга страна той е билъ человѣкъ кадѫренъ да разбере, че влиянието на България се увеличава отъ раздоритъ между двѣтѣ черкви съперници. И ще бѫде счелъ за небезполезно, ако и самъ припомогне за непрекѫсването на тоя раздоръ.

... критическа распр
яние и прѣобразование на бълг. ,
ковно-иерархическо, литературно,]
тическо, религиозно и нравственно
нието на Византия. Болярството. Бо
на бълг. царье.

Отъ 870 г. т. е. откакъ се ус
епископия, до 970 г. когато источната п
надна подъ властьта на Византия, трая
редний миръ, на най-блестящата слава,
България. Тозъ вѣкъ само два пѫти се
дини: пьрво въ началото на Симеоновото
краятъ му. И споредъ тѣзи прѣкѫсвания
ни, но характеръ единъ отъ други разл
совий, Симеоновий и Петровий периодъ.

Това е голѣмиятъ вѣкъ отъ историят
то създадоха старитѣ, Испериховскитѣ, Бъ
гарский народъ и отъ тритѣ провинции на
цѣлокупно съединенъ и свободенъ подъ едн
столъ, старо-българский. И прѣзъ него
каже, какво призвание и назначение, как
имала тая дьржава, и какви способности е
споредъ важностьта на епохата, и така пр
какво влияние е могло да има Християнст
въ дьржавний животъ на Българитѣ. А за
съ България, погледъ социалнитѣ елемент

Твърдѣ е вѣроятно, че и отъ Славянетѣ нѣкои, особенно близу приводнитѣ градища, или при вътрѣшнитѣ голѣми твърдини, както и въ южнитѣ части на Тракия ще сѫ подпаднали отъ своя, или не отъ своя, воля — подъ режимътъ, който се нарича «колонатъ.» Даже вредъ, гдѣто Византийци сѫ завладѣвали на право, простото население за да се отърве отъ тежкитѣ данъци, които строго и варварски сѫ се събирали, охотно е прибѣгвало подъ «колонатътъ,» подъ защитата на единъ голѣмецъ, който самичъкъ е отговарѣлъ срѣщу задълженията къмъ държавата. Този колонатъ е билъ почти сѫщо то каквото и недавний нашъ «спахилѫкъ» подъ турското господство.

При това когато Исперихъ завладѣ Мизия, той, както спомѣнахме вече, раздѣли земята на нѣколко военни окржзи. Да ли още въ началото е имало договоръ съ Славянскитѣ жупани, и да ли повърхний чьртежъ за новитѣ окржзи е билъ истъкменъ на-споредъ славянскитѣ *жупани* и племена, не е сигурно показано. Но то става *твърдѣ вѣроятно* ако се земе въ внимание малочисленностьта на българската ордия, както и стройното съвъкупно заживѣване на двата елемента още отъ началото, при това и нѣкои явления, които посетнѣ излизатъ на явѣ. И така Исперихъ ще да е припозналь на повечето мѣста славянскитѣ жупани, князове или воеводи, безъ да бута намѣрений режимъ, и ще да е распратилъ по разнитѣ окржзи по единъ боляринъ съ по-вече или по-малко голѣма свита, който е ставалъ като личенъ прѣдставитель на владѣтельтъ и тамъ, по свое собственно разбиране и стѫкмяване съ славянскитѣ първенци е получвалъ даждието, управлявалъ и подигалъ войска. А главнитѣ пълкове на Испериховата дружина трѣбва да сѫ се расположили близо до границитѣ и на стратегически мѣста. И отъ тогазъ още царьетъ и болярятъ български трѣбва да сѫ захванали да присѫждатъ земни владѣния или чифлици особено въ новоосвояванитѣ земи по Тракия, и ще сѫ си присвоили подобно «колонатско» право, или пъкъ «личната подверженность» която се нарекла «боярщина», и която е била единъ видъ «тлъка», ангария, т. е. дѣто славянскитѣ земледѣлци трѣбвало да извършватъ извѣстна работа за бълг. боляре. Таквозъ учреждение, разбира се, примамвало е и другитѣ по-дребни българ. бейове, и съ течението на времето тѣ като сѫ напущали вехтий си номадски животъ, установявали сѫ се нѣгдѣ между Славянитѣ, заживѣвали сѫ между тѣхъ съ пригодното то право на боярщина, оженвали сѫ се и сѫ се притопявали, — но правото за фамилиитѣ имъ си е оставало наслѣдственно, даже се закрѣпявало и развивало все по-вече и по-вече.

тровъ, или доведени отъ Българитѣ,
прѣзъ войнитѣ, що ги имаха съ нѣ
Българитѣ, както казахме имали сѫ
че грѣцкитѣ владици сѫ премахнали
ло и въ Византия, то поне сѫ освобо

Но нетрѣбва да се мисли, че вс
денъ подъ феудалнията, спахийскията
ме по'-горѣ. Не. Имало твърдѣ много
отъ славянскитѣ селения, които сѫ си
неподложени нето на колонатъ, нето
бенно трѣбва да сѫ били балканскитѣ
кедонскитѣ, които отъ себе си, отъ д
цѣлокупно въ съставътъ на българска
били свободни и градоветѣ, гдѣто освѣ
ници, сѫ бѣха загнѣздили занаятчиитѣ,
питаритѣ. И този елементъ е, който
отваряието на бълг. граници, трѣбва д
отъ бройнитѣ пришелци' Гърци — зан
ски шарлатани и разни авантюристи.

Дворътъ Борисовъ все трѣбва да
ния, но споредъ наредбитѣ и модитѣ на
трѣбва да се губи отъ-предъ видъ, че
сѫ гледали на новата вѣра, които съ
съ задгробното наказване на грѣховетѣ
толкозъ примамлива за тѣхъ. И само с
и страхътъ отъ страшно наказание

тогава още до толкова развило и усилило за да предполагаме, че самитѣ боляри спахии сѫ извършвали по селата си всичкитѣ правителственни власти, и за то трѣбва да приемемъ че данъцитѣ по селата сѫ се събирали отъ самитѣ *старости*, или пакъ отъ кметоветѣ (тамъ гдѣто се бѣха развили вече общини), които сѫ и сѫдѣли и въобще посрѣдствували измежду правителството и народа. По градищата трѣбва още тогава да сѫ позахванали да отниматъ поединнитѣ административни клонове отъ рѫцѣтѣ на едновластнитѣ, отъ вѣхто, военни челници — Българе, и да ги повѣряватъ на особенни «сѫдии,» «сборщици» и т. н.

Но всичкото преобразователно дѣло трѣбва да си е вървѣло така отъ себе си — слѣпата, нето е имало духъ-рѫководитель, който да глѣда зрѣло и ясно въ присѫднитѣ ония за бѫдущето на народътъ обстоятелства — нето пакъ рѫка вѣща и распорядителна, която да подхване отъ основа възродителното дѣло, и да го послѣдва стройно и на-здраво. Слѣдующитѣ два-три факта ще хвърлятъ нова свѣтлость върху сѫщинский характеръ на Борисовата личность и върху нейнитѣ вдъхновения.

1) Борисъ учрѣди около десеть епархии, именно толкозъ, на колкото округа или «области» (по гърцки «хори») е била раздѣлена държавата му. Измежду тѣхъ познати сѫ имената на слѣдующитѣ: 1) проватска, 2) дебелтска, 3) брегалничка, 4) охридска и 5) бѣлградска. Центръть, именно гдѣто първий архиепископъ Иосифъ положи сѣдалището си, бѣше *Дръстръ* или Силистра.

Защо Силистра, а не сѫщинската столнина Борисова, *Прѣславъ?* Борисъ не бѣше ли схваналъ държавната мисъль на византийскитѣ царье, които отъ нищо въздигнаха властьта на своятъ цариградски епископъ, та като го държатъ всѣкога подъ-око за да неправи работи или интриги противъ прѣстолътъ имъ — да го каратъ отъ друга страна да върши или да интригува на четири страни каквото изискваха дрьжавнитѣ интереси на Византия.?

2) Съ архиепископъ Иосифа колкото владици и духовници додоха въ България, все бѣха Гърци, и народътъ, който се още кърщаваше или прекърщаваше, и който поимаше въ себе първитѣ понятия за новата вѣра, трѣбваше да слуша молитви, проповѣди, съвѣти и разговорки — на чуждъ языкъ — на гърцки, — както преди бѣ слушалъ на латински и талянски, както още преди това ги бѣ заслушалъ пакъ на гърцки.

И всичко това ставаше и си слѣдваше да става предъ очитѣ на Бориса, — когато отвъдъ Дунава въ пограничнитѣ на България области, поисканитѣ отъ Моравский Растислава и испратенитѣ (на-862 г.) отъ сѫщий Борисовъ кръстникъ Имп. Михаила — двама Солунски братия, Кирилъ и Методий създаваха тамо горѣ, при брѣговетѣ на Срѣдний Дунавъ, чиста славянска писменность и иерархия, като превождаха святитѣ книги на чисть славянски — може-би сѫщъ Български — языкъ, и като учеха и проповѣдваха народното слово заедно съ християнскитѣ истинни. Тамъ отъ четири страни прихождаха при Методия — или пакъ самъ той ходѣше — и Панноници и Хървати, и Чехи и Поляци — освѣнъ Моравцитѣ — за да чуятъ новото му слово, и да се възродятъ въ свое славянско образувание. А Борисъ? — Него бѣше го обхванала страсть да варди установений миръ и отношения къмъ Византия, за което той бѣше се и сдоговорилъ при покръстванието си. При това боялъ се е и зарадъ закрѣпяването на самото християнство въ България, и е мислѣлъ, че ако се прехвърли пакъ, слѣдъ други двѣ крайности, къмъ третята — въ Моравия, това дѣло може да пострада. Освѣнъ това подъ сѫщий способъ, може би на византийскитѣ духовници той незакъснѣ да се прѣземе отъ една святителска набожность, която прави честь на человѣка и християнина, но не е и съвсѣмъ на мѣстото у единъ държавенъ мѫжъ, у единъ владѣтель. И ще каже ли историята, че той само наситилъ своето владѣтелско честолюбие, като си издѣйствовалъ една независима черковна глава, — и че то му стигнало? — Той не е ли ималъ понятие или пакъ сърце за *националната* идея на народа му срѣщу Гърцитѣ? — Той испрати любимото си синче, 8-годишний Симеона, въ Цариградъ, да се учи на гърцка книга — преди да е училъ той своя, — преди, може би, да е знаелъ и да говори добрѣ български-славянски. И неволно обзема ме страхъ, като помисля, какво би станало, ако Нѣмцитѣ горе да не бѣха распѫдили Методиевитѣ ученици, които да прибѣгнатъ въ България, и ако Симеонъ случайно да не бѣше надаренъ съ толкозъ проницателна и високо честолюбива натура, и съ такавъ гениялень и благороденъ духъ. Не щѣше ли той самъ да стане най-ярий распространитель на гърчещината въ България? . .

3). Но третето е, може би, най-важното. Борисъ, въ началото гледаше на покръстеването свое и на народа си като на работа чисто политическа — не нравственна, не преобразователна, не възродителна. Предъ началото на предприятието си, и подиръ краятъ

му, той мечтаеше за независимъ «патриархъ», който да бѫде окаченъ като единъ видъ мъртво украшение отъ страната на суверений му прѣстолъ. А тамъ кой ще кръщава народа му, какъ ще го кръщаватъ, кой и какъ ще му проповѣдва: Гъркъ ли, Латининъ, Ермепецъ, или Павликянинъ, Еврейнъ или Сарацининъ — това бѣха истина въпроси, но въпроси второстепенни за Бориса. Защото, както казахме и въ втората си статия, по причина на липсованието строгъ надзоръ и контрола било отъ държавната, било отъ духовната върховна власть, при покърстеването на българитѣ бѣха се вмѣкнали и проповѣдници отъ разни вѣри и секти, а особенно пакъ отъ Павликианската, която бѣше единъ клонъ отъ Манихейската ересь. Тая секта бѣше заразила по онова врѣме, особенно Ерменцитѣ изъ Мала Азия, — и понеже императорътъ Константинъ Копронимъ бѣше преселилъ, около половината на осмото столѣтие, множество таквизъ Павликяне отсамъ въ Тракия — по границата срѣщу Славянетѣ, защото тѣ инакъ били много воинствени, — то тие сектари незакъснѣха да се възползуватъ отъ случаятъ на безразборчивото кръщаване на съсѣднитѣ Българе, — и на тѣхнитѣ смѣли, ако и позабулени, агитации на тѣхнитѣ проповѣди, които тихо лазѣха подъ проститѣ, смѣя да кажа: по-естественнитѣ, мисли и чувства на славянската тълпа — има да се благодари за оная страшна зараза, която подкоси самитѣ корени на религиозното единство и на държавното дѣло въ България, и не слѣдъ дълго време избухна на явъ подъ чутовното въ историята име на «Богомилството». И Борисъ, който по-сетнѣ зе да гледа на Християнството като на дѣло не отъ міра сего, като на срѣдство въ тоя свѣтъ за да се избѣгне адътъ на оня, другиятъ, задгробни свѣтъ, — Борисъ, казваме, не бѣше вече человѣкъ, който да поглѣда по-отъ високо по-зрѣло и по-ясно въ голѣмиятъ процесъ на покърстеването, прѣзъ който преминаваше народътъ му.

На 885 г. умрѣ Методий, по онова време се оттегли и Борисъ отъ прѣстолътъ и отиде въ манастирь. Не дълго врѣме слѣдъ Методиевата смъртъ Нѣмцитѣ разнебитиха славянското дѣло въ Моравия и разгониха ученицитѣ му, които пребѣгнаха въ България; скоро и недълго врѣме слѣдъ Борисовото оттеглюване стѫпи на бѫлг. прѣстолъ, великийтъ Симеонъ.

И настана вторинтъ периодъ.

Политиката на Бориса прѣзъ истеклиятъ периодъ, както казахме и по-горе, е била: да варди, подъ каквито условия и да би-

миръ за да даде време на Християнството да потъпче
лека-лека всичкитѣ дири и остатъци отъ поганското вре-
утвърди то яко и непоклатно въ духътъ и въ сърдца-
ътъ, както и въ учрежденията на държавата. И може
е е искалъ да разбутва наредената на 870 г. иерар-
неправи такива рѣшителни «повороти» отъ една край-
друга и да я остави да потрае та да доискара миссия-
ългария, т. е. избавването на народътъ отъ адско нака-
и свѣтъ.

а дума Бориса бѣше живо завзела идеята за *миръ* и
на християнското дѣло и ето защо той, като
прямийтъ му наслѣдникъ, по-старий му синъ Владимиръ,
оведение неотговарѣше на предназначението, остави ма-
свали го отъ прѣстолътъ и покачи Симеона.

Симеонъ възлѣзе около 888 г. на чело като наро-
икъ на *Борисовата мисъль.*

честита звѣзда озари още тогава неговий престолъ. Въ
ше вече прѣбегналъ наслѣдникътъ на покойний Методия,
но съ много отъ Моравскитѣ ученици, между които по
ичиха: Климентъ, Лаврентий, Наумъ, Сава и Ангеларъ.
Бълг. Началникъ, Боритаханъ прие ги гостолюбиво като
ги прѣпрати до бълг. столица, а духовенството неза-

Солунъ бѣше много забогатѣла, натежѣла — даже, така да кажа тя душѣше — Византийската държава, — толкозъ повече, че и търговскитѣ трактати сѫ били изгодни, и многобройни бълг. кервани сѫ пълнили по-голѣмитѣ гърцки пристанища. Следователно Византия е имала право да ненавижда българската не само търговия, но и самата държава българска, като е чувствувала, че тя не може, да живѣе и да дише охолно безъ естественнитѣ свои питоми области, които единственно можѣха да задоволявать лесната прехрана и поминъкъ на огромното ѝ тогава население. При това мислѣли са Гърцитѣ, че ще могатъ лесно да издѣйствать младичкиятъ момакъ който едва що бѣше стѫпилъ на бълг. прѣстолъ, — а за всякой случай могли сѫ да си пресмѣтнатъ, че лесно ще могатъ да подигнатъ срѣщу българитѣ дивата Маджарска орда, която се бѣше вече настанила въ Бесарабия до бълг. граници. И ето защо, мислимъ ние, Императорътъ Левъ толкозъ дързовито е отблѣсналъ поисканието на Симеона, за да се повърне бълг. гюмрюкъ въ Цариградъ, и съ това предизвикалъ война. Явното мнѣние въ България е искало война. Симеонъ самъ по себе не е билъ *врагъ* на Гърцитѣ, каквото обикновенно можемъ да си мислимъ за единъ «добъръ» българинъ. Той се бѣше училъ въ Византия, гдѣто като Княжевичъ, — и то български — се е наслаждавалъ съ всичкитѣ пригодливости, любезности, ласкания на хитритѣ Византийци, — толкозъ повече че той се навърташе въ Цариградъ именно когато се бѣше вече устроила бълг. иерархия съ гърцки духовници, и когато Борисъ вардѣше искренъ, вѣренъ и дружески миръ съ Византия.

При това самий му баща Борисъ бѣше още живъ а и инакъ дѣянията на Симеона показватъ, че той въобще не е билъ любитель на кървопролития, нето е ималъ това що го казватъ военно славолюбие, а никакъ пакъ това що го думатъ легкоумие и суета. Той самъ по-себе си билъ е прѣблагороденъ, прѣпитомъ, тѫй да кажа — прѣумѣнъ человѣкъ. Той не е билъ рѣшителенъ и коравъ каквото Крума. Това е главната характеристика на Симеона. Той е инакъ работитѣ полека и — както казватъ френцитѣ — като съ ржкавици. Той не е билъ държавенъ мѫжъ, каквото се изискваше за нея епоха. Резултатитѣ показватъ това, както ще расправимъ по-доле.

И така да кажемъ, че той не отъ своя добра охота подхвана войната; но веднажъ като тури ржка на мечътъ си, той показа, че не е невѣщъ него въ военнитѣ работи, и че зналъ да се распорѣжда.

Но при всичко че още въ началото порази Византийцитѣ въ Тракия за то насмалко щѣше пакъ да си я испати. Защото Маджаритѣ спомогнати отъ Византийцитѣ прѣминаха Дунавътъ и го разбиха два-три пѫти; той отстѫпи въ Дрстръ, а тѣ опустошиха земята му до Прѣславъ. Добрѣ, че споредъ положението, което бѣше завзелъ Симеонъ на Дунавътъ, Маджаритѣ неможѣха за дълго и на широко да се располагатъ; тѣ се върнаха пакъ назадъ, а Симеонъ въ съюзъ съ Печенѣгитѣ прѣминѫ Дунавътъ, нападна въ Бессарабия заостаналитѣ имъ подъ слабо прикритие жилища и фамилии, та ги изкорени. Слѣдъ това тръшна се Симеонъ съ все сила върху коварнитѣ Византийци, съкруши ги и ги накара да му плащатъ ежегоденъ данъкъ (г. 893).

Подиръ това настана пакъ вехтиятъ Борисовъ миръ, който и сега трая цѣли двадесетъ години. Не отъ страхъ маджарски, мислимъ ние, варди Симеонъ тоѣзи миръ, а защото дѣлото, което бѣше предприелъ Борисъ, имаше още нужда отъ време, и защото Симеонъ замисли да преобрази духовната иерархия въ чиста българославѣнска, както и да създаде въ държавата си една мощна народна писменность и цивилизация. Редно съ това, мислѣлъ е той, ще могатъ да се слѣятъ доста разглобенитѣ още елементи и племена български въ едно цѣлокупно цѣло съ единъ языкъ и еднакви учреждения.

И наистина, Симеонъ е ималъ цѣли 20 години време, да наглежда исключително вътрѣшнитѣ работи на държавата си: да създаде елементи за една сѫщинска бълг. книжнина, за една сѫща българска интелигенция, — да въведе еднообразно и стройно правление въ цѣлата държава, да създаде главнитѣ институции и закони за единството и дисциплината на *войската* както и на *Черквата*, — за *престолонаслѣдството* и за единъ *земски* отъ всичкитѣ съсловия *сѣборъ*, каквото си въведоха всичкитѣ европейски държави, които можиха да преплуватъ прѣзъ срѣдний вѣкъ и днесъ, въ новото време, що настана слѣдъ французската революция, слѣдватъ да живѣятъ и да се развиватъ за напредъ. . . Той, освѣнъ споменѫтитѣ 20 години, има други още 16 години, за да придобие нуждната, необходимата основа за съвокупното оставане на тритѣ бълг. провинции Мизия, Тракия и Македония, подъ единъ престолъ които и тритѣ сѫ били раздѣлени чрезъ необходими горски стѣни, — едната, цѣла почти насочена къмъ Солунъ, другата — подъ краката на Цариградъ, а третята, при балканската, можѣше да прости-

ра ржцѣ само до Средня гора. . . Имаше възможность да свърже и тритѣ тѣзи оро-и географически раскжсани земи въ едно нераздѣлно цѣло — а и всичкитѣ, абсолютно всичкитѣ, обстоятелства му бѣха пригодни за тая сполука, — имаше, казвамъ, възможность да превземе — *Цариградъ!*

Ето все що можѣше да направи Симеонъ. Ето каква бѣше неговата задача въ оня единственъ вѣкъ на бълг. История. Умѣя ли той да испълни тая задача?

Да видимъ.

Пристигнаха моравскитѣ бѣженци. Симеонъ ги прие и имъ отдаде признание и почесть голѣма. Той ги размѣсти и настани по-вечето по Македония, гдѣто християнството, споредъ далечностьта на тая область отъ Цариградъ и Силистра, е имало по-вече да се бори съ остаткитѣ отъ поганската религия и съ новата ересь «богомилството». Той ги пустна да проповѣдватъ и да служатъ по своему, по словѣнски, и да влачатъ подиръ си ученици отъ Българетѣ, които да се просвѣтяватъ отъ жизнодатний изворъ на Методиевата наука. Той самъ даде инициатива, съ примѣръ и посочвания, кои книги и какъ да се прѣвождатъ отъ грѣцки на български. Това е толкозъ по-понятно като прѣмислимъ, че новитѣ моравски емигранти отхранени и израснали исключително въ земя чисто славянска не сж могли да познаватъ добрѣ гърцкий языкъ нето литературата му, а Симеонъ е билъ най-вѣщий въ едното и другото.

И така поникна и цъвна една българска литература, и явиха се много списатели. Първо Симеонъ, послѣ Климентъ, Константинъ, Иоаннъ Екзархъ, Григорий монахъ Храбръ и др. Отъ-подъ тѣхна ржка бликна твърдѣ богата книжнина, на които обаче подавляющата часть е била притежание на едно само съсловие — *духовното*. На тазъ литература липсува и оригинално, народно съдържание. Тя е преводъ или копия отъ византийската духовна книжнина, състояща освѣнъ чисточерковнитѣ книги, отъ разни «поучения», «проповѣди» «слова» «жития на святии», и «похвали» тѣмъ — всичко по византийски слогъ и духъ. Имало е и нѣкои опитвания за прекрачване тоя заклетъ кржгъ на византийското духовно знание, на пр. «*Жизнеописания* Константина и Методія», написани съ слогъ простъ и оригиналенъ, «*Шестодневъ*» т. е. изложение на създаването свѣтътъ наспоредъ Св. Василия, Аристотела, Ив. Златоуста и пр. «*о словѣнскихъ письменехъ*», гдѣто се расправя за изнамѣрването на словѣнската азбука, и — толкозъ! Но *поезия* не е имало никаква.

ойто въ Магнаурското въ Цариградъ училище е ималъ
чи древната литература на Елада, който освѣнъ Ари-
она и др. безъ друго е прочиталъ и Омира — той
могълъ да посѣе оригиналенъ български зачатокъ въ
ниженното си прѣдприятие, но не е умѣлъ и да отвър-
ий порой отъ тѣсното и мѫтното корито на Византий-
ина. А това корито завлече и затъпи пороятъ въ
ци! . . .

все това, българската черква слѣдваше да се прѣобра-
ва въ славянска. И въ това си дѣло обаче Симеонъ
ъсметливость. Той пустна работата да се развива по-
ъ само-себе. При живиятъ елементъ славянски, който
се развиваше, той остави старото, мъртвото да трае,
Силистренската нерархия съ всичкитѣ и Гърци влади-
йски апарати не и нето покѫтна. И азъ вѣрвамъ, че
еона съ останали въ България черкови катедрални, а
, гдѣто славянска литургия не бъше още проникнала.
той, както и баща му, непрѣмѣсти архиепископский
себе, въ Преславъ; той не се потруди да прѣобрази
рархията отъ гърцка въ славянска, да тури на чело
азовани, нему съвършенно послушни, Моравци или
опи и архиепископи; той, което е главното, не взе мѣр-

«Ханъ». Напротивъ Симеонъ, а особенно наслѣдникътъ му Петръ, по-вече му прилѣгаше да раздѣли всичката си земя на подобни отдѣлни области и княжества, които да дариваше на отличившии се въ войнитѣ воеводи, или пакъ на любимцитѣ си. Той несъздаде *войска*, като съвсѣмъ особна институция, като елементъ единственно на прѣстолътъ прѣданъ и подверженъ. Имаше, истина, нѣкаква постоянна войска, която пазѣше границитѣ, — но тя зависѣше отъ мѣстнитѣ голѣмци, и той неусъвършенствова нейното устройство, той не се възползува отъ нея за да искорѣни остаткитѣ отъ старий, особни режимъ, и да въведе еднообразие въ правлението на всичката държава.

По негово време на'-да ли е билъ даже прѣведенъ на български царствовавшиятъ тогава Юстиниановъ кодексъ, а за особенъ отъ Симеона издаденъ *сборникъ* на български *закони*, неможе нито прикаска да стане . . . При това той несъздаде оная институция, гдѣто да се срѣщатъ всичкитѣ владѣющи съсловия, гдѣто да се осѣща, че бие голѣмото сърдце на България и че мисли великата консервативна мисьль на народътъ — институция, която да свързва направо прѣстолътъ и правителството съ дѣйствующитѣ пластове на населението, — не създаде, казвамъ *земски сборъ*, гдѣто боляри, иерарси, военни и прѣдставители отъ свободнитѣ племена и отъ свободнитѣ градове — да се срѣщатъ при подножието на прѣстолътъ за да възобновяватъ своитѣ осѣщания, че сж членове на единъ народъ или, по-добрѣ на една държава, която има свои прѣдания и свое призвание . . . Той не издаде нито правиленъ законъ за прѣстолонаслѣдството. Той лиши отъ прѣстолътъ най-старий си синъ, Михаила, безъ никаква причина, — зарадъ волята на втората си жена, дъщеря на хитрий и безхарактерний боляринъ Сурсубула . . Въ домътъ на най-великий отъ българскитѣ царье владѣли са обикновеннитѣ прищѣвки на мащихитѣ! . . .

Съ една дума Симеонъ не създаде база за голѣма наслѣдствена политика по вжтрѣшнитѣ работи на България. Цѣли двадесеть годинъ владѣ най-пъленъ миръ за нея: Византия, вслѣдствие домашни ежби около прѣстолътъ както и споредъ липсуването на нѣкой по-даровитъ и по-енергически царь или пълководецъ въ Цариградъ, бѣше слаба и немощна, та си плащаше мирно данъкъ и нешаваше. А и отъ ни една друга страна се не появи черенъ облакъ за България. Чакъ на 913 л. се започна военний периодъ Симеоновъ, въ който се отрази великата мисьль: за турянето на всичкий славянски

подъ единъ прѣстолъ, българский, съ столпина въ

исъль какъ я испълни Симеонъ?

мъ.

Май 912 г. умрѣ Императорътъ Константинъ Философъ
наслѣдникъ Константина VII Багрянородни, дѣте на се-
родено отъ четвъртий бракъ и то до свадбата. . .
и да мисли за нѣщо друго, испрати, както е ставало
посланници въ Цариградъ за да подновятъ мирътъ ме-
ското царство и българското Княжество. Но случайно,
стантинъ Александръ, като билъ пиянъ докачилъ бълг.
рито се върнали назадъ. Тогазъ Симеонъ помислилъ,
ойна, и цѣли 16 мѣсеца я смислевалъ.

ѣмъ регентътъ К. Александръ умрѣ, а завладѣ ново
патриарха Николая Мистика на чело, който бѣше чело-
съ калена и жилава упоритость. Тогава се распржена-
е Симеонъ мислѣлъ да завземе византийский прѣстолъ,
ше на него врѣме дѣте, което мнозина непризнаваха
ладѣтелъ, а и инакъ нѣмаше още около прѣстолътъ
ълководецъ достоенъ да предотвърне таквозъ предприя-
а на великата и силната по него време България. Но
ель, Симеонъ, ималъ ли е дѣйствително такова намѣ-

урский педантизмъ, а виждаше Византия като отъ само себе осждена за да падне въ растворенитѣ, исполинскитѣ обятия на тогавашната България?

Между тѣмъ Симеонъ пристигна съ огромната си войска предъ Цариградъ, безъ да срѣщне нигдѣ препятствие, безъ даже да посегне да земе Одринъ. Тукъ излѣзоха първочинниитѣ Византийци, пресрѣщнаха го, угостиха го и пр., и го испратиха назадъ, — знаете ли съ какъва бабешка полюлявка? — Обѣщали се, да приематъ дъщерята на Симеона за съпруга на 8-годишний царь Константина Багрянородни: нъ понеже той билъ още малъкъ, — то да останѣла работата за по-сетнѣ. А пакъ Симеонъ си мислѣлъ, Константинъ като нѣмалъ ни братъ ни сестра, ни родина, той щѣлъ да бжде въ рѫцѣтѣ на жена си, а че самъ той (Симеонъ) щѣлъ чрезъ дъщеря си да управлява Византия! . . . Като че работитѣ щѣха да си потраятъ така все до женитбата; като че дъщеря му неможеше да подпадне сама подъ влиянието на красивитѣ и искуснитѣ византийци и византийки; като че неможѣше вече да се намѣри нѣкой по-даровитъ пълководецъ, който да завладѣе въ дворътъ по-мимо царь, царица, — за което имаше толкова примѣри; като че самъ Константинъ би останалъ вѣчно робъ на жена си; като че той и жена му нѣмаше да умратъ единъ день. . . .

« Но мирътъ, който не бѣше нето настаналъ, скоро се свърши,.» пише Историята на Г. Пречка (стр. 208.) Незнамъ какъ но мене по-скоро ми иде да кажа:

Но мирътъ, който не бѣше нето прекѫснатъ, свърши се чакъ въ есеньта на 914 г. Именно тея година майката на Императорътъ Зоя, изпѫдена по-преди отъ дворътъ отъ онія, които непризнаваха законностьта на четвъртиятъ бракъ, успѣ да се завърне пакъ; тя распѫди своитѣ противници и унищожи брачнятъ сдоговоръ съ Симеона. И тогазъ български дворъ помисли за първъ пѫть посерiозно върху работата съ Византия. Но какво мисли Симеонъ? Той употрѣби тея година и слѣдующата за да превземе окончателно Одринската, Солунската и Драчката области; — Сърбетѣ отъ друга страна, и така си бѣха подъ полупреката властъ на Българетѣ, а расѫсанитѣ и дребнитѣ слав. племена по сѣв. западний брѣгъ на полуостровътъ едва заслужваха да се помисли за тѣхъ нѣщо; така щото почти цѣлий полуостровъ се намѣри тогава подъ властьта на Симеона. Но той, на 917 г. дочака византийскитѣ войски не подъ Одринъ — когото скоро слѣдъ превзимането му бѣше напусналъ! —

риградъ!

Чакъ сега Симеонъ захван
на. Въ и него знаете ли какъ
отъ Папата, *кралска* корона,
левсъ) «на Българитѣ и на Г
български архиепископъ за пат
Цариградъ, че Романъ Лакапинъ
зелъ визант. прѣстолъ, че той
Императоръ и същевременно поис
ятъ самаго него за такъвъ т. е.
Но Гърцитѣ, разбира се, и него
Симеонъ направи още една крачка
страна слѣзе до Дарданелский п
ли отъ-татакъ въ Мала Азия и д
бѣше ключътъ за влизането въ
Отъ друга страна той нагѫна гра
цкото население забѣгна по остро
ваше въ 919 л.

Посрѣдъ тие затруднения Ро
пѫтъ Симеонъ сериозно ще напад
пакъ съ вехтитѣ хитрости, и Ники
ше, да ласкае, и да плаче, та пре
сти, дъщерята на Романа за Симе
ветъ му за Симеоновата дъщеря

Гърцитѣ разумѣха, че Симеонъ не мисли сериозно за да нападне на Цариградъ, но че иска съ непрекѫсвани войни да имъ досади до толкова щото да предадатъ сами Византия, въ която да влѣзе той тържественно като миренъ триумфаторъ. Така той на 921 л. се намиралъ при Селиврия, въ 922 — дошелъ до Златний Рогъ, гдѣто разбилъ императорскитѣ тѣлохранители, и изгорилъ тѣхнитѣ палати предъ самитѣ порти цариградски . . , а Цариградъ — нето го покѫтна. Но Гърцитѣ все пакъ имаха време да си отдъхнатъ и да помислятъ за по-далечни срѣдства.

Така тѣ се примириха съ Римъ, и Папата написа тоя-часъ писмо до Симеона, въ което го наговарѣше да остави Гърцитѣ на мира. Отъ друга страна тѣ рѣшиха вехтиятъ си раздоръ по сѫдбинитѣ на адриятическитѣ Славяне. Византийцитѣ отстѫпиха тия земи на Папата въ черковно отношение, а Папата подѣйствува за да се сближатъ тѣ къмъ Византия въ политическо и държавно отношение. Отъ тая спогодба вести се по бръговетѣ на Адриатическото море и по Босна едно силно Хърватство кралско, което спомогна на Византия, за да въстанатъ Сърбетѣ противъ Симеона и неговитѣ «челници» по северо-западнитѣ предѣли на широката тогава България.

Но и Симеонъ отъ своя страна помисли най-сетнѣ поне наполовина сериозно за да превземе Цариградъ. Той слѣдъ дълга обсада, превзе Одринъ, безъ да го напуща вече; отъ друга страна като помисли, че безъ флота не ще му бъде възможно да превземе градътъ, испрати до арабскиятъ халифъ, Фатлума, пославници да го наговорятъ за съвкупно нападене на Византия: Българетъ отъ сухо, а Арабитѣ отъ море. И на 924 л. той слѣзе съ огромна войска прѣдъ Цариградъ, та се расположи срѣщу стѣнитѣ му. Блестяще бѣше величието на Симеона и на войскитѣ му, но кѫсъ бѣше погледътъ му, и жалка излѣзе ролята му. Хитритѣ Византийци съ злато и интриги растроиха спогодбата съ Халифътъ, а Сърбетѣ пакъ дигнаха глава задъ гърбътъ му. И Симеонъ, вече 60-годишенъ старецъ, дочака и това понижение отъ своята бавность и нерѣшителность, дето да поиска да се види съ непризнаваний до тогасъ Романа Лакапина — и слѣдъ нѣколко разговорки, въ които Богъ знае какво сѫ му пѣли, дългитѣ редове на българскитѣ ратници, съ глави наведени и съ гърди ехтящи отъ тежки въздишки се върнаха пакъ назадъ во своя-си!

На 926 л. поменува се, че Македонскитѣ Българе сами на-

олунъ, и го обсадили. А на 927 л., на 27 май, Си-
срѣдъ голѣми, казватъ, военни приготвяния — умрѣлъ
дина отъ рождението си и въ 39-та отъ царуването си.
рши се вторий периодъ.

очее всичко що е направилъ Симеонъ. Ето, по наше
а фигура представлява той въ храмътъ на българска-
Той въ ни една посока не показа нѣщо извънредно, нѣ-
Не по черковнитѣ дѣла, не по вътрѣшното управле-
държавното устройство, не по дипломацията (не може
свърши тия двѣ толкова лесни работи: да направи съ-
битѣ, и да не допусне съюзъть между Римъ и Цариградъ),
итѣ работи, освѣнъ 4 или 5 побѣди надъ гърцитѣ, —
итиснатъ отъ Маджаритѣ, и войскитѣ му блъскани отъ
отъ Хърватитѣ; — ами флоти? — вмѣсто да ди-
лоти, нѣмаше ли време или срѣдства нѣмаше, да на
нето, най-сетнѣ ,по голѣмиятъ оня въпросъ за туряне
държава върху единственната основа, която би могла
купъ всичкий бълг. народъ и би гарантирала незави-
въ бѫдѫщитѣ вѣкове! . . . Той съ посмъртнитѣ си рас-
аже подкоси развитието на българската държава, като
старий си синъ, Михаила, въ манастиръ, а остави
си тихий, кроткий изнѣженний Петра, съ вѣрниятъ си
осубула за съуправитель неговъ. И Симеонъ който най-

на народътъ, самъ го надигаше и повличаше а обстоятелствата сами му се покланѣха и му подаваха най-прѣкрасний прѣдѣлъ и най-блестящата корона на свѣтътъ. И ако има въ нѣщо да е показалъ Симеонъ независима воля, — то е въ отказванието му до послѣдний часъ да посегне и да превземе Цариградъ.

Тежки сѫ тия думи, читателю, — това съзнавамъ най-добрѣ, може би, азъ самичъкъ . . ., който отъ ранни години сьмь се опивалъ отъ външний блѣсъкъ на Симеоновий вѣкъ отъ толкосъ честитѣ му и толкова блестящи паради предъ Цариградскитѣ стѣни,— и отъ тая пуста « книжнина », до която се докопаха другитѣ Славяне, като гладници до какво да е, — която оварди само литургията славянска въ нашитѣ черкви, — но която не създаде интелигенция народна, не създаде вътрѣшенъ животъ въ българский народъ. Едно нѣщо ми се види чудно, какъ тоя народъ, който отъ себе си, по мимо Бориса и Симеона, толкова живо и наложително осѣти въ себе нуждата, призванието, силата, за да измѣсти Гърцитѣ отъ Цариградъ, какъ той пакъ отъ себе да не смогна да исплува надъ черковната тиня, въ свободний и безкрайний предѣлъ на общо-человѣческитѣ знания. И може да се мисли прѣзъ какви борби е преминалъ пишущий тия редове, догдѣто да дойде да нарече «величайшиятъ гений български » — простъ *Магнаурски филантропъ*. Азъ хвърлямъ тия думи на срѣдата, като зимамъ и отговорностьта за тѣхъ отгорѣ-си. Време е, ще кажа, да вникнемъ по-отъ близу въ народната си история, и да хванемъ да отдаваме всѣкому, което се нада. Защото има — ще приложа — и други наши исторически личности, на които пакъ не се отдава всичкото значение и всичката слава, която заслужватъ. Това е моето мнѣние.

Но да преминемъ въ третий периодъ.

Възлѣзе *Петръ* на българский прѣстолъ, по мимо законниятъ, по първородство, наслѣдникъ, Михаила. Това бѣше фаталната погрѣшка Симеонова, която расчекна общий строй и развиване на бълг. държава и общество на нѣколко части, и като ги смрази помежду имъ, докара да се парализиратъ една друга, да направятъ държавата да заприлича на сѣнка, а народътъ на немощна тълпа. Така по-младитѣ даже братя Петрови помислиха да рекатъ: като става едно беззаконие, защо да не стане и друго; защо да бѫде Петръ царь, а не азъ . . . При Петра застана като канцлеръ вуйчо му *Сурсубулъ*: съ това се покѫрти значението на древниятъ болярски съвѣтъ, който още дѣйствуваше, — и се предаде всичката властъ въ

съ пръстола си и извѣстна полит
твърдѣ вѣроятно, то заключен
срѣщу Цариградъ по-вече подъ да
обстоятелствата, отъ колкото по с
излѣзе доста вѣрно.

Ето какъ тълкуваме ние тов
столътъ, поиска и получи отъ Па
Царь, пакъ «на Българетъ и Гър
въ второто, Самуиловото, и въ тр
ство). Слѣдъ това навлѣзе Сурсубу
се тамо съ гърцкитѣ голѣмци, пре
мана Лакапина; византийски послан
мана; слѣдъ тѣхъ Сурсубулъ съ
градъ, на-слѣдъ него самъ Царь Пе
то на 8 окт. 927 г. сключиха ми
познаха царското и патриаршеското
ховната български глави, припознах
отъ превзетитѣ въ Симеоново врем
бълг. Царь за пѣрвъ между всички
и да плащатъ, годишенъ данъкъ;
щерята на Романа Лакапина, Мария
теглиха за Пръславъ, съ младожен

За такъвъ миръ нѣмаше въ
покорени кротуваха; на Хърватитѣ м
къмъ Истокъ; Маджаритѣ бѣха се

градъ. Предателство, казватъ, билъ тойзи миръ. Азъ не виждамъ добръ това. Каква полза отъ простите военни расходки и паради, каквито правѣше и Симеонъ? Ако вече не сѫ мислѣли да се рукнатъ сериозно и рѣшително върху Византия, — то най-доброто бѣше тойзи миръ, който е срамъ въ нашата история, и който Симеонъ избѣгна да направи. Къса се на человѣка сърдцето, кога разглѣжда тия времена отъ наший народенъ животъ и иде му да пожали за тая Пръсянова династия, която даде на нашата история трима толкозъ дълголѣтни, толкозъ щастливи и добри, но толкозъ *некадърни* владѣтели. Не отъ славянската масса произлѣзе фаталната развала на това царство, а отъ династията на това племе, което ужь било покадърно да устрои и да държи държава . . .

Срѣщу *незаконний* царь Петра, срѣщу *тойзи* миръ, показа народътъ негодование не само платоническо, а дѣломъ, съ възстания, съ кървь. Показа се, че е имало поне *народъ* български. И това е нашето утѣшение.

Но дворътъ български, нагѫванъ отъ вѫтръ, трѣбваше все по-вече и по-вече да пада подъ влиянието на Византия, трѣбваше да дочака щото въ Преславъ не Българинъ да владѣе а сѫщий Императоръ гърцки. И това е неомивний, незагладний жикъ върху челото на Борисовий внукъ и на свата му Сурсубула.

Най-напрѣдъ направиха съзаклятие подъ името на по-младий синъ Петровъ, Ивана, съ цѣль да свалятъ Петра и умразната сурсубуло-византийска клика, която бѣше напѫплала изъ български царски дворъ. Тозъ Иванъ имъ бѣше подъ-рѫка, защото най-старий Михаилъ бѣше заточенъ и затворенъ въ манастирь, далече на Западъ въ Македония. Но не сполучиха. Съзаклятието се откри, и боляритѣ-прѣдначинатели бидоха наказани, а пакъ Ивана прати го Петръ на Лакапина, за да го заточатъ въ нѣкой манастирь. Но хитрий Романъ не направи така. Той награди Ивана, ожени го за една голѣмица Арменка, и го задържа при двора си.

Не се минаха и двѣ години (930 л.) на Западъ избухна едно много по-сериозно възстание. *Михаилъ* биде освободенъ и прогласенъ за законни Царь. Въ той, кой знае какъ измѫченъ, помина се къ началото на движението, — а възстаницитѣ, отчаяни, нахлуха долу въ Аттика. Но хитрий Лакапинъ и тѣхъ удобри и ги засели татакъ по Артский заливъ.

Оставаше още единъ братъ Петровъ най-младий *Боянъ*. Но съ него не можеше да се прѣдприеме нѣщо сериозно. За него при-

...ара да се зароди у него
набожность, която бѣше ном
А отъ друга страна то изл
поборникъ между народа за
и за насилническата власть
«царьетѣ и болярите били т
святитѣ владици и други ду
вятъ и тѣ. По думитѣ на с
тѣ «неживѣели по писанието,
вали се съ богатитѣ си одежд
се по пироветѣ, сѫдѣли непра
щитнитѣ».

Съ това парализира се о
устроилъ Симеонъ, и онова жи
но движение, което давѣше раз
много искрени и честни Христия
опакото поведение на духовенств
пустинници-святители. Между тѣ
Рилски. Тие, ако нищо друго, б
вата славяно-християнска школа,
то поне сѫ вардѣли книги и п
меоновий периодъ. Между тѣмъ в
се появи знаменитий българинъ-
то съ нѣкои измѣнения ...

на проститѣ погански и идолопоклонически понятия и вдъхновения — до много по-високий кржгъ на абсолютнитѣ евангелически истини и на абстрактнитѣ догматически софизми, които захванаха да се споватъ отъ вселенскитѣ събори и слѣдваха да се развиватъ по-вече или по-малко сполучливо въ многобройни списания отъ ритори и други источни святители и ревнители — срѣдневѣковни метафизици, толкозъ по-мжчно имаше да бжде това нагло прѣминаване въ България, гдѣто цѣли тридесетъ годинъ отъ покърстеването и проповѣдваха не на езикъ народенъ и проповѣдваха духовници, както се види, не мжжье както трѣбва способни и завзети. А и слѣдъ това, онова славянско движение отъ методиевитѣ ученици, което съ новостьта си и разумливостьта си пленяваше и въздигаше проститѣ души и сърдца, скоро се затрьни, и тълпата оставаше съ зяпнали уста като посрѣдъ единъ магьосанъ кржгъ безъ да знае що да мисли, що да разбира и какво да прави. Посрѣдъ тие обстоятелства възстана *попъ Богумилъ*

Ние бѣхме казали, че павликянската секта бѣше захванала отъ начало да се намжква по-между бълг. селения. Но що е било това тогавашното павликянство? — Една вариация отъ Манихейската, наречена ересь. А какво е било Манихейството? — То бѣше вѣрата на *Манесе*, който учеше, че двѣ начала еднакво силни съществуватъ и властвуватъ отъ край вѣка: *доброто* начало и *злото*. Това не е било вѣра, произлѣзла отъ Християнството, а е единъ народъ отъ голѣмиятъ и древниятъ источенъ догматъ за двѣтѣ начала, които въ Персия наричаха Ормуздъ и Архиманъ, които се отразиха до негдѣ и въ Мойсеевата вѣра, гдѣто доброто начало се нарече Саваотъ, лошото Велзевулъ, — споредъ това тѣ сж прѣминали и въ самото Християнство, — та до днешенъ день ние си имаме Богъ и сатана. Разбира се, че Мойсей прогласи щото Саваотъ самичакъ е отъ край вѣка, и че той е по-силенъ отъ своето творение Велзевула. И въ това именно се състоеше главната разница между Манихейството и Християнството. Манихейството, Павликянството и Богомилството сж три порождения едно отъ друго и прѣдставляватъ едно постепенно приближаване камъ Християнството. Вече Манихеитѣ припознаваха, че *доброто* начало испратило Иисуса на земята, за да отърве оная часть отъ свѣтлината, която *злото* начало въ борбата си било откжснало отъ него. Павликянетѣ пристжпаха по-близу, а Богомилитѣ се наричаха вече и *Християне*.

Но *какви* християне?

... единъ високъ, свѣ
ленъ отъ хора съ надъестественн
рецъ на земята и на насъ тѣлеснитѣ

Богомилитѣ припознавали до не
искривявали и тълкували по своему.
человѣка, а отишелъ да моли отъ Б
и на двамата. Человѣкъ нѣмалъ свобо
диволу и въ времето предъ Христа. Т
и пророцитѣ. За Христа, съгласявали с
лика облѣкълъ тѣло и умрѣлъ на кръс
милъ дивола и го приковалъ на тежки
сатаната за тѣлото освобождавать си д
навать въ по-високий, невидимий міръ.
Писуса, които тѣ припознавали, но никак
обряди, били вещественни, сатанически зн
нетѣ, иконитѣ, службитѣ и камбанитѣ.
Тѣ се молѣли, каквото и поганитѣ — Сл
витѣ гжсталаци, въ колибитѣ си, и нѣм
простата, ясната, Божественната — Отт
това, съ вситѣ тия прости уйдурми, ко
то или насищаха любопитството на прос
питѣ въпроси за свѣтьтъ и за человѣка
гласность на новата вѣра съ древнитѣ
нетѣ, Богомилитѣ бѣрзо ...

или какво да било животно, освѣнъ змията която била дяволско издѣлие. Крѣнето на истината и лъгането се считало за тѣжъкъ грѣхъ. Недопущали клетва нито ковладене предъ съдилището. Съвършеннитѣ» отказвали се отъ свѣтътъ, разкъсвали всичкитѣ семейни свързки, не разговаряли съ не-Богумили освѣнъ съ цѣль да имъ проповѣдватъ своитѣ «истини». Носъли черни дрѣхи, държѣли се свято, скромно, и не си позволявали да се разгнѣвятъ. Хранѣли се съ растения, риби, не пиели вино, бавѣли се дома-си съ четене библията или своитѣ фантастически измислици, отъ каквито бѣше наваксала цѣла литература. «Съвършеннитѣ» жени «Християнки имали същитѣ дължности, които и мъжетѣ. Облечени въ черно тѣ се занимавали съ ржкодѣлие, съ отхранване дѣцата, съ приглеждане на болнитѣ и бѣднитѣ. За то били «Съвьршеннитѣ» и малко на брой; така въ началото на XIII столѣтие, когато Богумилството бѣше и най-распространено, едва да е имало 4000 «съвършенни».

«Съвьршеннитѣ», както виждате, съ се държѣли като «святии», и съ своето самопожертвоване, съ кротката си абнегация, тѣ съ се наслаждавали съ голѣмо име и голѣма почетъ между другитѣ «проститѣ вѣрующи», които са били каквото и другитѣ обикновенни хора: яли, пили, ходяли на войска, зимали си жени подъ условие, че ще биватъ «добри», «честни», и се разженвали *по свое благоусмотрение* . . . Такава наредба по твърдѣ важнията тоя социаленъ въпросъ е срѣщнай, преходний пѫть отъ вехтото многоженство къмъ по-високата степенъ на строгото Християнство, едноженство. — Само че при смъртний одъръ вситѣ, и еднитѣ и другитѣ, се приемали въ редътъ на «съвършеннитѣ», чрезъ единъ обрядъ, който се викаше на западъ — convenensa, «конвенеса».

Отъ задгробний животъ Богумилитъ припознаваха само рай и адъ, а никакъ не и, «чистилище», каквото Католицитъ. Тѣ не припознаваха въскръсването на тѣлата, — и който би умрѣлъ безъ конвенеса, той отивалъ направо въ съдъ.

Имуществото у Богумилитѣ било е два вида: черковно и частно. «Съвьршеннитѣ», също евангелски, се отказвали отъ всѣ земни блага и богатства, и даривали ги или завѣщавали за общо, подъ име църковно, отъ приходитѣ на което помагали на бѣдни и болни едновѣрци, или пакъ за проведницитѣ си, които агитирали за равенството между съсловията, и отричали на болярытѣ правото да имать неволни работници и робове. Частното имъ имущество било плодъ на извънредний имъ трудъ и писателивость. Празнични

имали, та и въ недѣля даже работѣли. Едно то и
изнуряваше тѣлеснитѣ сили на Богумилитѣ.
къ твърдѣ голѣма дѣятелность и напреснувала е има-
тѣ на Богумилитѣ. Многобройни книги съ измислено,
съдържание се прѣвождаха отъ гръцки или се при-
тълпѣха по български, но споредъ естественний вкусъ
нашитѣ дѣди Славяне. Това е чутовната литература,
къ срѣща пакъ повече оригиналность българска, отъ
авославната ни тогава литература. Тя се състоеше
извадени до негдѣ отъ Вехтий Завѣтъ, до негдѣ отъ
части и отъ сетнитѣ времена на Християнството. Подъ
азбираме фантастически разкази, поетически легенди,
рвания или суевѣрие на древнитѣ Християне, при то-
ебни, звѣздобройски, гадателни, вѣчни и казамни и
герои на тие книги били сж: Адамъ, Соломонъ, Св.
истосъ, Иванъ Богословъ и пр. Всѣтѣ тие книги рас-
о онѣзи въпроси, за конто тълпата стрѣмеше да на-
ѣнъ отговоръ и разяснение, каквото: за подробности-
го, за задгробний животъ, за страшний сѫдъ и ад-
и и т. н. Тѣзи книги се пишеха на языкъ простъ
ривлекателна, сказочна форма; — отъ това тѣ има-
спространение между народътъ, — и отъ България
у всичкитѣ други Славяне. Основательтъ на Бо-

прѣзъ теченіето на времето съ домашнитѣ наши народни приказки и пѣсни.

Това прочее, бѣше, вѣрата на Богумила, внука на знаменитиятъ сирийски узаконитель, Манеса, — правнука на великиятъ персийски пророкъ, Зороастра. Това бѣше българската *народска* вѣра, основана върху двойственното начало на Славянетъ-погани, и истъкмена на споредъ другитѣ тѣхни понятия и вѣрования, съгласно съ нѣкои отъ капиталнитѣ истини на Евангелието. Тая Богумилова вѣра разрови на-кръстъ Българский народъ и весь балканский полуостровъ; тя проникна прѣзъ Южна Австрия и Сѣверна Италия до въ Южна Франца, гдѣто тамшнитѣ Богумили, които Френцитѣ наричаха «Бугръ» т. е. Българе, издържаха въ XIII отолѣтие дълга, отчаяни, кървава борба срѣщу Папата, който бѣше подигналъ кръстоносенъ походъ противъ тѣхъ.

Тая вѣра бѣше прѣдшедственица на другитѣ голѣми и подобни религиозни движения каквото на Хуса въ слѣдующий XIV-й вѣкъ Лутера въ XV и XVI-й вѣкъ. Отъ тѣхъ първото неможе да се одържи срѣщу Папата, а второто сполучи най-сетнѣ да остане и да се развие. Ако Богумилозата вѣра да не узаконяваше постътъ и свѣщението отъ кървопролитие, и ако по-сетнѣ, Самуилъ да бѣше пригърналъ и усвоилъ нея явно прѣдъ цѣлъ свѣтъ — то наший народъ въ борбата си срѣщу Византия и Цариградский патриархъ щеше безъ-друго да бѫде по-честитъ, и нашата богумилска дѣржава можѣше да се укрѣпи и да остане, за да чака отъ себе реформатори въ по-тѣсенъ християнски смисълъ каквото бидоха Хусъ и Лутеръ. Но тая вѣра не постигна друго освѣнъ да разчлени сглобътъ на бълг. народъ на двѣ страни; отъ едната страна бѣше: дворътъ боляритѣ и духовенството, — а отъ другата — простий народъ. Ето гдѣ се крие причината на това потѫпяване, искуфяване и крайно раслабяване на бълг. дѣржава по времето на Петра, което допусти да се развиятъ събитията, за които ще прикажемъ.

Званичното духовенство, за духътъ и нравитѣ на което расправихме по-горѣ, неможѣше да воюва успѣшно срѣщу распространението на Богумилството. Прѣдполагамъ, че Царь Петръ, споредъ святителската си набожность трѣбва да е билъ наклоненъ да прѣслѣдва анти-православнитѣ Богумили, — стига да е имало стройна Перархия, която да се ползува отъ тия благорасположения на Владѣтельтъ. Но подигна се пакъ ученикъ и послѣдователь на черковно-славянското движение отъ Симеоновото време, по име *Пресви-*

«придворная сволочь»); — и о
ха около Петровий прѣстолъ оби
дничества и подкупничества за
скитѣ окрѫзи и столици отъ стр
то . . . както и вситѣ ония с
сѫ сѫщитѣ вредъ и всѣкога, ког
ка пусулата си, отстѫпи волно ил
та честъ и интереси, та дойде в
триотичексо мнѣние на мислящата
си то траѣ все до 963 г. когат
зултатъ отъ фаталнитѣ погрѣшки

Въ тая година възстана Зап
другиго нѣгого, а на самий облас
ния, стариятъ и енергичниятъ *П*
му синове: *Давида, Моисея*,
тозь часъ провозгласиха за *Царь*
чудо капнаха подъ негова власть
дония, Албания, Моравската облас
ката Осьмъ. Останалитѣ (по-малко
Петра, но не се бѣлѣжи, да сѫ
мана, — и така българското царс
двѣ царства Источно подъ Петра,

Въ сѫщата тая 963 г. стѫ
кифоръ Фока, человѣкъ даренъ

г. дойдоха бълг. посланници въ Цариградъ да поискатъ по обикновенно му, годишний данъкъ. — Никифоръ, разяренъ повика въ присѫтствието си цѣлий дворъ: «Колко сѫ нещастни Ромеитѣ, които като побѣдиха вситѣ си непріятели, длъжни сѫ сега, както сѫщи робове, да платятъ данъкъ на прѣзрѣнията и бѣдни тоя народъ, «Скититѣ»! — И веднага слѣдъ това той заповѣда да биятъ посланницитѣ и да ги испѫдятъ. — Ето, тъкмо сто години отъ покръстяването на Бориса, се показа пакъ сѫщий характеръ на тая Византия, къмъ която и Борисъ и Симеонъ и Петръ бѣха толкова добри, толкова великодушни, толкова вѣрни приятели! . . .

И Никифоръ, който имаше да извади войската си за долу, по Азия, не се побоя да отвори война срѣщу Българитѣ и като смисляваше — и то на основание договорътъ що бѣше направенъ съ Русский владѣтель Игоря (на 945) и потвърденъ съ наслѣдницата му Олга (на 957) — да поиска отъ Русситѣ помощь, за която цѣль и испрати тозъ-часъ посланникъ въ Киевъ съ 1,500 литри злато, като най-убѣдителенъ за вѣрностьта къмъ договоритѣ аргументъ . . . И вече на слѣдующата 967 година подигна се Киевский Святославъ съ дружина отъ 10,000 борци, и нападна въ Добруджа на Переяславецъ (татакъ кѫдѣ Тулча). *)

Святославъ прѣвзе Переяславецъ и разби голѣмата сравнително българска войска, която бѣга и се скри въ Дрстеръ. Това лесно разбиване на българетѣ, при това оплакванията за безсилието си на царь Петра и молбитѣ му за помощь пакъ отъ Византия, накараха Никифора да смисли по-дълбоко и да скрои единъ адски планъ. Той отведнажъ направи съюзъ съ Петра противъ Русситѣ, взе двѣ български царевни и ги ожени за два византийски царевичи, и ведно

*) Русский писатель г. Добровъ (в. 1-та книжка отъ «Наука», отъ по-минадий мѣсецъ, стр. 63, забѣлѣжката отъ долу) мисли, че Българетѣ сами сѫ повикали Святослава за противъ погърчений си царь Петра. Но то не може да бѫде истина. Фактоветѣ, които ние прѣдставяме, сѫ основани на свидѣтелството отъ съвременника и очевидеца на тия събития *Лева Диакона*, сѫщо и на *русскитѣ лѣтописи*. Освѣнъ това такова повикване не би имало ни смисьлъ. Българетѣ отъ Источното царство ако да искаха да въстанатъ противъ Петра, не имъ трѣбваше друго, освѣнъ да посмнатъ ржката, която имъ бѣше вече прострѣлъ Шишманъ Мокръ отъ Западното царство. И тогазъ ли именно биха искали тѣ да се дигнатъ срѣщу царя си, когато срѣщу него се навѣсва съ война самий грѣцки императоръ? — При това, мнѣнието на г. Доброва не е основано на никакъвъ достовѣренъ исторически документъ. То е пусто и произволно.

съ това двата сина Петрови *Бориса* и *Романа*, които потегли подъ своя рѣка въ Цариградъ. Но ненадѣйното връщание въ Россия на Святослава, комуто Печенегитѣ бѣха обсадили столнината, растрои планътъ Никифоровъ.

Между тѣмъ измина се цѣлата 968 г. и въ началото на 969 г. умрѣ нещастний слабоумникъ Петръ, въ столицата си Преславъ, слѣдъ едно мирно, но безславно царуване отъ цѣли 42 години.

Петровитѣ синове бѣха въ Цариградъ, прѣстолътъ бѣше празенъ и *Давидъ*, първий синъ Шишмановъ, поиска да се възползува отъ тия обстоятелства, та да завладѣе Преславский прѣстолъ — но *Борисъ* пристигна го въ Преславъ, и съ помощьта на Византийцитѣ успѣ да се задържи на прѣстолътъ.

Но Святославъ щомъ распѫди Печенегитѣ, потегли още сѫщата 969 година пакъ за България, но съ по-голѣма дружина, и не вече като съюзникъ на Византийцитѣ, а за своя собственна смѣтка, защото питомата България му се бѣше аресала, и той искаше да се засели даже постоянно въ нея. Какви расположения сѫ прѣобладавали сега у българетѣ по Мизия и Тракия? — До негдѣ може да се каже че — никакви. Разстроени отъ Богумилството и отъ болярството съ духовенството му наедно, лишени отъ единъ здравъ водителски елементъ, тѣ сѫ гледали смутено и нерѣшително на този ураганъ, който ги бѣше загащилъ отъ сѣверъ, и отъ югъ и отъ западъ — отъ Македония. А гдѣто е още било сърдце здраво, тамъ най-вече сѫ се смущавали отъ растящитѣ домогвания, и не скращнитѣ вече планове на ненавистний Никифора Фока. И ето какъ тълкуваме ние бързитѣ и удивителни успѣхи на Святослава, който превзе дунавскитѣ градове, усвои Преслава, гдѣто заплѣни Бориса съ всичкото му семейство, премина Балканътъ, слѣдъ страшно кръвопролитие, превзе Пловдивъ и се вести на гърцката граница (въ 970 г.) не вече само съ руската си дружина, но и съ бройни наемници Българе и Маджаре.

Сега прѣмина Святославъ границата и разби Византийцитѣ подъ Одринъ, та се впусна да плѣни Тракия. Между тѣмъ въ Цариградъ намѣсто Фока, дойде на прѣстолътъ, убиецътъ му войнственний *Иванъ Цимисхий*. Тоя Цимисхий, като думаше че цѣлта му е да освободи Българетѣ отъ Руссит[illegible] подхван[illegible] въ пролѣтьта на 971 г. премина Балканътъ, [illegible] Руссит[illegible] Преславъ и отнѣ бълг. столнина. — а Свѣ[illegible] го не [illegible] задоволи и да си привърже Българетъ [illegible] Цимисхий го

настигна и обсади градътъ. И тукъ, на 22 Юлий сѫщата година Русситѣ, слѣдъ едно отчаянно опитвание да отблъснатъ обсадната войска, изнурени отъ гладъ, сключиха миръ, и на варки и ладии заминаха по Дунавътъ за во своя си.

Остана Цимисхий — съ освободений въ Прѣславъ Бориса, съ окупирана България — и съ обѣщанията си че нѣма да бута независимостьта на бълг. държава. Той като сѫщъ Византиецъ и наслѣдникъ на Никифора Фока, просто прогласи за сваленъ царя Бориса II. и патриарха Дамиана, за присъедини къмъ Византия цѣлото Източно бълг. царство, и влѣзе съ триумфъ въ Св. София въ Цариградъ, гдѣто нещастний внукъ Симеоновъ трѣбваше явно да свали отъ главата си българската царска тиара, отъ гърбътъ си царската багряница, и да изуе отъ краката си червенитѣ чизми!

Ето!

Симеоне! Симеоне! . . .

Но остана още Западното Царство, и нему е посвятена слѣдующата IV статия.

тии. — Характеристиката на
корява България. — Послѣд
паданието на II-то Бъл. Царст

Преднята си статия ние свьрш
то Българско Царство подъ Византи

Това царство бѣше подигнало
вобитното българско племе, което б
тровъ на 679 г; и тя можѣ да го
години — до 971. Тая династия и
първото бълг. царство, изиграха ро
разтопи въ туземната славянска масса,
на въ византийска атмосфера. Тя нем
призвание на старитѣ българе, и да
я бѣше насочилъ Каранъ, — нето у
масса отъ пагубната цивилизация и
българско царство загина, защото не
гурниятъ четверожгленикъ между Дуна
но-море и Морава. То, вслѣдствие прит
слав. племена въ Тракия и Македония,
тия. А за такава обща славянска дь
неумѣи' както вече расправихме, да пр
основа. То неумѣи' нето да създаде ед
ва за народътъ, когото се наемаше да
би могла до негдѣ да допълни липс
— Общъ, еднообразенъ, българо-славян
една оригинална, бълга

на византийската хитрость; боляритѣ загляхнаха въ своитѣ богатства и раскошества; народътъ се потжни всрѣдъ тия пагубни обстоятелства. — идеалитѣ на Крума изхланиха, жизнодателнитѣ сокове въ самата почва се пресушиха и дървото на бълг. държава изсѫхна, преви се и — загни'!

Но въ сѫщото това време, когато съхнеше вече царството на старитѣ Българе, на западъ, кѫдѣ Македония, имаше още, въ тамшната славянска масса, корѣни цѣли и здрави, отъ които нагло поникна великолѣпний и крѣпкий славяно-български джбъ на *Второто* наречено *Ново-българско Царство*.

Това стана на 763 година.

Това бѣше сборъ отъ чисто славянски, второ-степенни, боляpски владѣния, па-споредъ както се бѣше развила боляpщината у самитѣ славяне. Т. е. то бѣха Князье, Кметове или войводи, които славянскитѣ старѣйшини сами избираха отъ кржгътъ на едно извѣстно старѣйшинство. Тия славянски боляри усилили сѫ се, безъ друго, отъ аристократската посока, която бѣше усвоило Пръславското правителство, — но неможе да има сумнение че населението е било значително по-свободно и по-съзнателно привързано къмъ своитѣ войводи, отъ колкото въ Източна България. Тѣзи славянски боляри съсрѣдоточиха своитѣ сърдца и сили около войводата на най-силното племе Брсяпитѣ, което бѣше заселено около Битоля и Преспенското езеро; името на тоя войвода бѣше *Шишманъ*, и него провъзгласиха за господарь — и той получи царска корона, вѣроятно отъ Римъ — та стана *Български Цpь*. И на часътъ всичкитѣ ближни страни отъ бълг. държава, у които е имало още жизнена сила, отпаднаха отъ Пръславский Петра и припознаха новий царь Шишмана. Така щото, Западното Царство се распространи тутакси на сѣверъ: отъ Бѣлградъ далече долу задъ Видинъ, вѣроятно до р. Осма, а отъ къмъ другитѣ страни съдържаше: сѣверний Епиръ и Тесалия, цѣла Албания и Македония, Моравската долина съ Видинъ и София; а на югъ се простирало до г. Сѣръ.

Забѣлѣжително е, че царь Петръ и неговитѣ боляри не се щото поклатиха за да възпратъ успѣхитѣ на Шишмана. А на Византия не и' бѣше криво, за да види раздѣлено голѣмото Бълг. Царство. Отъ своя страна Шишманъ не предприе нищо противъ Пръславский царь, — едно защото не е искалъ да се пролѣе кръвь между братия, и второ, защото Византия, въ тоя случай, би се намѣсила — а нему трѣбваше още време, за да пръобрази и устрои

новата си държава. А главното тогава преобразование бѣше въздиганието и устройството на единъ отдѣленъ български Патриархъ за западното българско царство.

За това, кога умрѣ Петръ (въ г. 969) най-старий Шишмановъ синъ, Давидъ, прѣмина къмъ истокъ и се завтече къмъ Прѣславъ за да усвои мирно овдовелий прѣстолъ. — Но Византийцитѣ го прѣвариха и пристигнаха в'о-време съ Бориса II, по'-старий синъ на Петра когото покачиха на прѣстолътъ.

Слѣдъ малко помина се Шишманъ, а наслѣди го *Давидъ*, който тоже получи корона отъ папата и се прогласи за царь. И той, както и баща му, стоя на страна отъ борбата, която се развиваше тогава между Киевский князь, Святослава, Българитѣ и Византия, и то, вѣроятно, защото не бѣше се още осѣтилъ както трѣбва настаненъ, и защото е очаквалъ нѣкои п'о-благоприятни обстоятелства. Впрочемъ, съзнавамъ, че и самъ немога да си растълкувамъ, хубаво това бездѣйствие — когата една силна българска войска отъ западъ могла би да командува и на двѣтѣ страни: Гърци и Русси, — и бълг. елементъ по истокъ билъ би безъ друго съ нея. Между тѣмъ развиваше се режимътъ, който бѣше въсприелъ Шишманъ. Воеводитѣ управляваха всѣкой въ своятъ дѣлъ и пакъ тѣ съ царя си на чело рѣшаваха дьржавнитѣ и военнитѣ дѣла. Забѣлѣжително е, че тѣ при всичката си широка власть оставаха всѣкога вѣрни на *прѣстолътъ*, отъ колкото на лицето, което го запразнѣваше, прѣзъ всичкитѣ перипетии и промѣнения, които сполѣтиха тоя прѣстолъ, все до послѣдний му часъ; — и историята ни е оставила много свѣтли имена отъ тогавашнитѣ бълг. войводи и челници - каквото: Кракрасъ, Драгомужъ, Илийца, Драгшанъ, Николица, Елемагъ и др. А колкаво е било довѣрието на българскитѣ царе отъ Бърсяцката болярска фамилия къмъ тѣхнитѣ войводи и къмъ населението, свидѣтелствува най-ясно доста честото мѣстение на столнината отъ единъ край къмъ други. Така на пр. Шишманъ най-напредъ се установи въ Срѣденъ, слѣдъ нѣкое време той пренесе столнината си въ Могленъ, въ Южна Македония, а по'-сетнѣ въ Воденъ. Подобно мѣстение на столнината ставаше и п'о-сетнѣ. Всичко това свидѣтелствува, че новото бълг. царство съдържало е въ себе главнитѣ основи за съзижданието на една крѣпка дьржава: култусьтъ, т. е. страхопочитанието къмъ прѣстолътъ, и тѣсната, сьрдечната близина между населението и царя, — за което говори единъ по-сетнѣ случивши се трагически примѣръ, който

е едва ли не единственният въ Срѣдната и Новата Исторія. Но за него по сетнѣ.

Между тѣмъ, слѣдъ пропаданието на Преславското царство, западното заличѣ по-вече, предъ европейскитѣ държави, и Давидъ испрати въ 973 г. посланници при Германскій Императоръ Оттона въ Кведлинбургъ. При това и побѣдителътъ Цимисхій умрѣ (въ 976 г.), и то бѣше знакъ да пламнатъ възстанія почти на вредъ изъ византійскитѣ области. Наслѣдникътъ на Цимисхія, свирѣпий Василій II, има цѣли 14 години работа догдѣ да покори и умири земята. И Давидъ се възползува отъ тая доброчеста смьртъ на Цимисхія за да подхване акція.

Пьрвата войска, която тръгна срѣщу Византійцитѣ, бѣше подъ командата на по-младій Давидовъ братъ Мойсея, и ти обсади пригранічний градъ Сѣръ. Но камъкъ хвърленъ отъ кале́то, порази Мойсея и той се помина.

Между тѣмъ Давидъ, който споредъ чудниятъ духъ що вѣеше въ онія врѣмена, подобно Борису и Петру, бѣше станалъ много набоженъ и като съглѣждаше отличнитѣ войнствени и държавни способности у най-малкій си братъ, Самуила, смисли да се отрече отъ прѣстолътъ и, като прѣскочи по-старият му братъ Аарона, Давидъ прѣдаде прѣстолътъ Самуилу, а самъ отиде и се затъкни въ манастирь.

И така *Самуилъ* стана Царь български въ 977 година, та получи и той корона отъ Папата.

Новій царь премина въ Тракія, и распростръ владѣнията си до Черно море. Населението, българското, възстана за него и испотири гръцкитѣ гарнизони и чиновници. По него врѣме двамата синове Петрови, Борисъ и Романъ, избѣгаха отъ Цариградъ. Едногото по неспоразумение убили българе въ Вѣтренската Клисура, а другиятъ пристигналъ щастливо до Самуила, който му повѣри началничеството въ Скопъ. На 981 г. Самуилъ навлѣзе на югъ въ Тесалия и Елада и превзе земята до Коринтскій провлакъ, до Морея. Между това, Самуилъ се занимавалъ и съ наредбитѣ въ държавата си. Той премѣстилъ столнината си отъ Воденъ въ Преспа, а не слѣдъ дълго време, премѣстилъ я въ прекрасната Охрида, — и врѣдъ градилъ прѣкрасни дворове и манастири, — мощитѣ на Св. Ахилла пренесълъ отъ Елада на единъ отъ Преспенскитѣ острови, както и разни други хубави, монументални работи и украшения църкви; а най-главното, блатата около новата му столнина, Охрида,

били изсушени съ много канали до въ р. Дримъ, и всичката околность на столицата му запримичала като великолѣпна градина.

Чакъ на 986 г. могълъ да се освободи Виз. Императоръ Василий отъ други бели и войни, и тозъ часъ предприелъ първиятъ си походъ срѣщу Самуила, та навлѣзълъ съ голѣма войска прѣзъ Вѣтренский проходъ въ Софийското поле и обсадилъ Срѣдецъ. Но като се научили, че Самуилъ наближаваль съ силна войска, — потеглили назадъ пакъ изъ сжщий пжть, — прѣспали въ Вакарелъ, минали Штипонь (дн. Ихтиманъ) и стигнали до-срѣдъ тѣсninата, — когато българската войска ненадѣйно отпредъ ги нападна съ помама, истрѣбна почти всичката гръцка войска, — а императорътъ съ трудъ избѣгълъ прѣзъ Вѣтренъ.

Слѣдъ тая страшна побѣда Самуилъ се обърналъ къмъ западъ по адриатическото море и къмъ сѣверъ за изъ сърбскитѣ племена: — превзелъ Драчъ и Лешъ и стигналъ до Дубровникъ (Рагуза); отъ тамъ покорилъ Дукладскиятъ Князь Ивана Владимира, когото сетнѣ направи и зетъ, — слѣдъ това превзе Травуния, Захлумье, Южна Босна и дзешна Сърбия. Така щото, Самуилъ за царството си постигна оноза пространство, което бѣше спечелилъ Симеонъ. Отъ тамъ Самуилъ слѣзе пакъ на югъ превзе Верреи, и застана срѣщу Солунъ.

Най-сетнѣ и Василий се отърва окончателно отъ другитѣ си врагове и обърна всичкото си внимание, и насочи главнитѣ си сили срѣщу България, съ цѣль — не да побѣди само, а окончателно да я уничтожи. И така той на 991 г. може да предприеме втория си походъ срѣщу Самуила. Първитѣ четири години той воюва срѣщу българитѣ като се облѣгалъ на Солунъ, — но въобще не сполучилъ нищо. Но тия несполуки намѣсто да го отчаятъ, ожилили още по-вече неговата страшна ненависть къмъ Българитѣ, подивили го още повече, и той предприе да стане една отъ най-страшнитѣ, най-мерзкитѣ фигури въ историята.

Отъ 996 г. се захващатъ неговитѣ успѣхи. Нея година Самуилъ самъ слѣзълъ долу къмъ Елада. Първо, той побѣдилъ грѣцкий полководецъ при Солунъ и тръгналъ за на-долу. Но другий пълководецъ Никифоръ Вестъ се пуснаълъ по слѣдитѣ му. Самуилъ като осѣтилъ това, вращъ се назадъ и се расположилъ да нощува при брѣгътъ на р. Сперхия, която отъ дъждоветѣ се била разлѣла широко. Нея нощь преминаватъ гърцитѣ тайно рѣката, и неопразняватъ заспалитѣ българе. Самуилъ едва избѣгалъ. Не дълго

слѣдъ това, Византийцитѣ превзели и Драчь. А Самуилъ, като осѣтилъ, че по-стариятъ му братъ, Ааронъ, прескоченият отъ ненависть срѣщу по-младий си братъ — царь, дава ухо на византийскитѣ интриги, заповѣдалъ да се накаже смьртно.

Слѣдъ всичко това, Василий пакъ захваналъ да напада върху Българетѣ почти отврѣдъ. Истина, походътъ му срѣщу Срѣдецъ (на 999 г.) останалъ безъ успѣхъ, но на слѣдующата година негови пълководци превзели Мизия (Ист. България), и още на слъдующата (1001 г.) били превзети отъ него Веррея, Воденъ и Тессалийскитѣ укрѣпления.

Между тѣмъ Самуилъ направи ненадѣйна диверсия въ Тракия, та превзе и ограби Одринъ. Но Василий, безъ да има що да се бои за Цариградъ, което бѣше главното, — превзелъ си въ това време Видинъ и слѣзълъ на-долу. Сега Самуилъ прескачва горѣ, но въ сражението, което станало подъ Скопѣ, благодарение на прѣдателството на Симеоновий внукъ, Князя Романа, той билъ побѣденъ отъ Василия, който слѣдъ това слѣзълъ още на долу до Перникъ.

Тукъ го въспрѣлъ храбрий войвода Кракрасъ, а между тѣмъ нови бели за Василия избухнали въ Азия, и той се принудилъ пакъ да напусне България, — и то за цѣли единадесеть години.

Прѣзъ тойзи доста дълъгъ периодъ Василий кротувалъ — и си прибиралъ силитѣ за едно послѣдне нападнувание. А Самуилъ, прѣзъ всичкото това време, пропусна да се въсползува отъ друго, само превзе отъ — ново Драчь и Воденъ. Най-сетнѣ на 1014 г. настана послѣдната война.

Въ началото вече Византийцитѣ имаха голѣми успѣхи. Войводата Несторица билъ разбитъ подъ Солунъ, и самъ Самуилъ — въ тѣснинитѣ при Бѣласица, близу г. Струмица. Тукъ българский царь едвамъ избѣгналъ, а 15,000 Българе били хванати роби. Истина е, че Самуилъ можеше да се тѣши, дѣто скоро подирь това побѣдительтъ на Несторица, Теофилактъ, който бѣ пратенъ съ войска къмъ Струмица, билъ нападнатъ отъ Българетѣ и убитъ ведно съ голѣма часть отъ войската си, — но всичко това малко сила можѣше да има срѣщу онова грозно нещастие, което идѣше вече да се струполи върху доблесната глава на Самуила, — и на България.

Именно 15-тѣ хиляди души Българе, хванати при битвата на Бѣласица, византийскиятъ царь Василий избоде имъ очитѣ на всич-

китѣ, — само на стотѣхъ души по едному остави по едно око, и ги испрати да носятъ здравие на Самуила.

Български царь, едвамъ що ги видѣ и разбра адската звѣрщина на Василия, падна въ несвѣсть като гръмнатъ; слѣдъ малко поотвори си очитѣ, поиска вода, и страшни терзания го обладаха; — слѣдъ два дни той испусна духъ съсипанъ отъ жалость и мжка по нещастието на неговитѣ злочести войскари.

И така се помрачи и угасна на предѣлникътъ блестящата денница на сжщо българската история. Рано исчезна величественнятъ **Герой** на сжщинский български народъ, поразенъ отъ единъ ужасенъ **убиецъ**. Самуилъ несполучи да превземе Македонскиятъ Цариградъ — Солунъ, и въ това му е главната обида. Но тойзи градъ не бѣ превзетъ съ война нито отъ Симеона, нито отъ неговий по-сетнѣ вѣрстникъ Асѣня II. Драчъ, западний ключъ на царството, отнѣха му Гърцитѣ съ прѣдателството на зетя му гърка Ашота, въ когото се бѣше влюбила дъщеря му, а сѣверний ключъ, Скопье, превзеха му Гърцитѣ съ прѣдателството на подлнятъ синъ Петровъ, Романа. Самуилъ, който успѣ да възстанови пълната сила и свѣтлость на първото бълг. царство, можѣше и посрѣдъ тия даже обстоятелства да устои срѣщу пакъ по-голѣмата и по-стройната сила на Византийцитѣ. Но какъ можеше да прѣдвиди и да си въобрази български царь, и какъ можѣше той да устои срѣщу такива монголски звѣрщини, каквито испонаправи Василий особенно слѣдъ битвата при Бѣласица? — Самуилъ бѣше великъ по душа и по характеръ; той бѣше уменъ, сериозенъ господарь, — и той стана мжжественна жертва на своята човѣщина, на своята любовь къмъ своитѣ храбри, злочести войскари. Историята, която е заплатила на Василия, когото е нарекла «убиецъ», остава още дължна на Самуила, — и азъ ми се чини, че най-прилича да му остане прѣкоръ **герой**, защото той е истински герой, и по характерътъ си и по трагическата си смьрть. *)

И наистина ликъ чуденъ, страшенъ и рицарски, ликъ истински великъ, се пробива на явъ изсрѣдъ тьмнитѣ врѣмена, слѣдъ паданието на първото Бълг. Царство. Тойзи исполински ликъ раз-

*) Тая дума «Герой» модерниятъ французки языкъ и е доста обезобразилъ сжщинското, старинното, значение. Тя се употрѣблява въ обикновений насмѣшливий языкъ, гдѣто трѣбва и нетрѣбва. Но азъ мисля, че това злоупотрѣбление неможе да повреди сжщинското велико значение на тая дума.

махна силни крилѣ на дѣсно и лѣво, и уснова границитѣ на сѫщото Симеоново Царство. Той е окрѫженъ отъ неизмѣнната прѣданность на цѣлъ кржгъ достойни и храбри рицари-войводи, и отъ беззавѣтната любовь на български народъ. Той нарежда българската държава и българската черква; той развива българската култура. Той бива строгъ когато трѣбва, а инакъ всегда човѣченъ, великодушенъ, — и получва незаслужени удари отъ крайната слабостъ на дъщеря си, отъ крайната подлость на потаенний си съперникъ. Най-сетнѣ, той пада поразенъ въ своето велико рицарско сърдце прѣдъ едно злодѣйство, което е останало дамгосано въ историята за довѣка.

Да, Самуилъ е **герой**, и забѣлѣжѣте това — **нашь, сѫщо български, славянски** герой!

Подиръ смъртьта на Самуила улесни се много работата на убиецътъ Василия. Той навлѣзе въ Македония, превзе Битоля, Прилѣпъ, Щибъ, Воденъ и Могленъ, гдѣто войводата Илийца се предаде слѣдъ едно дълго и славно съпротивление. А наслѣдникътъ Самуиловъ синъ му *Гавриилъ*, напрасно прѣдлагаше миръ, за да прибере силитѣ на България, и да се защити по успѣшно.

Между тѣмъ проявиха се ужаснитѣ слѣдствия отъ междуособната ненавистъ въ царствената фамилия българска. Синътъ на спомената Аарона, който бѣ наказанъ за прѣдателство отъ брата му Самуила, *Иванъ Владиславъ*, въ споразумѣние съ Василия убива Гавриила, при всичко, че нему отъ край дължѣше за живота си, сѫщо и зетя му Сърбский Князь Владимира, и осакатява по-старият му синь. Отъ друга страна, вече като Царь Български, той подкачи прѣговори съ Гърцкий императоръ за миръ.

Но Българскитѣ голѣмци, които безъ възражение го припознаха за царь, възпротивиха се на мирната Иванова политика, и го въвлѣкоха въ война срѣщу гърцитѣ.

По-между това тия последнитѣ послѣдваха пѫтьтъ си, превзеха Царский Градъ, Охрида, и се запѫтиха да отнематъ и Драчь, — когато Иванъ задъ гърбътъ имъ унищожи едно гърцко отдѣление. Това уплаши Василия и го принуди да се върне назадъ въ Солунъ.

Това нещастие биде послѣдвано отъ нѣколко други. Два похода срѣщу Струмица и София останали бѣха безъ успѣхъ; сѫщо и обсадитѣ на Перникъ и на Кустуръ. И въ пролѣтьта на 1018 г. Иванъ Владиславъ успобори се срѣщу Драчь, за да го превземе. Но тамъ единъ отъ собственнитѣ му войскари го уби тайно въ нощь.

И тогазъ България се раздѣли на двѣ партии. Едната предъ очевидната невъзможность да се стои срѣщу Василия, заяви, че ще припознае Византийский императоръ подъ извѣстни условия, т. е. като остави той сѫщитѣ права и наредби, които си вече имаше българската земя. На челото на тая партия личѣше Охридский патриархъ Давидъ, царица Мария и войвода Богданъ. Народътъ тоже, уморенъ и разсипанъ отъ непрестанната война, склоняше къмъ миръ. Другата партия, която се бѣше събрала около синътъ Владиславовъ, юначний Фружина, и на чело на която стояха рицаритѣ войводи: Иваць, Николица, Елемагъ и други, неприемаше да се покори и искаше да кара войната до крайность.

Между тѣмъ Василий, щомъ се извѣсти за смъртьта на Владиглава, потегли отъ Цариградъ и застигна въ Одринъ пьрвитѣ български посланници, които му прѣдаваха Перникъ съ 35 околни укрѣпления. Въ Мосинополъ прѣсрѣщна други отъ Моровиздъ, Пелагония и Липлянъ; въ Сѣръ поздравиха го Кракрасъ и Драгомужъ; въ Струмица го посрѣщна български Патриархъ съ Богдана и му прѣдаде писмо отъ царицата. Най-сетнѣ императорътъ стигналъ въ Охрида, гдѣто въ станътъ си приелъ царицата и всичкий родъ Шишмановъ, и тамъ турилъ рѫка на царското съкровище, гдѣто намѣрилъ много злато и драгоцѣнности.

Неукротимитѣ послѣдни борци за българската независимость отстѫпиха съ своитѣ дружини въ Албанскитѣ гори. Василий испрати силни отдѣления по слѣдитѣ имъ, и съ искусна тактика или вѣроломни мѣрки, съкруши ги и тримата. Пьрвъ Фружинъ слѣзе отъ Томоръ и се предаде въ Бератъ; — вторъ Николица биде жертва на гърцкото вѣроломство, и остана безъ очи; най-сетнѣ Елемагъ сложи орѫжие въ Стагъ.

И така, слѣдъ 28 годишна кървава страшна борба превзе Василий и уничтожи второто българско царство, а съ това и весь балканский полуостровъ. Български народъ цѣлокупно падна подъ гърцкото господарство. Това царство имаше въ себе си вситѣ елементи за да се устрои правилно и да заживѣе съ исторически животъ. Само случайтъ дѣто се намѣри на византийский прѣстолъ кървопийцата, съ змийска жилавина надарений Василий, и дѣто той живѣ толкозь дълго, — при това нещастното «прескокване» на Аарона, отъ което се изродиха толкозь нещастия за бълг. прѣстолъ — бидоха причина за разсипването на това царство. Велика и поучителна е картината, която ни прѣдставя повдигътъ на Шиш-

мановата фамилия. Човѣкъ се осѣща като въ своя, сѫщо българска срѣдина. Това сѫ сѫщинскитѣ наши праотци, и тѣ сѫ които трѣбва да ни служатъ за примѣръ на патриотизмъ, на юначество, на доблесть. И отъ сѫдбината тѣхна можемъ да учимъ, колко пагуба има за една държава, гдѣто нѣма опрѣдѣленъ законъ за наслѣдство на прѣстолътъ или гдѣто той не се почита, ако го има. Давидъ, намѣсто да предаде прѣстола си на Самуила, да бѣше го оставилъ да бѫде само военачалникъ на законний наслѣдникъ Аарона — всичкитѣ скърбни и срамни послѣдствия можѣше да се избѣгнатъ. . . . . Царството можѣше да остане.

V.

Съдържание: **Българската автономия. Възстанието на** *Деляна* **1040, на** *Бодина* **1073. Постепенното осилване на Грьцкото тиранство. Печенѣзи, Кумани, Нормани, Селджуци. Отпадание на Византия, анархия, феодализмъ изъ Полуостровътъ. Тримата братя** *Петръ, Асѣнь, Калоянъ* **— и българското освобождение 1185—1201.** *Асѣнъ II.*

Византийский Василий одържѣ дадената си на патриарха Давида и на царица Елена дума и потдверди прежний редъ, прежнитѣ права и власти, въ вътрѣшното гражданско и черковно правление на българскитѣ земи — въ всичкиятъ обсегъ на Самуиловото царство отъ времето на най-широкитѣ му граници. Василий даде на България *Конституция* и я направи автонмна область на Византия. На чело на гражданското управление се тури *Дукъ всея Българіи*, а на черковното — Охридский независимий Патриархъ само че му наложиха да се нарича *Архиепископъ всея Българіи*. На първиятъ бѣха подчинени разни *стратиги* или челници, които съ грьцки гарнизони държѣха тукъ-тамѣ твърдинитѣ, — а на вториятъ до 30 епархии, съ редовно свиканъ *синодъ* въ Охрида. Само че на Дрстерский митрополитъ бѣха подчинени на право петь епископски столици въ Ист. България Боляритѣ български сѫ задържѣли, сѫщо както и черковнитѣ иерарси, своитѣ свободни отъ всѣки нáлози земи, споредъ което всичката почва се е дѣлила на черковни, чифликчийски и царски (т. е. отъ другитѣ съсловия) земи, които сѫ плащали на *уратъ* извѣстно количество данъкъ. Вѣроятно правосѫдието и събиранието на данъкътъ е било оставено на-споредъ прежний редъ — въ български рѫцѣ. — Василий си знаеше твърдѣ добрѣ работата. Той отъ една страна отвори царскиятъ си дворъ и високитѣ, почетни и печаловити, дължности за вситѣ членове отъ Царь-Мокровата фамилия и за другитѣ по-видни боляри български; той ги изложени за голѣмци византийци и византийки, [illegible] ети

голѣмиятъ вѫртелъ на дворскитѣ византийски интриги, въ които нѣкои зимаха твърдѣ видно участие. Отъ друга страна той помири боларитѣ и духовенството съ новото положение и, като имъ даде широки права, направи ги радѣтели за неговото господство въ България.

Но на 1025 умрѣ хитрий и коравий Василий, и въ Византия настанаха династически борби и анархия. На това отгоре появи се и скитническото воинствено племе *Печенѣгитѣ*, които нахлуха отъ Дунавъ и, въ първото десятилѣтие отъ смъртьта на Василия, три пѫти опустошиха византийскитѣ области. Отъ друга страна Византийцитѣ захванаха да тѫпчатъ българската Конституция; тѣхнитѣ чиновници и военачалници почнаха да досаждатъ, да насилуватъ населението. Почна се движение срѣщу Византия — първо отъ Черна-гора, гдѣто Самуиловий зетъ, Стефанъ *Войславъ*, разби до кракъ гърцката войска и се прогласи независимъ отъ Византия на 1040. Тогава синътъ на нещастний Самуилови наслѣдникъ Гавриила, *Петръ Делянъ*, избѣгна отъ Византия и повдигна въ Нишъ голѣмо възстание българско. Въ сѫщото време и Българетѣ отъ *Драчката* область възстанаха срѣщу Гръцитѣ подъ прѣдводителството на храбрий войвода *Тихомира*, който даже се провъзгласи за Царь. Отъ сѣверъ и отъ югъ потеглиха българскитѣ дружини; Гърцитѣ биваха повредъ разбивани, — и двѣтѣ войски се срѣщнаха съ неисказанна радость. Тогава се издаде Делянъ и доблестно, както древенъ герой, заговори на двѣтѣ войски: «Единъ шубракъ неможе да храни двѣ птици, — една земя неможе да има два царя. Макаръ азъ, като внукъ на Самуила, имамъ повече право, но готовъ съмъ да отстѫпя, ако народътъ пожелае това». Войскитѣ издигнаха гласъ до небето, че искатъ *Деляна* за Царь, — и нещастний Тихомиръ погина на мѣстото. Народътъ български показа още тогава, че у него, въ душата на самобитното му съзнание, е завършенъ голѣмиятъ психически процесъ за *единството* на народната дѣржава; — че за Българетѣ може да има само *единъ* Господарь.

Делянъ потегли за Солунъ, отъ гдѣто Императорьтъ избѣга, а неговий царедворецъ Мануилъ *Ивацъ*, видя се, синъ на славний Самуилови войвода, премина съ всичкитѣ съкровища на Делянова страна. Войводитѣ му *Кавкацъ* и *Антонъ* разбиваха Гърцитѣ въ Елада, Епиръ и Тесалия. Въ това време вѣсти се при Делянъ-малкий братъ на татковий му убийца Ивана Владиславова,

Алусианъ, който тоже бѣше избѣгналъ отъ Гърцитѣ. Деланъ прие съ радость вуйча си като съуправитель, и му повѣри 40000 души за да довърши превземанието на Солунъ. Но Солунци и този пѫть отблѣснаха нападачитѣ и уничтожиха на Алусиана до 15000 войска. Алусианъ сега показа, че е сѫщъ внукъ на предадника баща си Владислава и дѣда си Аарона. Той повика при себе Деляна и съ помощьта на нѣколко вѣрни слуги — ослѣпи го, и побѣгна при Императорътъ въ Месинополъ. Това отчая и разстрои българското движение. Делянъ, Иванъ и други войводи бидоха плѣнени, и — въ 1041 бѣше вече всичко потѫпкано!

Това възстание покърти още повече правдинитѣ на Българетѣ. Наслѣдникътъ на Давида, *Иванъ Дибренский*, бѣше послѣдний архиепископъ — Българинъ въ Охрида. Захванаха отъ Цариградъ да назначаватъ Архиепископи — все Гърци. Но по-вече или по-малко явна ненависть и гонения между гърка Архиепископа и другитѣ архиереи Българе си слѣдваше безъ притихване. Отъ друга страна гръцкитѣ царье, особено отъ какъ стѫпиха Комненитѣ (1057—1183), помислиха първо да поправятъ финансинтѣ, за това зеха да дигатъ нáлогъ отъ черковнитѣ сѫщо и отъ болярскитѣ земи. Най-сетнѣ разнитѣ чиновници и военачалници византийски правѣха неописказани зулуми, при това захванаха да дигатъ и войскари отъ Българетѣ. А това правѣше и болярите и населението да незабравятъ оржжията си, но да мислятъ за ново възстание.

Върху това отгоре и други, вънкашни, смутове непреставаха. Единъ Анадолецъ, *Георги Маниакъ*, провъзгла си се въ Италия за Императоръ, премина въ Драчь, гдѣто намѣри приверженци и тъкмѣше съ помощьта на Българетѣ да си постигне цѣлта, — нъ въ едно сражение биде уонтъ, и всичката работа пропадна на 1043. Печенѣжкий ханъ Тиракъ премина на 1048 Дунавътъ, и при всичко че биде разбитъ, но Императорътъ Константинъ помисли за добро да засели полчищата му въ опустѣлитѣ отъ разни възстания и опустошения земи, а главно около Нишъ и София. Цѣлта му бѣше да държи вътрѣ въ царството си елементи враждебни единъ на другъ, за да се парализиратъ помежду си. Това бѣше крайня послѣдователность на вехтиятъ принципъ византийски, споредъ който тѣ подбуждаха единъ варварски народъ върху други, който се случваше да е опасенъ за царството имъ. Не може да се отрече, че това бѣ смѣла мисъль, — но тя показваше крайното

вечь разстройство на виз. царство, и съ тая постѫпка, както и съ въвождането на феодално болярство, отвори се епохата на голѣмитѣ авантюри и разкѫсвания, което характеризира наставането на сѫщий Срѣдни Вѣкъ въ Балк. Полуостровъ. — И не се мина много, — Печенѣгитѣ се възбунтуваха; и като призоваха на помощь другитѣ си съплеменници нападнаха въ Тракия, поразиха до три виз. войски, и опустошиха цѣлий Истокъ на Полуостровътъ до Одринъ. Най-сетнѣ на 1054 Константинъ пакъ се помири съ Тирака. При това ето се появиха и Узитѣ или *Куманитѣ*. Тѣ, на четъ до 60000, преминаха на 1065 Дунавътъ и въ непрестайна борба съ Българетѣ и Печенѣгитѣ достигнаха Елада, но остатъцитѣ имъ гръцкай Императоръ ги засели въ Македония, която тоже бѣше много пострадала отъ къмъ българско население. Въ сѫщо време и Мала Азия почти цѣла се превзе и засели отъ турски племена и династии, произлѣзли отъ Селджуцитѣ. При това отъ арабскитѣ племена Сарацинитѣ, опустошаваха като морски разбойници азийскитѣ и европейскитѣ брѣгове на Византия, а и страшнитѣ Нормани бѣха се вече утвърдили въ Южна Италия и Сицилия. Сама Византия още тогава стоеше като роздюляна стѣна посрѣдъ океанъ отъ турски племена.

И Маджаретѣ поискаха да се възползуватъ отъ това лоше положение на Византия. Тѣ нахлуха на 1072 прѣзъ Срѣмъ и Сърбия, та разграбиха областитѣ до Нишъ А на слѣдующата 1073 г. *възстанаха повторомъ Българетѣ*. Болярытѣ събрани въ Призренъ помолиха сърбский Краль да даде сина си Константина *Бодина* за царь, който да поведе възстанието и освободи българетѣ. Бодинъ пристигна съ 300 души въ Призренъ, гдѣто го провъзгласиха за царь и го нарекоха *Петръ* по името на Симеоновий синъ. Той разби гръцкий военачалникъ при Скопье и го плѣни даже. Тукъ стана една голѣма погрѣшка Бодинъ раздѣли силитѣ си на-двѣ. Той прати сърбский войвода Петрила долу къмъ Костуръ, гдѣто биде разбитъ Тукъ повторно се явяватъ въ византийската войска западни *наемници* Нормани и „Френки“ —: отъ тогава гръцката войска и не се състоеше отъ други освънъ отъ разнородни наемници; сѫщий гръцки елементъ бѣше почти изнуренъ или пакъ бѣше загубилъ всѣко национално или самодържавно чувствo, приверженность къмъ виз. дворъ, който зе да става плячка на всѣкакви авантюристи. Слѣдъ Петрила обърнаха се Гърцитѣ съ вси сили срѣщо самого него, и го разбиха, та плѣниха при

Нишъ. Възстанието следъ това пропадна — трѣбва да се признае, че отъ по това време и Българетѣ се поприхванаха отъ разстроителнитѣ средневѣковни духъ, който ги обзимаше отвредъ отъ Истокъ и отъ Западъ — и тѣ биха готови да помагатъ на всѣки пришлецъ завоеватель или какъвъ да е авантюристъ — срѣщу Византия, но само срѣщу Византия, и пакъ не за пари, а за идея — да снематъ отъ вратътъ си умразното господство.

Между тѣмъ, посрѣдъ голѣмото черковно, обществено и държавно разстройство, което бѣ връхлетѣло българскитѣ земи, даде се пакъ възможность на ереситѣ, да се распространяватъ и да подигатъ глава. На 1078 когато Печенѣгитѣ и Куманитѣ вѣрлуваха пакъ чакъ до подъ Одринъ, гръкътъ — *Павликянинъ Лека* отъ Пловдивъ възбунтува Българетѣ отъ около София, а Българинътъ *Богумилъ Добромиръ* подигна възстание отъ Месебръ. Но тѣхната 80000 войска биде разбита. Въ това време (на 1086) български войводи отъ Дрстеръ и околноститѣ му съединиха се за първь пѫть съ Куманитѣ за срѣщу Византийцитѣ Тѣмъ на помощь се вѣстиха еретици подъ началството на единъ пловдивски Павликянинъ, който се утвърди въ Велятово, въ Средна-гора, и отъ тамъ опустошаваше цѣла Тракия. Куманитѣ презеха Дрстеръ и всичката дунавска область. Следъ нѣколко страшни сражения, повечето нещастни за Византия, Императорътъ успѣ да разедини Печенѣгитѣ и Куманитѣ, и така сполучи да разбие първитѣ на 1091, а остаткитѣ имъ той засели около Могленъ. На 1094 Куманитѣ пакъ преминаха Дунавътъ като наемници на *Лже-Диогена*, който се бѣше прогласилъ за Императоръ; съ помощьта на българскитѣ планинци преминаха Балканътъ; тракийскитѣ градища припознаха Лже-Диогена за Императоръ; но той биде разбитъ близу Одринъ. На 1122 Печенѣгитѣ за последенъ пѫть преминаха Дунавътъ, но биха окончателно разбити при Ески-Захра. Тозь народъ презъ течението на XII-то столѣтие изчезва отъ лицето на земята, и неговото место завзиматъ въ придунавскитѣ събития — *Куманитѣ*.

Отъ то на-сетнѣ придунавската България като че се поуспокоява Читательтъ вижда, че тая страна, почти цѣлъ вѣкъ — била е въ непрестанни вълнения, изложена на нахлуванията и независимитѣ вѣрлувания на Печенѣгитѣ и на Куманитѣ, които сѫ били заселвани постоянно или сѫ оставали години съ полчищата си. Първото слѣдствие е било, че византийската администрация

не е могла да се утвърди и развие своето влияние по тая източна страна; второто, че българското население, каквото и по юго-западнитѣ страни, е много пострадало и се е намалило; третето, че многобройни войводи и хайдушки чети сѫ пониквали отъ тия бѣдствия, безправия и разстройства. Вече на 1086 такива войводи се съединяватъ съ Куманитѣ за противъ Византийцитѣ. Отъ друга страна у византийскитѣ списатели на XII-й вѣкъ се забѣлѣжва една нарочита тенденция, за да непомѣнуватъ *българското* име въ своитѣ лѣтописи, слова, книги и т. п. Като че сѫ искали да затриятъ и последнята диря за народътъ, който е билъ преди, и е могълъ пакъ да бѫде, толкова опасенъ за Византия. Освѣнъ това тълкуване има и други нѣкои, които горе-долу разсѣняватъ странний феноменъ, дѣто византийскитѣ, а споредъ тѣхъ и западнитѣ, списатели — да замѣстеватъ българското име съ «влашкото». Български елементъ, и наистина, е билъ доста покъртенъ отъ непрестаннитѣ възстания, варварски нашествия и войни съ страшнитѣ имъ опустошения, сѫщо и отъ заселването разни племена изъ бълг. земи: къквото Печенѣги, Кумани, Турци по Вардаръ, Ерменци около Могленъ и Пловдивъ, Евреи въ Солунъ, които замѣстиха бълг. отъ тамъ население, и т. п. При това, случайно, богумилската ересь приевои си българското име, та слѣдваха да разбиратъ подъ Българе—Богумилитѣ, особито по иностраннитѣ мѣста, а византийцитѣ или незнаеха, че има многобройни богумили, или пакъ неискаха да се знае и говори за това, а всичко хвърлеха върху *Власитѣ*, които, като чобани, се еваваха тукъ-тамъ по всичкий полуостровъ, и при това бѣха още диви идолопоклонци; най-сетнѣ, и наистина: отъ-кѫдѣ XII-й вѣкъ се захваща почуването на безличнийтъ до тогава елементъ — Власитѣ, особенно отъ трансилванскитѣ страни. — Това всичко разказано до тука за положението на придунавската область и за чудното явление на замѣстеването българ кото име съ влашкото, ще си има значение за разтълкуване, по-долу събитията по освободителното възстание на Петра и Асѣня, — а сега да премина и разкажа за събитията отъ по западнитѣ български земи. Тадѣва византийската власть и администрация при всичкитѣ различни влияния пакъ бѣше по-наложителна и настоятелна, по непрекѫсвана и трайна. Истина е, че непреклонний духъ на Българетѣ и слѣдъ второто имъ възстание не бѣше ослабналъ. Враждата, живата, по между самитѣ духовници — гърци и Българе, както и между вла-

дътъ — не угасваше. Кадѣ крайтъ на XI-то столѣ-
ка *Охридянетѣ* и се укрѣпиха въ горитѣ на западъ
го езеро; но Михаилъ Таронитъ успѣ тозь-пѫть съ
покори Отъ друга страна правителството непреставаше
и причини за неудоволствия Хазната бѣше празна и
ха отъ населението съ най-различни начини; зачестиха
йската между българското население; при това Импе-
ексий Коменнъ (1081—1118) въведе въ царството
ристокрация —: той дари новъ видъ чифлици,
вободни отъ всѣки налогъ къмъ държавата. Тѣзи нови
ка нова рана за населението. Тѣ както и другитѣ ви-
фликчии, като по богати, разсипваха нещастното на-
еми на пари, на земи и съ лихварство, та заграбваха
задължени да имъ служатъ до животъ, като сѫщи,
— освѣнъ че влѣдствие ужаснитѣ опустошения мно-
обратовани предѣли оставаха пусти, и гладъ се раз-
населението пълнеше градищата, гдѣто уголѣмяваше
лацитѣ или волно отиваше у чифликчиитѣ и си жерт-
та свобода за единъ хлѣбъ. За то когато Норман-
ъ Гвискаръ излѣзе въ Албания, та разби гърцитѣ
чь на 1081, Охридянитѣ го повикаха като му обѣ-
а на Българетѣ. И синъ му Боемундъ вѣсти се въ

носитѣ отъ Нишлиитѣ каквото имъ трѣбва, и да неправятъ никакви грабежи и злини изъ околностьта, — и първиятъ день премина много добрѣ. Но на зарантьта, когато главната войска бѣше вече заминала, нѣколко — крьстоносци подпалили — за „сбогомъ“ — воденици. Челникьтъ и нишкитѣ граждане скокватъ на крака и испребиватъ мнозина отъ дирнитѣ стражи на войската. Петръ Амиенски се враща, да разясни неспоразумлението и да възстанови редъть, но бѣше вече късно: — крьстоносцитѣ нападватъ цѣло-купно, но бидоха страшно разбити отъ Българетѣ и исподавени въ ръката, така щото когато слѣдъ единъ—два мѣсца *Готтфридъ Буйонски* пристигна татакъ съ главната войска, той ненамери освѣнъ изгладнѣли скитници отъ тие крьстоносци. Готтфридъ, замина горе-долу безпрепятственно за Цариградъ, но въ сѫщо време потегли и Боемундъ отъ Албанский брѣгъ съ 10000 Нормани за да се присъедини на Готтфрида. Той мина прѣзъ Костурь разграби на пѫтьтъ богумилскитѣ села, прѣброди Вардаръ като разби турскитѣ поселници Вардариоти, и съ оржжие въ ржка прокара си пѫть по брѣгьтъ на морето чакъ до Цариградъ. Това бѣше *първиятъ* походъ, който изчисти Селджуцитѣ отъ Мала Азия и превзе Ерусалимъ. Византийцитѣ неможаха да се въспротивятъ на това нашествие отъ Католицитѣ, толкозъ по-вече че то бѣше насочено срѣщу Мюсюлманитѣ, които най-вече самата Византия заплашваха. Така тѣ и на 1147 допуснаха *вторий* крьстоносни походъ, който обаче само до Тракия достигна безпрепятственно, — а отъ тамъ до Дарданелитѣ — съ оржжие въ ржка.

Но въ Азия Селджуцитѣ пакъ бѣха превзели Ерусалимъ, и Папата пакъ расклащаше католический свѣтъ за *трети* походъ. При това захванало бѣше вече да се агитира, за да се превземе и «еретическата» Византия, която немарѣла за Святитѣ мѣста. Отъ друга страна католическитѣ Венецианци и Генуезци имаха си отъ край привилегии за търгуване изъ виз. царство, и повредъ агенства и колонии, а най-вече въ Цариградъ, гдѣто цѣло предградие — Галата — бѣше подъ тѣхно независимо правление. Венецианцитѣ си бѣха създали вече своя, силна, партия и въ самий дворецъ на виз. царье. Византия бѣше слаба, — всичкитѣ по-отборни сили погълщаше черковната каррiера —: по свидѣтелството на пѫтешественника Новгородский архиепископъ Антония, имало тогава «отъ Цариградъ до Дунава 40000 попове освѣнъ манастирскитѣ; а манастири имало 14000; при Св. София въ

Цариградъ — 3000 попове . . » Войската не състоеше освѣнъ отъ разни наемници: Нормани, Българе. Русси, Георгианци, Черкези, Ерменци, Араби, Кумани, — за които често недостигаха пари и за заплатата имъ. Съ една дума всичко показваше, че Византия тегли къмъ пропастьта си.

Върху това отгоре умрѣ и енергический *Манулъ Комненъ*, а братовчедътъ му *Андроникъ* уби императрицата и малкиятъ наслѣдникъ, искла на Галлата нейнатѣ партизани Венецианци и, като се облѣгаше на простолюдието, стана Императоръ и стѫпи въ смъртна борба съ византийската камарилла съ цѣль да въведе спасителни реформи Но тутакси се озова унгарскій Кралъ Бела III и нападна на византийскитѣ владѣния. Сърбскій „велики жупанъ" Стефанъ *Немања* се съедини съ него, и превзеха Бѣлградъ, Браничево, Нишъ и София. Върху това случи се, че 80000 Нормани излѣзоха на Албанскій брѣгъ (въ лѣтото на 1185) и, като не срѣщнаха противность отъ туземнитѣ Албанци и Българе, стигнаха до Солунъ, превзеха го и се запѫтиха право къмъ Цариградъ. Въ столицата завладѣ неисказана анархия. Андроникъ биде сваленъ и варварски убитъ, а на прѣстолътъ покачиха *Исака Ангели*. — Ето посрѣдъ какви обстоятелства прѣдприеха дамата братя *Петръ* и *Асѣнь* движението въ България срѣщу византийското господство. — Но кои и какви сѫ били тие двама братя?

Вообще по тие дѣ лица. както и по всичкото това въстание съвременнитѣ гръцки лѣтописци даватъ твърдѣ скѫдни и разбъркани свѣдения Азъ въ низе слѣдующий си разказъ се основавамъ главно върху послѣднитѣ и твърдѣ марливитѣ издирвания на г. Тодора **Успенски** (*Образованіе втораго Болгарскаго царства. Одесса 1879*). — Византийцитѣ, а споредъ тѣхъ и западнитѣ — нарочито Папа Иннокентий III — назовавать новитѣ български предводители «Власи» и всичкото движение «влашко». Но това си нѣма никакавъ смисъль, и азъ представихъ по горе резонитѣ, които сѫ произвели това странно название. Самъ Папата бѣ помислилъ да се възползува отъ случайтъ за да извади името *Власи* на срѣдъ, като на племе отъ латино-романско произхождение, — а отъ друга страна изнасѣше му тоя «нигляшлъкъ» за да извини съ това своето поддържание на бълг. движение и залѣганието си да привлече Българитѣ къмъ унія съ Римскій Прѣстолъ — противно на унгарскій Краль, който на-скоро се бѣ

вече помирилъ съ новий императоръ Исаака Ангела, като му даде за жена и дъщеря си; — а всичко това направи го унгарский Краль главно, защото по него време Германский Императоръ *Фридрихъ Барб росса* бѣше годилъ вече сина си Хенрика съ наслѣдницата на Сицилийската и Неаполската Корона, Констанция, и отъ приуготовленията му за *третий* кърстоносни походъ явно се откриваше грамадний му планъ: съ помощьта на Сицилийскитѣ флоти да усвои Цариградъ и да распространи властьта на Германската Империя върху тригъ полуострова: апенинский, балканский и мало-азийский; въ тоя случай на унг. Краль би присѣднало твърдѣ много, — толкозъ по вече че у него бѣше зазрѣла вече мисъльта да недопуща закрѣпяването на независими и силни славянски държави въ отсамшнитѣ придунавски земи, които той тъкмѣше да станатъ нему подвластни владѣния. Его защо Бела III се помири отъ веднажъ съ Византия и и' стана вѣренъ помощникъ и съюзникъ. Его защо и Папата трѣбваше да измисльва извинения за особната си политика въ бал. полуостровъ. Впрочемъ Папата, въ другъ единъ документъ, за да извини испращанието си кралска корона на бълг. царь, позволи си да нарече българскитѣ водители „внуци на старитѣ български царье", за които вече никой нѣмаше да е казалъ, че тѣ сѫ били „Власи". И освѣнъ това всичкитѣ тогавашни и послѣдователни събития неоправдаватъ ни най-малко произволното название на съвременнитѣ писатели.

Слѣдователно, братята Петръ и Асѣнъ сѫ били Българе, и то отъ старитѣ боляри, останали завардени нѣкакъ отъ разнитѣ бури — въ при-планинскитѣ предѣли. Единъ отъ тѣхнитѣ замкове или чифликски твърдини, трѣбва да е билъ на Трапезица въ Търново, което чакъ по-сетнѣ се уголѣми и стана великолѣпенъ градъ. Тѣзи двама братия, особно по-старий — Петръ, мъжъ съ тихъ и дълбокъ умъ, — трѣбва по отколѣ да сѫ смислевали и тъкмѣли възстанието. Тѣ трѣбва да сѫ имали сношение съ разни войводи и чети изъ балканитѣ. — Може и сами тѣ да сѫ бивали войводи — и, както се вижда, тѣ сѫ имали истъкмено споразумѣние съ **Куманитѣ** отвъдъ Дунавътъ, които по него време държаха цѣла Южна Руссия. Нахлуването на Маджаритѣ и на Норманитѣ въ Полуострокътъ и наглото падание на Андроника предизвикали сѫ преждевременното избухване на възстанието. Но Исаакъ Ангелъ, който така скоро се измири съ Бела III, имѣ и второ щастие: пълководецътъ му разби Норманитѣ при устието

Тогава българското движение, на което неумѣи' да уга-
й му характеръ, видѣ се на Императорътъ като про-
бодния. опитване на единъ балкански авантюристъ и,
редполага, испратилъ е на възсталитѣ братя нѣкои
ривелегии върху извѣстни при-балкански области, само
и. Но Петръ неприе да се задоволи съ такива визан-
сти. Това ставаше въ зимата на 1186. Тогава Иса-
срѣщу Българетѣ побѣдителя на Норманитѣ, Алексия
ъ това сѫщо време Врана бѣ замислилъ съзаклѣтие:
лака и се прогласи самъ за Императоръ. Подъ негова
войскитѣ на Тракия и Македония, и населението на
въ които той имаше голѣми чифлици, съчувствува-
та му; при това той имаше тѣсни свързки и съ са-
и съвѣтници на Исаака За това Врана къснѣеше да
аретѣ, а подъ извѣтъ че му недостигали сили, той прибл-
вече и по-вече войска подъ ржка. Най-сетнѣ къ пьрвитѣ
1186 г. той се прогласи въ Одринъ за Императоръ
Цариградъ, подъ стѣнитѣ на който той случайно има
динъ западни рицаръ и погина. Въобще тия събития
ста, за окрѣпяването на нѣякого българско възстание.
ранови сподвижници прибѣгнаха къмъ Българетѣ.

Петръ и Асѣнь, но не сами, а съ голѣмо отдѣление Кумани. Тѣ бѣха направили «военно братство» съ Куманитѣ. Съгласили се бѣха: тие послѣднитѣ да превзематъ една твърдиня около балканскитѣ гори, за което да получатъ извѣстна заплата; освѣнъ това да имъ се позволи да нахлуятъ и ограбятъ Тракия, като получатъ отъ Българитѣ калауза за пѫтищата. Така спомогнати — Българетѣ за единъ часъ превзеха всичкий сѣв.-источний кѫтъль на Мизия и навлѣзоха въ Тракия. Императорътъ, въ есеньта, излѣзе на *второ* походъ срѣщу тѣхъ. Куманетѣ разграбваха и държаха въ страхъ почти цѣла Тракия. При Одринъ и на пѫтьтъ си къмъ Ески-Загра той има' нѣкои стълкновения неприятелни. Между тѣмъ зимата бѣше настанала и той се върна въ Цариградъ, а на пролѣть 1087 излѣзе пакъ. Сега той премина Егрополскій балканъ, до кѫдѣто не бѣха още пристигнали Българетѣ, и обсади Ловечъ. Въ това време сѫ станали нѣкои преговори и сдоговори съ Асѣневцитѣ, които испратиха като залогъ на Императорътъ по'-малкій си братъ Ивана. Вѣроятно, сключили сѫ продължително примирие, подъ извѣстни, разбира се, отстѫпки отъ страна на Исаака, върху главата на когото се надвисѣше вече нова буря. Сърбитѣ, които за награда на съюзничеството си съ Маджаритѣ бѣха получили Нишъ, сега като се помириха тѣхнитѣ съюзници съ Византия, естественно трѣбваше да дирятъ дружбата на Българетѣ, освѣнъ това въ Европа германскиятъ Императоръ събираше вече огромни полчища за *третій* Кръстоносни походъ, който се и захвана въ лѣтото на 1089, но слѣдъ като се истъкмиха предварителни споразумления съ Византия, колкото за способътъ на минаването войскитѣ прѣзъ областитѣ `и.

Унгарскій Бела III дочака Фридриха твърдѣ хубавѣ,—даде му вспомогателно отдѣление за показване пѫтищата, и единъ посланникъ, който да го придружава, — и Фридрихъ стигна въ Нишъ въ лѣтото, гдѣто прие сърбскиятъ «великій жупанъ» *Стефана Неманя*. Още отъ първото стѫпване на Кръстоносцитѣ на гръцка земя (въ Браничево), византийскитѣ власти ги дочакаха и съпѫтствуваха съ най-голѣмо недовѣрие, като имъ правѣха отъ друга страна скритно, даже полу-скритно, всѣкакви препятствия —: затрупване пѫтищата, ненадѣйно нападане въ горитѣ поединни части отъ кръстоносцитѣ, мѫчнотій за прехранатa и мн. др. Отъ своя страна и западнитѣ неправѣха много церемонии на населението, или на

сила която имъ падала въ ржцѣтѣ. Но горѣ-долу това си трая́ така по
пътя все до Пловдивъ, гдѣто Кръстоносцитѣ пристигнаха вече като
явни непріятели на Византия. Старитъ Фридрихъ Барбаросса, кой-
то главно отъ религиозни чувства бѣ предпріелъ походътъ за въ
святитѣ земи, гдѣто естиѣ си намѣри и смъртьта, се обнасѣше
въобще и питаше тъкмѣ огледчаво. Той нежеляше да напада Цариградъ,
особенно слѣдъ заявленията на Унгарский Краль, и неволно бѣ-
ше увлеченъ въ явна вражда срѣщу Византийцитѣ. Кръстоносцитѣ
отрѣбиха Димотика и завзеха Одринъ; въ това време унгарский послани-
ници се оттеглиха явно отъ Фридриха, като заявиха, че неговий Господа-
рь е много смутенъ отъ опустошенията, които походътъ внесѣлъ въ гръцката земя; при все това Фридрихъ пакъ непреста-
ваше да праща пославници и да води преговори съ Исаака Ангела.

Но крайно обидното поведение на Византийцитѣ накарало го
бѣше вече сериозно да помисли че ще се принуди да воюва съ
Цариградъ. За то той, въ Януарий 1190, испрати на сина си,
Хенрика, поржка — да подигне италиянскитѣ републики, и съ
бронени кораби да се вѣсти въ Марта предъ Цариградъ. Отъ
друга страна прѣзъ всичкото време на походътъ ставаха и отдѣл-
ни преговори съ Сърбитѣ, съ Българетѣ и съ другъ единъ „влад-
ѣтель на Просѣкъ и Струмица“, тъкмѣ вѣроятно **Стрѣзь**, кой-
то подобно на родинитѣ си Петра и Асѣня бѣ се отметналъ отъ
Византия и бѣ се закрѣпилъ въ македонскитѣ планини. Сърбскій
Немања, също и пославницатѣ Петрови, още въ Нишъ предлагаха
на Фридриха да стѫпятъ въ германо-норманскиятъ съюзъ срѣщу
Византия като равноправни членове т. е. като се припознаятъ за
независими Българската и Сърбската държави, съгласно съ единъ
новъ редъ който да се опредѣли на балканский полуостровъ. Сър-
битѣ и Българетѣ заевиваха даже че ще припознаятъ протекто-
ратътъ на Западнаятъ Императоръ, само да по́ го потпомагатъ
срѣщу Источнаятъ въ Византия. Фридрихъ не преставаше да
води преговори, но на нищо рѣшително не се съгласи нито об-
ѣщаа. Бегайте помисли (отъ Одринъ) да воюва срѣщу Византия.
Сърбитѣ бѣха захванали вече отъздѣ войната за свои собствени
сѣмки. Отъ друга страна той се сдоговарѣше съ Българский
Петра, да му достави Петръ 4000 отбрани войски Българе и
Кумани. Въ ранни пролѣтъ 1190 пристигна вече тая войска
къмъ Пловдивъ и Одринъ, — но между тѣмъ (на 14 Февр.)
бѣха подписани вече условията за безпрепятственото минуване на

Кръстоносцитѣ прѣзъ Босфорътъ, и Фридрихъ, когато Българетѣ отъ една страна и Гърцитѣ отъ друга, въ единъ и сѫщи день, молиха за помощь, отблъсна и двѣтѣ страни, и мина мирно въ Азия.

Случайната интервенция на Западъ посрѣдъ събитията и борбитѣ на балк. полуостровъ помогна много, за да се съзематъ и насочатъ Сърбетѣ и Българетѣ срѣщу Византия. Първитѣ захванали бѣха вече дѣйствията си срѣщу византийскитѣ градища по границата, а вторитѣ отъ горскитѣ височини къмъ западъ бѣха готови да нахлуятъ въ Македония. Отъ тая страна дѣйствуваше сега заедно съ Петра и Асѣня, и *Просѣкский* Господарь, *Стрѣзъ*. Види се, че сега и Петръ не е искалъ да му отказва придобитата власть и Стрѣзъ пакъ се е съединилъ съ бившитѣ си другари. Но Стрѣзовото отдѣлно «владѣтелство» е първото явление, което показа че и Българетѣ сѫ били обладани отъ разстроителний духъ на средневѣковний феудъ, т. е. на това дѣто да се цѣни единството на царската власть отъ роднинитѣ на царя или пакъ отъ други голѣмци — боляри, които въ извѣстни предѣли да ставатъ самовластни господари. — Исаакъ Ангелъ още сѫщата пролѣть (на 1190) предприе новъ походъ срѣщу Българетѣ. Флотата му възлѣзе за да нахлуе изъ Дунавътъ и да недопусне да преминаватъ Куманитѣ отсамъ, а Исаакъ мина прѣзъ Анхиалский проходъ и като се облѣгаше на своята Варна, възви се на лѣво и обсади Търново. Но той намѣри Българскитѣ градища и укрѣпления много по-приготвени. Обсадата се продължи; сто и слухъ се пърсна, че Куманитѣ щѣли да минатъ Дунавътъ, — и той потегли назадъ прѣзъ Ханъ-богазъ. И тамъ, въ тѣснинитѣ, го испревариха Българетѣ и го поразиха страшно. Едва живъ избѣгна той. Подиръ това паднаха Варна и Анхиалъ.

Слѣдъ тая побѣда забѣлѣжва се застой въ движенията на тритѣ страни. Исаакъ чакъ въ есеньта на 1191 г. излѣзълъ пакъ въ походъ срѣщу Българетѣ, които плѣнѣха вече по Марица и, казватъ, сполучилъ да отблъсне нѣкои нападения на Куманската конница. Въ идущата 1192 г. той прави приуготовления за срѣщу Сърбитѣ, които бѣха стигнали вече до Скопье. Но чакъ на 1193 тръгна той противъ Сърбитѣ, съ които се спосрѣщна на р. Моравa и ги побѣди. Слѣдъ това войската му се вѣстила по Далмация, която отъ ново била покорена. Между тѣмъ той се срѣщналъ съ приятеля си Бела III на р. Сава и тамъ се сдоговорили за съвкупни дѣйствия противъ Българетѣ.

та страна Асѣнъ, който бѣше способенъ и даровитъ
и комуто по-старий братъ Петръ бѣше оставилъ вече
на борбата и на управлението, поразя на 1194 на-
ванадвитѣ войски Василия Ватаща, при Аркадиополъ,
хвана живъ начальника на источнитѣ войски, Алек-
о затри обаче най-добрата часть на войската му.
пролѣтата на 1195 предприе Исаакъ новъ, голѣмъ
ъ Асѣня. И Бела III бѣше испратилъ едно отдѣление
ъ, въ Видинъ. Между тѣмъ Исаакового неумѣене и
шу Българитѣ бѣха много подровили името му. Въ
Исаакъ отсѣстствуваше — по лонъ, войската, наго-
ата му Алексия, прогласи го за свалень и братъ му
ъ въ Паригрaдъ, за да се короняса. Новий импера-
да се мири съ Асѣня, и попита за условията; но
ъ такива условия, които неможели били да се прие-
тѣмъ неговитѣ полкове, Български и Кумански, стиг-
Сѣрь и до Амфиполь. И сѫщата година биха хвана-
нтийскитѣ полководци Алексий Аспиетъ и — Севасто-
къ. Тогава новий Императоръ отвори книгата на раз-
и коварни срѣдства, които Византия употрѣбяваше
оменти на безсилие. Той забѣлѣза, че просѣкский
прѣлъ по неспоразумление съ Петра и Асѣня бѣше

Севастократора Исаака. Его така стана, че младий и даровити болярин *Иванко* стъкми, въ споразумление съ Византия, съзаклѣтието и уби една нощь — въ началото на 1196 — Асѣня. Търновскитѣ боляри, комъто Иванко бѣ обѣщалъ разни привилегии, признаха го за царь, — а едно отдѣление войска гръцка бѣ се насочило вече къмъ България. Но Петръ и Иванъ потеглиха отъ Преславъ и Провадия срѣщу Търново. Византийцитѣ несмѣяха да навлѣзатъ въ балканскитѣ тѣснини, — и Иванко се принуди да избѣга, тайно и да се приютече при Императорътъ.

Но и Петръ не видѣ добро. Болярите устрашени отъ неговото правосждие, премахнаха тайно и него. И на прѣстолъть стжпи най-малкий Иванъ, наричанъ *Иваница* или *Калоянъ*, 1196.

Той още отъ начало показа, че не иска да дири смѣтки за убийството на братята му, и сполучи да обезоржжи своити противници. Тойзи Иваница е сжщий утвърдитель на третето, Търновското, българско царство. Той отъ Византия, гдѣто бѣше плѣненъ, донесе съ себе твърдѣ широки и смѣли, политически и държавни, задачи. Той бѣше отличенъ пълководецъ както Асѣнь и уменъ държавенъ мжжъ както Петръ, при това надминуваше ги и двамата въ хитростьта и въ огнената вражда срѣщу Гърцитѣ. Той турѣше държавнитѣ и народни интереси по-горѣ отъ всѣкакви религиозни фанатизми. Той не закачаше богумилитѣ и стжпи въ дружествени свръзки съ Папата. а жени се отъ друга страна за—Куманка. Той бѣ единственнитъ български Царь, който, безъ да владѣе на-право полуостровътъ, управляваше самъ всичкитѣ почти движения и събития —: Търново бѣ станалъ центръ (на Цариградъ) на Балканский Полуостровъ — благодарение само на неговата искусна политика, лична привлекателность и сполучливи дѣйствия.

Още отъ началото се видѣ плодътъ отъ политиката и личностьта на новий български Царь. Императорътъ който въ Македония бѣше опълчилъ Българинъ голѣмецъ — Стрѣза — срѣщу Българетѣ, сжщото направи и съ Тракия. Тука испрати той познатиятъ убиецъ на Асѣня, Иванка, и му повѣри всичкото опълчение на Тракия срѣщу Калояна. Но Стрѣзь, въ началото на 1197, пристана възъ Калояна и заедно съ българскитѣ и Куманскитѣ полчища, нападаше на Гърцитѣ. Императорътъ излѣзе на 1198 съ голѣма войска и го обсади въ укрѣпений му градъ Просѣкъ на р. Вардаръ, но би отблъснатъ съ твърдѣ голѣми загуби. Но за да го сдобри отстжпи му въ независимо владѣние Горната Македония и

му даде за жена дъщерята на братовчеда си протостратора Камица. Отъ друга страна Иванко, който съ искусно поведение бѣше се осилилъ въ Тракия, отстѫпи на 1199 отъ Императорътъ и пратениятъ на срѣща си военачалникъ Камица разби го при Баткунъ, плѣни самаго него и го испрати при царя Калояна. Слѣдъ това Иванко нахлу въ Смолянската область и стигна до Егейското море. И съ него Императорътъ поиска да се помири съ добро и отстѫпки, но когато слѣдъ всички сдоговори и клетви прие Иванко да се срѣщне. лично съ Императорътъ при Станимака, тоя послѣдниятъ вѣроломно го хвана и затвори. *) Голѣлъ откупъ за Камица даде на Калояна зетъ му Стрѣзъ,—но когато Императорътъ, който бѣше заплѣнилъ всичкитѣ имущества Камицови, отказа да върне Стрѣзу откупнитѣ суми, Камица и Стрѣзъ подигатъ орѫжье срѣщу Императорътъ, превзиматъ Македония и слазятъ та възбунтуватъ Тессалия. Въ Византия узнаха, че и съ новото това движение управлява рѫката Калоянова.

Между тѣмъ поклати се и самъ българский Царь Калоянъ. Негонатѣ пълкове навлѣзоха дълбоко въ Тракия, а отъ друга страна войскитѣ му обсадиха Варна. Слѣдъ кратко врѣме Варна падна (на 24 Марта 1201) и Императорътъ Алексий Комнинъ-Ангелъ принуди се най-сетнѣ да сключи миръ и даже съюзъ съ Българетѣ, като имъ отстѫпи широки области въ Тракия и Македония. Така се свърши 16-годишната война за освобождението на Българетѣ и за утвърдяването на българската държава.

Това бѣше единственната война, която води́ Калоянъ съ Византийцитѣ. Но въ мирътъ, който бѣ сключенъ, не е се предвидѣло нищо за Калояновий съюзникъ, Стрѣза. Струмица остана въ гърц-

---

*) Г. Успенски мисли, че тойзи Иванко не е сѫщий — убийцата на Асѣня, но другъ боляринъ Българинъ избѣгналъ съ много други отъ Калояна, който билъ захваналъ да преслѣдва враждебната на братята му партия. За всичко това обаче нѣма исторически данни. Истина е че и моето мнѣние за Калояна: че той оставилъ на мира враговетѣ на братята си, не почива на исторически свидѣтелства—но ми се чини, че това мое мнѣние е много по'-правдоподобно. Византийский Иванко не е могълъ да бѫде другъ освѣнъ младий, даровитий, искусний бѣжанецъ—убийцата на Асѣня, комуто единственно Гърцитѣ можѣха да повѣрятъ Тракия. При това за пѫтрѣ въ България не се чу вече за преслѣдвания на боляритѣ, и отъ друга страна и Стрѣзъ и Иванко ставатъ вѣрни на Калояна. Всичко това може ли да се разбере безъ да се положи че Калоянъ е показалъ какъ не мисли да дири стари смѣтки? — При това такава отстѫпка е съвсѣмъ съгласна съ сглобътъ на Калояновий характеръ.

ни рѫцѣ, а въ Просѣкъ испрати царьтъ другъ войвода, *Шишмана*. Това накара Стрѣза да предложи услугитѣ си на Сърбский Краль противъ Калояна. При това Византийцитѣ въ тойзи миръ припознаха за българска сѣверо-западната область при Дунавъ и Морава (Нишъ, Браничево и др), а върху тая область подигна претензии Унгарский Краль Емерихъ. Най-сетнѣ Калоянъ не сполучи да се припознае отъ Византия за Царь (т. е. Императоръ), нито Търновский Митрополитъ за Патриархъ, — и споредъ това той послѣдва захванатитѣ си още отъ 1199 сношения съ Римский папа за постигането на тая си цѣль. За Иванка не се чу вече нищо.

Дѣятелний Папа Инокентий III догдѣто отъ една страна разбуждаше католический свѣтъ за още единъ кръстоносенъ походъ, залѣгаше денонощно отъ друга страна за да обърне православний Истокъ подъ властьта на Римский прѣстолъ. Въ краятъ на 1199 г. пристигна въ Търново папский легатъ, Доминикъ съ писма и увѣщания отъ Папата да припознае Калоянъ, каквото и неговитѣ прадѣди — първитѣ Български — християнски — царье, духовното върховенство на Папата. Подиръ миртъ съ Византия, Калоянъ испрати назадъ Доминика въ Римъ съ писма, въ които въспреимаше предложението, ако Папата му даде *императорска корона*, — а въ Юлия 1202 прати и Търновския Митрополита *Василия*, да измоли и подигнуване на Търновски *Патриархатъ*. Въ Августа 1203 священникътъ Иванъ Каземарински донесе въ Търново *архиепископски плащь*, а Калоянъ му предаде *хрисовулъ*, съ който подчиняваше България на Римский прѣстолъ за вѣчни времена. — Между тѣмъ, въ Юния 1203, кръстоносната флота що носѣше Венецианци, Ломбардези, Французи и Нѣмци, отбива се отъ пжтя си за святитѣ мѣста, и се явява ненадѣйно предъ Цариградъ. Слѣдъ 9-мѣсячна отчаяна обсада Цариградъ пада въ рѫцѣтѣ на западнитѣ (въ Апр. 1204) и графъ *Балдуинъ Фландрский* става Императоръ. Калоянъ догдѣто траеше още обсадата, предложи на западнитѣ помощь отъ 100,000 войска, ако му дадатъ Кралска корона и го припознаятъ за Царь, — но гордитѣ рицари отхвърлиха това предложение. Това накара Калояна да побърза съ Папата. — И така въ Октомврия 1204 Кардиналъ Левъ пристигна въ Търново, посвяти Васила за *Български Примасъ* (духовни върховникъ), на Митрополититѣ Прѣславски и Велбужский възложи *плащове*, на Епископитѣ: Видинский, Нишкий, Браничевский и Скопский — *митри*; — а на вторий день (8 Ноемврия) Калоянъ биде тържественно корона-

тѣ начала, които бѣ възвѣстилъ пър
стремеше да тури придунавскитѣ
разбра, че Папата, съ укрѣпяването н
смѣтката, и правѣше всичко за да раз
така и въ България, която той никак
знае за държава, толкозъ по-вече, че
Дунавъ и Морава предѣли български ко
отстжпилъ на Гърцитѣ. При това ст
припозналь вече върховенството на У
безъ да гледа много, испрати на 1203
бѣди и задържа окончателно спорнитѣ
Сега се обърна Калоянъ срѣщу
разсипали всичката гръцка Империя. Ве
строви и пристанища. Бонифацій Монфер
мо Кралство въ Солунь. Въ Елада н
Атинско, Ахайско, Наксоско и пр. Повр
кули отъ талиянски и французски боля
же така свободно да се развие феудалн
латински държави по Истокъ. Сметътъ о
изсипа тадѣва — придружено отъ диви кат
ници — и свѣтътъ, пропищѣ. Само въ *Т*
рия Алексій-Комнинъ, въ *Епиръ* нова
и въ *Никея* гдѣто византийскитѣ
бившій Императоръ *Теодора*

тая война се явява български Царь като сѫщъ замѣстникъ на византийский прѣстолъ — като защитникъ на православието и на Истокъ срѣщу Западъ. Но отъ военнитѣ походи, които слѣдъ тая побѣда направиха войскитѣ му изъ цѣла Тракия и Македония, а нарочно отъ страшнитѣ опустошения и свирѣпства, които правѣха Куманитѣ, особенно върху Гърцкитѣ жители, зароди се едно недовѣрие и негодование противъ Калояна, което не му понесе. Отъ друга страна Никейската Империя (на Ласкариса) като се възползува отъ нещастията на Латинитѣ осили се и се распространи въ Азия, — споредъ което очитѣ на Гърцитѣ зеха да се вторачатъ въ нея и преставаха да очакватъ единственното си спасение отъ Българитѣ. Най-сетнѣ и Калоянъ, който бѣ помислилъ да превземе Цариградъ за себе, трѣбваше да дойде въ стълкновение съ съюзника си противъ Латинитѣ, Ласкариса, който никакъ не можеше да възприеме това. Всичко това направи щото Гръцкитѣ лѣтописци, които наричаха Василия II «българоубиецъ,» да нарекатъ и Калояна «гръкоубиецъ.»

Още на 1205 Просѣкский войвода Шишманъ нападна Солунъ. Бонифаций успѣ да избави градътъ, но принозна всичката Македония за земя Калоянова. Въ пролѣтьта на 1206 поднови се войната. Сраженията на Българетѣ съ наслѣдника на Бладуина *Хенрика* по Родопитѣ и около Димотика бѣха измѣнчиви. Въ пролѣтьта на 1207 обсадилъ бѣше Калоянъ Одринъ, но Куманитѣ внезапно го оставихѫ за да ходятъ да бранятъ своитѣ задъ-дунавски огнища, а и съюзникътъ му Никейски Ласкарисъ го остави, като прие да сключи миръ съ Латинитѣ, които принозваха неговитѣ владѣния въ Азия.

Подиръ смьртьта на Бонифация Калоянъ пристигна и обсади Солунъ—въ есеньта на 1207. Но тукъ той погина. Жена му — Куманка, влибена, както се види, въ сестрина (на Калояна) сина, Борила, наговаря Куманина — войвода Манастреса, който влиза една нощь (вѣроятно на 8 Окт.) въ шатрътъ на Царя, и го убива на постелката му. Така безславно залѣзе Калоянъ жьртва на единъ разстройнически духъ, който най-сетнѣ закопа и самата България.

Въ Търново завладѣ *Борилъ*, а законний наслѣдникъ синътъ на старий Асѣня, Иванъ Асѣнь, побѣгна въ Руссия. Голѣмото царство захвана да се распада. Старий *Стрѣзъ* спомаганъ отъ Сърбитѣ измѣсти Шишмана отъ Просѣкъ и възстанови своето «деспотство;» отъ друга страна братовчедътъ на Борила *Славъ*, основа въ Родопитѣ ново Княжество съ срѣдоточие въ Мелникъ. И двамата се

показаха сѫщи срѣдневѣковни авантюристи, като се съединяваха часъ съ Българетѣ противъ «Фрѫзитѣ» (Латинитѣ), часъ съ тие послѣднитѣ противъ Българетѣ, а часъ съ двѣтѣ тие страни наедно противъ Сърбитѣ. Стрѣзъ изчезва отъ сцѣната около 1214 г. —Мѣжду тѣмъ Борилъ, подобно Калояну отвори война съ «Фрѫзитѣ,» но би поразенъ отъ Хенрикъ при Веррея и подъ Пловдивъ, на 1208. Слѣдъ тие побѣди, които обсилиха България, Фрѫзитѣ като престанаха да се страхуватъ отъ Борила, зеха да се каратъ и сблъсвуватъ помежду си — именно Солунското господарство съ Цариградската Империя. Но Хенрикъ сполучи да уталожи работитѣ около 1210. Тие безпорядъци обаче накуражиха нѣкакъ Българетѣ, при това посближили ги бѣха съ гръцкото население на полуостровътъ и Калояновата мисъль, че България е призована да бѫде покровителка на Истокъ и на православието, поникнала съ нова сила. Въ това време и Богумилството бѣше се много распространило. За то Борилъ поиска да направи единъ чуговенъ актъ на държавна религиозность и отвори голѣми преслѣдвания срѣщу Богумилитѣ. Проповѣдницитѣ имъ и други по-важни членове на сектата бидоха хващани. На 11 Февр. 1211 Борилъ свика «съборъ» въ Търново отъ духовници и боляри, който изрече тържественна «анатема» противъ богумилектото учение.

Подиръ това Борилъ подкачи война съ Латинитѣ, но пакъ нещастно. Повитѣ поражения сближиха Борила съ Хенрика. Царьтъ даде на Императора дъщеря си, прекрасната Мария, за жена и така станаха съюзници. На 1214 и 15 тѣ воюваха противъ Сърбитѣ. На 1216 умрѣ Хенрикъ, единственната подпорка на узурпатора Борила въ България. Слѣдующата година върна се отъ заточение законнятъ наслѣдникъ Иванъ Асѣнь, придруженъ отъ едно отдѣление наемници Русси, и обсади Търново. На 1218 опита се Борилъ да избѣга, но би хванатъ и ослѣпенъ.

И възлѣзе на българский прѣстолъ послѣдний отъ великитѣ български царье, врьстникътъ Симеоновъ *Иванъ Асѣнь II.*

Вторий Асѣнь бѣше великодушенъ, просвѣтенъ и щастливъ монархъ, каквото Симеонъ. Той бѣше много обичливъ, много честенъ и много — до суевѣрие — богобоязливъ мъжь. Великодушието и обичливостьта му бѣха неговата сила. Православни, католици, богумили живѣеха охолно и безъ препятствие въ широката негова държава. Вситѣ почти народи на полуостровътъ желаеха да го иматъ за Господарь. Самитѣ Грьци въ Цариградъ бѣха помислили да го

повикатъ за „регентъ“ на малкий Императоръ Балдуина II. Многа Фрѫзки рицари и воеводи дойдоха да служатъ въ войската му. Той подигна и украси столицата Търново съ палати, черкви и т. п. великолѣпни здания и укрѣпления. Той дариваше манастири (Лавра и Протатонъ на Св. Гора, а особенно Зографъ) и покровителствуваше книжнината. Той пръвъ даде привилегии и отвори българската търговия за славянскитѣ колонии отъ Дубровникъ (Рагуза). Той издѣйствува припознаването и отъ гърцска — императорска и патриаршеска — страна на българский патриархатъ въ Търново. Той наслѣди великата мисъль за превземането на Цариградъ, и обстоятелствата бѣха много сгодни — : богатъ на войната му благоволъше, — нъ нѣмá у него оня високъ политически духъ за да владѣе страшната криза на балк. полуостровъ, гдѣто се бѣха струпали мислитѣ и сърдцата на весь Западъ и Истокъ ; — нето имá той оная коравина и жилавина въ предприятията, която се изискваше за постиганего на великата цѣль.

Подиръ смъртьта (отъ отрова, 1216) на Хенрика, въ Цариградъ завладѣ разстройство. Наслѣдницитѣ му, Петръ сетнѣ *Робертъ* скоро изчезнаха отъ сцѣната. За третиятъ *Балдуина II* каниха и Ивана Асѣня, който на 1219 се бѣ женилъ за дъщерята на Унг. Кралъ Андрея II, Мария, за да му стане „регентъ“, като говорѣха да годятъ Балдуина за Асѣневата дъщеря Елена. Но страхътъ отъ Българетъ побърка работата, и Иванъ Бриенски дойде въ Цариградъ за регентъ, но чакъ на 1231.

Асѣнь си кротуваше благополучно, но Гръцитѣ не стояха мирни и се ползуваха отъ разстройството на Фрѫзитѣ. Наслѣдникътъ на Никейский Ласкариса *Иванъ Дука Ватацисъ* распространи владѣнията си въ Тракия и превзе даже Одринъ, на 1222. Но нова буря се подигна отъ Епиръ, гдѣто авантюристътъ Михаилъ бѣше подигналъ особна държава. Наслѣдникътъ му, дивий и вѣроломний *Тодоръ*, въ скоро време превзе Македония съ Солунъ, премина въ Тракия и съ съюзничеството на Мелникский Слава съсипа Ватациса, и му отнѣ Одринъ. Тогазъ Тодоръ се прогласи за Императоръ (гръцки). Асѣнь помисли да направи съюзъ съ Тодора и да се сроди съ него. Но на 1230 Тодоръ развали сдоговорътъ и клятвата си, та се навѫси срѣщу Асѣня, като принуди и тогова да напустне охолното си бездѣйствие. Въ сраженето при Клокотница Тодоръ би разбитъ, и Асѣнь навлѣзе съ войскитѣ си и превзе Тракия и Македония : съ Одринъ, Солунъ и Драчь. Държавата му, която на сѣ-

веро-западъ държеше Бѣлградъ, къмъ югъ държѣше тритѣ морета: Черното, Егейското и Адриатическото. Но пакъ въ Солунъ остави Тодорови брата, свой зетя *Мануила*. Мелникский Славъ изчезна и той отъ сцената.

Сега заправи Асѣнь съюзъ съ Никейскиятъ Императоръ Ватациса за испѫждането на Фрѫзитѣ отъ Цариградъ. Една война съ Унгаритѣ побърка му това дѣло, и слѣдъ разбиването на Унгаритѣ отъ брата му Александра, можѣ Асѣнь (1235) да слѣзе въ Галиполи, гдѣто се срѣщна съ Ватациса. Отъ тамъ минаха на Азийский брѣгъ въ Ламтакъ, гдѣто съюзътъ бѣ тържественно сключенъ съ припознаването отъ всичкитѣ източни черкви за патриархъ на Търновский епископъ, *Йоакима*. Марица бѣ назначена за граница на завоеванията отъ двѣтѣ страни. Още сѫщата година съюзницитѣ обсадиха Цариградъ.

Но добъръ ли пълководецъ липсуваше, що ли, — а Фрѫзитѣ при всичката си слабость, умѣиха да отблъскатъ нападачитѣ.

Между тѣмъ Папата хвърлѣше огънь и пламъкъ срѣщу Асѣня, когото и отлѫчи отъ римската черква на 1236, — при това употрѣбляваше всевъзможни срѣдства и наговорки, за да развали съюзътъ между двамата източни царье. Върху това умрѣ и регентътъ Иванъ Брienски, и Балдуинъ II завърза приятелски сношения съ Асѣня. Може съюзницитѣ и да сѫ се поскарали за Цариградский прѣстолъ. Било що било, но излѣзе на явѣ, че Асѣнь прекъсва съюзътъ си съ Ватациса и единъ папски легатъ дохожда (въ Мая 1237) да прѣговаря съ Асѣня за Цариградската империя. Види се че и Фрѫзитѣ сѫ подлъгали Асѣня каквото, на времето, Византийцитѣ Симеона . . . Защото Папата наскоро (Февр. 1238) се скарва съ бълг. Царь зарадъ Богумилитѣ, и се помъчва — но безуспѣшно — да подигне крьстоносенъ походъ срѣщу «схизматическитѣ (православнитѣ) и «еретическитѣ» (богумилскитѣ) Българе».

Отъ то на-сетнѣ дѣйствията на Асѣня иматъ съвършенно второстьпененъ характеръ. Отстѫпването отъ дадената си на Ватациса клетва жестоко бѣ го покъртило. Той умрѣ въ Юния 1241. Но отъ мирътъ, който въобще трая прѣзъ неговото царствуване, много бѣше се посъзела държавата му, и единъ енергически наслѣдникъ, при видимото опадане на Фрѫзкото царство, можеше да извърши дѣлото, обаче инакъ бѣше писано.

VI.

Съдържание: **Срѣднѣвѣковъ разстройнически духъ въ България; бързото опадане; изсѣкване Асѣневата династия; татарското господство.** *Константинъ и Мария.* *Ивайло* **и нар. възстание 1277.** *Тертерий, Чока, Святославъ. Михаилъ* **Видинский,** *Александръ.* **Преминаването на Турцитѣ въ Европа. Крайна анархия въ държавнитѣ отношения и въ вѣритѣ на полуостровътъ.** *Теодосий Търновски.*

Още, догдѣ живѣеше Иванъ Асѣнь II, Куманитѣ, които владѣеха Южна Руссия и Молдавия, бидоха поразени отъ срѣднеазиатски-тѣ Татари, и тѣ испогинаха или се разбѣгаха кое въ Унгария кое въ Българско. Така се скърши силата на вѣрнитѣ български съюзници, които играха твърдѣ голѣма роль въ освобождението и въ досегашнитѣ борби въ България. Отъ друга страна търновскитѣ царье, особенно Калоянъ и Асѣнь II, поведоха ококо българский прѣстолъ почти сѫщъ византийски дворски животъ. Така и Българетѣ получиха „деспоти“, „севастократори“, „логомети“, „протовестиари“, „протесевасти“, „протостратори“, „примикюри“, „епикернии“ и т. п. безсмислении дворски имена и служби. И нето Калоянъ, нето Асѣнь II можиха да искоренятъ оня разстройнически боларски, феудални и авантюристски духъ, който омрачи още пьрвитѣ години на новата българска държава. Най-сетнѣ, семейниятъ царски кржгъ и животъ оставаше съвсѣмъ безъ внимание и надзоръ. Царьетѣ се женѣха както се случеше, ту за Кумънки, ту за Ипиротки, ту за Маджарки, — нето се даваше правилно образование българско на младитѣ принцове отъ царска рода.

Ктиторитѣ на младий наслѣдникъ, *Калмана*, възобновиха вехтий съюзъ съ Ватациса, и то главно за да държатъ въ страхъ Фржзитѣ. Но *Татаритѣ*, на вращане отъ Далмация, запрѣха се въ Буджакътъ и въ Южна Руссия, и наложиха на Българетѣ да имъ плащатъ данъкъ. Отъ друга страна Ватацисъ, комуто сега бѣха свободни рацѣтѣ, както отъ българска така и отъ Фржзска

страна, нападна на Солунский Императоръ. Но на 1146 извѣсти се за смъртьта (отъ отрова) на Калмана. Тогава той нападна на Българетѣ, и лесно имъ отнѣ почти цѣла Македония и Южна Тракия съ родопски-тѣ укрѣпления. А отъ долу, Епирский Михаилъ II загради Албания и Зап. Македония. Ето какъ, на три мѣсеца се изгубиха славнитѣ печалби на Асѣна II.

Калмановий, сѫщо несъвършеннолѣтни, братъ *Михаилъ Асѣнь* — наслѣди прѣстолътъ, и майка му Епиротката Ирина управляваше мѣсто него. Новий царь стѫпи на 1253 въ съюзъ съ Дубровничанетѣ противъ Сърбитѣ, но войната би ялова и се свърши съ помирение и съ сродяване.

На 1254 Ватацесъ отнѣ и другитѣ части на Македония и Албания, така щото оставаше му още само Цариградъ. Подиръ смъртьта му Михаилъ нападна въ Тракия и отнѣ назадъ много градища, но слѣдъ втори пораженія на 1257 направиха миръ, споредъ който българский царь отстѫпи волно на Гърцитѣ Родопската область и цѣла Македония.

Михаила уби сѫщата година братовчедъ му Калманъ II и завладѣ прѣстолътъ. Но когато сърбский Урошъ потегли съ войска за да избави дъщеря си жената Михаилова, Калманъ избѣгалъ отъ Търново, и безвѣстно погиналъ. И така на 1257 издъхна династията на Асѣневци-тѣ и българский прѣстолъ овдовѣ.

Тогава се събраха „многочисленнитѣ и могѫщественни“ български боляри на „съборъ“, и избраха за царь „полусърбина“ *Константина*, сина Тихова и внука Стефанъ-Неманьова. Той се разведе отъ първата си жена (и тоя пагубенъ византийски обичай премина и се практикува често и отъ по-дирнитѣ български царье), и се жени за дъщерята на Никейскиятъ Императоръ, внучката на Асѣня II Ирина. А слѣдъ смъртьта на Ирина (1270) ожени се за още по-върла византийка, родината на Михаила VIII, Мария. Сега и Гъркини влѣзоха въ български дворъ, — и само то недостигаше за да изгуби той всичкиятъ си древни български характеръ.

Между тѣмъ *Никейский Михаилъ VIII*, родоначалникътъ на Палеологовцитѣ, въ юния 1261 нападна непадѣйно и превзе Цариградъ, почти безъ кръвь, а Балдуинъ II избѣга. Отъ друга страна захванала се бѣше къмъ сѣверъ войната съ Маджаритѣ, която трая до 1264. Маджаритѣ, подъ началството на трансилванский управитель, Стефана, бѣха завзели Видинъ, и тѣхнитѣ чети стигаха даже до Търново. Като се качи Стефанъ на унгарский прѣстолъ,

захвана — при другитѣ си титли — да се нарича и „краль български“. Подиръ това Константинъ, по наговоритъ на Ирина, направи съюзъ съ Татаритѣ и Селджуцитѣ, които държаха Енесъ въ Балк. полуостровъ и нападна на византийский Михаила. Цѣла Тракия и Македония бидоха страшно упостошени, но безъ полза за бълг. държава.

Но Татаритѣ се настървиха вече за плѣнове по балканскитѣ области. Тѣ помогнаха по'-сетнѣ на Михаила срещу Константина. Въ това врѣме появи се пакъ отъ западъ нова буря срѣщу Византия. Балдуинъ II подговори енергичниятъ Неаполитански краль Карла I, за да отвоюватъ обратно плѣнителната столица на Истокъ. Живи сношения, депутации, прѣговори и пр. ставаха съ Сърбия и България за сключване съюзъ съ западнитѣ. Михаилъ VIII, въ крайний моментъ, разсипа всичката тая буря, като испрати на 1274 легати въ Леонъ на черковний съборъ за да се закълнатъ, че источната черкова се подчинява на папата. Но тая комедия никакъ се не понрави на цариградскитѣ кржгове и население. Сестрата на Михаила отъ една страна и българска-та Мария, отъ друга — раздигаха всичко и интригуваха повредъ противъ византийский императоръ и противъ унията съ Римъ и, слѣдъ малко, тя си угасна така. — Въ това врѣме (1277) случи се Константинъ да си счупи кракътъ и да падне въ тежка болесть. Гъркинята *Мария*, като зе за „съуправитель“ малкиятъ си синъ *Михаила*, загради всичката власть въ ржцѣ, и завилнува по византийски. Ти съ коварство уби Святослава, феудални български деспотъ, вѣроятно въ Видинъ; — сжщо премахна и други боляри, които сж и' били трънъ въ очитѣ. А отъ друга страна татарски полчища слазъха отъ Добруджа и плѣнѣха охолно изъ българскитѣ прѣдѣли. Царството българско бѣ заприличало на сѣнка, подобно на други ефемерни, авантюристски деспотства. Пита се: гдѣ бѣше и що бѣше *народътъ?*

Тозъ народъ, както по врѣме на царя Петра, така и сега показа че сжществува, и че контролира вѣковното призвание на владѣтелскиятъ дворъ. Появи се отъ горитѣ единъ чобанинъ, *Ивайло*, и народътъ тръгна купомъ подирѣ му. Татарскитѣ тълпи бѣгаха разбивани прѣдъ него, и самий царь Константинъ погина въ едно сражение, въ зимата на 1277. Византийский Михаилъ побърза да се възползува отъ сгоднитѣ обстоятелства. Ивайло не даде ухо на неговитѣ приятелски предложения, и той извади на срѣдата като претендентъ на бълг. прѣстолъ нѣкого си *Ивана Асѣня III.*

отъ семейството на Асѣневцитѣ, когото ожени и за дъщеря си Ирина. И гръцка войска потегли за България да воюва противъ Ивайла както и противъ ненавистната Михаилу Мария, която се държеше въ Търново.

Между тѣмъ Ивайло потегли на Търново. Пратеници Маринни предложиха предаването на градътъ. Народскиятъ царь изслуша ги гордо, и заяви, че нѣма нужда да приема като даръ това, което благодарение на военната му сила се намира вече почти въ ржцѣтѣ му; а ако той, за да избѣгне излишното проливане кръвь, приема миролюбивото предложение на Мария, той не показва друго освѣнь „милость“ къмъ нея . . . Тогава вратата на Търново се отвориха, и тамъ посрѣдъ радостний народъ празднува Ивайло своето коронясване и — женитбата си съ Мария, въ пролѣтьта на 1278. — Но Ивайло трѣбваше този часъ да излѣзе да воюва; на сѣверъ срѣщу Татаритѣ, къмъ югъ срѣщу Гърцитѣ, които наскоро обсадиха Търново. Много сражения има той съ еднитѣ и другитѣ. Непрiятелитѣ съ ужасъ влизаха въ бой срѣщу него, защото Ивайло незнаеше за милость. Но отъведнажь въ Търново се пръсна слухъ, че Ивайло погиналь въ една битва противъ Татаритѣ. Тогава Търновци прѣдаватъ на Гърцитѣ Търново и Мария, и приематъ за царь гръцкий кандидатъ, изроденій потомецъ на старитѣ Асѣни, *Ивана Асѣна III.*

Но недълго слѣдъ това вѣстява се отъведнажь прѣдъ вратата на Търново пакъ — Ивайло, съ юначнитѣ си дружини. Гръцки войски, испратени срѣщу Ивайла, бидоха поразени въ Старата и Срѣднята Гори. Отъ тѣзи обстоятелства се възползува най-много ближниятъ Асѣновъ приятель, отъ *Куманско* потекло голѣмъ боляринъ, *Георги Тертерий*, глава на болярската, противна на „народската“ (Ивайлова) партия. Той придоби търновското население и войската, и Асѣнь избѣга тайно отъ Търново. Народътъ уморенъ отъ непрестаннитѣ войни, прие съ радость Тертерия за царь на 1280, а Ивайло, отиде при татарский ханъ, за да моли помощь срѣщу Търново, — но, веднажь, пияниятъ Ногай заповѣдалъ да го убиятъ.

Ето така се свърши знаменитий народни герой, който оми лицето на българский народъ, и остави великъ споменъ въ исторіята.

На 1285 Татаритѣ нахлух[illegible] въ България и опустошиха Тракия и Македония. Тертерий [illegible] държи на прѣстолътъ даде

дъщеря си на Ногаевий синъ, Чока. Отъ тогава България като че стана подвластна на татарский Ханъ. Въ това врѣме на западъ въ *Видинъ* зачу се самостоятелний князь, *Шишманъ*, родътъ на когото имаше да даде послѣднитѣ царье и защитници на България. Между тѣмъ Тертерий избѣга отъ държавата си, и Ханътъ покачи (около 1292) на прѣстолътъ, като царя-данника, боляринa *Смилеца*. Но скоро Ногай погина въ войната си противъ Токтая, а синъ му *Чока* премина съ остатъцитѣ на бащината си войска въ България, гдѣто заяви че има право, като зетъ Тертериевъ, да бѫде царь. Смилецъ отстжпи, а Тертериевий синъ *Святославъ* му помогна да завземе Търново. Но Святославъ, като си истъкмя работата на 1295, хвърли Чока въ тъмница, и тамъ го удушл.

Въ началото на своето 28-годишно царуване Свѣтославъ имаше да отблъсне гърцитѣ войски, които идѣха въ България първо съ синътъ на гъркинята Мария, *Михаила*, — а сетнѣ съ Смилецовий братъ *Радослава*. Подиръ това на 1301 като направи съюзъ съ Крънский (Карнобатский) деспотъ, *Елтимира*, брата Тертериева, воева' три години съ Гърцитѣ, но безъ особита сполука.

Въ него време се случи едно знаменито събитие. Въ Мала Азия, подъ началството на *Ертогрула*, бѣше се заселило едно настушеско тюркменско, на Селджуцитѣ сродно, племе, което по времето на Ертогруловий синъ и наслѣдникъ *Османа*, наслѣди издъхналий (на 1299) иконийский Султана'тъ. Още отъ началото това племе направи силни побѣди и завоевания. Доста и Българе-войводи воюваха славно противъ Турцитѣ. Такъви бѣха *Храниславъ*, *Иванъ*, неизвѣстний „лже-Ивайло“, който бѣше се издалъ за въскръсналъ *Ивайло*, и бѣ повлѣкалъ дружини подиръ си. Подвизитѣ на тие Момчилови и Крали-Маркови предшественници сж чудесни, почти баснословни.

Но на 1322 умрѣ Святославъ, и синъ му *Тертерий II* удари тозчасъ на Гърцитѣ и превзе Пловдивъ. Слѣдъ едно поражение, което му нанесе визант. царь Андроникъ, вторий Тертерий изчезва отъ сцената. Въ България завладѣ невѣроятна анархия. Прибалканскитѣ градища до Сливенъ предадоха се на Гърцитѣ; въ Тундженската долина основа ново независимо Княжество Святославовий братъ *Войсилъ*. А болярите — на 1323 — избрѣха за царь Шишманова сина, *Михаила Видинский*. Новий царь бѣ случайно твърдѣ уменъ и искусенъ и твърдѣ предприимчивъ

[illegible]. Той съ мощьта си отнѣ отъ Маджаритѣ Северинъ-скій Баната, отъ Гърцитѣ предъбалканскитѣ градища и уничтожи Войсиловото Княжество. Той, на 1324, опустоши Тракия до устията на Марица, и слѣдъ това предложи миръ въ Цариградъ на Старий Андроника, който прие съ радость, защото внукътъ му Андроникъ Младий бѣше подигналъ Южна Македония, Епиръ, Тесалия и Албания срѣщу дѣда си, за да му отнеме прѣстолътъ. На 1327 Михаилъ предложи съюзъ на Старий Андроника, и остана съ своитѣ готови за походъ български и татарски дружини при Ямболъ, а пълководеца, Русина Ивана, испрати на Императора въ Цариградъ за стража на слабо прикритата столица. Съ тойзи планъ Цариградъ бѣше готова жертва, и Михаилъ щѣше най-сполучливо да постигне това, което „обилно благороднитѣ“ Симеонъ и Асѣнь II неможиха да сполучатъ. Но Младий Андроникъ подуши тайната мисъль Михаилова, и извѣсти на дѣда си за цѣлта на български Царь, като го заклинѣше да непуща Ивана въ Цариградъ, — а самъ потегли тозъчасъ съ войската си и дойде скоро-скоро прѣдъ столицата. Отъ всичко това излѣзе, че Михаилъ несполучи, и повика нагло назадъ Ивана, а внукътъ на 1328 превзе ненадѣйно Византия.

Подиръ всичко това, на 1330, избухна война между Сърбия и България. Но въ битвата при Вельбуждъ (Кюстендилъ) — главно по самонадѣяностьта и невареното на Михаила — Българитѣ бидохѫ поразени, и самъ Царьтъ убитъ. България бѣше подъ краката на сърбский Краль Стефана. Но той се задоволи да земе Нишъ, и испрати едно отдѣление войска въ Търново, за да се трониса Михаиловий синъ отъ първата му жена Анна, дъщеря на Сърбский Милутина, — *Стефанъ* или *Шишманъ II*. Отъ тогава главната роль на балк. полуостровъ играха не вече Българитѣ или Гърцитѣ а — Сърбитѣ. Но въ пролѣтьта на 1331 избухна възстание въ Търново, и младий Шишманъ II побѣгна при Татаритѣ. За царь български избра се сестриничьтъ на Михаила, умний и сериозний *Иванъ Александръ*. Той даде сестра си Елена на новий сърбски Краль, великий Душана, и остана поклоненъ на неговото влияние и политика. Догдѣто Душанъ помиташе прѣдъ себе западната часть на полуостровътъ, Александръ нападна въ Тракия, отнѣ обратно (1333) изгубенитѣ предѣли и твърдини.

Азийскитѣ Турци захванаха да прем[illegible] въ Европа. Найнапрѣдъ се вѣстяватъ като [illegible] (1337). Слѣдъ смъртьта му византийски [illegible], умъ[illegible] брий *Кантакузи-*

зима, прогласи се въ Димотика за Императоръ срѣщу малкій наслѣдникъ *Ивана V Палеолога* и майка му Анна Савойска. Като го неизприехa Одринци Кантакузинъ замина къмъ западъ, и намѣри гостопримство при сърбина „деспотъ“ *Хреля*, който бѣше основалъ независима държава тамо гдѣто по-прѣди бѣше Стрѣзовата. Подиръ смъртьта на Хреля (1342) знаменитиятъ авантюристъ отиде при Душана, да подири покровителството му, — отъ друга страна той направи съюзъ съ турски наемници подъ предводителството на Айдинский владѣтель Омеръ-бега. Затворената въ Димотика жена Кантакузинова Ирина повика на помощь Българский Александра, който се възползува да привземе и Родопитѣ съ разнитѣ тамъ твърдини и укрѣпления. Въ южнитѣ Родопи до Егейското море, татъкъ гдѣто бѣше по-прѣди Славовото „деспотство“, пастани се на 1344 другъ възъпреденъ герой-авантюристъ Българинъ, *Момчилъ*, единъ отъ най-видитѣ и най-доблестнитѣ типове на българскитѣ хадути-войводи. Той се бѣ отметналъ отъ Кантакузина, и разбилъ бѣше самаго него при Гюмюрджина, а на съюзницитѣ му Турци изгори корабитѣ при устието на Места (Енидже-Кара-су). Но когато на 1345 Кантакузинъ покори Тракия, нападна и на Момчила, който съ 4000 конна дружина бори се цѣлъ день като лъвъ прѣдъ стѣнитѣ на Буру-кале и най-сетнѣ, претиснатъ отъ много по-голѣмото числo Гърци и Турци, падна раненъ смъртно и оплаканъ съ сълзи и отъ самаго Кантакузина. По онова врѣме другъ голѣмъ болярinъ, *Балъкъ*, родомъ Куманинъ, бѣше подигналъ особно независимо Княжество въ Добруджа, и той на 1346 испрати двамата брати, *Тодора* и *Добротича*, въ Тракия да помогнатъ на византийската Анна срѣщу Кантакузина. Между тѣмъ Душанъ превзе и Сѣръ, и се провъзгласи за „Царь на Сърбитѣ и Гърцитѣ“ въ Скопье на 1346, а Пиекский архиепископъ Иоанникия тури го, съ одобрѣнието на Търновский и Охридский патриарси, за *сърбски патриархъ*.

Анархията въ византийското царство бѣше на върхътъ си. Владѣтельтъ на Айдинъ и Смирна, *Омаръ-бегъ*, като съюзникъ на Кантакузина плѣнѣше и грабеше по морето, и налагаше на-често контрибуции на островитѣ и пристанищата. Османский Султанъ *Орханъ*, а по-сетнѣ Лидийский *Саруханъ*, бѣха съюзници на императрицата Анна. Венецианцитѣ и Геновежцитѣ водѣха страшната си осемгодишна война по моритѣ, даже прѣдъ стѣнитѣ на самий Цариградъ. Страшна чума порази по-голѣмата часть отъ население-

та. И Кантакузинъ една нощь (февр. 1347) нахлу
въ полуопустѣлий, тѫжни Цариградъ, — а Иванъ
е да се закрѣпи въ Енось. Турцитѣ „съюзници“
ана, безъ да марятъ коя область кому принадлежи
едомъ, преминаваха даже ежегодно въ мирната Але-
рия, та плѣнѣха и грабѣха що намѣрѣха. Кантаку-
ега да склони Българетѣ и Сърбитѣ за борба срѣщу
при всичко че предсказваше общата гибель на ис-
отъ тѣхъ пакъ Душанъ, а споредъ него и Але-
послушваха. Най сетнѣ на 1352 испратиха голѣма
щь Еноскому Палеологу, но 10,000 турска конница
ка близу Димотика.
ощь — на 1353 — синътъ Орхановъ, *Сюлейманъ*
дна чета Дарданелитѣ, и се утвърди въ едно малко
Галлиполи. И Турцитѣ не се върнаха вече назадъ
. Тѣхнитѣ чети тозъ-часъ захванаха да се скитатъ
и гдѣто минѣха копитата на коньетѣ имъ трѣва
. . Пуститѣ села се заселваха отъ турски колонии,
засѣднаха турски спахии.
ѫщо време и въ България както и по другитѣ бал-
изродиха въ вътрѣшний животъ други явления на
хия въ духоветѣ, сърцата и вѣруванията. При двор-

и пр. На вторий „съборъ“ (1355) събра се всичката българска Иерархия, Царь Александръ и Теодосий съ всичкитѣ си ученици. Тамъ Богумилитѣ и Исихаститѣ бидоха прокълнати, и тѣхнитѣ първоучители испъдени отъ държавата. Тамъ бидоха ограничени и гражданскитѣ права на Евреитѣ.

Но и двата тие събора неможиха да премахнатъ ереситѣ отъ България. Оставаше голѣма работа, подиръ смъртьта на Теодосия (1362), и за ученика му послѣдний търновски патриархъ, знаменитий *Евтимия*.

Между тѣмъ настана послѣдний актъ на страшната трагедия българска и въобще на Балк. полуостровъ. Слѣдъ смъртьта на Душана (1355) распадна се неговото голѣмо, на чисти феудални основи устроено, царство, а и слѣдъ Александровата смъртъ (1365) настана подобно нѣщо и въ България. Нему бѣха останали двама синове: възрастний *Иванъ Сракимиръ*, отъ първата му жена влахиня, и младичкий *Иванъ Шишманъ III* — отъ втората му жена Еврейка. Непримирима вражда раздѣляше двамата братя, увеличена още повече отъ това, гдѣто самъ Александръ назначи за свой наслѣдникъ по-малкиятъ Шишмана, а на Сракимира остави Видинското владѣние. На Истокъ по Черно-море и Добруджа владѣеше полунезависимо Балъковий наслѣдникъ *Добротичь*. Между тѣмъ възлѣзе на Османский прѣстолъ *Мурадъ I* и на 1362 утвърди въ Одринъ столицата на турската власть и сила въ Балк. полуостровъ

VII.

Агонията на полуостровътъ. Послѣднитѣ бълг. царье *онъ* **Търновски и** *Срацимиръ* **Виддински.** *Мурадъ I* **превърново 1393; а** *Баязидъ* **Виддинъ 1396. — Погълщането ѣ славянски,** *независими Черкви*, **въ** *Търново, Ипскъ* **и отъ Цариградский патриархъ — 1394, 1768 и 1767.**

ѣ се расплитаха нагло къмъ предстоящата катастрофа. ни причини, догдѣто Турцитѣ превзимаха Одринъ, из- е война между Гърци и Българе. А че и унгарский вить Анжуский, превзе на 1365 Видинъ и заплѣни а подкачи да покатоличва татъшното население. За да ь тамо. Търновский Шишманъ направи съюзъ съ Му- даде сестра си и му стана *вассалъ*, но пакъ чакъ олучи цѣлта си. Въ това време и Византия се раз- ѣтрѣшни династически борби, отъ несполучливи опит- ковенъ и политически съюзъ съ Запад. А че и бъл-

До 1370 всичка Тракия отъ стѣнитѣ на Цариградъ до Балканътъ бѣше въ турски ржцѣ. Между тѣмъ сърбскій Вълкашинъ и Углеша събраха до 60.000 войска и слѣзоха въ Тракия чакъ до прѣдъ Одринъ, тъкмо когато Мурадъ се борѣше въ Азия. Но една нощь при Чирменъ на р. Марица, Хаджи Илбеки напада на Сърбитѣ съ 4.000 конница и ги поразява до крахъ, на 1371. Тогава Турцитѣ се впущатъ въ Македония. Углешевитѣ владѣния ги разсипватъ, а другитѣ князье и деспоти каквото Крали-Марко и Константинъ се подчиняватъ като вассали на Мурада.

Слѣдъ това настана относителенъ миръ на полуостровътъ за десетина години, въ които се посѣха сѣмената на онази чудесна легенда за юго-славянскій народни герой, Крали-Марка. Въ това време, когато въ Сърбия владѣеше слабій *Лазарь*, Босненскій банъ *Твръдко* захвана да се осилва и прибира около себе силитѣ на южнитѣ славяне, съ Хърватитѣ наедно. Той се прогласи и за *Краль* и насочи съюзътъ срѣщу Маджаритѣ и срѣщу Турцитѣ. Но работата още не бѣше испечена. На 1382 превзеха Турцитѣ София. На 1385 въ сраженіето при р. Дѣволъ довършиха и владѣнието на Твръдковій съюзникъ, храбрій Балша. На слѣдующата година, когато Мурадъ бѣше пакъ залисанъ въ Азия, Твръдко и Лазарь почнаха да се готвятъ за война. Види се, че и Шишманъ се е билъ съгласилъ съ тѣхъ. Но Мурадъ, извѣстенъ за това, потича нагло назадъ, разграби Шишмановата България, принуди и Добруджанскій деспотъ *Иванка*, да му стане съюзникъ, превзе Нишъ и насили сърбскій Лазаря да му плаща данъкъ. При все това, на 1387, Твръдко и Лазарь събраха до 30.000 войска, нападнаха на Мурада, който споредъ заплитанията си въ Азия неможеше да имъ излѣзе на срѣща освѣнъ съ 20.000 души, и го поразиха при Плочникъ на р. Топлица. Шишманъ и Иванко се отложиха сега явно отъ Мурада, и радостьта бѣше обща и безкрайно, но — кратка. . . . . .

На 1388 Мурадъ испрати Али-паша съ 30.000 войска пакъ първо върху Шишмана и Иванка, и самъ подиръ него съ главната войска мина Балканътъ. Търново този пѫть капитулира подъ условия, но Шишманъ се затвори въ добрѣ укрѣпеній Никополь. При все това Шишманъ помисли да капитулира безъ повредъ, подъ условие че ще предаде и главната твърдиня Дрстеръ (Силистра). Но едва що се отдалечи Мурадъ, Шишманъ отказа това, и се опълчи съ отчаянна рѣшителность. Тогава Турцитѣ вращатъ се разярени, превзематъ Дрстеръ и други градища, та затварятъ пакъ Шишмана

на Охридската независима Архиепископия съ основанието на древната автокефална Архиепископия „Юстиниана Пѣрва“, учредена отъ византийский Императоръ Юстинияна Великий. Прѣзъ течението на вѣковетѣ, споредъ подновяването на византийското господство въ Македония, въ Охридската черква превладѣваше гръчеципата. Но духовнитѣ и миряне фанариоти въ Цариградъ неможѣха да търпятъ това дѣто въ цѣлата турска Империя единъ Охридъ и единъ Ипекъ оставаше още свободенъ отъ тѣхното прямо владичество. За то и единтѣ и другитѣ отколѣ бѣха захванали интригитѣ си прѣдъ Вис. Порта и при християнското царство противъ независимостьта на тая черква. Но за да извърши това трѣбваше да стане патриархъ архитипътъ фанариотски, *Самуилъ*.

На 1765, по интригитѣ на този Самуила, обѣсиха въ Цариградъ чутовнията по неизмѣримото си богатство Георгаки Спатари, имуществата на когото заплѣни Султанътъ. Въ неговитѣ записи се намѣри единъ отъ Ипекската патриархия — за 25000 лири. Самуилъ прие да исплати тая сумма, подъ условие че *Ипекската черква ще се подчини на Цариград. Патриархатъ*, — което и стана съ Султанска заповѣдь *на 1766*. — Между тѣмъ разигра Самуилъ всичката си адска сила, и тезъ-часъ слѣдъ това видѣха че Охридский *Арсений*, родомъ българинъ, си дава оставката отъ прѣстолътъ, че неговий синодъ полага *подъ вѣдомството на Цариград. Патрикъ Охридската черква*, — и вече на 15 Януар. 1767 можиха въ Цариградъ да прогласятъ уничтожението и на Охридската независима Иерархия. И всичкий български народъ падна подъ мрачното духовно господство на Цариградский Фенерь! . . .

ДѢЛЪ ВТОРИЙ

I

Новий вѣнъ на мѫчениците, рицарите и апостолите народни. — Румелийский беглер-беглинь и общестевеннитѣ съсловия у Турци и Българе —: *Ляне, стахии, чифликчии; в иници, дервенджии, соколници, мартолоси, кенафи, чорбаджии, рая.* **ОБЩИНСКОТО САМОУПРАВЛЕНИЕ. Помаци. Павликяне. Дубровнишнитѣ колонии. — Погледъ върху българскитѣ движения за освобождение отъ Турцитѣ: —** *Константинъ Срацимировъ* **1405: — безразличното отълчавание на Християнскитѣ народи срѣщу Турцитѣ. —** *Сибинянинъ Янко* **и Австро-Унгаритѣ въ Българско 1443 и 4: — призванието на Дубровнкчанетѣ въ Бъл-**

---

[1] Читателятъ ще забѣлѣжи скокътъ, който се прави отъ дирнята ни статия въ V-та кн. отъ „Наука", въ послѣдователната расправа по Бълг. Черква и история. Това стана по предложение отъ Редакц. Комитетъ на Списанието, който настоява, щото всичкитѣ печатаеми трудове да се свършватъ окончателно съ годишното истичание на „Наука". Менѣ, отъ друга страна, бѣше ми толкосъ по-лесно да се съглася съ това, чо пропущанитѣ тука статии расправятъ за миналитѣ сѫдби на наший народъ и Черква — именно: прѣзъ грьцкото робство, прѣзъ третето, Търновското, Бълг. царство и прѣзъ турското робство — до вѣкътъ на възраждането ни, — и споредъ това тѣ не се отнасятъ направо до съвременний черковенъ въпросъ, който е главната задача на настоящето съчинение. Впрочемъ тие статии, които сѫ три, ще се напечататъ отдѣлно и ще се притурятъ къмъ другитѣ, кога дойде време да ги стъкмя и издамъ въ цѣла книга.

С. М.

гарско, — планътъ на Павела *Джърджича* и *Сигмунда Батори*, ТЪРНОВСКОТО ВЪЗСТАНИЕ 1595; — ролята на католическата черква въ България. — *Кипровчане* 1630, исполинскитѣ усилия на ПЕТРА ПАРЧЕВИЧА 1645—1673; — потъпкването подвижнический духъ въ България 1689. — Поевяването на Руссия, *исполинский планъ на русский прѣстолъ*. Раздѣлата между Кат. и Прав. Европа въ ист. въпросъ и прѣломътъ въ духътъ на бълг. народъ. — Окончателното превземание Балк. Полуостровъ отъ Цариград. Патриархатъ, зачалото на фанариотството, *характеритъ и дѣлата на* ФАНАРИОТИТѢ въ България. — Съвършенното угасване на бълг. народно и политическо съзнание, и ВЕЛИКИТѢ ИСТОРИЧЕСКИ РЕЗУЛТАТИ ОТЪ НАШЕТО ВѢКОВНО РОБУВАНИЕ. — Отпаданието на Султанската власть, разстройването на Цариградското правление и Еничеритѣ. — Разбужданието на народноститѣ въ XVIII вѣкъ. Новоелинското възраждание. — Остатъцитѣ отъ жизненни искри у Българетѣ. *Хайдутитѣ*, рилскитѣ и хилендарскитѣ *таксидиоти*. ПАИСИЙ и Царственникътъ. *Котелъ* и СОФРОНИЙ. Заваряването самородно народно съзнание у Българетѣ. — Екатерина Велика; войната съ турция 1768—1774; черковнитѣ книги изъ Българско, КУЛТУСЪТЪ НА БѢЛИЯТЪ ЦАРЬ, Австро-Русска спогодба за изгонването на Турцитѣ отъ Европа и войната 1787—1792; най-сетнѣ войната 1806—1812 и спогодбата съ Наполеона I за раздѣлата на Турция. — Разсвирѣпяването на Еничеритѣ; *распадването на държавата*. Махмудъ Бушатлѫ и Тебеленли-Али. Кърджалии, Дели-башии, тритѣ войни срѣщу Пазваноглу въ Видинъ. Български войводи и юнаци: — *Кара-Феизъ и Индже* съ *Караколя*, *дѣдо Никола*, *дели Мандо*, *Кѫдо*, *Корчо*, *Сирма-войводка*, *Хайдутъ-Велко*, *Алтѫнъ-Стоянъ*, *Кара-Танасъ*, *Златьо Кѫрчооглу*, *Кѫньо*, *Дончо Батахъ*. Неописатнитѣ ужаси и теглила изъ Българско. *Емиграцията*. — Софроний въ Букурещъ и първата ново-българска печатна книга, „*Недѣлникъ*“. ПЕТРЪ БЕРОВИЧЬ и „*Рибний буквар*ь“. Първатѣ български патриоти. — ЮРИЙ ВЕНЕЛИНЪ на 1829; неговото влияние върху националното съзнание и научното движение у Българетѣ. Първото по европейски устроено училище въ *Габрово*. НЕОФИТЪ РИЛСКИЙ. — Съвременно движение противъ фанариотскитѣ владици и залѣгание да се замѣстятъ съ български; — начало отъ *Самоковъ*. — НЕОФИТЪ БОЗВЕЛИ. СТЕФАНЪ БОГОРИДИ. Въздиганието на първата бълг. черква въ Цариградъ въ 1849 и *Никола Евтимовъ*. *Алекс. Екзархъ* и «Цариградски вѣстникъ» въ 1849. — Възобновяване подъ влиянието на Хетерията въ 1814 стремленията за освобождение отъ Турцитѣ. *Хаджи Христо Панка* въ Българско, *Марко Бочаръ* и други въ гръцкото възстание. Войната 1828—9, *Георги Мамарчовъ*, БОЙЧО-ВОЙВОДА БУЮКЛУ и др. — Раковски. — Кримската война и Хатихумъ

Сега преминуваме въ областьта на възраждането на Българскиятъ народъ въ модерний вѣкъ, — и въ тая статия искамъ да опиша обстоятелствата, посрѣдъ които поникна и закрѣпна искрата на книжевното и националното събуждание въ българската земя, отъ което се породи борбата срѣщу гръцкото духовенство, или така наречений *Черковни въпросъ*. Това е вѣкътъ който захваща отъ около пропаданието на Охридската независима Архиепископия подъ Цариградский патриархъ, т. е. отъ къдѣ половината на миналото XVIII столѣтие, все до слѣдъ Кримската война, т. е. до познатий Хаттихумаюнъ отъ 1856 г.

То е вѣкътъ — страшний мѫченический вѣкъ — на подивѣлитѣ Еничери, Кѫрджалии, Делибашии, — на Кара-Феиза, на Пазваноглу; вѣкътъ на великитѣ народни апостоли — Паисия, Софрония, Неофита, Раковски; — на баснословнитѣ наши юнаци и рицари — дѣда Никола, Сирма-войводка, Донча Ватаха, Бойча-Буюклу и пр. и пр. . . . Изъ нѣдрата на тойзи страшенъ и великъ вѣкъ се породи днешний български народъ, и по важностьта си той има право да изисква цьрво мѣсто.

По него време — къмъ срѣдата на миналий вѣкъ дьржеше се още въ сила исконното учреждение на *Румелийский Беглеръ-бегликъ*, което обхващаше всичкий полуостровъ (освѣнъ Босна), и го управляваше чрезъ 26-мина *Санджакъ-бееве, аяне*. Всичкото тогава дьржавно и общественно устройство посѣше отъ една страна федални, а отъ друга — съсловни характеръ. Феудътъ бѣше у Турцитѣ — съсловието у Българетѣ. Турскиятъ феудъ бѣше отъ три даже четири вида. Пьрво, имаше *голѣми спахии* или «сиаметлии» второ *малки спахии* или «тимарлии», — наспоредъ по́-голѣмата или по-малката часть земя или села, които имъ бѣха подарени въ награда за военни заслуги. Тия спахии задигаха отъ подвластнитѣ си села десятината, която раята имаше да плаща на Султанътъ. Тогава имаше около хиляда голѣми, и около 8 хиляди малки спахии изъ цѣла Румелия. Третьо, имаше *чифликчии* т. е. цѣли владѣтели на извѣстни села, които задигаха отъ раята си третиня т. е. 33% отъ произведенията на чифлицитѣ си. И четвьрто, имаше нѣкои *наслѣдственни*, полунезависими *санджакъ-бегове*, какото въ Шкодра, Скопье, Т.-Пазарджикъ и др.

Древнето болярство българско бѣше още отъ рано почти съвскоренено, и въ времето, за което пишемъ, не бѣше останавири отъ него. За то учрежденото отъ Мурада I *войнишко*

съсловие българско траеше си още, макаръ че доста окастрено. *Войнишката* се състоеше въ това, дето на извѣстни градовце или села, въ разни мѣста на полуостровътъ, бѣха припознати отъ Султански фирмани права, да се не считатъ въ по-долното съсловие на «раята», а да се управляватъ отъ свои *войводи* или *князове*. За то тѣ ежегодно трѣбваше да доставятъ по нѣколко хиляди души, които, въоружени или не, съпровождали разни обози или военни кервани, сѣкли дърва, копаели обкопи, надглеждали Султанскитѣ конье, носили сѣно и др. т., а особенно въ военно врѣме тѣ служили и помагали много. Осѣвъ «войницитѣ» имаше привилегировано съсловие — «мартолуситѣ», които, въоружени съ саби и копия, защищавали по р. Тимокъ земята отъ задъ-дунавскитѣ хайдути. Имаше още и така наречените «соколници» или *туганджии*, които ежегодно трѣбвало да доставятъ за Султанский палатъ по единъ соколъ. Най-сетнѣ имаше и *дервенджии*, или вардачи на балканскитѣ клисури и проходи. Ако земемъ предъ видъ нѣкои и други данни и признаци, ще трѣбва да заключимъ че привилегированитѣ населения сѫ били многобройни и сѫ се въскачвали на нѣколко стотинъ хиляди души.

Остатъкътъ отъ Българетѣ сѫ били *рая*. Но ако земемъ предъ видъ разницата въ числото на спахиитѣ въ разни санджаци, то ще трѣбва да заключимъ че е имало села, които, макаръ и отъ непривилегированитѣ, не сѫ никакъ били подчинени на турскиятъ феудални режимъ. При все това и еднитѣ и другитѣ сѫ плащали своятъ «харачь», своята десятина (или третина) отъ произведенията и данъкътъ отъ говедата, — първитѣ на спахиитѣ, а вторитѣ на Санджакъ-беговетѣ, при това били сѫ подчинени на разни «кулуци» и други произволни налози. Но черковно-общинската автономия имали сѫ равно всички села и общини, и Турцитѣ никога не сѫ я нарушавали. Колкото за всички други тѫжби и нужди, които сѫ излизали отвънъ крѫгътъ на тая автономия, сѫдѣли сѫ Турци — по шериатъ, който не е припознавалъ свидѣтелства отъ не-Мусулмане, и може да се мисли, колко право е сѫдено. Привилегированитѣ „войници“ и други — зависѣли сѫ отъ свои «князове» и «войводи», не сѫ плащали почти никакви даждия, имали право да носятъ шарени облекла, — и никой неможѣлъ да се бърка въ тѣхнитѣ работи. Тѣхний главатарь, когото на мѣста звѣли „чери-башия“, билъ имъ сѫдия, и се поддържалъ отъ нѣкои налози върху виното.

Помежду «раята» и „привилегированитѣ“, стоели сѫ по срѣдата жителитѣ въ срѣдоточнитѣ мѣста на санджацитѣ и на други по-голѣми и по-търговски градовце. И тѣ сѫ съставѣли съсловия, корпорации, наречени «руфети» и «еснафи», които сѫ имали свои сборове, «лонджи», и извѣстенъ кржгъ отдѣлни правдини. Тѣ сѫ били най-близко до управляющитѣ турски кржгове, и отъ тѣхъ се зароди извѣстний видъ хора, наречени «чорбаджии», които по своето релативно по́-голѣмо богатство или способности, сѫ умѣяли да си обезбѣдятъ по́-рѣшително влияние въ мѣстната община, при това съ разни други срѣдства сѫ могли да спечелятъ предпочтението на турскитѣ голѣмци и гръцкитѣ владици. Отъ тѣхъ има нѣкои прочути, които съ своето влияние между Турцитѣ сѫ избавяли населението отъ разни дребни или едри бѣди и пакости, но има и други — по-многобройни, които сѫ били върли зулумджии, — и отъ тѣхъ е останало ненавистно между Българетъ името «чорбаджия».

Освѣнъ всичкитѣ тия Българе, които бѣха православни имаше помежду имъ — тукъ-тамъ — Българо-Католици, или *Павликяне*, и Българо-Турци или *Помаци*. За тѣхъ има данни и признаци, че сѫ потомци на старитѣ наши Богумили, които бѣха притѣсняванн отъ бившитѣ православни правителства — българско и византийско, и които не съ лоше око сѫ погледали на турското нашествие. По-голѣмата часть отъ помацитѣ се потурчи още отъ началото на завоеванието, други се истурчиха по-сетнѣ, каквото Цѣпинци (въ Родопитѣ), около половината на XVII столѣтие, и то на сила. Колкото за Павликянетѣ тѣ се покатоличиха по-сетнѣ и то споредъ искуснитѣ залагания на нѣкои папски владици отсамъ и отвъдъ Балканътъ и въ Румѣния. Остатъкътъ отъ Богумилитѣ се претопи незамѣтно въ православни.

Сѫщото турско население било е доста малобройно. То е било распръснато особенно по градищата, гдѣто обаче и Българитѣ бѣха захванали да нахлуватъ постепенно, и да се закрѣпяватъ въ видъ на еснафи. Чакъ въ втората половина на миналий вѣкъ (около 1760—70 г.) се засели источната часть на Тракия и Мизия съ бройни преселенци, Турци отъ Мала Азия, и Татари отъ Кримъ.

Най-сетнѣ имаше пръснати изъ българската земя консулата, търговски кантори и колонии отъ Дубровнишката (рагузанската) република при Адриатическото море, които се бѣха вгнѣздили въ всичкитѣ почти приморски и вжтрѣшни градища на Европейска Турция.

Още отъ XIV столѣтие, вслѣдствие сгодни трактати и капитулации, които бѣха сключили съ турскитѣ Султани, Дубровничанетѣ вършеха съвсѣмъ свободно и държаха почти изключително въ ржцѣтѣ си всичката търговия между Европа и Турция. Тѣхнитѣ колонии бѣха заседнали въ Бѣлградъ, Руссе, Силистра, Бабадагъ, Исакча, Тулча, Варна, Шуменъ, Пазарджикъ, Провадия, Пловдивъ, София, Скопѣ и пр. Три голѣми — сега съвсѣмъ запустени пжтища — свързваха Адриатическото море съ голѣмата пжтна артерия — Цариградъ-Бѣлградъ. Тѣ съзиждаха голѣмитѣ търговски керванъ-сераи, на които внушителнитѣ остатъци се виждатъ на мѣста и до сега. Дубровчанетѣ бѣха католици и на мѣста бѣха подигнали цѣли свои голѣми черкови. Дубровнишката търговия и колонии си останаха по насъ горѣдолу въ сила и слѣдъ разрушението (отъ землетресение въ 1667 г.) на Дубровникъ — все до къмъ края на миналий вѣкъ.

Особититѣ права на Дубровчанетѣ примамваха много българе, като ставаха католици, а съ това и свободни подданѝци на Дубровнишката республика. Въобще може да се каже, че тойзи привилегированъ славянски елементъ отъ край още получи съвсѣмъ особито значение за българската земя. Той бѣше първий модерни, културни елементъ европейски, съ който имаха сношение Българетѣ презъ своето тѣхнувание подъ турцитѣ. Дубровчанетѣ посрѣдствуваха между Европа и Българетѣ и тѣ играха една важна роль презъ дългий редъ на опитванията отъ страна на Българетѣ за освобождение отъ турцитѣ. И върху тая именно важна точка, искаме да се позапремъ, за да расправимъ по̀-подробно.

Въ краятъ на XIV ст. падна Видинъ и послѣдний Царь български Срацимиръ. Но не се изминаха нито петь или шесть години, и синътъ Срацимировъ, Константинъ, възбуди въстание въ Тимочката долина, което впрочемъ Султанъ Сулейманъ лично и на̀-бързо усмири. Това бѣше *първото* българско въстание противъ турското господарство, и *единственното*, което ебило възбудено само отъ Българе и съ упование само на Български сили.

По онова врѣме — въ първата половина на XV вѣкъ — Папата стана центъръ на Християнското движение срѣщу полумѣсецътъ. Той искаше да се възползува отъ обстоятелствата, за да распространи властьта на Римската черква и върху Истокъ и бѣше захваналь да приговарва и Цариградъ, за да припознае неговото върховенство — съ обѣщания, че ще подигне Европа, за да изгони съруши Турцитѣ въ Европа и Азия. Знаменитий ун

Сибинянинъ Янко (Хунядъ), който бѣше зелъ на себе си главната инициатива въ войната противъ Турцитѣ, бѣше се приготовилъ вече да бжде *Князь* български; — на 1443 Австро-унгаритѣ нахлуха въ полуостровътъ, тѣ бѣха стигнали до Златица, Българетѣ бѣха съ тѣхъ и имъ помагаха много; —но на идущата година, въ сражението при Варна, Мурадъ II разби и отблъсна рѣшително Християнскитѣ сили, и слѣдъ това испопаднаха редомъ Цариградъ и другитѣ останали области подъ турската власть, която се утвърди окончателно въ Балканский Полуостровъ и се насочи срѣщу срѣдата на Европа. На 1526 съ една побѣда при Мохачъ покориха турцитѣ Унгария и се вѣстиха предъ Вѣна. Страхъ голѣмъ се распръсна изъ свѣтътъ предъ тѣхното могущество, —но вече на 1571 г. съединенитѣ флоти на Християнска Европа разбиха силната турска флота при Лепанто, и това даде куражъ и помисълъ, че турската сила прекрачила апогеятъ си, и че тя захваща да пада. Дубровчанетѣ, които сами между всичкитѣ Европейци имаха право да се навъртатъ изъ Турция, незакъснѣха да съобщатъ на Българетѣ щастливото обрѣщание на врѣмената гдѣто захвана едно сериозно и значително брожение, и сами тѣ — безъ да глѣдатъ на това че тѣмъ бѣше много добрѣ въ Турция, и че на'-да ли друга власть би имъ допуснала тия права, които имъ бѣше дарила Турция, — захванаха да способствуватъ за голѣмо и общо възстание. Папата, Германскиятъ Императоръ и мнозина други рицари, италиянски владѣтели, бѣха готови да подкрѣпятъ морално и материално, съ пари и войници, великата идея за отърваването отъ Турцитѣ. Колонитѣ на Дубровчанетѣ като бѣха пръснати не само между Българетѣ, но и между Сърби и Ромжни по двата брѣга на Дунавътъ, служѣха като твърдѣ сгоденъ съединителенъ елементъ и между самитѣ народи въ тритѣ тия страни, — но главно между Българетѣ бѣ, гдѣто имаше мжжье главатари и народътъ бѣше още най-бодъръ. Съдѣйствието на влашкий Князь Михаила Витѣзула, и на Молдавский Аарона, бѣше гарантирано, толкозъ п'овече, че въ Михаиловата войска имаше цѣлъ отрядъ Българи, на които командуваше най-добрий Михаиловъ пълководецъ Баба-Новакъ. Но за по-сигуренъ успѣхъ на дѣлото, Павелъ Джоржичъ подаде единъ подробенъ рапортъ за състоянието на духоветѣ и на силитѣ въ България, на Трансилванский Князь *Сигмунда Батори*, и го наговарѣше да стжпи на чело на го и да завоюва България. Отъ друга страна сжщий Джорджио съ прочутата и богатата фамилия Соргочевичи, раздуваха, възстанието въ сама България. Батори прие и движение-

ьрво въ Банатъ на 1594 г. гдѣто Сърбетѣ нападнаха
виления.

мата Михаилъ Витѣзулъ премина замързналий Дунавъ
йска отъ Румжни, Българе, Сърби и Маджари, раз-
це на огънь всичкитѣ почти градища по Дунавътъ,
се завърна пакъ во своя си. Чакъ на 1595 г.
ното голѣмо въстание въ България, на което центръ
Тамо, понеже не бѣха още изгаснали живитѣ въспо-
лгарското Царство, и за да могатъ п'о-успѣшно да по-
а на населението, провъзгласиха за царь мнимъ нѣкой си
мановъ подъ име Шишманъ III. Въ сѫщото време 2,000
нъ отрядъ Сърби нападнаха и разграбиха столицата на
я. Но турский пълководецъ Синанъ-паша настигна съ
и потъпка храброто възстание българско, слѣдъ кое-
навътъ. Михаилъ го разби веднажъ, но се тегли горѣ
тѣ; подъ есень можѣ и Сигмундъ да слѣзе въ
та голѣма войска; Синанъ биде пакъ разбитъ и про-
Дунавътъ, но — Сигмундъ, който бѣ наслѣдилъ пла-
нинъ-Хунада за бълг. корона, вслѣдствие разни за-
Сакулитѣ и Поляцитѣ, непослѣдва борбата, нито се
Дунавътъ.

жда читательтъ, въ третето голѣмо опитвание за съ-

вецъ, въ западний Балканъ близу до изворитѣ на р. Огуста. Тая мѣстность отъ старини бѣше населена отъ една Саксонска колония, която копаеше и обработваше нѣкои руди; но слѣдъ падането на Бълг. Царство доста болярски фамилии се притекоха и населиха въ Кипровецъ, който, освѣнъ това, получи право на войн. село; съ време Нѣмскиятъ языкъ съвсѣмъ исчезна тамо, но католическата вѣра остана, и то бѣ главната връзка между Европа и Българитѣ посрѣдъ събитията, които ще расправимъ по-долу. Втората арх. столица носѣше название «Magnae Bulgariae» (*Великой Българіи*), а третята, подъ название „*Марцианополска*“, се намираше отвъдъ Дунавътъ въ Бакжу, но владѣеше всичка источна България до р. Искръ къмъ Западъ. Католическитѣ архиереи бѣха въ сношение не само съ бълг. Павликяне, но и съ Дубровничанетѣ, а отъ друга страна — съ цѣла християнска Европа. Защото по него време, споредъ продължителнията терроръ, който вдъхваше преобладаването на Турцитѣ по теченнето на Срѣдний Дунавъ, голѣмиятъ въпросъ за преобладанието въ Истокъ на Западната или на Источната черква бѣше нѣкакъ задрѣмалъ, и можеше да се агитира за обща борба на кръстътъ срѣщу полумѣсецътъ, и можѣха и православни и католици братски да си подадатъ ржка за тая цѣль. Вече на 1630 л. Кипровчанетѣ пращаха депутации при Германский Фердинанда II и Полский Сигизмунда III, съ молба да помогнатъ за освобождението на Българитѣ, — но напразно, защото други, и голѣми, главоболия раскжсваха по него време Европа. Но войната, които Венецианцитѣ подигнаха на 1645 противъ Турцитѣ, възбудя отъ ново голѣми надѣжди между Българитѣ, и тѣ, възползувани отъ послѣдний си безуспѣшни опитъ въ 1595 г., захванаха сега да правятъ отчаяни усилия, за да опълчатъ и другитѣ европ. сили срѣщу Турция и да отърватъ своето отечество. Въ великото това предприятие игра найглавната роль сжщъ Българинъ отъ Кипровецъ, потомъкъ на една стара болярска фамилия, *Петръ Парчевичъ*, който бѣ свършилъ наукитѣ си въ Италия, като докторъ на Богословието, и като владѣеше съ много языци, постигна да стане намѣстникъ на Марцианополский архиепископъ въ Ист. България. Той преди всичко вкара въ кржгътъ на своя планъ влашкий Господаря, Матея Бассараба, и отъ негова страна, като неговъ посланникъ, замина да наговори славний по него време краль Полски, и побѣдитель турски, Владислава IV. Тойзи краль му обѣща своето съдѣйствие, но преждевременна смъртъ прекжсна военнитѣ приуготовления, които бѣше вече подкачилъ. Между

тѣмъ вѫтрѣ въ България приуготовлението за възстание си слѣдваше, и Софийский архиепископъ, Деодатъ, съ голѣмъ трудъ можѣ да въспре преждевременното му избухване. Така, въ краятъ на 1649 г. главатаритѣ български се събраха въ Тирговище, при Господаря Бассараба, и отправиха Парчевича пакъ — първо въ Полша, сетнѣ при Германский Императоръ и най-сетнѣ въ Венеция. Въ посланията си главатаритѣ заявяваха, че «българский левъ не е погинълъ, че той само дрѣме, и че нетрѣбва да се пуща отъ ржка благоприятний моментъ за съвокупно нападване върху Турцитѣ». Парчевича приемаха навредъ съчувственно, а особенно въ Венеция, — но Европейскитѣ държави, слѣдъ страшната 30-год. война, бѣха толкова разстроени и уморени, щото не можѣше да се осѫществи българский планъ.

При все това възстаннический духъ на полуостровътъ не угасваше. По 1655 г. мнозина първенци Българе, Сърби, Албанци и Гърци направили таенъ договоръ, — и Парчевичь пакъ замина при Императора Фердинанда III, — а Сърбский патриархъ Гавриилъ отиде въ Москва. Императорътъ отличи много великиятъ български дѣятель, който, при това, биде наименуванъ за «архиепископъ» Марцианополски, и го испрати като свой, императорски, посланникъ при дворътъ на казашкиятъ Хетманъ, Хмельницкий, за да склони тогова послѣдниятъ да се помири съ Поляцитѣ и да земе участие и той въ общата война противъ Турция. Но и Хмельницкий умрѣ на скоро . . .

Между тѣмъ, на 1661 г. Фердинандъ III поведе война срѣщу Турцитѣ, която трая нѣколко години, — безъ особенни резултати. Парчевичь, чакъ на 1668 г. се върна въ Молдавия, за която, отъ нашествията на Татаритѣ, бѣха настанали лоши времена. Тукъ остана той до 1673 г., когато, остарѣлъ вече и боленъ, предприе новъ и — послѣденъ походъ за освобождението на България. Снабденъ съ писмо отъ Молдавскиятъ Господарь Стефана Петрашка, отъ архиепископа Деодата и отъ други главни лица, той въ името на народитѣ: Българский и Сърбский, отиде въ Полша, Вѣна, Венеция и Римъ. Полский Краль Собѣский поведе война и съкруши Турцитѣ при Хотинъ, и Парчевичь настояваше въ Римъ да му спомогнатъ съ войскари и пари, за да доискара дѣлото — но, смъртьта и тоя пѫть окончателно развали планътъ на неуморимиятъ и доблестниятъ дѣятель, като покоси самаго него на 1674 г. Най-сетнѣ настанаха по-честити дни за мечтанията на българскитѣ патриоти. На 1684

Австрийцитѣ и Поляцитѣ отблъснаха Турцитѣ отъ Вѣна, Венеция имъ се придружи, а че и Руссия се приготвяше да нападне Турцитѣ въ Кримъ. Между тѣмъ Християнскитѣ войски отъ побѣда до побѣда натириха Турцитѣ отъ Унгария и превзеха Бѣлградъ. Въ това време българскитѣ възстанници отъ Кипровецкото воеводство събраха се при Кутловица подъ командата на стариятъ бълг. болярин Георгя Пеячевича (прадѣда на сегашний банъ Хърватски). Но преслѣдвани отъ разсвирепѣлитѣ Турци тѣ бидоха разбити и распръснати. Между тѣмъ Австрийцитѣ побѣдиха Турцитѣ още веднажъ при Нишь на 1689, превзеха Видинъ и слѣзоха даже до Скопье; — останкитѣ отъ бълг. дружина се съединиха съ тѣхъ, — но всичко би напраздно. Австрийцитѣ бидоха принудени да се върнатъ назадъ, а Кипровецъ както и всичката му околность биде разграбена, разорена и изгорѣна до сущь. Възстаналитѣ жители се разбѣгаха изъ балканитѣ, и сетнѣ полека-лека пребѣгнаха задъ Дунавъ . . .

Честитѣ опитвания за освобождение и тежкитѣ несполуки, които постигаха живий още и непреклонний български народъ, голѣмитѣ жертви отъ храбри ратници и свѣтли умове, които поглъщаха тия несполуки, а най-вече пороятъ на емигрирванието, изселванието задъ Дунавъ на такива людие, фамилии, села или цѣли предѣли, порой, който си бѣ захваналъ да тече отъ край завоеванието, и особенно се осилваше слѣдъ всѣко несполучвано движение, — всичко това нанасѣше страшенъ ущърбъ, мораленъ въ общо отчайвание — и материаленъ въ изгасвание жизненниятъ, дѣйствующиятъ елементъ на Българский народъ. На всичко това се притури още едно важно, историческо обстоятелство, единъ пагубенъ преломъ въ духоветѣ, който смѫти и парализира за нѣкое време самородната подвижна сила на Българетѣ срѣщу политическитѣ тѣхни господари. Да се разяснимъ.

По онова време задало се бѣше отъ сѣверо-источното кюше на Европа — татакъ отъ около върховетѣ на р. Волга — едно не добрѣ опознато още племе, подъ име «Московци». Слѣдъ дълги и кървави борби съ казашкитѣ хетмани, съ татарскитѣ Ханове и съ Полскитѣ кралеве, то племе захвана да се почува камъ вѫтрѣшна Европа, и камъ насамъ по Истокъ. Случи се щото, тъкмо когато по-горѣ спомянѫтий австрийски пълководецъ, Лудвигъ Баденский, бѣ навлѣзълъ въ Турция — на Московский прѣстолъ се въскачи единъ изъвънреденъ мѫжь, способенъ да създаде едно голѣмо свѣтско цар-

бльене съ ржка исполинска въ широкото корито на
вове. То бѣше Петръ Великий. Той е създательтъ на
ашната задача на руский прѣстолъ камъ четиртѣхъ
тътъ. Стълбоветѣ на задачата, които положи Петръ,
итѣ. 1-о Абсолютна деспотическа власть — равна надъ
надъ имуществото, надъ мирянина, роба и надъ духов-
, власть безусловна — происходяща като отъ Бога;
оставание на военна нога, непрестанно уголѣмявание
кувание на военнитѣ сили, и непрекѫсвано воюване
край отъ неизмѣрнитѣ граници на руското царство;
но ползуване отъ всички знания, искуства, народнос-
актери и срѣдства — единственно за достижение на
камъ коя *цѣль*, главна велика цѣль, конвергираха
видове на царската политика въ Руссия? — Единъ
лющъ погледъ показва това, а и всички, горѣ-долу,
слители, които сѫ изучвали въпросътъ се съглася-
щето: — Цѣльта е — заселванието и вдъхванието жи-
ственъ дьржавенъ, въ пуститѣ тие и безкрайни прос-
се простиратъ отъ Карпатскитѣ планини — прѣзъ цѣ-
о брѣговетѣ на Сѣверна Америка. Но за да може това
, каквото свѣтътъ и историята не сѫ още видѣли
и, за да може то да се развива и да диха свободно,

проста фикция, защото нѣма Руссинъ, който да си замисляла обединението на Славянетѣ — така просто федеративно, съ задържване на отдѣлнитѣ литератури и язици. А държавната идея русска, която помита предъ себе цѣли племена отъ съвсѣмъ другъ родъ и язици, нито приема, щото славянскитѣ «братушки» да не се стопятъ полека-лека въ русската масса. Даже за това тя и немисли много, нито пакъ си дава лишенъ трудъ. Тя си преслѣдва цѣлта крѣпко, непреложно, и оставя работа и за вѣковетѣ, които пакъ си сновать дѣлото, отъ само себе, безъ принуждение, неминуемо, страшно, фатално!

Има вѣкъ и половина откакъ затвори очи Петръ Великий, — и неговитѣ наслѣдници, при всичкитѣ дворски «династически» интриги и преврати, показаха, горѣ-долу, че могатъ да стѫпватъ по диритѣ на исполинский планъ, който имъ остави той. Така тѣ полека-лека задушиха независимостьта на Полша, постепенно и зеха автономнитѣ права и я присъединиха къмъ руската, общата администрация; сѫщо направиха съ Казашкий Хетманатъ; сѫщото сега правятъ съ Кавказъ. — а захванаха вече да го правятъ и съ конституционната до сега Лифландия. Като земемъ предъ видъ, че русската власть се е прострѣла вече до близу Хималаитѣ отъ една страна, а е слѣзла до балканътъ отъ друга, то можемъ да кажемъ, че една добра четвьрть отъ дѣлото е вече извършена. — Да ли ще могатъ тѣ да извършатъ всичкиятъ планъ? — Кой може да каже това! Но кой може да каже и противното? — Два пѫти Европа се подигна почти цѣлокупно срѣщу Руссия — по времето на пьрвиятъ и на третиятъ Наполеонъ, — но извѣстно е, колко можиха да и повредятъ . . . Важното е, че до Кримската война нѣмаха въ Европа съвсѣмъ ясно понятие за великото и опасното за модерната европейска цивилизация предприятие на Руссия — но за то вѫтрѣшнитѣ съперничества между държавитѣ си останаха — и то е силата на Руссия. Още по-важното е, че отъ вѫтрѣ въ Руссия се захвана отъ нѣколко време на-самъ едно движение за премахването на абсолютната, деспотическата, власть у прѣстолътъ, — но за то това движение се размѣси съ нѣкои крайни, превратни, анархически замисли, които извиняватъ безпощадното покосяване на всички мисли и елементи въ Руссия, които прелитатъ отвънъ границитѣ на голѣмиятъ държавни планъ. А отъ друга страна, споредъ подобнитѣ елементи, които подравятъ вече почти всичкитѣ държави европейски, и споредъ реакцията, която може да се появи срѣщу модерниятъ волно-конституционни духъ, — не на русский прѣстолъ ли предстои да из-

[illegible] общественн-
[illegible] на коронитѣ?
[illegible] въ дѣржавитѣ,
[illegible] положи-
[illegible] на великата
[illegible]

[illegible] отъ
[illegible] въ предстоящата статия.
[illegible] вѣрху цѣлий раз-
[illegible] отъ [illegible], т. е. отъ предъ
[illegible] да влияе вѣрху
[illegible]

[illegible] Унгария, а тѣхнитѣ Тата-
[illegible] за общо, безразлично,
[illegible] Австрийцитѣ сполучиха да ви-
[illegible] Русситѣ брѣговетѣ на Черно море,
[illegible] въпросътъ: Кой ще бѫде наслѣд-
[illegible] на Балк. полустровъ: — да ли
Русия или *католическа* Австрия? И Българетѣ,
[illegible] отъ своитѣ несполуки, осѣтиха въ своитѣ
[illegible] едно *тежко* сѫмнѣние на-къмъ католическата
[illegible] разстройство въ дотогавашнитѣ имъ поня-

патерица и бѫди патриархъ; имай всегда нашето приятелство и се наслаждавай съ всичкитѣ права и преимущества, които сѫ имали твоитѣ прѣдшественици», — и слѣдъ това испрати го съ голѣми почести, като му назначи мѣсто за пребиване при черквата Св. Апостоли на «*Фанарийската Порта*». Уплашенитѣ и отчаяни Византийци въздъхнаха по-свободно —: тѣ сполучиха единъ колко-годѣ свободенъ кѫтъ — *Фенеръ*, и едно що-годѣ широко поприще — черковното. И така прѣзъ течението на времето поникна тамъ и се образува знаменитата пасмина «Фанариоти», на които обстоятелствата опредѣлиха духътъ и характерътъ.

Около половината на XVII столѣтие чутовний везирь Къопрюлю Ахмедъ-паша създаде за своя любимецъ фанариотина Панайотаки особенна и важна служба — «дивани-терджумани» или великъ драгоманинъ (прѣводачъ) на Диванътъ. По-сетнѣ се устрои и „терехане-терджумани“, т. е. прѣводачъ на морското вѣдомство. И така за фанариотското племе се отвори още една голѣма и важна карриера. И двата тия вида фанариоти съ сложни сили успѣха на 1716 г. да завладѣятъ черковното и политическото управление въ придунавскитѣ княжества Влашко и Молдавия, както и да уничтожатъ посетнѣ останалитѣ двѣ самостоятелни черкви, Ипекската и Охридската, — така щото тѣзи фанариоти станаха единственни прѣдставители и непосрѣдственни владѣтели на всичкитѣ православни народи въ широката Османова дѫржава — въ Азия и Европа.

Да оставимъ фанариотина като «драгоманинъ» или като «Князь» (Господаръ), за когото, впрочемъ, Заллони казва: «интригата, низостьта, алчностьта и тиранията остават вѣрни негови спѫтници — но пѫтьтъ на неговитѣ домогателства за постътъ, въ времето на безусловната му власть, и — най-сетнѣ — въ изгнанието му. Нещастнитѣ жители на Княжествата трѣбва да треперятъ при едното чуване на името: фенеръ и фанариотинъ. Да оставимъ всичко това и да разгледаме по-отблизу фанариотина като *Калугеръ*.

Единъ погледъ хвърленъ въ вѫтрѣшностьта на домътъ показваше — всички знаемъ — че тамъ владѣе сѫщий духъ, който и въ конакътъ на единъ паша. Самиятъ духовникъ облѣченъ въ прърасскошни дрѣхи, въ широки копринени антерии, раси и пояси, покритъ съ первостепенни кожуси. Той пие кахве, чибукъ, наргиле и играе на тавле и на комарь както паша. Той дѫржи чибукчии, кахведжии, ясакчии, сеизи които наглеждатъ неговитѣ съвсѣмъ по пашовска мода примѣнени конѣ. Освѣнъ другото . . . дѣто не прилича

да се казва . . . съвсѣмъ обикновенно явление е, щото да дьржатъ тѣ въ конацитѣ си и жени, противъ 18-то правило на седмий вселенски съборъ, който изрично запрещава това.

Не къмъ черквата и къмъ нейното паство бѣха привьрзани тѣ. И сега има доста примѣри, а въ миналий вѣкъ бѣше най-обикновенното, щото онии, които ставаха пастири и архи-пастири да нѣматъ никакво предходно и съотвѣтствующе образование. Доста бѣше да влѣзе нѣкой да служи при единъ владика, за да бѫде предопрѣделенъ за архиерей. Фанариотитѣ станаха съюзници — даже учители — на пашитѣ и други турски господари въ искуството да засищатъ своето честолюбие и сребролюбие, единственниятъ фанариотски идеалъ.

Симонията, т. е. купуването и продаването на духовнитѣ постове си бѣше станало нѣщо съвсѣмъ естественно — сѫщо както и турскитѣ високи постове. Така, патриаршеский прѣстолъ въ Цариградъ струваше по-прѣди близу сто хиляди лири. Разбира се, че тия пари Патриархътъ ги зимаше отъ своитѣ архиереи по епархиитѣ, — а тѣ пакъ ги скубѣха отъ своитѣ епархиоти. Отъ това пьрвото слѣдствие бѣше честото смѣняване на владицитѣ и патриарситѣ, както и извънредното имъ наспоряване. Второто слѣдствие бѣше — отварянето на нови и нови епархии, — но понеже пакъ оставаха мнозина «деспоти» безъ епархии, то тѣ се набираха въ Цариградъ на Фенерь, и интригуваха та копаеха гробъ ту на тогова, ту на оногова отъ тѣхнитѣ събратия по епархиитѣ или пакъ на патриархътъ. А третето — че епархиалнитѣ, задължени до уши догдѣ да купятъ постътъ си и другитѣ си потрѣбици, и принудени да откупуватъ съ непрестанни рушвети одьржаването на епархията, — дерѣха кожата на населението съ много и много способи: 1-о Тѣ уголѣмяваха установенитѣ отъ по-преди редовни даждия на паството си; 2-о обхождаха лично епархиитѣ и изреждаха безконечнитѣ ония «воитии», «емвратика», «паррасии», «агиазми» и пр. и пр. 3-о продаваха подъ закупъ за година разнитѣ священнически служби при по-важнитѣ черкви, така и игуменствата при манастиритѣ; 4-о продаваха священнический чинъ на съвьршенно безграмотни священници, на които числото бѣше наголѣмѣло; 5-о понеже имаше и извѣстна черковна юрисдикция, то владицитѣ за пари който наддаде, правѣха всичко — и бракове разбрачваха и роднини вѣнчаваха и пр. и пр. 6-о всичкитѣ си други духовни обязанности, каквото елеосвящението, водоосвящението, черковоосвящението

и пр., вършеха ги съ предварително търгувание; 7-о разни светогорски безобразни щамни-икони и други «посвятени» дреболии, като крьстчета, броеници и пр., тѣ раздаваха за скжпи и прескжпи пари. — По нѣкога върху цѣли села хвьрлѣха анатема, запечатваха черкви и др. т., а бѣднитѣ селяне догдѣ да се откупятъ съ бой и пари — свѣтътъ си виждаха. По-сетнѣ, когато забѣснуваха кър-чалийскитѣ и други скитнически чети изъ бълг. земи, владицитѣ ужь за да запазятъ отъ грабежь черковнитѣ драгоцѣнности, прибираха ги у дома си, — и сетнѣ не ги вращаха вече никакъ. . . !

Инакъ, частно фанариотитѣ всегда сж залѣгали да се показватъ намусени, строги, неумолими, даже опасни, предъ ония които ги окржжаватъ. Тѣ крѣскатъ шумно, и псуватъ гнусно всрѣдъ черква, съ св. крьстъ въ ржка. При най-малкий знакъ на негодование и непокорство у своитѣ епархиоти, тѣ скокватъ като фурия и заплашватъ съ ужаснейши анатеми и извержения. Най-тирански сж постжпвали къмъ по-долнитѣ подчинени чинове — като сж ги ругаели, биели и мжчили всячески.

А примѣритѣ за тѣхнитѣ разспуства и безнравственность — даже посягателства върху невинни дѣвици — сж многочисленни.

Ето такава пасмина сж били тие фанариоти, които въ втората половина на миналий вѣкъ довьршиха пълното завоевание на тритѣ български земи и наложиха пьрвото прямо и тираническо господарство върху наший народъ. Тѣ станаха подлога за тиранията на «чорбаджийската» пасмина, а слѣдъ това и на турската администрация. Тогава се покриха окончателно българскитѣ градища, а по много страни и селата, отъ грьцко лустро: по черквитѣ не бѣше чуть славянска литургия, въ училищата, гдѣто ги имаше, учеше се грьцки, интелегенция гдѣто поникваше — опояваше се отъ грьцки духъ, а че и по-ближнитѣ до владающий фанариотинъ кржгове, особенно чорбаджийскитѣ, захванаха явно да се гьрчеятъ, — и въспоминанията за българска народность, сжщо каквото и ония за политическа независимость, заглжхнаха съвьршенно. Български народъ като че нѣмаше, като че бѣше затритъ.

Но въ такива именно обстоятелства, когато външний явний животъ у единъ народъ е запрѣлъ, кога на поврьхностьта настане тишина, мьртвило, тогава въ глжбинитѣ на народний организмъ, въ основитѣ на народний съставъ, най-охолно може да се развиватъ великитѣ, вѣковнитѣ условия, капиталнитѣ исторически процесси. Искамъ да се въсползувамъ отъ това вѣрно, естественно съображе-

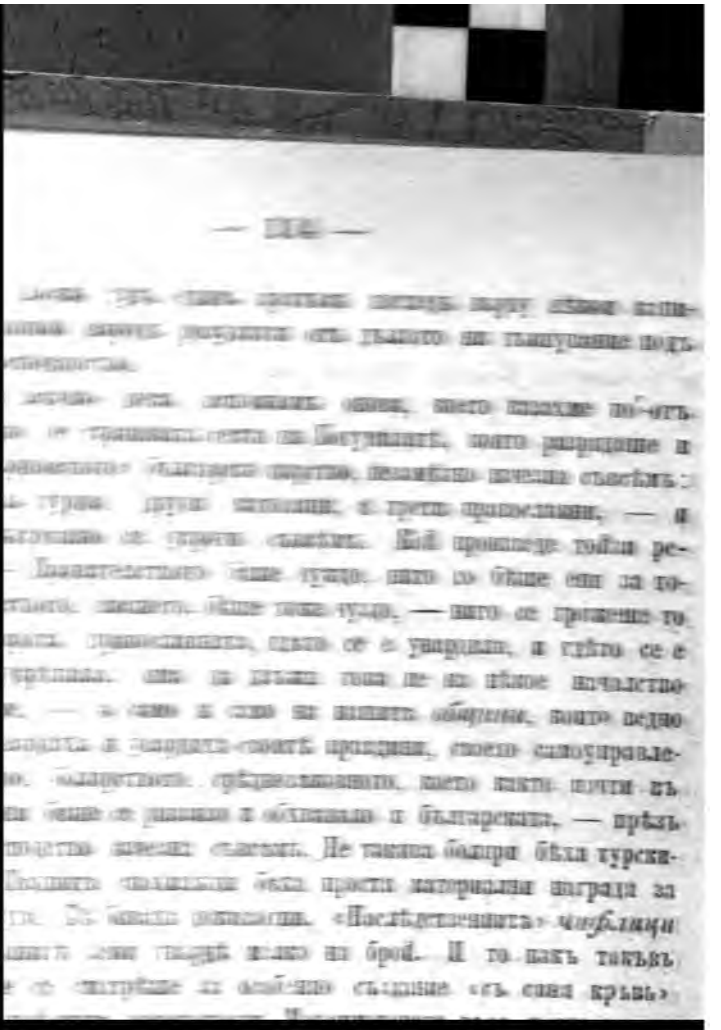

зия Тракия и Македония — получи единъ общъ националенъ ликъ и характеръ, като постигна споредъ разнитѣ си предѣли и порѣчия да се нарича: Българе, Блъгаре, Болгаре, Бѫгаре, Бугаре. Това е процесъ, който Грьцитѣ не сѫ изминали още, защото имa още много мѣста, дѣто още нѣматъ хаберъ за общото имъ име «Елени.» А Сърбитѣ сѫ дипърва въ началото на това велико историческо преваряване на елементитѣ, отъ които състои тѣхний езикъ, защото още се дѣлятъ на Черногорци, Далматинци, Хървати, Славонци, Сърби, Херцеговци, Банатяни и пр. — Най-сетнѣ, подъ Турцитѣ не само се опазди, но се и разви още повече мѣстното общинско самоуправление, което бѣше получило твърдѣ широкъ кржгъ, — и на това има да благодаримъ, ако наший народъ въ днешний вѣкъ се показва приготвенъ за модерното конституционно правление, което е главний признакъ на XIX вѣкъ, т. е. ако той — народътъ ни — осѣща въ себе си нуждата и правото, да се разпорежда самичъкъ за общитѣ си народни и държавни дѣла, ако той чувствува необходимость да ги контролира самъ.

Догдѣто горѣизложенитѣ голѣми разулгати отъ нашето подъ Турцитѣ робуване зрѣеха въ душата на бълг. народъ, турскийтъ Султанъ, неговото правителство и силата му зеха да се разстройватъ, да опадатъ отъ само себе си. Това явление се показа особенно въ първата половина на миналий вѣкъ. Султанитѣ загубиха онзи самороденъ потикъ и ревность да държатъ въ собственни рѫцѣ юздитѣ на вѫтрѣшнитѣ и външни държавни работи, прѣстанаха да милѣятъ главно за величество и името на своята държава. Тѣ, като прѣстолонаслѣдници, тъмуваха и глупѣеха — кажи — въ тъмница, а като Султани прѣдаваха се на хилядитѣ наслаждения на харемский животъ и се заплитаха въ безбройнитѣ интриги, властолюбия и ненависти отъ окружающитѣ прѣстолътъ голѣмци. Голѣмцитѣ отъ своя страна, съ Седразамина на чело, посрѣдъ ужеситѣ страсти на властолюбието, ненаситностьта и отложителностьта, въ които бѣха се забатачили, загубиха и тѣ всѣкой по̀-общъ смисълъ за капиталнитѣ интереси на държавата. Държавната хазна съ години оставаше съвършенно празна. Добри Генерали появяваха се сегисъ-тогисъ, но добъръ финансиаленъ мѫжъ Турцитѣ не сѫ имали никога. Широкитѣ плодородни области се изсмукваха отъ ненаситнитѣ голѣмци и отъ Султанский харемъ, населението бѣдняеше и рѣдняеше. Само духовенството турско умѣи да се ползува: огромни количества земи и приходи се посвятиха на джамитѣ, — но никой не можеше да

ние, за да вложа тукъ единъ кратъкъ погледъ върху нѣкои капитални за наший народъ резултати отъ дългото ни тъмнуване подъ турското господарство.

Преди всичко нека вспомнимъ онова, което казахме по-отъ рано, именно, че страшната секта на Богумилитѣ, която разрядаше и третото «Търновското» българско царство, незамѣтно изчезна съвсѣмъ: едни станаха турци, други католици, а трети православни, — и народътъ вѫтрѣшно се укроти съвсѣмъ. Кой произведе тойзи резултатъ? — Правителството бѣше чуждо, нито го бѣше сил за това. Духовенството, висшето, бѣше тоже чуждо, — нито се грижеше то за това. Вѣрата, православната, гдѣто се е увардила, и гдѣто се е развила и укрѣпила, има да дължи това не на нѣкое начальство или съсловие, — а само и само на нашитѣ *общини*, които ведно съ вѣрата вардиха и увардиха своитѣ правдини, своего самоуправление. — Второ, болярството, срѣдневѣковното, което както почти въ всички страни бѣше се развило и обхващало и българската, — прѣзъ турското господство изчезна съвсѣмъ. Не такива боляри бѣха турскитѣ спахии. Тѣхнитѣ спахилѫци бѣха проста материални награди за военни заслуги. Тѣ биваха доживотни. «Наслѣдственитѣ» *чифлици* бѣха изъ нашитѣ земи твърдѣ малко на брой. И то пакъ такъвъ чифликчия не се смятрѣше за особенно създание «съ синя кръвь» каквото европейскитѣ аристократи. Мохаммедовата вѣра, която остана по-заназена отъ Христовата, не допуща неравенство между хората отъ една вѣра. И не подъ влиянието ли и на тая турска вѣра изчезна полека-лека българското болярство? — Не ща нито да приказвамъ за българското «чорбаджийство», което, главно, настана отъ любоугодничество къмъ фанариотитѣ и къмъ агатѣ, отъ служение на тѣхнитѣ оправдани и неоправдани прихоти. Въ тая пасмана чорбаджии, които сѫ били твърдѣ малко на брой, не трѣбва да се смѣсватъ ония заможни и закорѣнѣли общинари, които сѫ се радвали на заслужена почетъ отъ съгражданетѣ си, и които сѫщо така сѫ ги наричали «чорбаджии». Това название въобще захвана най-сетнѣ да се дава и на избранитѣ отъ народа общински „кметове“, както и въобще на всѣкой по-личенъ човѣкъ. и «Господинъ.» — Третото и най-важното е, че прѣзъ това време на турското господство се извърши най-голѣмий процесъ на обобщаването на *българското* име, на измѣстването отъ това име всички особити, мѣстни названия, на племена, които си оставиха още отъ ветхо, т. е. това дѣто населението отъ тритѣ провинции — Ми-

зия Тракия и Македония — получи единъ общъ националенъ ликъ и характеръ, като постигна споредъ разнитѣ си предѣли и порѣчия да се нарича: Българе, Блъгаре, Болгаре, Бѫгаре, Бугаре. Това е процесъ, който Грьцитѣ не сѫ изминали още, защото има още много места, дѣто още нѣматъ хаберъ за общото имъ име «Елени.» А Сърбитѣ сѫ дипърва въ началото на това велико историческо превариване на елементитѣ, отъ които състои тѣхний языкъ, защото още се дѣлятъ на Черногорци, Далматинци, Хървати, Славонци, Сърби, Херцеговци, Банатяни и пр. — Най-сетнѣ, подъ Турцитѣ не само се оварди, но се и разви още повече мѣстното общинско самоуправление, което бѣше получило твърдѣ широкъ кржгъ, — и на това има да благодаримъ, ако наший народъ въ днешний вѣкъ се показва приготвенъ за модерното конституционно правление, което е главний признакъ на XIX вѣкъ, т. е. ако той — народътъ ни — осѣща въ себе си нуждата и правото, да се разпорежда самичъкъ за общитѣ си народни и държавни дѣла, ако той чувствува необходимость да ги контролира самъ.

Догдѣто горвизложенитѣ голѣми разултати отъ нашето подъ Турцинѣ робуване зрѣеха въ душата на бълг. народъ, турскийтъ Султанъ, неговото правителство и силата му зеха да се разстройватъ, да опадатъ отъ само себе си. Това явление се показа особенно въ първата половина на минадий вѣкъ. Султанитѣ загубиха онзи самороденъ потикъ и ревность да държатъ въ собственни рѫцѣ юздитѣ на вѫтрѣшнитѣ и външни държавни работи, прѣстанаха да милѣятъ главно за величество и името на своята държава. Тѣ, като прѣстолонаслѣдници, тъмуваха и глупѣеха — кажи — въ тъмница, а като Султани прѣдаваха се на хилядитѣ наслаждения на харемский животъ и се заплитаха въ безбройнитѣ интриги, властолюбия и ненависти отъ окружающитѣ прѣстолътъ голѣмци. Голѣмцитѣ отъ своя страна, съ Седразамина на чело, посрѣдъ ужаснитѣ страсти на властолюбието, ненаситностьта и отложителностьта, въ които бѣха се забатачили, загубиха и тѣ всякой по̀-общъ смисълъ за капиталнитѣ интереси на държавата. Държавната хазна съ години оставяше съвършенно празна. Добри Генерали появяваха се сегисъ-тогисъ, но добъръ финанциаленъ мѫжъ Турцитѣ не сѫ имали никога. Широкитѣ плодородни области се изсмукваха отъ ненаситнитѣ голѣмци и отъ Султанский харемъ, населението бѣдняеше и рѣдняеше. Само духовенството турско умѣѝ да се ползува: огромни количества земи и приходи се посвятиха на джамитѣ, — но никой не можеше да

помисли да ги докачи. И отъ деньтъ, когато проблѣсна въ Цариградъ блѣдна мисъль за нѣкои реформи въ дьржавата, това духовенство стана страшенъ елементъ противъ поправянието на работитѣ, противъ възраждането на дьржавата. А силата, войската, Еничеритѣ? . . . . Минали се бѣха оние времена, когато това военно тѣло се възобновяваше всѣки шесть години отъ отборъ Християнски малки момчета, когато исключителното имъ занятие бѣше военното, кога тѣ оставаха до смьрть бекари. Сега отъ огромното количество Еничери едва до 20,000 се насчитваха способни за военната служба, и тѣ почти не служеха за друго, освѣнъ да бѫдатъ орѫдие на Улемитѣ и на смѣлитѣ авантюристи или на пашовски интриги, за да правятъ преврати, да свялятъ и качуватъ Султани. А хазната бѣше празна, съ години имъ не плащаха, — ето готовъ поводъ подъ рѫка да негодуватъ и да се бунтуватъ непрестанно. Въ противоположность на това фатално отпадание на Турското могущество появи се, около половината на XVIII вѣкъ, въ Европа единъ новъ духъ на възраждание у народитѣ, и съживѣвание на потѫпканитѣ и заспалитѣ народности. То бѣше пьрвото слѣдствие на неудьржаното влияние отъ блистателната, жизнодатната, Француска литература на 17-й и 18-й вѣкъ. Това живително влияние, слѣдъ като разбута Славянскитѣ народности въ Австрия, а особно Чехитѣ и Сьрбитѣ въ Южна-Унгария, докосна и Балканскийтъ полуостровъ. Най-напрѣдъ се отзоваха — Гьрцитѣ.

Вече въ шестьдесетьтѣ години на миналото столѣтие двама монаси основаха на островъ Патносъ пьрвото училище по европейски начинъ. Това бѣше искрата, която въспомни на Грьцитѣ, че тѣ сѫ били нѣкога народъ знаменитъ и прославенъ и — много подобни училища поникнаха на скоро. Това движение се съобщи даже и въ Българскитѣ области и споредъ както бѣха натъкмени вече обстоятелствата, подобни — грько еленски — училища се появиха и по насъ на много мѣста, каквото въ Котелъ, Тьрново, Свищовъ, Сливенъ, Пловдивъ, Воденъ, Битоля, Охрида и пр. и пр. Не само това, но и въ задъ-дунавскитѣ страни, по Австрия, Румѫния и Руссия, гдѣто новий духъ бѣше допрѣлъ, българскитѣ по ония страни търговски колонии, заедно съ Грьцкитѣ, отварѣха и поддьржаха черкви и училища *все елленски*, та се мислѣха и гордѣеха, че сѫ Еллени.

Какво би станало, ако сѫщий [illegible] живителний, духъ не бѣше се докосналь и до съвсѣмъ пот[illegible] *български* елементъ!

Като казвамъ «съвсѣмъ потъпканий», не искамъ да се разбере, че българскийтъ тоя елементъ е билъ съвършенно лишенъ и отъ послѣдния жива жеравка и отъ послѣдни жизненни искри. Въ тоя случай събужданието, възражданието, било би немислимо. Имаше още старитѣ български гори и планини, имаше още — и прѣзъ тая най-тъмна епоха — въ тѣхъ стари наши *хайдути*, които съ тънки пушки, съ олнати цървули и съ стъкмени дрѣшки, прѣкарваха воленъ, свободенъ животъ, посвятенъ на гоненне и истребване върлитѣ турски бееве и спахии. Тѣ, на временѣ бѣха страшни и за другитѣ народни мжчители — фенерскитѣ духовници. Изъ общо речено това, — хайдутитѣ, сж били цѣла общественна класса хора, на които племето отъ край завладѣванието България не е изсъквало никога. Горитѣ сж били всѣкога почти кръстосвани отъ подобни чети, които сж протестували срѣщу поробванието и сж гонили та требили владѣтелитѣ. И всичкитѣ възстания до краятъ на XVII вѣкъ сж били почнувани или подхранвани отъ тойзи хайдушки елементъ; сжщо и сетнѣ въ всичкитѣ ни подобни опитвания до послѣдната война, пакъ хайдутитѣ сж играли видна роль; а че и день-днесенъ въ поробената още Македония хайдутитѣ сж които представляватъ и подхранватъ мисъльта за освобожденнето. Така и въ тойзи периодъ, за който разказвамъ — гърмѣли сж имената: на *Страшила* по Перинъ-планина, на *Стояна* низъ Македония, на *Чавдара* по Рила, на *Вълчана* около Търново, на *Мануша*, на *Барбура* и пр. и пр. И потъпканий възстанически духъ у Българетъ клѣялъ е неугасно въ тия войводи, въ тѣхнитѣ юнашки чети, на които геройствата се въспѣватъ, и ще се въспѣватъ още дълго време, въ народнитѣ пѣсни.

Освѣнъ това имаше нѣкои кюшета, нѣкои огради, гдѣто заразата на гръчешината или властьта на фанариотското духовенство не бѣ проникнала. Такиви бѣха отъ старо време останали онии малки «келии», тукъ тамъ изъ тъмнитѣ кюшета на нѣкои градовце заврѣни, гдѣто учеха «буки-азъ-ба» и се приготвѣха свящепници за селски черкви. Такиви бѣха, особенно, *манастиритѣ*, гдѣто се вардѣха цѣкои отъ старини останали черковни правдини на самоуправление и независимость отъ архиереитѣ. При всичко това фанариотскитѣ владици бѣха успѣли вече да наложатъ влиянието си и даже властьта си върху много манастири; другитѣ отъ страхъ, и предадени на временнитѣ си интереси, се потаяваха и кротуваха. Единъ манастиръ бѣ останалъ гордъ, неподчиненъ, не-

[illegible] дисокий гореки [illegible], войти [illegible] вѣрно
[illegible] отъ български царье права и привилегии, а ведно
[illegible] отъ [illegible] за славяно-българска, независима
[illegible] — черква и народность и царство. То бѣше *Рил-*
[illegible]. Основъ него, въ крайний ѫгълъ, по срѣда-
[illegible], на Свята-гора, тамъ гдѣто се бѣше истъ-
[illegible] отъ манастири, съ привилегии и права на
[illegible] даже отъ Цариградский патриархатъ, имаше сѫщо
[illegible] български или Сърбски царье [illegible] и пада-
[illegible], гдѣто прѣзъ всичкото време на турского роб-
[illegible] [illegible] българский елементъ въ монашеството и
[illegible] въ черквитѣ, и гдѣто се вардѣха стари, [illegible]
[illegible], български [illegible], ведно съ предпазата за
[illegible] и политическа независимость отъ Цариградъ.
[illegible] огнища на новий българский животъ не бѣха отдѣ-
[illegible]. Тѣ стояха въ непрестанно съприкосновение съ
[illegible] то чрѣзъ своитѣ въ много градища подигнати «ме-
[illegible] чрѣзъ своитѣ така наречени, [illegible], т.
[illegible] обнождатъ градища, [illegible], села, за да просятъ
[illegible] манастири. Тѣзи [illegible], въ еже-
[illegible], разговори и в бужденни срѣщу фанариотитѣ,
[illegible] населението [illegible] на народната му отъ Гър-

напише и разгласи миналий държавни животъ на българский народъ и черква, т. е. да въскрьси тойзи народъ отъ гробътъ, въ който го бѣха положили турскитѣ господари и фанариотскитѣ владици. И съ много трудове, пѫтувания до въ Австрия, ползувания отъ разни и недостаточни извори, и мѫченъ отъ тежка болѣсть—той, новиятъ и пьрвиятъ *Български Апостолъ Паисий* — сполучи да доиздѣла на 1762 г. краежгълниятъ камькъ на нашето въ новий вѣкъ възраждание: „*Исторія славяно-болгарска о народахъ и о царѣхъ и о святыхъ Болгарскихъ*,“ която въ по-измѣненъ видъ е била напечатена на 1844 г. и прѫсната подъ име «*Царственникъ*». И тогазъ тръгна Паисий съ своятъ рѫкописъ въ рѫка, както нѣкогашнитѣ Христови Апостоли съ крьстътъ, да разбужда и просвѣщава българската земя, и като съ живителна пламнала главня той запали сърдцата прѣзъ гдѣто помина, и остави на врѣдъ прѣписи, догдѣ се не заврѣ на 1765 въ Котелъ.

Дѣлото на Паисия не бѣше сѫщинска, абстрактно съчинена, история, каквото ние сме привикнали да си мислимъ «история». То бѣше испрешерено съ тѣжки размишления и дълбоки жалби за съвременното западнало положение на Българетѣ, бѣше испьстрено съ въодушевени посочвания на вѣхтото българско могущество и слава и съ крѣпки, дълбоко прочувствовани възвания къмъ новъ животъ, ново бѫдѫще. Той съ огненна прьчка шибаше фанариотското духовенство и българскитѣ делегати. Той прьвъ заговори, че трѣба да се насочи главната грижа къмъ изучвание *родниятъ языкъ*; че Грьцитѣ трѣбва да испращатъ по българскитѣ епархии *Българе владици*. Той прьвъ прокълна писменно *Турското иго* и възласи освобождението. Той, *Паисий, наложи на Българетѣ задача за цѣлъ вѣкъ*!

На 1765 г. приобщи Паисий съживителната искра въ *Котелъ* на мѣстний священикъ *Стойка Радославова*. Той прѣписа рѫкописътъ на Паисия, захвана да прѣподава въ мѣстната «келия» по-инакъ отъ колкото до тогава и почна редовно да проповѣдва въ черквата новото слово за великитѣ християнски и народни добродѣтели. Тойзи попъ-Стойко не е никой другъ освѣнъ знаменитий *Враченски Софроний*, великиятъ послѣдователь на Паисиевата мисъль, най-самоотверженний и доблестни страдалецъ, разбудникъ и списатель народенъ. Той бѣ вториятъ народенъ апостолъ.

Стойко почти 20 годинъ е билъ учитель въ Котелъ, и отъ подъ неговитѣ рѫцѣ излѣзоха доста нови млади сили, които бидоха

разсадници на новий животъ. Въ втората половина на миналий вѣкъ Котелъ игра ролята на Габрево въ първата половина на днешний вѣкъ. Много и много капитални сили се появиха отъ Котелъ, и тѣхното влияние върху съдбитѣ и напрѣдъкътъ на народътъ се простира непрекъснато все до сега. Това се дължи на Софрония, на Паисия.

Неизрѣчни сж страданията на величайшиятъ Котленецъ. Прѣслѣдванъ, измжчванъ отъ невѣжество, отъ дивотията на своитѣ съотечественници, отъ интригитѣ и гоненията на чорбаджиитѣ и владицитѣ, той пакъ въ всичкитѣ за народний му градъ мжчни времена бѣше пръвъ да се жертвува. Така по времето на русско-туреката война 1768—1774 г. попъ Стойко бѣше посредственникъ между общината и дивитѣ еничерски и други орди, които премиваха или стоѣха въ Котелъ. Единъ Алгирецъ му искубалъ брадата. И кога по-сетнѣ осждиха Котелъ да плати единъ голѣмъ налогъ защото участвуваха въ раздоръть между нѣкои си аги, то пакъ попъ-Стойко се намѣри да отиде като заложникъ у Турцитѣ въ — тъмница, догдѣ Котленци платятъ налогътъ. Но отчаянъ отъ неблагодарностьта на своитѣ съграждане, той прибѣгна на 1792 г. при Анхиалский владика, който му даде Карнобатската енория за поминъкъ. Но едвамъ що стигналъ тамъ, бостанджи-башиятъ, който по-прѣди още въ Котелъ искалъ да го обѣси, хваща го сега и заповѣдва да го набиятъ на колъ. Но молбитѣ и плачоветѣ прѣдъ бостанджи-башиевата майка на българскитѣ майки — спасиха му и този пжть живота. Ето че, не дълго слѣдъ това Шехларский Султанъ, Ахмедъ-Гирай, го нападнува веднажъ на срѣдъ полето, защото попъ Стойко вѣнчалъ едно момче Българче противъ волята му и той се спасилъ слѣдъ една отчаяна борба. Всичко това накарало Стойка да прибѣгне въ с. Арбанаси, гдѣто Търновский Митрополитъ до толкова билъ обладанъ отъ мждритѣ разкази, отъ достойното и мжжествено държание негово, щото го обикналъ и възпочелъ прѣмного, та го ржкоположилъ за владика и го испратилъ въ Враческата епархия на 1794 г.

Между тѣмъ отъ прѣпискитѣ на Паисиевата история, отъ личната дѣятелность на самаго Паисия и Софрония, така и на тѣхнитѣ ученици, захвана се тихото разклаждание на новото свѣстяване изъ разнитѣ прѣдѣли на българската земя. Повръдъ се намираха священици или учители, или пакъ други малко-много освѣстенички граждани, които съ хлътнали очи и туптящи гржди четеха или слушаха [illegible] евангелие на българската народность и свобода. И така [illegible] полека-лека у

Българитѣ онова собственно съзнание, оная жива мисъль за сждбинитѣ народни, която расклати претрѣпналитѣ мишци на народнитѣ стави, и приготви новото движение за български языкъ и книга, и силний протестъ противъ фенерскатѣ, грѣци, духовници.

Срѣщу това оригинално, самородно, отъ свой българска почва поникнало, движение, което съ постепенното си развиване имаше: 1-о да распространи народното образование повредъ, 2-о да възстанови черковната независимость отъ Цариград. Патриархатъ и най-сетнѣ 3-о да послѣди и политическото ни отъ Турцитѣ освобождение, — срѣщу това движение, казвамъ което имаше преди всичко да създаде нова народность на Балк. полуостровъ, да раздѣли православнитѣ въ Турско на два отдѣлни лагера и, накопецъ да изработи собственно, безъ чужда воля и намѣса, освобождение отъ Султанътъ, — появи се още отъ начало единъ огроменъ факторъ отъ вънъ, който спѣваше и парализираше това самородно движение на българскиятъ народъ изъ пѫтьтъ на правилното му развиване, и съ своето силно магнетическо дѣйствие искривяваше спокойната посока на иглата отъ народний български компасъ.

Този факторъ бѣше *Россия* и нейното могжественно движение срѣщу Истокъ. Името на Царя и на Русия цѣбиваше самосвойната ни вѣра въ собственнитѣ наши сили за освобождение; русскитѣ войни докараваха неизречни пагуби и злочестини за българскитѣ населения и изселяването на цѣли предѣли, като излишно нарочваха Турцитѣ и правителството имъ срѣщу Българитѣ; руската политика слѣдваше отъ край да не признава на Истокъ освѣнъ *православие*, а не народности, и всякога се е старала да изравни и премахне грько-българский раздоръ, макаръ било съ капитални жьртви отъ българска страна. Само абсолютното, слѣпото, насочване на Българитѣ противъ Грьцитѣ, и възприеманието на каквито и да било условия само да се освободимъ съвършенно и цѣлокупно отъ патриархътъ — накара ген. Игнатиева да земе напослѣдно рѣшително страната на Българетѣ, за да си възвърне тѣхнитѣ симпатии и да приготви почвата за послѣдната война . . — схизмата. Извѣстни сѫ при това усилията и день-днешенъ на руската дипломация за да «помири» Български екзархатъ съ Царигрдский патриархатъ — и пакъ макаръ съ жертви отъ наша страна.

Съ една ръчь, исконната посока, въ която биде блѣснатъ наший народъ отъ мощната мисъль и слово на Самоковскай Паисия,

пристѫпенъ посрѣдъ високий горски възель, който заварди вѣрно подареннтѣ му отъ български царье права и привилегии, а ведно съ тѣхъ и прѣданията отъ вѣка за славяно-българска, независима отъ Цариградъ, — черква и народность и царство. То бѣше *Рилскиятъ манастиръ*. Освѣнъ него, въ крайний югълъ, по срѣдата на полуостровътъ, на Свята-гора, тамъ гдѣто се бѣше истъкмила една република отъ манастири, съ привилегии и права на независимость, даже отъ Цариградский патриархатъ, имаше сѫщо така отъ стари български или Сърбски царье устроявани и надарявани манастири, гдѣто прѣзъ всичкото време на турското робство се бѣше закрѣпилъ българский елементъ въ монашеството и славянский языкъ въ черквитѣ, и гдѣто се вардѣха стари, книжевни или царственни, български ржкописи, ведно съ преданията за българска черковна и политическа независимость отъ Цариградъ.

Тѣзи двѣ огнища на новий български животъ не бѣха отдѣлени отъ народътъ. Тѣ стояха въ непрестанно съприкосновение съ населението, и то чрѣзъ своитѣ въ много градища подигнати «метоси,» а особенно чрѣзъ своитѣ така наречени, *таксиоты*, т. е. монаси, които обхождатъ градища, паланки, села, за да просятъ подаяние за касателнитѣ манастири. Тѣзи скитници монаси, въ ежедневнитѣ си срѣщания, разговорки и и въждения срѣщу фанариотитѣ, поддържаха въ населението инстинктътъ на народната му отъ Гърцитѣ особливость, и бѣха представители на черковната независимость отъ Цариградский патриархатъ.

Тамо, на Свята гора, се срѣщаха калугери Гърци и Сърби — между които бѣше вече проникналъ електрический ударъ на новий духъ — съ Българе монаси. И случи се щото на 1758 г. да посѣти Свята Гора младий и въодушевленій Сърбскій историописецъ, Иванъ Рапчь, съ цѣль да навиди и се възползува отъ старитѣ тамо ржкописи. Случи се още, въ него време да се намѣри, като проигуменъ въ Хилендарский манастирь единъ Българинъ родомъ отъ околноститѣ на Рилскій манстирь, по име *Паисій*. Раичь остана тамо цѣли два мѣсеца безъ да сполучи — при всичкитѣ залагания — да разглѣда манастирската библиотека, която по-голѣмата часть отъ монаситѣ, засилвана отъ слѣпиятъ и пагубни инстинктъ на другитѣ манастири, не рачеше да му предложи. Живиятъ ли гласъ на младиятъ Раича, прѣпирнитѣ ли между Българетѣ, Сърби и Гърци — дадоха първий поводъ, но показа се, че на речений проигуменъ проблѣсна като свѣткавица прѣзъ умътъ му величайшата мисъль: — да издири,

напише и разгласи миналий държавни животъ на българский народъ и черква, т. е. да въскрьси тойзи народъ отъ гробътъ, въ който го бѣха положили турскитѣ господари и фанариотскитѣ владици. И съ много трудове, пѫтувания до въ Австрия, ползувания отъ разни и недостаточни извори, и мѫченъ отъ тежка болѣсть — той, новиятъ и пьрвиятъ *Български Апостолъ Паисий* — сполучи да доиздѣла на 1762 г. краежгълниятъ камькъ на нашето въ новий вѣкъ възраждание: „*Исторія славяно-болгарска о народахъ и о царѣхъ и о святыхъ Болгарскихъ*,“ която въ по-измѣненъ видъ е била напечатена на 1844 г. и прѫсната подъ име «*Царственникъ*». И тогазъ тръгна Паисий съ своятъ рѫкописъ въ рѫка, както нѣкогашнитѣ Христови Апостоли съ крьстътъ, да разбужда и просвѣщава българската земя, и като съ живителна пламнала главня той запали сърдцата прѣзъ гдѣто помина, и остави на врѣдъ прѣписи, догдѣ се не заирѣ на 1765 въ Котелъ.

Дѣлото на Паисия не бѣше сѫщинска, абстрактно съчинена, история, каквото ние сме привикнали да си мислимъ «история». То бѣше испрешерено съ тѣжки размишления и дълбоки жалби за съвременното западнало положение на Българетѣ, бѣше испъстрено съ въодушевени посочвания на вѣхтото българско могущество и слава и съ крѣпки, дълбоко прочувствовани възвания къмъ новъ животъ, ново бѫдѫще. Той съ огненна прьчка шибаше фанариотското духовенство и българскитѣ делегати Той прьвъ заговори, че трѣба да се насочи главната грижа къмъ изучвание *родниятъ языкъ*; че Грьцитѣ трѣбва да испращатъ по българскитѣ епархии *Българе владици*. Той прьвъ прокълна писменно *Турското иго* и възласи освобождението. Той, *Паисий, наложи на Българетѣ задача за цѣлъ вѣкъ*!

На 1765 г. приобщи Паисий съживителната искра въ *Котелъ* на мѣстний священикъ *Стойка Радославова*. Той прѣписа рѫкописътъ на Паисия, захвана да прѣподава въ мѣстната «келия» по-инакъ отъ колкото до тогава и почна редовно да проповѣдва въ черквата новото слово за великитѣ християнски и народни добродѣтели. Тойзи попъ-Стойко не е никой другъ освѣнъ знаменитий *Враченски Софроний*, великиятъ послѣдователь на Паисиевата мисъль, най-самоотверженний и доблестни страдалецъ, разбудникъ и списатель народенъ. Той бѣ вториятъ народенъ апостолъ.

Стойко почти 20 годинъ е билъ учитель въ Котелъ, и отъ подъ неговитѣ рѫцѣ излѣзоха доста нови млади сили, които бидоха

разсадници на новий животъ. Въ втората половина на миналий вѣкъ Котелъ игра ролята на Габрово въ първата половина на днешний вѣкъ. Много и много капитални сили се появиха отъ Котелъ, и тѣхното влияние върху сждбитѣ и напрѣдъкътъ на народътъ се простира непрекжснато все до сега. Това се дължи на Софрония, на Паисия.

Неизрѣчни сж страданията на величайшиятъ Котленецъ. Прѣслѣдванъ, измжчванъ отъ невѣжество, отъ дивотията на своитѣ съотечественници, отъ интригитѣ и гоненията на чорбаджиитѣ и владицитѣ, той пакъ въ всичкитѣ за народний му градъ мжчни времена бѣше пръвъ да се жертвува. Така по времето на русско-турската война 1768—1774 г. попъ Стойко бѣше посредственникъ между общината и дивитѣ еничерски и други орди, които преминаваха или стоѣха въ Котелъ. Единъ Алжирецъ му искубалъ брадата. И кога по-сетнѣ осждиха Котелъ да плати единъ голѣмъ налогъ защото участвуваха въ раздорътъ между нѣкои си аги, то пакъ попъ-Стойко се намѣри да отиде като заложникъ у Турцитѣ въ — тъмница, догдѣ Котленци платятъ налогътъ. Но отчаянъ отъ неблагодарностьта на своитѣ съграждане, той прибѣгна на 1792 г. при Анхиалский владика, който му даде Карнобатската енория за поминъкъ. По едвамъ що стигналъ тамъ, бостанджи-башиятъ, който по-прѣди още въ Котелъ искалъ да го обѣси, хваща го сега и заповѣдва да го набиятъ на колъ. Но молбитѣ и плачоветѣ прѣдъ бостанджи-башиевата майка на българскитѣ майки — спасиха му и този пжть живота. Ето че, не дълго слѣдъ това Шехларский Султанъ, Ахмедъ-Гирай, го нападнува веднажъ на срѣдъ полето, защото попъ Стойко вѣнчалъ едно момче Българче противъ волята му и той се спасилъ слѣдъ една отчаяна борба. Всичко това накарало Стойка да прибѣгне въ с. Арбанаси, гдѣто Търновский Митрополитъ до толкова билъ обладанъ отъ мждритѣ разкази, отъ достойното и мжжественно държание негово, щото го обикналъ и възлюбилъ прѣмного, та го ржкоположилъ за владика и го испратилъ въ Враческата епархия на 1794 г.

Между тѣмъ отъ прѣпискитѣ на Паисиевата история, отъ личната дѣятелность на самаго Паисия и Софрония, така и на тѣхнитѣ ученици, захвана се тихото разклаждание на новото свѣстяване изъ разнитѣ прѣдѣли на българската земя. Повърдъ се намираха священици или учители, или пакъ други малко-много освѣстенички граждани, които съ хлътнали очи и туптящи гржди четеха или слушаха новото евангелие на българската народность и свобода. И така заврѣ полека-лека у

Българитѣ онова собственно съзнание, оная жива мисъль за сѫдбинитѣ народни, която расклати прѣтрьпналитѣ мишци на народнитѣ стави, и приготви новото движение за български язикъ и книга, и силний протестъ противъ фенерскитѣ, грьци, духовници.

Срѣщу това оригинално, самородно, отъ своя българска почва поникнало, движение, което съ постепенното си развиване имаше: 1-о да распространи народното образование повредъ, 2-о да възстанови черковната независимость отъ Царигр. Патриархатъ и най сетнѣ 3-о да послѣдва и политическото ни отъ Турцитѣ освобождение, — срѣщу това движение, казвамъ което имаше преди всичко да създаде нова народность на Балк. полуостровъ, да раздѣни православнитѣ въ Турско на два отдѣлни лагера и, наконецъ да изработи собственно, безъ чузда воля и намѣса, освобождение отъ Султанътъ, — появи се още отъ начало единъ огроменъ факторъ отъ вънъ, който спъваше и парализирваше това самородно движение на българскиятъ народъ изъ пѫтьтъ на правилното му развиване, и съ своето силно магнетическо дѣйствие искривяваше спокойната посока на иглата отъ народний български компасъ.

Този факторъ бѣше *Россия* и нейното могѫщественно движение срѣщу Истокъ. Името на Царя и на Руссия пдбиваше само свойната ни вѣра въ собственнитѣ наши сили за освобождение; русскитѣ войни докарваха неизречни пагуби и злочестини за българскитѣ населения и изселванието на цѣли предѣли, като излишно нарочваха Турцитѣ и правителството имъ срѣщу Българитѣ; русската политика слѣдваше отъ край да не припознава на Истокъ освѣнъ *православие*, а не народности, и всякога се е старала да изравни и премахне грько-българский раздоръ, макаръ било съ капитални жьртви отъ българска страна. Само абсолютното, слѣпото, насочвание на Българитѣ противъ Грьцитѣ, и въсприеманието на каквито и да било условия само да се освободимъ съвършенно и цѣлокупно отъ патриархътъ — накара ген. Игнатиева да земе напослѣдно рѣшително страната на Българетѣ, за да си възвѣрне тѣхнитѣ симпатии и да приготви почвата за послѣдната война . . — схизмата. Извѣстни сѫ при това усилията и день-днешенъ на русската дипломация за да «помири» Българский ексархатъ съ Цариградский патриархатъ — и пакъ макаръ съ жертви отъ наша страна.

Съ една рѣчь, исконната посока, въ която биде блѫснатъ наший народъ отъ мощната мисъль и слово на Самоковский Паисия,

появи се, отъ страна, друга посока, която сѫщо така силно раскалашаше наший народъ. Тѣзи двѣ посоки бѣха често съвсѣмъ противни една на друга. И това е темата, която, покрай другото, мисля да развия постепенно въ настоящата и въ слѣдующитѣ статии.

То бѣше на 1762. *Екатерина Велики* възлѣзе на русский прѣстолъ. И преди всичко тя се занима съ Полский въпросъ. Русската партия въ Полша, която бѣше основалъ още Петръ Великий, и която се наричаше «патриотическа», сполучи на 1764 да провара изборътъ за Краль не на нѣкой умразенъ «чужди» принцъ, Германски или Французки, който ведно съ личностьта си би донесълъ и съюзътъ на друга нѣкоя дьржава, но на чистъ коренъ Полякъ, графъ Станислава Понятовски, т. е. на — личнитѣ любовницѣ на русската царица. Това и трѣбваше, за да се намѣри нѣкоя причина на война между осамотената Полша и Русия, която избухна на 1768, и, разбира се, свърши се скоро съ пълно съсипване на Полянитѣ. — Но тая война даде поводъ щото и Турция да обяви война на Русия. Тогазъ генералъ Медемъ слѣзе на Кавказъ и подигна Гюрджитѣ, Мингрелитѣ и други Християнски народности въ Турция, а генералъ Румянцевъ навлѣзе въ Молдавия и вървѣше отъ побѣда къмъ побѣда. Между тѣмъ на 1772 Прусия, Австрия и Русия се съгласиха и извършиха *първиятъ дѣлежъ* на Полша. На 1773 преминаха Русситѣ за *първъ пѫть* Дунавътъ, и на слѣдующата година успѣха да обсѣдятъ и стеснатъ Турската войска въ Силистра. Турция, оставена отъ европейскитѣ дьржави, принуди се да приеме всичкитѣ условия на Русската царица и сключи *Кайнарджийский миръ* на 1774 г. Измежду многото важни и голѣми резултати, които сполучи Русия отъ тойзи миръ, азъ ще спомена, че Русситѣ играха пакъ роль на освободители и на Татаритѣ, и изискаха щото Портата да ги припознае съвършенно независими, т. е. да нѣма право да ги закрила. Сѫщо за Гюрджитѣ и Мингрелитѣ изиска, щото Портата да не задига отъ тѣхъ никакъвъ данъкъ. А за при Дунавскитѣ Княжества, Молдавия и Влашко, получи, да и' се припознае правото на протекторатъ или покровителство.

Отъ тая война датира паданието на турскиятъ престижъ между источнитѣ народи и грѣмнуването на русското име по Истокъ и особно помежду Българетѣ. Екатерина съ орловъ погледъ проникна въ обстоятелствата и схвана отъ каква голѣма полза могатъ да бѫдатъ зарадъ русската дьржава православнитѣ населения на Балк.

полуостровъ и въ Мала Азия. Въ Петербургъ не знаеха тогава, и не марѣха да знаятъ за народъ български. Главното бѣше, че имаше православни Славяни и православни Грьци. И отъ тогазъ се захвана ново изнасение на книги черковни, (които бѣха вече преправали на по русски язикъ) на одежди и черковни съчева, съ които наводняваха полуостровътъ. Отъ тогава тоя силенъ утѣшителенъ гласъ, че на великиятъ Православни Господарь, на *Бѣлиятъ Царь*, предстои да съкруши полумѣсецътъ и да донесе на поробенитѣ народи готова свобода. Да, отъ тогава захвана да се утаява и засѣда въ дъното на народната душа онова страхопочитание, оня *култусъ*, онова неизразимо чувство на надежда и на вѣра къмъ «Дѣда Ивана».

Но сѫщо отъ тая война се захванаха и голѣмитѣ теглила за Българетѣ. Еничеритѣ и другитѣ азиатски ордии съ години оставаха изъ нашитѣ земи. Понеже нѣмаше пари нито интенданство — тѣ се хранѣха и располагаха съ обири и насилия; и понеже авторитетътъ на султанското правителство и дисциплината бѣха съвсѣмъ подкосени, и деморализирани, при това, отъ непрестанни поражения — тѣ, войскитѣ, бѣха повилнѣли и особенно на вращание слѣдъ войната, тѣ испонаправиха много и много напасти, насилия и беззакония. Отъ тогава захвана да завладѣва оня хаосъ въ турската държава, който на скоро имаше да породи ужасни явления. Но всичко това не правѣше друго, освѣнъ да подхранва закореняването на горѣспоменатий култусъ къмъ Русский Царь.

Между тѣмъ Русското правителство си послѣдва дѣлото между «независимитѣ» Татари въ Кримъ. Съ разни и силни срѣдства то успѣ да тури на ханский прѣстолъ вѣрниятъ си Сахимъ-Герая, срѣщу когото партията на Портата полага на прѣстолътъ Селима, Шагина, Батия — но Руссия цѣли четири пѫти го повраща на прѣстолътъ — догдѣто най-сетнѣ князь Потемкинъ не сполучи да изиграе оная прочута комедия, когато на 1783 г. 5,000 татарски главатари, събрани на единъ огроменъ банкетъ въ Ейскъ, слѣдъ като испиха цѣли 1,000 ведра водка и портеръ, и чуха Сахима че си дава оставката отъ ханството, и слѣдъ като изслушаха манифестътъ на Потемкина — въсприеха отъ себе да се подчинятъ съвършенно на властьта на Русската Царица. Скоро слѣдъ това и Гюрджийский царь Хераклий припозна върховенството на Русский прѣстолъ, а на идущата (1784) година сѫщото направиха и господаритѣ на Кохикъхина и на Имеретия. — Царица Екатерина можѣ тогава да заяви

...а да испѫди Турцитѣ отъ Европа; Австрийский царь ...ъ да се увлѣче, щото да сподѣли планътъ на Екате... ...ше да се възстанови Византийската Империя въ ...ѣдѣтель независимъ, но отъ Русската царска фами... ...а надѣеше да се възползува и той отъ дѣлежътъ ...ржава. Турцитѣ виждаха и разбираха всичката ...ваха отчаяни усилия за да се опълчатъ.

...а Екатерина посѣти Кримъ гдѣто бѣше вече свър... ...и страшна морска твърдиня — Севастополь, което ...ѫдѣтъ за Цариградъ. Но понеже тя се срѣщна на ...австрийский императоръ и понеже бѣше съсрѣдото... ...ста войска, Турцитѣ излѣзоха отъ кожата си и обя... ...ъ началото на слѣдующата (1788) година присъеди... ...ня по нейнитѣ войски — противъ всички очаква... ...поразявани или отблъсвани. За то русскитѣ вървѣ... ...побѣда до побѣда. Очаковъ, Бендерь, Аккерманъ пад... ...олинский напоръ на ген. Суворова. На слѣдующата ...а така сѫщо Браила и Исмаилъ. Обаче по между ...она зеха да се безпокоятъ за сѫдбитѣ на Турската ...огромното властолюбие и сила на Руссия. Прусский ...тѣснъ съюзъ съ Портата; Иосифъ II умрѣ и наслѣд... ...нардъ прекѫсна войната и зе да ся преговаря съ Тур-

скитѣ къснѣеха да ся вращать по мѣстата си, а оставаха да плѣнятъ и да върлуватъ по селата и по градищата. Въ Цариградъ бѣ стѫпилъ на прѣстолътъ Селимъ III, човѣкъ уменъ, който бѣ разбралъ причинитѣ на злото и бѣ предприелъ да реформира по европ. начинъ войската. Но той се спосрѣщна съ страшний фанатизмъ на моллитѣ, на Еничеритѣ. Кризата бѣше на върхътъ си. Въ Азия — Египетъ, Арабистанъ, Акия, Дамаскъ бѣха отпаднали отъ Цариградъ. Въ Албания, Иперъ и Тесалия бѣ завладѣлъ *Али-тебеленли*, въ Шкодра *Махмудъ Бушатлѫ*, а въ Бадинъ знаменитий *Османъ Пазванолу*. Отпадницитѣ повредъ не искаха да припознаватъ Султановото правителство, което било водѣло държавата въ пропасть, и така по своему располагаха се и си властвуваха охолно и самоволно съ хиляди насилия и звѣрщини върху населението.

И случи се щото, по срѣдъ това общо распадвание на всѣка власть, законъ и редъ въ Турската държава, да избухне изъ дълбокитѣ долини на Родопскитѣ планини оная страшна пораза, която вѫтрѣ въ десетина години се разнесе изъ цѣлата почти българска земя, разнебити и испорази, изгори и искла, многобройни предѣли, градища села, семейства, български и турски; това бѣха *Кър-чалинтѣ* или полскитѣ грабители които се още помнятъ, още помѣнуватъ. Но това не бѣха прости разбойници. Тѣ бѣха многобройни — до 25,000 души, и бѣха подъ командата на «бюлюкъ-башни» и «бимбашии». То бѣха като ср дивѣкови нѣкои юнашки дружини, въ които се събираха авантюристи безъ разлика на вѣра, на народность, да ходятъ на бой, на плѣнъ — като изъ пустиня. Тѣ умѣеха да нападатъ и да ся биятъ правилно, военно и имаха главатари, между които най-видниятъ, най-мрачниятъ, най-влиятелниятъ е билъ потурнакъ-българинъ отъ Брѣзникъ — по име *Кара-Фензъ*.

То бѣше, рѣчи, епическиятъ периодъ отъ животътъ на турската държава, подобенъ на онъ на рицаритѣ разбойници въ 14-й и 15-й вѣкъ въ Европа, или на русската «сѣчь». Хайдутинътъ Сливненецъ, *Инджe-войвода*, който си ходеше съ чета изъ балканитѣ, присъедини се на Кър-чалинтѣ, и се прослави много съ своитѣ подвизи. Той командуваше на 500 души конни, и бяряктаря му бѣше *Кара-Кольо*. Тий е билъ високъ, хубавецъ, левентъ момъкъ и не е билъ безчеловѣченъ каквото други нѣкои главатари Кър-чалийски, и когато падналъ при Карнобатъ отъ куршумъ не

далъ да затриятъ убийцата, като промълвилъ: «азъ много майки расплакахъ; ето, ти расплака и моята. Живѣй честито!»

Отъ друга страна нашествието на Кър-чалиитѣ възбуди отпоръ и опълчение отъ страна на населенията, турскитѣ и българскитѣ. Въ Добруджа, Тракия, Македония се съставяха чети противъ тѣхъ. Въ Македония командувалъ *Дѣдо-Никола* отъ Понбрене. Другъ единъ войвода — *Дели-Миндо*, извършилъ чудесно юначество посрѣдъ Кър-чалиитѣ, които го били хванали, *Сирма-войводка*, отъ Миацкото село Тресанче, ратувала сѫщо по ония времена. По малко градища, освѣнъ твърдинитѣ, и малко мѣста останали завардени отъ Кър-чалийскитѣ нашествия.

По него време появи се на Дунавътъ нова една личность, която въ кратко време направи такива подвизи, щото затъпти всичкитѣ подобни предприятия отъ авантюристи въ другитѣ области на държавата. То бѣше Бошнякътъ *Османъ Пазванолу*. Той съ своята събрана чета се бѣ отличилъ много въ послѣдната война срѣщу Австрийцитѣ (1789 г.), и множество Видински аги бѣха се подчинили на голѣмото превъсходство на неговитѣ способности и характеръ. На 1794 той нападна и превзе Видинъ, а Стамболскиятъ наша затвори го обсаденъ въ сарая̀тъ. Тогазъ агитѣ провъзгласяха Османа за Аянинъ на Видинскиятъ санджакъ, а слѣдъ избѣгванието на пашата — и за паша. Слѣдъ това Османъ укрѣпи Видинъ отъ ново и събра голѣма войска отъ Арнаути, Турци и Българе. Първий до Османа началникъ на войската бѣше чуговний въ народнитѣ наши пѣсни *Кара-Мустафа*, комуто одолѣ на Тимокъ прочутий войвода *Хайдутъ-Велко* по време на Кара-Георгевото възстание въ Сърбия. Други двама войводи български, *Кондо и Корчо*, предвождаха Османови дружини, и тѣ по-сетнѣ преминаха и воюваха въ грьцкото възстание противъ Султанътъ. — Между тѣмъ Пазванолу зимаше налози, данъци, падаваше манифести, въ които се поменуваше за «свобода», «справедливость», сѣчѣше пари «пасванчета», и управляваше въ своята область като независимъ Господарь, безъ да се изказва явно противъ самата личность на Султанътъ. Той бѣше уменъ и даровитъ човѣкъ съ високъ характеръ и желѣзна воля, и бѣше отличенъ пълководецъ. Сѫщинската му цѣль бѣше да тръгне срѣщу Цариградъ, да превземе прѣстолътъ, и да възобнови вехтата сила и слава отоманска.

Срѣщу Пазванолу потегли на 1796 г. Румелийский Беглеръ-бегъ

Мустафа-паша съ 40,000 войска, но — биде разбитъ; слѣдъ това Османъ, въ съюзъ съ Кър-чалиитѣ, порази цѣла подунавска България и распространи властьта си до Варна. На 1798 потегли Капуданъ паша, Хюсеинъ, съ 120,000 души и обсади Видинъ — но и него отблъсна Османъ, и разгони войскитѣ му, отъ които нѣкои преминаха подъ неговитѣ знамена. — Между тѣмъ и Кър-чалиитѣ замислиха да играятъ главна роль. Тѣ издадоха манифестъ въ който се припознаваха за вѣрноподанни на Султанътъ, но за врагове на неговитѣ министри, които водѣли държавата въ пропасть; тѣ вѣждѣ, подъ най-страшни заплашвания или наказания, заповѣдвали щото новитѣ данъци отъ Портата да не се припознаватъ, а да и' се плащатъ само старитѣ. Брезничанинътъ Кара Феизъ се прогласи за покровитель на Империята, но прекъсна съ войската си съобщенията между Одринъ и Цариградъ на 1799. Между тѣмъ друга Кър-чалийска войска, подъ предводителството на единъ татарски ханъ, потегли срѣщу Шуменъ и за тойзи Ханъ-Гирай се чу, че билъ се споразумѣлъ съ Пазванолу за да отнеме прѣстолътъ на Султанитѣ. Още веднажъ нападнаха Турцитѣ на Османа въ Видинъ, на 1800 г., но и тозъ пѫть бидоха поразени, главно отъ Османовий войвода Манафъ-Ибрахима. На слѣдующата и на 1802 г. *Кара-Мустафа* премина Дунавътъ и опустоши Влашко.

Считамъ за излишно да описвамъ подробно ужаситѣ опустошения, пожари, клания и норазии, които сполетиха чрезъ тия бурни кървави години нещастнитѣ български селения. Вѣрна картинка представятъ *записките* на знаменитий Врачански епископъ *Софрония*, печатани въ Период. Списание на Книж. Др. кн. V и VI. Той както казахме, замина на 1794 за Враца, посрѣдъ бѣснотиитѣ на Турци и Арнаути изъ околноститѣ, и борбитѣ на Врачанското гражданство срѣщу тѣхъ. На слѣдующата година той пазѣлъ да обходи епархията си, да утѣши, да съвѣтва, да насърдчи нещастното си паство. На 1797 бѣга' Софроний отъ повилиѣлитѣ Пазванолови тълпи въ Влашко, сетнѣ въ Арбанаси. А слѣдующата година принуди се пакъ да бѣга, и да се укрива изъ горскитѣ колиби, въ Тетевенъ, въ Свищовъ. Но ето че пакъ слѣдъ завръщанието му разбитата войска на Капуданъ-паша връхлетѣ на Враца. Софроний, по дъждъ като изъ ведро, побѣгналъ въ Черепишкий манастирь, но калугеритѣ били избѣгали и манастирьтъ затворенъ. Единъ селенинъ го завелъ при тѣхъ въ горска пещера, гдѣто преминалъ 24 деня голъ, гладенъ, боленъ.

имать за резултатъ революция и — освобождение на Сърбитѣ. Когато именно — излѣзе на явѣ Османъ въ Видинъ, Белградскитѣ Еничери слѣзоха та се записаха подъ негови знамена, и захванаха да нападатъ на Сърбия. Белградский паша *Хаджи-Мустафа* (1796 — 1801) помислилъ тогава да въоружи рая̀та — Сърбитѣ и да брани властьта на Султанътъ. Но слѣдъ като Османъ порази нѣколко пѫти султанскитѣ войски, върнаха се Еничаритѣ въ Сърбия и четирмата имъ главатари — *дахии* — раздѣлиха Сърбия и правѣха нелзрѣчни насилия. Това даде поводъ на Сърбитѣ да възстанатъ на 1805 и съ помощьта на Султанската войска разнебитиха *дахиитѣ* — слѣдъ което не рачиха вече да сложатъ оржжие, но послѣдоваха борбата срѣщу Султана.

Между тѣмъ появи се нова една личность, която игра съвсѣмъ противоположна роль. То бѣше Русчукский паша *Мустафа-Байрактаръ* отъ Търтеникъ. Той съчувствоваше на бѣдниятъ Султанъ Селима, който посрѣдъ непрестанни вълнения и борби съ своето подкупено отъ Кър-чалинитѣ правителство съ Цариградскитѣ молли и Еничари, пакъ прокарваше полекалека реформаторското си дѣло, — но отъ друга страна не постигаше да надвие на Османа, на Кър-чалинитѣ, на бунтовницитѣ Беглеръ-бесве, нито на Тебеленлията Али, който бѣше засѣдналъ въ югозападнитѣ области на царството; и Мустафа замисли да посрѣдствува върѣдъ тия обстоятелства и да извърши дѣлото на умиротворението и на реформитѣ. Пьрво той стжпи на чело на всички онія аги и спахии изъ Румелия, на които бѣше дотегнала славата на Пазванолу м ужаситѣ на авантюриститѣ, и успѣ да премами Манафъ-Ибрахима та го и премахна, въ краятъ на 1803 г. Отъ тогава зе да пада и обаянието на Видинский Пазванолу, и той се укроти, толкова по-вече, че Кара-Георги бѣше ужасно завълнувалъ задъ гърбътъ му въ Сърбия. При това на 1804 г. малко едно отдѣление отъ устросната вече по европейски начинъ войска Селимова излѣзе отъ Цариградъ, и въ нѣколко сражения разби и очисти Тракия отъ непобѣдимитѣ до тогава Кър-чалии. По на слѣдующата година, когато Султанътъ рѣши да въведе общъ наборъ за войската, възбунтуваха се Еничаритѣ, оттеглиха се къмъ Одринъ и като се съединиха съ остатъцитѣ на Кър-чалинитѣ, разбиха пратеният срѣщу тѣхъ Кадъ-паша и принудиха Султанътъ да назначи еничарскиятъ Ага за Седразаминъ. Руссенский Мустафа-байрактарь наблюдаваше Княжествата, гдѣто на-скоро имаше да се развие война съ Русия. Но сила-

то на Османа падаха отъ день-на-день, — неговитѣ вой-
ения нѣмаха щастие противъ Кара-Георга — доглаго и
не свѣршя въ началото на 1807.
бѣха горѣ-долѣ събитията на тоя страшенъ периодъ —
слѣдната война съ Русска. И единъ отъ главнитѣ ре-
тие войни отъ тие опустошения, разни бунтове и ужа-
иселванието на българското население. Искамъ да се
отъ тоя случай за да посовори въобще върху пъту-
колонизацията по чужди страни на Българетъ, съ кои-
една отъ най-важнитѣ части на нашій обществен
но *икономическата*.
прѣди въ разнитѣ повече или по-малко критически вре-
о или въ групи, се изселваха Българитѣ отвѣдъ Дунава
дѣто животътъ всякога е билъ по-спосенъ и по-безопа-
нитѣ въстания и войнитѣ, било съ Австрия или съ Рус-
вали сѫ по-бройни изселвания, а особенно послѣдната
ия на 1792. Преселенцитѣ, които преминаха Дунавътъ
на, бидоха, повечето, заселени въ Таврическата губерния
море и въ Херсонската при Черното. Това преселвание
ататъкъ безъ да притихва; по-сетнѣшнитѣ русски войни,
да расправимъ, само го засилваха, така щото Румѫния

ното е че и артикулитѣ на тая търговия бѣха произведения сѫщо български. Такива бѣха: гюлеви, сусамови, орѣхови — масла, и масло отъ ядкитѣ на кайсиитѣ; памукъ, коприна, вълна, говеда, разни храни; разни куюмджийски, източни, твърдѣ искусни изработвания, сѫщи кожи, прекрасни килими, шийрити — гайтани, за които г. Викеснелъ (пѫтувалъ изъ нашитѣ страни по Кримската война) казува, че ги имало по̀-разновидни отъ колкото въ Европа; освѣнъ това разни, твърдѣ искусно везани, просто или съ сѫрма, дреболии: кѫрпи, пештимбали, покривки и пр., които на времето много високо се цѣнеха. Най-сетнѣ и най-главно — разни тъкани платна и щофове, вълнени и копринени, аби и шаяци различни. Ето въ главно — какво е произвождала българската земя.

Но имаше и трети единъ видъ емиграция, която впрочемъ, си трае и день днешень. Това е така наречений «гурбетликъ», т. е. отиване въ чужди мѣста за печала, отиване едно лѣто или нѣколко годинъ, и връщане дома си на зимовище или пакъ за оженване. Особито Цариградъ е приималъ тоя видъ български емигранти. Хлѣбари, зарзаватчии, млѣкари, джелепи, а на послѣдъкъ и цѣла грамадна корпорация шивачи за дрѣхитѣ на новата Селимова войска (хамбарътъ), бѣха завзели почти всичкитѣ по̀-главни прѣдмѣти за поминъкъ на грамадното столично население. Така щото на времето Българе въ Цариградъ се набронваха до 50,000 души. Освѣнъ това «терзии» ходеха и гурбетуваха изъ много мѣста на Мало-азийский полуостровъ, както и по другитѣ по̀-ближни области на Балк. полуостровъ. А особенно *градинаритѣ* наши които бѣха напѫплили изъ всичкия полуостровъ по Сърбия и Босна, по Влашко и Молдавско, съ хиляди. Послѣдний тоя родъ емиграция е единственнятъ, комуто новитѣ времена никакъ не попрѣчиха. Напротивъ — сега се показва, че нашитѣ градинари, слѣдъ като напѫплиха вредъ изъ Унгария и Австрия, преминали сѫ да забиватъ колове изъ цѣла срѣдна Европа; даже стигнали сѫ вече до Парижъ. Това е твърдѣ важно явление въ модерний нашъ животъ. Българското градинарство върви тържественно и побѣдоносно изъ Европа, и въ недалечно бѫдѫще, то ще колонизира краищата на всичкитѣ почти европ. градища и ще конкурира неотразимо на всичкитѣ зеленчучни пазари.

Отъ друга страна въ сама България вѫтрѣ икономическиятъ животъ бѣше твърдѣ добъръ. Данъцитѣ бѣха малки, а домашната индустрия и занаяти български бѣха твърдѣ силни, така щото

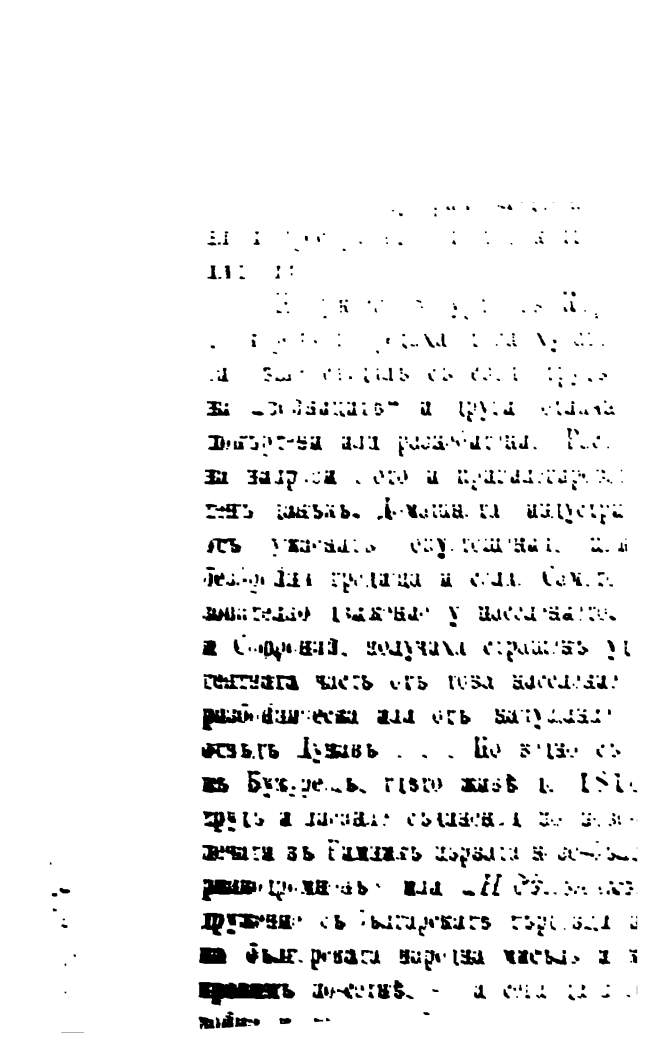

трае. толкозъ повече че Европа бѣше тогава почти цѣлокупно заплетена въ голѣмото предприятие срѣщу французкий царь Наполеона Бонапарта. Но на 1805 г. испрати Наполеонъ въ Цариградъ за свой пословникъ хитрийтъ и способнийтъ, Себастиани, и на неговитѣ интриги има да ся благодари, че на'скоро избухна нова война. Сърбското възстание си траеше и напредваше; Себастиани подказваше на Портата, че то ся подхранва отъ Влашкий и Молдавский Господари, които насърчавани отъ Русия, мислѣли подиръ Сърбитѣ и тѣ да ся освободятъ отъ върховенството на Турция. И Портата, ядосана най-сетнѣ, свалп двамата господари на Княжеството, противно на единъ членъ отъ Ишкий миръ, който изрично полагаше, че Портата за всички важни неудоволствия противъ тѣхъ трѣбва прѣдварително да се споразумѣва съ Русия . . . И генералъ Михелсонъ навлѣзе съ войската си въ Придунавскитѣ Княжества — въ краятъ на 1806.

Между тѣмъ на 1807, слѣдъ една дълга и кървава война стана знаменитий миръ при *Тилзитъ* между *Наполеона и Александра I-й*, съ който се свързаха приятелски двамата тие най-силни владѣтели въ Европа. Тамъ тѣ рѣшиха да раздѣлятъ Турция. Франца имаше да земе Албания, Тесалия, Морея и Кандия (Кратъ), а Русия — *Бесарабия*, *Молдавия*, *Влашко* и — *България* до *Балканътъ*. На Австрия мислѣха да оставятъ Босна и часть отъ Сърбия. Тракия съ Цариградъ и съ азийскитѣ области имаше да останатъ на Султанътъ, защото Наполеонъ по никой начинъ не се съгласивалъ да падне Цариградъ подъ властьта на Русия! — Но работата не можѣше този часъ да се подхване, защото Наполеона бѣха силно заняли въ Испания, гдѣто войскитѣ му търпѣха поражение слѣдъ поражение предъ мужественното опълчение на Испанцитѣ, — при всичко че обстоятелствата въ Турция улесняваха такава втора «Полска» операция.

Тамо, въ самий Цариградъ, възбунтуванитъ Еничери нападнаха Султанский палатъ и свалиха умразнийтъ реформаторъ Селима на 1807, та качиха *Мустафа IV*. Мустафа-Байряктарь потегли на 1808 съ войска на Цариградъ, за да освободи Селима, но при превземанието на палата, Селимъ биде задушенъ; тогазъ Байряктарьтъ тури на прѣстолътъ малкий *Махмуда*. Но въ краятъ на сѫщата година, когато поиска Мустафа да реформира пакъ войската, скочиха на кракъ Еничеритѣ, и най-сетнѣ изгориха ненавистний Байряктарь заедно съ конакътъ му.

... да се обрѣче, което много добрѣ ,
цѣль, вижда се, не е била друга освѣ
прѣзъ тѣхъ и другитѣ континентални дь
ботата въ Испания. Александръ, при вс
но-командующий, ген. Прозоровски, да ;
дующитѣ условия за миръ: *Да се пр*
скитѣ Княжества на Руссия; да
протекторатъ върху Гюрджистанъ
лия и да се припознае независимос
русски протекторатъ. По Турцитѣ,
отблъснаха тие условия.

Тогава Ген. Прозоровски, на 1809,
ко Турци и премина Дунавътъ, та пре
1810 Русситѣ превзеха Силистра и при
поражение на Турцитѣ; отъ друга страна
поль, Тутраканъ и пр., изгориха Свищовъ,
др. и усвоиха Плевенъ, Ловечь, Търново,
то въ краятъ на годината почти всичка н
въ русски ржцѣ. — Тойзи пжть, освѣнъ
ваха възстанието си, възстанали бѣха що-
долу отъ Еллада, съ мисъль да помагатъ
лията Аали потжика това възстание отъ «

Но въ Европа работитѣ много се за
леонъ вече явно показваше, че се кани съ
хвърли отъ горѣ и. и споредъ това тя немо
на далече въ Турция

Грьци — помагаха този пѫть на Русситѣ; българскитѣ волентири предвождаше чутовний Георги Мамарчовъ Буюклю, Котленецъ — и много надѣжди възбуди и тая война у Българитѣ. Но отъ друга страна и твърдѣ голѣми пакости и нещастия донесе тя на населението; много градища бѣха изгорени, или обрани и опустошени, много ужасни вѫрлувания отъ разбиванитѣ войски; много преселенци прибѣгнаха отвъдъ Дунавъ, та заселиха този пѫть Бесарабия; най-сетнѣ, слѣдъ тая война се появиха пакъ наслѣдницитѣ на Кѫрчалинтѣ прочутитѣ *Дели-башии*, които се отличаваха съ това, че не само палѣха селата, но ги и грабѣха. Отъ тѣхъ остана чутовното *дишь-хакѫ* . . . А слѣдствие отъ всичко бѣше пакъ запѫване, забатачване на просвѣтителното движение и на народното възраждание, — пакъ побъркване въ самородната българска посока: да ли на право противъ Грьцитѣ, или пакъ въ съюзъ съ тѣхъ противъ Турцитѣ, т. е. да ли борба «за-вѣра» или за *народность*.

Между тѣмъ Наполеонъ пропадна въ Русия, и всичка Европа се насочи послѣдъ разбиванитѣ му войски, та навлѣзе, на 1814, въ сама Франца. И общъ гласъ загѫрмѣ низъ цѣла Европа: Освобождение отъ вѫрлий тиранинъ и несносний кръвопиецъ — Наполеона! Тѣзи думи можѣхѫ да се притѫкмятъ и къмъ источний тиранинъ и кръвопиецъ — турскиятъ Султанъ. Това полъга Грьцитѣ, толкозъ по'вече че Русия, Австрия и Франца бѣхѫ се вече едоговаряли за възстановлението на византийската Империя или за освобождението на чисто грьцкитѣ области, при това —общо едно удивление и одушевление обладаваше тогава интелигентната европейска публика къмъ старитѣ Грьци споредъ обаятелната слава, която си бѣха създали тѣ, освѣнъ него — Аали-Тебеленли въ Албания и Мехмедъ-Аали въ Египетъ стоехѫ още на страна и по'вечето враждебно къмъ Султанътъ, който, заплетенъ въ страшна борба съ Еничаритѣ, нѣмаше почти никаква сила, и най-сетнѣ Черногора както и Сърбия, гдѣто Милошъ бѣше възсталъ вече, бѣхѫ готови да помогнатъ на едно общо движение, *за вѣра* християнска срѣщу *полумѣсецътъ*. А Русия, гдѣто Грькътъ Капод-Истрия бѣше министръ, а Ипсиланти генералъ, бѣше отъ себе си всѣкога готова да се намѣси и да довърши дѣлото срѣщу Турцитѣ. Ето посрѣдъ какви обстоятелства поникна на 1814 въ Одеса мисъльта за едно общо сдружаване подъ име «Хетерия» или български *за вѣра*, на която душата бѣха Грьци.

Тая «Хетерия» се распространи скоро по Южна Русия, по Придунавскитѣ земи и по Европа. Въ нея влѣзоха много Българе

мигранти, които още се считаха за Гърци, а и отсамъ въ Българско се
еспространи тя, — и общи приготовления зехж да стават повредъ
а да се нападнатъ Турцитѣ отъ вси страни: отъ долу отъ Елада
отъ горѣ отъ Дунавътъ.

Но слѣдъ съсипването на Наполеона и възвръщанието на Бур-
онитѣ въ Франция, завладѣ обща една реакция въ всичкитѣ пра-
ителствени кржгове, и на 1815 Австрия, Русия и Прусия сключ-
ихж въ Парижъ знаменитий «Святъ съюзъ», на който пристанахж
всичкитѣ други владѣтели европейски, и споредъ който тѣ се о-
съгласихж взаимно срѣщу всѣки свободоумни стрѣмления и движения
отъ страна на народитѣ. Царь Александръ русски, който най-вече
спомогналъ за съсипването на Наполеона, съгласно съ единъ
отъ основнитѣ принципи на пръстолната си политика, стана като
представитель и поржчитель на тойзи Святъ съюзъ, а хитрий Австр.
канцлеръ Меттернихъ стана му душата. Споредъ това Александръ не-
одобряваше никакъ предприятието на хетеристата. Колкото пакъ за
другите държави, у тѣхъ се закореняваше вече онова общо съзнание,
че турската държава е необходимъ и незамѣнимъ членъ за общото
равновесие на силитѣ, че нейната сила както и нейната интегралность
трѣбва да се щадятъ, — което съ други думи казано, значи че евро-
пейците зеха да се позамислюватъ и сериозно да се побоявать отъ
постоянната завоевателность на Русия.

Въ това врѣме — на 1821 — генералъ Ипсиланти
дошелъ въ Прадушавскитѣ княжества съ многобройни хе-
теристи Гърци, и даде знакъ за общо движение срѣщу
Турция. По-голѣмата часть отъ Румънскитѣ хетеристи състояше отъ
Българе, които се предвождахж отъ Сърбина *Младена* и
Българина, бивши русски капитанинъ, *Хаджи-Про-*
до. Въ това сѫщо време чакаше на Дунавътъ при Зимничъ,
лия войвода *Хаджи-Христо Панка*, съ 76 канка и 350
Българе, готовъ да прѣмине рѣката и да навлѣзе въ Бъл-
леонъ ... ходо, каквахж, всичко готово за възстание. До 17
хвърли ... отъ България се явили при ген. Ипсиланти, но
на дале ... получава се отъ Русия извѣстие, че Царьтъ
прави ... спиването на русскитѣ генерали, — и
ген. Ка... Австрия, гдѣто го затворихж, —
се и на... пратеници, като се връща-
на 4/16 Ма... на кжсове.
сия получи ... рашно възстание. Тур-
Гелѣми ...

цитѣ, които подушиха всичкитѣ претенции на «великата гръцка идея», и осѣтиха че този вѫтъ захванат направо да се подкопава тѣхното сѫществуване въ Европа и то отъ една презрѣнна «рая», повилнѣхѫ страшно, и на много мѣста направихѫ клания върху Християнетѣ, а вѫтрѣ въ Цариградъ нападнахѫ на Патриархията, измъкнахѫ изъ олтарьтъ патриарха Григория и го обѣсихѫ та влѣкохѫ трупътъ му за краката и го хвърлихѫ въ морето. Това покърти страшно русскатѣ сърдца и въобще явното мнѣние въ Европа

Това даде поводъ, щото русский въ Цариградъ посланникъ, Строгоновъ, да предаде на Портата, въ лѣтото на 1821, единъ ултиматумъ, въ който той изброи нѣколко нарушения на сключенитѣ съ Русия трактати и нарочно извършенитѣ противъ православната вѣра оскърбления. Но Меттерних грабна русско-турската распря въ рѫцетѣ и въ Вѣна докара касателнитѣ делегати до едно съглашение, въ което обаче не стана дума за Гръцитѣ.

Между тѣмъ Гръцитѣ си устроиха привременно правителство и тѣхното възстание, при всичкатѣ дърти каранници между главатаритѣ имъ, успѣваше особенно на морето, защото египетската флота на Аали-Паша бѣше се съединила съ гръцката за противъ Султанътъ. Много български войводи и борци се бѣхѫ стекли въ Елада да воюватъ подъ знамето на «Кръстътъ». Такива бѣхѫ, освѣнъ споменатитѣ вече *Колда* и *Корча*, *Марко Бочаръ* отъ Воденъ, *Хаджи Михалъ* отъ Копривщица, началникъ на конницата, *Хаджи Христо* отъ Пловдивъ, *Семко* отъ Търново, *Хаджи Петръ* и др. И тия войводи се отличиха твърдѣ много съ своитѣ почти баснословни юначества. Но Турцитѣ пакъ извършихѫ нѣколко ужасни опачини, каквото цѣлокупното разоряване и изклаване на о. Хиосъ въ Августа 1822, които опачини отново възбудихѫ общата европейска съвѣсть и дадохѫ на Гръцитѣ поводъ да отправятъ възззвание, но суетно, къмъ събравшитѣ се, по поводъ на италиянскитѣ вълнения, европейски владѣтели въ Верона. Въ това време стѫпи на чело въ Англия лордъ Кенинигъ, който съчувствуваше на Гръцитѣ; той ги припозна за воюваща сила, а не за прости бунтовници, и имъ позволи да направятъ заемъ въ Лондонъ, на 1823. На слѣдующата година отцѣпи се египетский Аали отъ Гръцитѣ, и се съедини съ Портата, та нападна и опустоши Критъ. Гръцитѣ бѣхѫ много злѣ и при всичкитѣ имъ неимовѣрни усилия предвиждаше се че скоро ще паднатъ. Единственната имъ надѣжда бѣше на Кенинига, — а той самичъкъ не можеше нищо да направи.

ясно да се обрѣче, което много добрѣ
цѣль, вижда се, не е била друга освѣ
прѣзъ тѣхъ и другитѣ континентални дъ
ботата въ Испания. Александръ, при вс
но-командующий, ген. Прозоровски, да
дующитѣ условия за миръ: *Да се пр*
скитѣ Княжества на Русия; *да*
протекторатъ върху Гюрджистанъ
лия и да се припознае независимос
руски протекторатъ. Но Турцитѣ,
отблъснаха тие условия.

Тогава Ген. Прозоровски, на 1809,
ко Турци и премина Дунавътъ, та прѣ
1810 Русситѣ превзеха Силистра и при
поражение на Турцитѣ; отъ друга страна
поль, Тутраканъ и пр., изгориха Свищовъ
др. и усвоиха Плевенъ, Ловечъ, Търново,
то къ краятъ на годината почти всичка
въ русски ржцѣ. — Тойзи пжть, освѣнъ
ваха възстанието си, възстанали бѣха по-
долу отъ Елада, съ мисъль да помагатъ
лията Али потжика това възстание отъ «

Но въ Европа работитѣ много се зл
леонъ вече явно показваше, че се кани съ
хвърли отъ горѣ `и, и споредъ това тя нем
на далече въ Турция, — напротивъ, ты

Грьци — помагаха този пѫть на Русситѣ; българскитѣ волентири предвождаше чутовний Георги Мамарчовъ Буюклю, Котленецъ — и много надѣжди възбуди и тая война у Българитѣ. Но отъ друга страна и твърдѣ голѣми пакости и нещастия донесе тя на населението; много градища бѣха изгорени, или обрани и опустошени, много ужасни вѫрлувания отъ разбиванитѣ войски; много преселенци прибѣгнаха отвъдъ Дунавъ, та заселиха този пѫть Бессарабия; най-сетнѣ, слѣдъ тая война се появиха пакъ наслѣдницитѣ на Кѫрчалинтѣ прочутитѣ *Дели-башии*, които се отличаваха съ това, че не само палѣха селата, но ги и грабѣха. Отъ тѣхъ остана чутовното *дивь-хакѫ* . . . А слѣдствие отъ всичко бѣше пакъ занѫване, забатачване на просвѣтителното движение и на народното възраждание, — пакъ побъркване въ самородната българска посока: да ли на право противъ Грьцитѣ, или пакъ въ съюзъ съ тѣхъ противъ Турцитѣ, т. е. да ли борба «за-вѣра» или за *народность*.

Между тѣмъ Наполеонъ пропадна въ Русия, и всичка Европа се насочи послѣдъ разбиванитѣ му войски, та навлѣзе, на 1814, въ сама Франция. И общъ гласъ загърмѣ низъ цѣла Европа: Освобождение отъ вѣрлий тиранинъ и несносний кръвопиецъ — Наполеона! Тѣзи думи можѣхѫ да се притѣкмятъ и къмъ источний тиранинъ и кръвопиецъ — турскиятъ Султанъ. Това полза Грьцитѣ, толкозъ по'вече че Русия, Австрия и Франция бѣхѫ се вече едоговаряли за възстановлението на византийската Империя или за освобождението на чисто грьцкитѣ области, при това — общо едно удивление и одушевление обладаваше тогава интелигентната европейска публика къмъ старитѣ Грьци споредъ обаятелната слава, която си бѣха създали тѣ, освѣнъ него — Аали-Тебеленли въ Албания и Мехмедъ-Аали въ Египетъ стоехѫ още на страна и по'вечето враждебно къмъ Султанътъ, който, заплетенъ въ страшна борба съ Еничаритѣ, нѣмаше почти никаква сила, и най-сетнѣ Черногора както и Сърбия, гдѣто Милошъ бѣше възстаналъ вече, бѣхѫ готови да помогнатъ на едно общо движение, *за вѣра* християнска срѣщу *полумѣсецътъ*. А Русия, гдѣто Грькътъ Капод-Истрия бѣше министръ, а Ипсиланти генералъ, бѣше отъ себе си всѣкога готова да се намѣси и да довърши дѣлото срѣщу Турцитѣ. Ето посрѣдъ какви обстоятелства попикна на 1814 въ Одеса мисъльта за едно общо сдружаване подъ име «Хетерия» или български *за вѣра*, на която душата бѣха Грьци.

Тая «Хетерия» се распространи скоро по Южна Русия, по Придунавскитѣ земи и до Европа. Въ нея влѣзоха много Българе

и всичкитѣ други владѣтели европейски, и
пълчаваха взаимно срѣщу всѣки свободоумни
отъ страна на народитѣ. Царь Александръ
бѣше споможналъ за съсипванието на Наполе
отъ основнитѣ принципии на пръстолната с
представитель и поржчитель на тойзи Свитъ с
минае. Меттерних стана му душата. Споредъ
добряваше никакъ предприятието на хетерия
европ. държави, у тѣхъ се закорениваше вече
че турската държава е необходимъ и незамѣнимъ
равновѣсие на силитѣ, че нейната сила както и
трѣбва да се щадятъ, — което съ други думи
нейцитѣ зеха да се позамислюватъ и сериозно
растящата завоевателность на Русия.

Въ това врѣме — на 1821 —
премина въ Прадунавскитѣ княжества съ
тернсти Грьци, и даде знакъ за общо
Турцитѣ. По-голѣмата часть отъ Румѣнскитѣ хе
Сърби и Българе, които се предвождаха отъ С
македонски Българина, бивши русски капитан
Дана. Въ това сѫщо време чакаше на Ду
български войвода *Хаджи-Христо Панка*,
въоружени Българе. готовъ да прѣмине ръката
гарско, гдѣто било, казваха, всичко готово
души пратеници отъ България се явили при
въ това сѫщо врѣме получава се отъ Р

цитѣ, които подушиха всичкитѣ претенции на «великата гръцка идея», и осѣтиха че този имъ захвана направо да се подкопава тѣхното съществуване въ Европа и то отъ една презрѣнна «рая», повилѣхѫ страшно, и на много мѣста направихѫ клания върху Християнетѣ, а вѫтрѣ въ Цариградъ нападнахѫ на Патриархията, измъкнахѫ изъ олтарьтъ патриарха Григория и го обѣсихѫ та влѣкохѫ трупътъ му за краката и го хвърлихѫ въ морето. Това покърти страшно русскитѣ сърдца и въобще явното мнѣние въ Европа

Това даде поводъ, щото русский въ Цариградъ посланникъ, Строгоновъ, да предаде на Портата, въ лѣтото на 1821, единъ ултиматумъ, въ който той наброи нѣколко нарушения на сключенитѣ съ Русия трактати и нарочно извършенитѣ противъ православната вѣра оскърбления. Но Меттернихъ грабна русско-турската распра въ ржцѣтъ и въ Вѣна докара касателнитѣ делегати до едно съглашение, въ което обаче не стана дума за Гръцитѣ.

Между тѣмъ Гръцитѣ си устроиха привременно правителство и тѣхното въстание, при всичкитѣ дърти каранници между главатаритѣ имъ, успѣваше особенно на морето, защото египетската флота на Аали-Паша бѣше се съединила съ гръцката за противъ Султанътъ. Много български войводи и борци се бѣхѫ стекли въ Елада да воюватъ подъ знамето на «Кръстътъ». Такива бѣхѫ, освѣнъ спомѣнатитѣ вече *Колда* и *Корча*, *Марко Бочарь* отъ Воденъ, *Хаджи Михалъ* отъ Копривщица, началникъ на конницата, *Хаджи Христо* отъ Пловдивъ, *Семко* отъ Търново, *Хаджи Петръ* и др. И тия войводи се отличиха твърдѣ много съ своитѣ почти баснословни юначества. Но Турцитѣ пакъ извършихѫ нѣколко ужасни опачини, каквото цѣлокупното разорявание и изклаване на о. Хиосъ въ Августа 1822, които опачини отново възбудихѫ общата европейска съвѣсть и дадохѫ на Гръцитѣ поводъ да отправятъ възззвание, но суетно, къмъ събравшитѣ се, по поводъ на италиянскитѣ вълнения, европейски владѣтели въ Верона. Въ това време стѫпи на чело въ Англия лордъ Кенингъ, който съчувствуваше на Гръцитѣ; той ги припозна за воююща сила, а не за прости бунтовници, и имъ позволи да направятъ заемъ въ Лондонъ, на 1823. На слѣдующата година отцѣпи се египетский Аали отъ Гръцитѣ, и се съедини съ Портата, та нападна и опустоши Критъ. Гръцитѣ бѣхѫ много злѣ и при всичкитѣ имъ неимовѣрни усилия предвиждаше се че скоро ще паднатъ. Единственната имъ надѣжда бѣше на Кенинга, — а той самичъкъ не можеше нищо да направи.

влияние при двѣтѣ воюющи страни за
ние възъ основание на една само при
отъ Портата. Но искусний посланник
отъ съюзътъ си съ Англия, за да пр
и частний между Портата и Русия тр
Окт. 1826, съ който отъ-ново и най-
вахѫ всичкитѣ до тогава сполучливи трак
на независимость отъ Султанътъ за
и на Сърбия — сравнително съ чл. 8
Всичко, всичко отстѫпаше Султанъ М
слѣдъ това спомаганата отъ Франца Ан
протоколъ за Грьцигѣ, Султанътъ го от

Вслѣдствие на това Англия, Русси
тото на 1827 вторъ *протоколъ* въ
ваше, какъ въ случай че Портата невъсп
протоколъ, то тѣ да я принудятъ и с
блъсна. — Тогава стана знаменитата м
гдѣто пропадна съединената турско-егип
нътъ още не склапъше, напротивъ — т
ва сключени трактати и новика на оржие
гава, въ пролѣтьта на 1828 г. Русси
генщайнъ потегли прѣзъ Прутъ и прѣз
Тулча, Варна, — а князь Паскевичъ
— Съ Витгенщайна вървѣше подъ н
ди дружината отъ чужди волентири, —
гаре, които, спорелъ думитѣ на самий

мѣстения премина несъгледано Балканътъ, разпрьсна отъ ново при политѣ му турскитѣ отдѣления и се втурна право къмъ Одринъ, който биде завзетъ въ Августа. Между тѣмъ русската флота бѣ завзела Анхиалъ и Созополъ. И така Цариградъ бѣше на до'хватъ на русската войска и флота.

Въ това време споменатий вече като съучастникъ и войвода български въ прѣднята война (отъ 1812), *Георги Мамарчовъ Буюклу*, замисли въ тая русска оккупация да подигне възстание въ България, щото и Българетѣ да се въсползуватъ отъ Дибичевитѣ побѣди. Той съ чета отъ 500 души замина за Котелъ, отъ гдѣто мислѣше да почне дѣлото си прѣзъ Сливенъ . . . Но 200 Казаци нахлуватъ нечаяние въ Котелъ, заграбватъ Мамарчова и го завождатъ при Дибича. Тогава Котленскитѣ и Сливненскитѣ жители подадоха жалба на Дибича, и го молиха да освободи невинний Мамарчова и да имъ позволи да послѣдватъ съ собствении сили борбата си срѣщу Турцитѣ. Но Дибичь отказа, като увѣряваше депутатитѣ, че щѣло по-сетнѣ да дойде редъ и за Българетѣ.

Между тѣмъ въ Европа страшно се бѣхѫ развълнували по поводъ на присѫднитѣ русски побѣди, а нарочно Англия; и тя обяви на Руссия, че е издала заповѣдь на адмирала Гордона, да навлѣзе съ флота въ Босфорътъ, щомъ Дибичь би помислилъ да трьгне върху Цариградъ. Отъ друга страна и войската Дибичева бѣше твърдѣ малка на брой; — отъ чумата само, която опустошаваше тогава Тракия, бѣхѫ измрѣли до 12,000 — други толкозъ лежѣха болни и ранени, и само още до 15 хил. имаше здрави войскари. Всичко това допринесе да въсприеме Руссия *Одринский миръ*, въ Септемврия 1829, споредъ който Руссия си задържа само твърдинитѣ по источний брѣгъ на Черното море и още нѣкои вѫтрѣ при границата, островитѣ около Дунавскитѣ устия, безпрѣпятственното минаване и на военнитѣ 'и кораби прѣзъ Дарданелитѣ и Босфорътъ — и по Дунавътъ до устието на Прутъ, доживотното оставание на прѣстолъ у Господаритѣ на придун. княжества и — най-сетнѣ — *припознаването независимостьта на Грьция.*

Да поглѣдаме сега какво е ставало въ Грьция по дѣлото на вѫтрѣшното и' устройство. Още на 1821 г., въ началото на самото възстание, единъ отъ най-виднитѣ дѣятели, Маврокордато, състави «Органически Уставъ» за Грьция, който полагаше независимостьта на Грьция върху най-широка гражданска и религиозна свобода, и съобразно съ исканното самоуправление на грьцкитѣ общини. Все-

първави години. Истина е, че имаше дъ
бъркаха на редовното слѣдуване дѣлата
ние у тогавашнитѣ Гърци, че безъ чужда п
та публика или държави — не ще мог
възстанието, нито да го свършатъ, и 2-о
и надпирания на буйнитѣ «капитани», кои
искусно отъ чуждитѣ влияния, а особито
русското, при това и отъ самата война, с
ражения . . .

Самата тая конституция създадена въ
въ първитѣ години на «свѣтата алианция»
тинатитѣ на европейскитѣ дворове къмъ г
цитѣ, когато на 1825 лордъ Кенинигъ с
къмъ тѣхъ, направигъ събрание отъ общ
щатъ депутация до Кенинга съ молба, да
свое исключително покровителство и да им
полда Сакскобургский. Разбира се, Кени
помисли да исиълни такова гръцко жела
щото русский дворъ да се стресне, и ето
чина за сключванието между Англия и Рус
токолъ» въ началото на 1826. И Русия
главна защитница на Гърцитѣ, по поводъ
споредъ както вече расправихъ — и войн

Въ това време, предъ и слѣдъ Навар
го разстроени, отъ отчаяние и отъ умор.
населението гладуваше, разбойници вълну

себе 27 съвѣтници, на които се прогласи за *председатель*, и съ които да управлява догдѣ се не свика «народно събрание», което да нареди окончателно системата на управлението. Той уничтожи изборното право и назначи отъ себе префекти, мирови сѫдии и кметове. По него време единъ французки корпусъ слѣзе въ Морея, за да очисти остатъцитѣ отъ Турци и Египтяне и въ *Поросъ* се събраха на *конференция* посланницитѣ на тритѣ сили «покровителки», Русия, Англия и Франция, да уговорятъ основитѣ на новий режимъ въ Гръция. И Капо-д-Истрия, като съгледа че тая конференция рѣшава за Гръция единъ представителски режимъ, който проистичаше отъ вехтото общинско самоуправление, съединенъ съ принципътъ на една висша наслѣдственна власть, и за да оправдае своятъ деспотически режимъ, накарва графа Булгараса, да състави мемоаръ върху състоянието въ Гръция, гдѣто се казваше че «Гръцитѣ били съвсѣмъ неспособни за каквото и да било конституционално управление, че силитѣ имали неоспоримо право да посрѣдствуватъ въ вѫтрѣшната наредба на тая земя, че тѣ — зарадъ общий миръ на обществото — трѣбвало съ рѣшителенъ примѣръ въ Гръция да убиятъ духътъ на демагогията въ всичкитѣ други страни» и т. п. А Капо-д-Истрия притуряше отъ себе че всичкитѣ Кметства били «анархисти» и пр.; при това той съ различни срѣдства сполучи да покърти «английската» партия и да осуети изборътъ на Леополда Саксъ-Кобургский. Отъ друга страна Капо-д-Истрия безъ да крие че иска да тури Гръция въ зависимость отъ Русия, издаде такива драконски гюмрючки наредби и фискални права, щото тури на рѫцѣ всичкитѣ частни имущества на Гръцитѣ. Сѫщо и сѫдебний клонъ така го заплете съ разни, съвремини руски процедури и закони, щото неприкосновенностьта на личностьта и ползуването отъ частни имущества — останаха на волята на испълнителната власть. Сѫщо той спѫна и свободата на печатътъ, и взе да преслѣдва «английскитѣ» привърженици, т. е. конституциалиститѣ. — На това отгоръ избухна, въ Юлия 1830, възстание по островетѣ, а главно въ Хидра и Майна, отъ Англичане казвать, подклаждано. И общъ гласъ се раздаде изъ земята, че трѣбва да се свика Народного Събрание, което да тури край на заплетеното положение. Капо-д-Истря догдѣто отъ една страна располагаше самъ или турѣше съединенитѣ ескадри на силитѣ да преслѣдватъ възстанието, възгласи отъ друга, нови избори за Събрание (за 3/15 Окт. 1831) и употрѣби всички срѣдства за да прокара свои пар-

тизани. Възстанникъ Миаулисъ, при наближаването на русскитѣ кораби хвърли на въздухъ своята фрегата «Еллась», но за то Мавро-Михалисъ уби Капо-д-Истрия посрѣдъ стражитѣ, които го вардѣха, въ крайтъ на Сент. 1831.

Такова революционно или съзаклѣтническо убийство помогна много на русската политика. И до тогава Англия и Франция, заплетени отъ една искусна дипломация и отъ междуособно недовѣрие, вършеха плановетѣ на Русия. А сега, слѣдъ такова едно вопиющо посегателство върху свитий принципъ на „Аллиянцията“, по инициативата на Русия съставиха се и подписа още единъ „протоколъ“ въ Лондонъ, който заякваше принципътъ на абсолютизмътъ въ Гърция. И братътъ на убитиятъ, *Августинъ Капо-д-Истрия* заедно съ вехтий съвѣтъ отъ 27-та, който се бѣ нарекълъ «сенатъ», стжпи на власть — и вмѣсто да свика Народното Събрание газ да вѣрлува още повече срѣщу онія, каквото Колетти и «румелийскитѣ» депутати, които дѣржаха партия анти-русска; той отиде до тамъ, щото ги прогласи на предатели и за стоящи вънъ отъ законътъ. А ескадритѣ на силитѣ поздравиха съ топовни гърмежи Августина Капо-д-Истрия като наслѣдникъ на брата му, като Прѣдсѣдатель на Грьция. . . .

Въ това време (Апр. 1832) сключи се договоръ отъ тритѣ сили «покровителки» съ Бавария и съ грьцкий сенатъ за да стжпи на грьцкий прѣстолъ принцъ *Отонъ Баварский*. Отъ друга страна тримата Цараградски посланници, като видѣха, че партиитѣ въ Грьция отъ ново се канятъ да се сблъскатъ съ оржжие, подписаха новъ «протоколъ», който изискваше отъ грьцкото правителство да влѣзе въ пѣтьтъ на споразумение и сливание на партиитѣ. Тогава Августинъ Капо-д-Истрия уплашенъ — види се, забѣгна въ Корфу заедно съ своитѣ партизани, въ Августъ и. г. Конституционната партия тържествуваше. Но такава не бѣше волята на «протоколиницитѣ». Тѣ, споредъ думитѣ на г. Шопена, прѣдприеха «да преустроятъ разстройството».

Тѣ накараха «сенатътъ» да избере ново правителство отъ петь члена, — но излѣзе, че четирмата бидоха зети отъ руската партия. Тогава всички завикаха на това отгорѣ. Сетнѣ рекоха: членоветѣ да бѫдатъ седемь, и избираха отъ ново — излѣзоха отъ «руската» партия трима, а отъ «конституционната четворица. Но тогазъ тримата завикаха, че нѣкое рѣшение на това правителство за да има сила трѣбва да се гласува най-малко отъ *петь* члена.

И така си остана пакъ анархията. Колокотрони остави Навплия съ заплашвания че ще се завърне съ своитѣ чети, а Завелла нападна и превзе твърдината Патрасъ . . . Правителството предостави на силитѣ да оккупиратъ главнитѣ мѣста въ Грьция, догдѣ не стигне Краль Оттонъ, а отъ друга страна свика Нар. Събрание въ Проня.

Това Събрание подхвана правилно работата си. То одобри съ аккламация Оттона за краль на Грьция; то — по енергическото предложение на Майнотский войвода — прие едногласно обща и пълна амнистия; то предприе да състави окончателна Конституция — въ смисъль на заключенията отъ Пороската «конференция», за която сьмь говорилъ по'-горѣ. Но такова едно честито устроявание и усмирявание не се понрави на двороветѣ, а особенно не на рускитѣ агенти. Руский адмиралъ Риккоръ засѣдаваше въ събранието отъ къмъ страната на оппозицията, която се мѫчеше да растрои разискванията и събранието. И по поводъ на прѣмѣстванието Събранието въ Аргосъ, Риккоръ и другитѣ руски агенти се мѫчиха да върнатъ нѣкои депутати дома имъ, а пакъ други — хичь и да не отиватъ тамо. Риккоръ отиде до тамъ дѣто съ разни обѣщания отъ страна на царьтъ да приласкава и придобива на своя страна конституционнитѣ Майноти. даже и самата фамилия на Мавро-Михалиситѣ, които бѣха убили вѣрниятъ Капо-д-Истрия. Но стариятъ Майнотски войвода отговори, че той не се е съмнѣвалъ за добритѣ намѣрения на царьтъ, но ако той бѣ позволилъ щото да преслѣдватъ него и другитѣ конституционалисти, то е било защото неговитѣ (на царьтъ) агенти въ Гръция сѫ го излъгали за сѫщинското положение на работитѣ и за настроението на хората. — Между тѣмъ събранието гласува', относително сключенитѣ въ Англия заеми, които възлизаха до 75 мил. лева, щото тѣ да останатъ вънъ отъ финанциалнитѣ опрѣдѣления на «конференцията», т. е. тѣзи милиони останаха загубени за Англия. Това даде поводъ да се отцѣпи «английската» партия отъ группата на конституционалиститѣ; и най-сетнѣ, когато събранието поиска да прѣкрати властьта на сенатътъ, която припознаваха само силитѣ, — въоружена сила ги распръсна и руский партизанинъ *Колокотрони* настигна съ своитѣ чети . . . Сенатътъ тогава нареди «военно» правителство съ Колокотрони и Завелла на чело, и страшна тирания, по'-лоша — казваха — отъ турската, порази и стигна Грьция. Его че посрѣдъ тие обстоятелства, пристигна и *Оттонъ*, въ началото на 1833 г.

съ 3000 Баварска войска, съ готови и достойни регенти Нѣмци и — съ пари. Регенството захвана да устроява страната върху западни сѫщо-европейски, учрѣждения и закони. Маврокордато бѣ станалъ министръ на финанциитѣ и народътъ осѣти миръ и обгага голѣма. Но сенатътъ още оставаше . . . Интригитѣ и прѣвратитѣ си слѣдваха и отъ сетнѣ.

Вѣрвамъ, че нѣма да ми се земе за зло горнята кратичка расправа по първнитѣ борби и наредби на днешна Гръция,— толкозъ по'вече че тя не пада далечь отъ планътъ на общата ми тема въ тая статия и че не помня да има нѣщо до сега писано у насъ по тѣзи толкозъ любопитни приключения.

Да се повърнемъ сега нѣколко годинъ на-дирѣ, та да подхванемъ нишката на нашето самонародно разбуждание и образование. Ние оставихме Враченски Софрония въ Букурещъ, гдѣто той бѣ издалъ първата ново-българска книга, и гдѣто той и умрѣ на 1816 посрѣдъ непрестанна писменна и лична—между тамшнитѣ колонисти Българе—дѣятелность, вѣренъ на задачата си и въодушевенъ за идеята си все до смьрть. Обстоятелствата зрѣеха, времената настигваха—кога новий духъ имаше да стресне и разбуди гърчеющата се бълг. интелигенция отвънъ България, и кога новъ жизноносенъ изворъ имаше да потече, за да се разлѣе и натопи прѣсъхналитѣ душевни порои и умственни поленки отсамъ Дунава. Българе търговци и други видни мѫжье—въ Букурещъ и Брашовъ—захванаха да се грижатъ за да пишатъ и печататъ нови книги и да отварятъ училища български. Такива отъ по'виднитѣ бѣха бр. *Мустакови, Теодосий Йовчевъ, Иванъ Бакалоглу, Юрданъ Геновичь, Георги Пѣшаковъ, Анастасъ Стояновичь, Петъръ Сапуновъ, Вас. Неновичь* и мн. др. Но първъ издаде въ Брашовъ на 1824 първий български по новата метода съставенъ «букварь», пакъ Котленецъ, младий докторъ *Петъръ Беровичь*, — и още день-днешенъ нѣма българинъ да не знае *рибниятъ букуварь на Берона*. Отъ то на сетнѣ потече и пороятъ. На 1825 г. Неновичь издаде въ Пеща *«стариятъ завѣтъ»* преведенъ по ново-български сѫщо и Стояновичь *«раскази отъ Свящ. Писание.»* На 1826 Неновичь напечати новъ *Букварь*, и отвори въ Букурещъ първото бълг. училилище. На 1828 Сапуновъ, спомаганъ отъ монаха Серафима, Старо-Загореца, издаде *«Нови Завѣтъ.»* Отъ друга страна приготвени имаше рѣчници, учебници по Общата История и др. т. съ цѣль за распространение между Българетѣ отсамъ Дунава.

По онова време—на 1829 г.— както молния отъ ведро небо падна между Българетѣ колонисти въ Русия и Влашко една книга подъ название *Древніе и Нынѣшніе Болгаре* Тая книга въспѣваше миналитѣ сждби на едно славно нѣкога и блиставше племе, — въ противоположность съ съврѣменното му униженіе и ничтожество; тя дишеше любовь, въодушевление и поезия; тя исказваше пророческитѣ си надежди за събуждането и възраждането на това племе, и се трудѣше да му извоюва едно прилично мѣсто въ кржгътъ на братскитѣ му славянски и други европейски народи. Това бѣше книгата на *Юрия Венелина*

Кой бѣше тоя человѣкъ?—Той бѣше Георги Гуца, синъ на простъ русински священникъ отъ Шагъ-Тибарь въ Унгария който на 1851 г. бѣ преминалъ да учи въ Львовский университетъ (Лембергъ Галиция); тамъ си промѣни името и замисли да избѣга изъ Австрия, гдѣто — като синъ на свещенникъ, бѣше осжденъ да възприеме духовно звание. Той най-сетнѣ на 1823 г. прибѣгна въ Кишеневъ, срѣдоточното мѣсто на Бессарабскитѣ колонии български, гдѣто радушно го приеха губернаторътъ Инзовъ и владиката Димитрий, и му дадоха служба учитель въ мѣстната семинария. Тамо Венелинъ остана двѣ години и се запозна съ Българетѣ. Отъ тамъ, вѣроятно, е и потекнала великата мисль за да издири миналото на бълг. народъ. На 1825 г. той замина за Москва, гдѣто постжпи въ университетътъ по медицинската часть, но безъ да оставя на страна своитѣ любими исторически занятия. Знаменитий професоръ Погодинъ съгледа съ време даровитиятъ младъ момъкъ, Венелина, насърдчи го и му даде срѣдства да издаде онзи първий томъ отъ своята българска История на 1829, който имаше да направи толкозъ голѣмо, толкозъ рѣшително впечатление върху бълг. емиграция.

Въ Одесса по онова време се намѣри единъ много благороденъ, много просвѣтенъ родолюбивъ мжжъ,—Габровецътъ, търговецъ *Вас. Априловъ*. Той вече на 1832 г. смисли заедно съ *Ник. Палаузова*, съ *Бр. Мустакови и Теод. Иовчова* отъ Букурещъ да отворятъ *първото правилно българско училище*, по новата — Ланкастерската метода, въ *Габрово*. За тая цѣль изнамѣриха нуждитѣ фондове и направиха своитѣ знаменити завѣдения, предназначиха младиятъ *рилски калугеръ*, родомъ отъ разложката нахия, *Неофита*, за учитель и го насочиха да съчинява учебници и «взаимно учителни» таблици за новото училище. И Неофитъ, който виждалъ никаква школа, съ свой собственъ трудъ и дар-

ршенствува въ древнитѣ грьцки и славянски, и въ но-
и русски язици, и неговитѣ учебници се напечатиха
на 1835 г. Отъ друга страна Априловъ слѣзе въ
строи всичко, а особито се погрижи да не претьрпи дѣ-
ятствие отъ върлиятъ и прочутиятъ Търновски владика,
така на 2-й Януарий 1835 стана въ Габрово тържe-
аряние пьрвий храмъ на науката и на новий животъ
родъ. — Въ сѫщото време Тревненецътъ патриотъ *Петръ*
остѫни подобно и въ Трѣвна, гдѣто той подигна *пър-*
училищно здание въ Българско, и зе петь момчета
за да ги изучи въ Влашко. По нещастия въ търговия-
ратиха неговитѣ толкозь полезни усилия за родний му
.

на Априлова, обаче, не може да се сравни съ простото
а отваряние едно училище въ родний си градъ. Апри-
въ основата на подиганието Габровското училище свѣт-
да бѫде то «разсадникъ» на новото образование по-
кий народъ — «люлка» на новий животъ за всички
спомагаше съ книги и пари, и насьрдчаваше съ пис-
Габр. училища, но и всички нови училища, които по-
ва. Априловъ направи подвигъ който го полага въ

лища. Така на 1837 се появиха училища: въ Казанлъкъ, Калоферъ, Карлово, — на 1838 въ Сопотъ, Търново, — на 1839 и 40 Пазарджикъ, Ески-Загра, Софія, — сетнѣ Котелъ и пр. — така щото на 1845 г. имаше въ Дун. България училища — 31, въ Тракия — 18, а въ Македония — 4.

И така даде се вече силенъ потикъ на онова оригинално българско движение къмъ народното възраждание и къмъ новото европейско образование, на което предначинатели бѣха Паисій и Софроній. Това движение отъ само себе донесе и второто онова — противъ гръцкото духовенство. Вредъ дето правѣха или помишляваха да правятъ нови училища сѫщевременно се испречваше въпросътъ за «славянската литургия» въ черквитѣ. Т. е. ако въ нѣкоя черква бѣ останало отъ вехто да се черкуватъ напълно или наполвинъ — славянски, то другитѣ махали, другитѣ градовци и села, поискваха пълна и тържествена литургия славянска, и съ това дохождаха въ рѣшително стълкновение съ гръцкитѣ владици и други духовници или агенти тѣхни. Освѣнъ това, отъ манастиритѣ Светогорски или Рилскій, а че и отъ други нѣкои манастири, имаше всѣкога калугери Българи, които се задържаха или въ родичѣ си мѣста или пакъ другадѣ, та съдѣйствуваха съ лично примѣръ при гражданитѣ, а — отъ Паисиево време — и съ народно-българска агитация, за да се моли патриархътъ да извади еди кой си владика и вмѣсто него да ржкоположи каквато и да е Българинъ — Калугеръ. Така вече на 1833 *Самоковци* се оплакваха на Патриархътъ противъ свойтъ владика, и представиха честнитѣ рилски *Иеромонахъ Неофита* отъ *Дупница* да го ржкоположи за Самоковски. Кратко време слѣдъ това и *Скопѣни* направиха сѫщото срѣщу своятъ владика като прекоржчиха своятъ протопопей О. Димитрия за Скопски. Разбира се, че Патриархътъ не послуша нито едните нито другите, и имъ испрати пакъ Гръцки владици. Между тѣмъ настигна 1835 година, а съ нея и засилването на общото движение къмъ науката и къмъ освобождението отъ гръцкото духовенство.

Най-забѣлѣжителното е, че по онова време всичкитѣ по'-видни дѣятели, вжтрѣ и вънъ отъ България се съгласяваха въ тѣзи двѣ твърдѣ важни точки. Тѣ съвѣтваха 1-о да се предаде народътъ всецѣло къмъ образованието и къмъ освобождението отъ Гръцитѣ и 2-о въ борбата си да приладатъ съ прошения до Султанското правителство и отъ него да очакватъ облага за противъ Гръцитѣ. Това

се вижда отъ «наставленията» на г. г. Априлова и Палаузова (печатани въ Ист. Габр. Уч. стр. 20 и пр.), отъ всички почти описания на времето (приятелско писмо Прага 1852 г.) и др. По и самитѣ времена, самата политика на Султанътъ спомагаше такова едно вѫтрѣшно самородно развитие. Султанъ Махмудъ, знаменитиятъ прѣобразователь на Турция, който на 1826 уничтожи и докорѣни Еничаритѣ, слѣдъ кръвавата война съ Русия и слѣдъ Одрински миръ (на 1829), помисли да се посвяти на вѫтрѣшното възобновяване на своята държава. Махмудъ, слѣдъ грамадните поражения, които бѣхѫ настигнали царството му прѣзъ послѣдната война и отъ извънредната кавалерска пресрѣщливость и приятелски съвѣти отъ страна на Царьтъ Николая Павловича — стегналъ бѣше страшно своята разсипна и деморализирана бюрократия, и той явно покровителствуваше Християнитѣ срѣщу насилията или неправдитѣ на своитѣ чиновници; при това не рѣдко показваше явно примѣри на особито благоволение къмъ Християнетъ. Но египетский му вассалъ Мехмедъ-Аали не му даде мира да послѣдва мирно своето реформаторско дѣло. Той съ страшна сила бѣше се насочилъ срѣщу Цариградъ и всички стари вѣрни муслимани, които мразеха реформитѣ — виждаха въ него достойний наслѣдникъ на Халифовий прѣстолъ въ Цариградъ и възобновитель на старата Отоманска слава. Тоя диверсия отъ югъ принуждаваше Махмуда да се държи съ Русия, и когато на 1833 г. Мехмедъ-Аали порази войската му при Кютайя, Николай Павловичъ испрати ненадѣйно единъ русски корпусъ на Махмуда за защита на Цариградъ и сключи съ него знаменитий *съюзни трактатъ* отъ *Хюнкярь-Скелеси* (за 7 години), споредъ който Русия земаше подъ покровителство турската държава и прѣстолъ, а Махмудъ се обвързваше да не пропуща прѣзъ проливитѣ европейски флоти, освѣнъ ако позволи това Русия. А ако да вѣрваме «Старинятъ дипломатъ» (L' Empire Ottoman 1839-1877, L' Angleterre et la Russie dans la question d' Orient, par un *ancien diplomate*. Paris 1877.) то Султанъ Махмудъ, по наговоритѣ на Николая Павловича, помислювалъ да възобнови държавата каквото Константинъ Великий, т. е. съ като се покрьсти. И слѣдъ смьртьта му, Султанъ Меджидъ първото което направи бѣше да прогласи въ *Хатти-шерифътъ отъ Гюлхане* великитѣ начала на равенство и
бода, които да бѫдатъ основитѣ въ преустройството на т
конодателство и правление. Отъ всичко т
царството, а особенно Българетѣ, осѣщаха

охолни въ своитѣ свободолюбиви стремления. Така стана, че когато Султанъ Махмудъ направи своето знаменито пѫтешествие прѣзъ Балк. Полуостровъ на 1838, многочисленни жалби му се подадоха отъ Българетѣ, най-по'вече противъ злоупотрѣбленията на фанариотитѣ. Сѫщото, още въ по-голѣми размѣри, стана и на 1845, когато Султанъ Меджидъ пѫтува прѣзъ Бълг. земи, — и въ двата случая Българетѣ молиха Султанитѣ да имъ подарятъ българе-владици вмѣсто Грьци. Но турското правителство нѣмаше още ясно понятие върху грько-българский въпросъ — при това и никой нѣмаше отъ европ. посланници, който да се завземе при Портата за българскитѣ прошения—така щото тѣ, споредъ редътъ си, испращахѫ се до Патриархътъ, който знаеше що да ги прави . . .

Между тѣмъ вѫтрѣ въ полуостровътъ пожарътъ на народното движение се распространяваше. Отвъдъ Дунавътъ или отъ срѣдищата, гдѣто имаше вече отворени училища — прелитаха млади момци съ торбичка книги на рамо и съ какви да е препоржки отъ извѣстни лица или общини, заскитваха се въ кой да е градъ или село, и тозъ часъ ги хващаха за учители, импровизирваха училища, а безброенъ купъ малки, съ хлътнали очи сѫщества се набираха завчасъ да учатъ своя «бащина книга.» Свещенникъ ся намираше за скоро и ето ти направили тържество та провъзгласили въскрьсяванието на бълг. народъ. Или пакъ се биеха и си отнимаха черквитѣ отъ Грьци, — и слѣдъ малко ето ги, направили и испратили прошение противъ фанариотский владика. Така (около 1840 г.) стана въ *Търново*, въ *София*, въ *Пловдивъ*. По-сетнѣ запали се и *Ловечъ*, *Свѣщовъ*, *Шуменъ*, *Призренъ* и много други мѣста. По-многото пѫти общинитѣ, които протестуваха срѣщу фанариотитѣ, посочваха свой Българинъ кандидатъ за владика. Така щото слѣдъ 1845 г. движението бѣше обзело вече не само Мизия и Тракия, нъ и по-важнитѣ мѣста отъ сама Македония.

Но за то и фанариотската пасмина никога не е бивала толкозъ ужасна, колкото сега въ периодътъ, когато осѣти, че земята се клати подъ краката и', че прѣстолитѣ `и сѫ се разшавали. Неизчислими сѫ интригитѣ, клѣветитѣ и свирѣпствата, съ които се въоружиха фанариотитѣ на бойното поле срѣщу народътъ, който сегнялъ на врѣзъ тѣхъ. Тѣ отъ една страна уничтожаваха, ираха старитѣ български пергаменти и ржкописи, памятнашата държава, на нашата литература. Отъ друга, въ съ привержениитѣ тѣмъ чорбаджии и съ пашитѣ,

пстворствуваха и преслѣдваха главно учителитѣ и другитѣ по-свѣстни и по-събудени общинари, а най-вече виднитѣ дѣятели. А колкото за священницитѣ, върху които имаха прѣка власть — неисказани сѫ мѫкитѣ и истязанията, които си испащаха тѣ отъ побѣснѣлитѣ фанариоти. Но всичко това спомагаше на разбуждането, даваше потикъ на движението, което полека-лека зе да става общо.

Да, движението зе да става общо! — Но нѣмаше нигдѣ едно централно мѣсто, гдѣто да се прибиратъ нишкитѣ на цѣлото движение, отъ гдѣто да се дава планъ и тонъ на всичката борба. Всичкитѣ наши по-главни градища, каквото Търново, София, Пловдивъ, Охрида, Скопье и т. н. ограничаватъ своето преимущество надъ една само по́-вече или по́-малко голѣма область отъ пространното наше отечество. Горитѣ, грамадитѣ — Балканитѣ съ Родопитѣ и Перинъ-Планина — така сѫ разцѣпили българската земя, щото тя вѫтрѣ въ себе нѣма ни едно мѣсто, което отъ само себе да упражнява своята притягателна сила върху „тритѣ Българии“. Истина е че на *Рилский Манастиръ* се срѣщаха ката-година гости отъ Тракия, Македония и България; истина е, че тѣ тамъ възобновяваха своето духовно и народно единение, и се сдоговаряха за много работи, — но то бѣше манастирь, посрѣдъ една пустиня, и неможеше да стане центръ на една голѣма народна борба, нито можеше да упражнява такова живо и постоянно влияние, каквото една столица върху своята область.

Тогава излѣзе третиятъ първороденъ апостолъ и мѫченикъ ново-български, хилендарский архимандритъ, *Котленецъ* родомъ, **Неофитъ Бозвели.** Той бѣше великиятъ агитаторъ и вдъхновитель на народната масса, — бѣше человѣкъ съ огненна дума, съ пламенна фантазия и неисчерпаемо въодушевление. Той най-ясно положи началото (принципътъ), което даде ликъ на всичкиятъ периодъ до хаттихумаюнътъ, за който расправямъ въ сегашната статия: *борбата за народни владици*, не за отдѣлна отъ Патриархътъ Іерархия; — и самъ той стана кандидатъ за Търновската епархия, която бѣ овдовѣла слѣдъ смъртьта на върлий Илариона (1838). Той най-сетнѣ установи своето пребивание въ Цариградъ, гдѣто — посрѣдъ многобройнитѣ руфети български, за които расправихъ погорѣ, — той има широко поле за живителна дѣятелность. И нему — на *Неофита Бозвели* — се отдава свѣтлѣйшата въ новата наша История мисъль—: да се издѣйст[illegible] направата на една българска въ Цариградъ черква, при ко[illegible] се установи единъ

центръ, който да поеме главното водителство на борбата срѣщу Патриархътъ. Това бѣше една гениална диверсия, която прѣнасѣше борбата всрѣдъ неприятелската твърдиня, гдѣто близината на Султанътъ и на Високата Порта гарантираше одържаването на българский одпоръ срѣщу страшнитѣ сили на Цариградский Патриархатъ. Освѣнъ това Цариградъ си е и така естественниятъ центръ на българскитѣ земи.

Българский елементъ бѣше силенъ тогава въ Султановата столица. Грамадната корпорация на «Хамбарътъ», която, като званична истъкмителка на военнитѣ дрѣхи, имаше особити привилегии, многохиляднитѣ Българе, които доставеха на Цариградското население най-необходимитѣ хранителни припаси, а най-вече голѣмиятъ Керванъ-серай Балкапанъ-ханъ, гдѣто бѣше търговската колония българска — и между нея богатитѣ и родолюбивя търговци: *Тома Стефановъ, Цоко Каблешковъ, Мироновъ-Тошковичь, Христо Тинчилещовъ* и др. — всичко това, при благото и реформаторско настроение, което превладѣваше тогава въ Високата Порта, даваше оправдани надежди, че предприятието за създаване на една бълг. черква всрѣдъ Цариградъ ще може да има сполука.

Патриархътъ осѣти още отъ начало всичката опасность на тая мисъль, както и на человѣка, който бѣше станалъ неинъ главенъ воитель, — и споредъ това той непреставаше отъ да преслѣдва Неофита Бозвели съ всичката жестокость, която му е била при-сърдце и при-ржки. Неговитѣ адски залѣгания овѣнчаха се съ пъленъ успѣхъ на 1845 г. когато успѣ да наговори съ косвенни влияния и подкупи Вис. Порта, за да му предаде на независимо располагание нещастниятъ Неофита, когото испратиха въ затворъ на Свята-Гора, гдѣто той се и помина на 1849 г. въ влажна кула, уморенъ отъ болѣсти и отъ гладъ. . .

Замина Неофитъ, — но оставаха силитѣ, които бѣхж кадърни да извършатъ великата мисъль. Внукътъ на стойка Родославовъ, т. е. на Врачанский Софрония, по име **Стефанъ Богоровъ**, който — подобно на толкозъ млади даровити Българе — бѣше дошълъ въ Цариградъ (около 1810) да си дири честьта, постжпилъ бѣше на служба при Вис. Порта, ходи за драгоманинъ въ Египетъ, испращаха го за «Каймакамъ» (господарь князь) въ Молдавия, посетнѣ слѣдъ Одринский миръ, (на 1830) испратиха го като подвжчникъ на извънредний посланникъ Халила въ Петербургъ при Николая, слѣдъ което (на 1833) стана князь Самосски.

Тойзи Котленецъ, *Стефанаки Богориди*, който живѣеше въ Цариградъ и завзимаше видно и влиятелно мѣсто при Вис. Порта, стана главний органъ за съгласяването на Портата както и за самата направа на черквата въ Цариградъ — Имаше и другъ единъ Българинъ Карловецъ — *Д-ръ И. Богоровъ*, който бѣ захваналъ на 1845 л. да издава въ Липиска «Български Орелъ», но сетнѣ дойде въ Цариградъ, отъ гдѣто много по-лесно можеше да си дѣйствува. Слѣдъ дълги усилия Българинътъ Вѫрбичанинъ драгоманинъ при Портата, *Василь Турковасилаки*, който бѣше единъ отъ главнитѣ и най-искреннитѣ наши дѣятели въ Цариградъ, успѣ да извади позволение за издаване «Цариградски вѣстникъ» (1848), — но слѣдъ малко време другъ единъ Българинъ «отъ ученитѣ» успѣ да го отнеме отъ Богорова: Той бѣше познатий *Александръ Екзархъ*.

Имаше най-сетнѣ и Габровецътъ *Никола Ефтимовъ* **Сапуновъ**, най горѣщиятъ послѣдователь на Неофита Бозвели, най-пѫргавиятъ и най въодушевленiятъ агитаторъ и дѣятель за създаването на Бълг. черква въ Цариградъ, най-обичливиятъ человѣкъ, когото познаваха и милѣеха всичкитѣ, колкото ги имаше — Българе въ Цариградъ. Нему, въ началото на 1848 г., повѣриха 24 руфети български, главната грижа и отговорность на това народно дѣло, за при Портата, при Князя Богориди, при Патриархията, при народътъ и всички други лица и страни, които биха влияли върху дѣлото за черквата. И слѣдъ дълга, уморителни трудове успѣха най-сетнѣ, въ лѣтото на 1849 г., да отворятъ черква, св. Стефанъ, по между Балатъ и Фенеръ, въ подарений отъ Князя Богориди конакъ на сто крачки отъ «Фанариотската Порта» отъ Патриархията!..*)

Слѣдъ това подигнаха срѣщу черквата здание, български Метохъ и избраха община. Всичкитѣ български общини отъ вънъ зимаха участие въ материалнитѣ жертви. Центрътъ на българското движение бѣше създаденъ. Бѫдущето на борбата бѣше осигурено.

Да оставимъ сега тая борба да растне и напредува до Кримската война, и да се върнемъ да побълѣжимъ нѣкои и други явления

*) Имамъ записани разни документи отъ това време, а особито дневницитѣ по залѣганията за черквата, останали отъ баща ми, Н. Е. Сапунова. Тие дневници, написани просто, и разнитѣ разговори и сдоговори предадени буквално, прѣдставляватъ извънреденъ интересъ за лицата и обстоятелствата на това време, — и азъ ги печатя като приложение на това ми съчинение въ краятъ на цѣлата книга. С. М.

отъ другиятъ, горскиятъ и юнашкиятъ животъ на наший народъ отъ-слѣдъ Кѫр-чалийскитѣ времена.

Волнитѣ Кър-чалийски времена, при това възстанията сърбски и грѣцко, както и русскитѣ войни отъ 1812 и 1829, расклатиха много старата юнашка жила у Българетѣ, и многобройни войводи излитаха въ планинитѣ, по'вечето отъ пуста воля за свободенъ животъ и за юнашки или грабителски подвиги. Тѣ при всичко че съ своитѣ отдѣлни дѣйствия спомагаха на русскитѣ войски въ споменѫтитѣ войни, но пакъ трѣбва да ги различаваме отъ оние, така да кажемъ, обявени агенти на революционното дѣло, каквото бѣха Хаджи Панка, Мамарчовъ и т. п.

Отъ такива юнаци-хайдути сѫ препълнени нашитѣ народни пѣсни и преданія; почти всѣко бърдо, върхъ, поляна, изворъ и тому подобни—въ българскитѣ планини сѫ кръстени съ имената на подобни войводи или на тѣхнитѣ подвизи. И тѣ прѣдставляватъ неисчерпаемъ рудникъ отъ народни преданія,—тѣ сѫ живата лѣтопись на нашитѣ тъмни времена. Нашитѣ учени общества, нашитѣ народни радѣтели, учители и пр. трѣбва съ време да обърнатъ вниманіе върху тая часть отъ народний нашъ бытъ. Освѣнъ че съ това ще се допълни нашата народна исторія, но ще се набере и пребогатъ литературенъ материалъ. Между тѣмъ да побѣлѣжимъ оние войводи, на които имената и дѣлата сѫ станали случайно по'-познати. Такива бѣха въ началото на днешний вѣкъ Котленецътъ *Алтѫнъ-Стоянъ*, Жеравненецътъ *Кара-Тана*съ, и Сливненецътъ *Кокарчо-оглу Златьо*. За тогова послѣдниятъ разказватъ, че билъ хубавецъ, голѣмъ и силенъ като атлетъ; той погиналъ на 1810 надъ Сливенъ, въ една страшна и отчаяна битва срѣщу голѣма потеря, но слѣдъ като свалилъ 35 души на бойното поле. Още по'-знаменитиятъ отъ тие тримата билъ *Кольо* отъ Драганово, който царувалъ изъ Балканитѣ отъ 1810 до 1825, и одържалъ по'вече отъ сто сраженія; той умрѣлъ въ Букурещъ. Но най-славний и най-знаменитий между всичкитѣ войводи е билъ Копривщенецътъ *Дончо Ватахъ*, ученикъ на споминѫтиятъ вече гонитель на Кър-чалинитѣ, Поибренецътъ *Дѣдо Никола*. Той се скиталъ по височинитѣ на Стара Планина или на Родопитѣ и слѣзвалъ чакъ до устата на Марица, и повредъ преслѣдвалъ турскитѣ грабители, низамитѣ или пакъ върлитѣ чорбаджии. Той неправѣлъ ——— между селянитѣ Българе, Турци или Грьци,— и заграбвадѣлѣлъ ги безъ разлика на бѣдното население,—и споредъ билъ безкрайно почитанъ и обичанъ. За него се разнасѣха слу-

хове, че ималъ свиждания съ самовилитѣ, че куршумъ не можѣло да го хване, че билъ същество надземно. На 1848 испратили срѣщу него 2 О низами, но отъ тѣхъ се върнали читави само 60. Единъ суевѣренъ страхъ бѣ обхваналъ Турцитѣ и тѣ го оставѣха воленъ и свободенъ. Веднажъ — разказватъ — хванали го живъ и го завели предъ Одрински паша, честенъ старъ турчинъ. Той го пусналъ свободенъ като казвалъ, че е грѣхота да се погуби такъвъ храбъръ герой . . . Не се знае кога и какъ се е поминалъ.

Ученикъ на *Коля* отъ Драгодановo билъ е великиятъ войвода *Бойчо* отъ с. Ценарани. Той на 1829 г. стжпи съ четата си на руска служба. Той, каквото и Мамарчовъ, помишлюваше за освобождението на България; но слѣдъ сключванието на мирътъ къ Одринъ, русскиятъ комендантъ въ Силистра му заповѣда да распусне четата си, и да земе нѣкоя мирна служба подобно Мамарчеву, който слѣдъ разказаната случка въ Котелъ бѣше станалъ кметъ въ Силистра. Напротивъ, Бойчо се опита да набѣга тайно въ планината. Но Русситѣ го хванаха съ двамата му братия и ги испратиха на заточение въ Сибирь. Тамъ, една нощь, скокнуватъ отъ стѣната на твърдинята, и избѣгватъ; единътъ братъ, при скачанието, счупилъ си кракътъ и Бойчо го заклалъ за да се не мжчи напраздно. Останалитѣ двама потетлюватъ пѣша презъ цѣла Русия и стигватъ въ Цариградъ, — а отъ тамъ пакъ въ балканътъ. Тукъ той покаралъ пакъ хайдушки животъ презъ цѣли 21 години. Той погиналъ въ едно сражение съ Зейниль-паша. Извѣстнятъ *Тотьо* войвода е неговъ ученикъ.

Между тѣмъ Русситѣ подиръ войната не отидоха съвсѣмъ у дома си — задъ Прутъ. Тѣ до пълното исплащание на военната контрибуция отъ Султанътъ държаха окупирана Силистра и Придунавскитѣ Княжества, Молдавия и Влашко — все до 1836 г. Тамъ тѣ бѣха много по-свободни въ наредата на правлението отъ колкото въ Гръция, и тѣ съчиниха единъ органически уставъ, който посвятяваше властьта на чокоитѣ, и създадоха нѣкои и други учреждения, отъ които Румжния видѣ истинска облага.

Въ това време Капитанъ Мамарчовъ не стоя празенъ. Той приготвяше възстанически заговоръ противъ Турция и когато напуснаха Русситѣ Силистра, той замина тайно за Капиновский манастирь (между Търново и Елена), гдѣто бѣше сѣдалището на заговоритъ. Едно страшно, адско предателство осуети възстанието

тъкмо преди да избухне то. Еленчанинътъ старий Хаджи Йорданъ бѣ довелъ на манастирътъ родницата си — *по-младий Хаджи Йордана*, за да влѣзе и той въ заговорътъ. Но отведнажъ, сѣдъ дадената си вече клетва и всичко, този Хаджи-Йорданъ, подъ извѣтъ че иска да си приготви оржжия и друго, напуща манастирътъ, отива въ Търново и предава заговорътъ на върлинятъ Фанариотинъ, митрополита Иларіона. И още сѫщата нощь голѣмъ кунъ турска конница обгражда и нападва на манастирътъ. Но вѫтрѣ не намѣрватъ никого, освѣнъ нещастний игумена Сергия и капитана Георги Мамарчова. При все това, главатаритѣ на заговорътъ били испохванати, и наказани най-ужасно. Между тѣхъ имаше: старинятъ *Хаджи Йорданъ* отъ Елена, *Хаджи Вълчо* отъ Габрово, *Георги Станчовъ* отъ Трѣвна, *Иваница* отъ София, и др. Игуменътъ Сергий умрѣ въ най-страшни мѫки — както сѫщъ мѫченикъ. Предадникътъ Хаджи Йорданъ биде награденъ отъ Турцитѣ съ пари, — а отъ Българитѣ — съ вѣчно проклетство. . . Капитана Мамарчова, който още носѣше руска форма, испратиха въ Цариградъ, а отъ тамъ — на заточение — въ Иконии, а по-сетнѣ, вслѣдствие фанариотски интриги, въ Самосъ, гдѣто се и помина на 1846 л.

Да минемъ сега да расправимъ за работитѣ и обстоятелствата, които имаха най-сетнѣ за слѣдствие съюзътъ на западнитѣ сили срѣщу Русия и — Кримската война.

Хюнкарь Скелескиятъ трактатъ отъ 1833 показваше върхътъ на русского надмощие на Истокъ и въ Европа. Русия съ исключителното положение което завземаше отвънъ другитѣ европ. държави, съ онаа сила и рѣшително влияние, което сполучи тя — слѣдъ съсипването на Наполеона — въ областьта на международнитѣ и други държавни въпроси на Европа, и най-сетнѣ — слѣдъ споменѫтий трактатъ, който направи отоманската империа, едва ли не вассална руска область, Русия казвамъ, която имаше при това на чело единъ рицарь прочутъ и прославенъ за доблестнията си и рицарски харакгеръ, почиваше гордо отъ страна и се наслаждаваше спокойно отъ онова положение, което войскитѣ и дипломатитѣ ѝ бѣха спечалили съ толкова исполински жертви и искуства. Но . . . подозрѣнията и завиститѣ противъ нея се засилиха твърдѣ много въ Европа, а особито въ Англия, гдѣто най-вече се страхуваха отъ пашествието на руската търговия по Истокъ, съ което собственната търговия на «джонбулитѣ» много страдаше; и въобще

въ Европа хвана да се закоренява убѣждението, че турското царство било необходимо да си остане цѣлокупно и силно — въ полза на *равновѣсието* на силитѣ. Отъ всичко това произлѣзе че вѫтрѣ въ Цариградъ европейскитѣ посланици подхванаха тоя часъ една глуха, подземна борба съ интриги и разни срѣдства, и стѫпка по стѫпка подкопвахѫ влиянието и престижътъ на Русия при пашитѣ, даже при Султанътъ. Въ тая посока бѣха съгласни даже английский и французский посланници, на които правителствата бѣха съвсѣмъ раздѣлени въ египетский въпросъ. А русскитѣ дипломати дремѣха отъ страна, като се трудѣха, да не би другит да заподозрѣятъ въ нѣщо тѣхната умѣренность и лойялность . . .

Между тѣмъ Франция и Англия се надпираха въ египетский въпросъ. Първата искаше да помага на Мехмедъ-Аали, за да се възползува отъ това и да засѣдне по брѣговетѣ на Нилъ и въ Сирия. Втората пакъ, споредъ Суезский провлакъ, прѣзъ който минаваше главната артерия на Индийската ѝ търговия, имаше по-голѣмъ интересъ за такова нѣщо, и тъкмѣше като спомогне на Султанътъ въ превземанието на Египетъ да сполучи нѣкакъ да хване и горѣ нѣкои кардинални позиции, каквото на пр. Аденъ — при сливанието на Червеното Море съ Индийский Океанъ — когото бѣ окупирала съвсѣмъ безцеремонно на 1838. Англия игра много искусно въ тоя въпросъ; особито нейний посланникъ въ Цариградъ, Лордъ Страфортъ Редклифъ, непримиримий и неуморимий врагъ на Русситѣ. Тя успѣ да накара Султанътъ да прати войска въ Сирия, но на 1839 Ибрахимъ-паша я разби съвършенно при Незибъ. Европейскитѣ сили се стреснаха. Въ Лондонъ се събраха посланницитѣ на конференция — и рѣшиха Султанътъ да получи назадъ Сирия, а Египетъ да остане неговъ пашалжкъ съ наслѣдственни паши въ фамилията на Мехмедъ-Аали. За този трактатъ спомогна най-вече Русия, и той се подписа отъ силитѣ (Юлий 1840) безъ участието на Франца, която никакъ не приемаше това. Между тѣмъ съединенитѣ ескадри на Англия, Австрия и Турция (*не* и на *Русия*) нападнаха на Бейрутъ и го превзеха, а Мехмедъ-Аали, като видѣ че Франца не изважда мечътъ си въ негова полза, въсприе Лондонскитѣ рѣшения.

Заличена бѣше ролята, която игра Русия и въ тоя въпросъ, — и нейното влияние въ Цариградъ между источнитѣ народи и въ Европа зе много да опада, и се забѣлѣжваше отъ друга страна едно по-свѣсно заживѣване, едно по-видно сближаване между хрис-

тиянскитѣ народи и Султановото правителство, — мѣщо, което, споредъ думитѣ на г. Бухарова (*La Russie et la Turquie, par Dimitri Boukharow. Paris 1877*), най-сетнѣ много обезпокоило Петербургското правителство. Между тѣмъ настигна 1848 година, и голѣмото разклащание, което бѣ обзело почти цѣла Европа.

Въ Влашко избухна бунтъ който свали на Руссия покорнятъ Князь Бибеску Царь Николай сключи съ Турция съюзний трактатъ отъ *Балта-Лиманъ* (апр. 1849), и неговитѣ войски отъ една страна — турскитѣ отъ друга — навлѣзоха въ Княжествата, унищожиха привременното правителство, распръснаха обикновеннитѣ и узаконени отъ «Органическиятъ Уставъ» Събрания на боляритѣ, и нарѣдиха двѣ комиссии отъ «най-почетнитѣ» бояре, въ Букурещъ и Яшъ, които да опредѣлятъ измѣненията въ сѫществувавшиятъ до тогава редъ, и да наредятъ едно «трайно и окончателно» правление. Съ всичко това мислѣше Руссия да си възвърне вехтото влияние върху Вис. Порта. — Отъ друга страна Маджаритѣ бѣха възстанали противъ Австрия, и Царь Николай — когато Австрия бѣше вече на издъхване — испрати войски въ Унгария, които съсипаха възстанието, и спасиха Австрия. Съ това той мислѣше да възстанови русский престижъ въ Европа. Но всичко това не направи друго освѣнъ да възбуди хладнина противъ Руссия у младитѣ народи по Истокъ и Европа, които съчувствуваха на свободолюбивитѣ стремления въ Влашко и Унгария. А Турция приѣ твърдѣ гостолюбиво Полскитѣ и Маджарскитѣ емигранти, които бѣха прибѣгнали подиръ продължението на възстанието въ Унгария. И когато Царь Николай, ядосанъ отъ това, испрати ултиматумъ на Портата, да му предаде тя емигрантитѣ, Людевитъ Наполеонъ бѣше завладѣлъ вече Франца, а и другадѣ изъ Европа революционнитѣ вълнения бѣха утихнали вече, така щото Франца и Англия можиха енергически да наговорятъ Султанътъ за да отблъсне искането на Руссия.

Това даде поводъ да се хвърли Руссия пакъ на другата крайность и чрезъ нѣкои блистателни срѣщу Портата постжпки, да превземе пакъ симпатиитѣ на православнитѣ въ Турция народи. Имаше два въпроса подъ ржка: Черногорский главарь Даниилъ, слѣдъ завращението си отъ Руссия, гдѣто бѣ заявилъ неизмѣнната си преданность и вѣрность — своя и на Чернагора — къмъ Руссия, прогласи че става *Князь*, съ наслѣдственно за фамилията му право, и че е съвсѣмъ независимъ отъ Султанътъ; — Наполеонъ III, отъ друга страна, бѣ подигналъ въпросътъ за святитѣ въ Палестина

Русия. Отъ друга страна западнитѣ делегати, които виждаха че сѫ намѣрили слабото време на Русия, залѣгаха да се възползуватъ за да премахнатъ за всѣкога силитѣ на Русия въ Черно море, и да и' убиятъ престижътъ и неукротимостьта. За това тие «несвършвани», а безплодни, преговори се прекратиха на 23 Май 1855.

На 27 Авг. падна *Малаковъ*, ключътъ на русскитѣ позиции въ Севастополь и русскитѣ войски се теглиха . . . Русиятъ бѣха уморени. Повече отъ 700,000 души бѣше имъ вече погълнала тая война съ битвитѣ си и епидемиитѣ си. На всички станаха видни слабитѣ страни на това царство на което името и славата царуваха въ Европа отъ 1815 на самъ. Недвижимото имущество въ Русия бѣше претоварено съ огромни даждия; главний приходъ на населението като бѣше отъ изпасанието на земнитѣ произведения, то вслѣдствие общото затваряние на морята отъ непиятелскитѣ флоти, тѣ нѣмаха другъ исходъ освѣнъ прѣзъ Пруссия на кѫдѣто нѣмаше още нито желѣзници, нито даже пѫтища . . . Населението страдаше и отъ многобройнитѣ и удвоени набори, които поглъщаха най-здравитѣ му сили. Ами реквизициитѣ въ храни и други припаси, като кола, конѣ и пр.? Ами ужаснитѣ, невѣроятнитѣ, злоупотрѣбления и кражби отъ интендантитѣ и други чиновници, отъ разказитѣ на които ти настръхватъ и коситѣ даже?! . . .

Съ една дума Русия не можеше вече да кара войната нататъкъ и Царь Александръ, който помислюваше вече да се посвяти цѣлъ на вѫтрѣшното възраждание на Русия, прие посрѣдственнитѣ условия пакъ отъ Австрия. Временното прекъсване на военнитѣ движения се заключи, и на $^{13}/_{25}$ Февр. 1856 се отвори конгресътъ въ Парижъ, който имаше да опредѣли трактатътъ за миръ.

Западнитѣ сили повикаха Австрия и Пруссия, за да участвуватъ въ конгресътъ, и така пълномощницитѣ отъ всичкитѣ европейски сили се събраха, свършиха и подписаха мирний трактатъ, въ Парижъ на $^{18}/_{30}$ Марта 1856.

Разбира се, че условията, които се принуди да възприеме сега Русия, бѣха много по-тежки отъ прьвнитѣ австрийски точки. Тя се принуди да върне на Султанътъ всичкѣ превзети и окупирани градове и предѣли (чл. 3); сега цѣла Европа постанови цѣла амнистия за поданницитѣ които сѫ помагали на непиятелската страна (най-вече Българитѣ; — чл. 5); Вис. Порта се прие въ кржгътъ на европ. правителства на равни права, и независимостьта както цѣлокупность-

та на Турция се признаха като общъ интересъ на Европа, и се гарантираха отъ всичкитѣ сили (чл. 7); ако испъкне нѣкой раздоръ между коя да е държава и Турция, то тѣ ще испитатъ посрѣдството на другитѣ сили преди да се уловятъ за оржжие (чл. 8); сега пакъ Европа се погрижи за да прогласи Султанътъ «хаттихумаюнътъ», съ който се гарантираха правата и доброто управление на Християнетѣ въ Турско, и стана обвързване да се не мѣсятъ държавитѣ въ вжтрѣшнитѣ работи на Турция (чл. 9); но това, което е най-главното, бѣше: неутрализацията на Черното море, т. е. че Русия не смѣеше да има флота нито арсенали военни и морски по море (чл. 11 и 13); при това Русия се принуди да отстжпи отъ Дунавскитѣ устия и да отдаде една часть отъ Бесарабия въ полза на Молдавското Княжество (чл. 20 и 21); Дунавътъ се прогласи за свободна, между-народна рѣка, безъ да се плаща нѣщо за плаване по него, — означи се за една между-народна комисия, която да прочисти и завардя отъ засипвания Дунавътъ отъ Исакча до устията му, — рѣши се за една умѣрена такса да плащатъ корабитѣ, отъ суммитѣ на която да се покриватъ разноскитѣ по прочистването, — опредѣли се за една втора постоянна комисия отъ прибрѣжнитѣ на Дунавътъ държави, която ще наглежда плаването и работитѣ по Дунавътъ, както и за по два леки кораба, които всѣка отъ подписанитѣ сили да държи като гаранция при устията на Дунавътъ (чл. 15, 16, 17 и 19); за тригѣ подунавски княжества се рѣши, че тѣ стоятъ подъ съвкупната гаранция на европ. сили, и че никоя нѣма изключително право на протекторатъ върху тѣхъ (чл. 22 и 28); за Влашко и Молдавия опредѣлиха — (това и за Сърбия), — че управлението имъ ще бжде съвършенно независимо и народно и че ще иматъ пълна свобода въ всѣко отношение, — че Портата ще свика събрания въ Яшъ и Букурещъ, които «да представляватъ най-точно интереситѣ на всичкигѣ класове отъ обществото», и които, като се съгласятъ съ една отъ европейскитѣ държави назначена комиссия, ще положатъ основитѣ за бжджето устройство на княжествата, — а ако вжтрѣшний миръ въ княжествата би се нарушилъ, то Портата ще се споразумѣе съ силитѣ колкото за повращанието на законний редъ. — (съ това се отвори пжть за съединението между Молдавия и Влашко, чл. 23, 24 и 27.) Тие сж горѣ-долу главнитѣ рѣшения на Парижский конгресъ.

Тойзи трактатъ получи една притурка, споредъ която се под-

твърждава «старото правило на турското царство»: — че чужди военни кораби не могатъ да преминовать презъ Дарданелитѣ и Босфорътъ, все догдѣ Портата не подкачи нѣкоя война, — и втора притурка, която опредѣлява числото и размѣритѣ на корабитѣ руски и турски, колкото за служението по брѣговетѣ на държавитѣ имъ на Черно море, и третя притурка, споредъ която Русия се обѣзрява да не повдига никакви укрепления нито учреждения военни или морски на Аландскитѣ острови, които сѫ много близо до Штокхолмъ, столицата на Швеция, така щото като че и отъ сѣвернатa страна искаха да заградятъ нѫтьтъ на Русия.

Но още по-важното бѣше гдѣто на $^{3}/_{15}$ Апр. 1856, Франция, Англия и Австрия подписаха трактатъ за формално гарантиране независимостьта и цѣлокупностьта на Отоманската държава, споредъ който всѣко нарушение на тая независимость и цѣлокупность ще се сматря за *casus belli* (поводъ на война) отъ реченитѣ държави . .

Да се повърнемъ сега и да видимъ какво участие сѫ зели *Българитѣ* въ послѣднята тая русска война. Повече отъ кога да е другъ пѫть се увѣриха нашитѣ Българе, че е ударилъ часътъ за освобождението отъ Турцитѣ, — и, както се разбира, тѣ забравиха на всичко друго, особенно оние по Влашко и Русия, които прѣгнаха изобщо да помагатъ съ каквото се може на войскитѣ, що бѣха навлѣзли въ Влашко, на 1853. Въ Букурещъ се състави «Епитропия» отъ търговцитѣ: Х. Мустакова, Ив. Бакалоглу, Д-ръ В. Берона и Хр. Георгиева съ цѣль филантропическа и патриотическа, особенно за прѣзъ войната. Тая *„епитропия“* бѣше предшественница на съвременната и познатата «благодѣтелна дружина» на Букурешкитѣ «стари». Подобно на това съставиха въ началото на 1854 и Одескитѣ търговци и чиновници: С. Д. Тошковичъ, Н. Х. Палаузовъ, П. М. Тошковъ и К. Н. Палаузовъ — едно *«Настоятелство»*, което имаше да служи направо за развитието и за бѫдѫщето на тѣхнитѣ съотечественници въ България и което си трае до днесь. Това «Настоятелство», което игра важна роль и прѣзъ войната и сетнѣ, дѣлжи устройството си на Габровецьтъ статски съвѣтникъ въ Одесса, *Ник. Хр. Палаузова*. — Между тѣмъ набързо се набраха волентири Българе повече отъ 4,000 души, и русското правителство *за прьвъ пѫть обърна по-отблизо* внимание върху единъ народъ, който въ предстоящата война можеше да му бѫде отъ твърдѣ голѣма полза.

Военачалникъть Князь Горчаковъ повика отъ Одесса Н. Хр.

Палаузова въ главнинтъ си щабъ, за да съобщава съ Българитѣ, а Настоятелството го опълномощи да се споразумѣе съ Букурещката «Епитропия» зарадъ съгласностьта въ дѣйствията на двѣтѣ български дружества, и му допрати за помощникъ първинтъ си секретарь, познатинтъ Копривщенецъ, Найденъ Герова. А слѣдъ пристигванието на Главнокомандующинтъ Паскевича Ериванскн, напечатиха отъ негово име първата прокламация къмъ «*единороднитѣ* братья, що живѣятъ въ Турция,» въ която се казваше че «дошло времето кога и останалитѣ въ Турция Християне да придобиятъ сжщитѣ права, съ които се наслаждаватъ вече тѣхнитѣ братия.»

Тогавашнитѣ български волентири или опълченци се раздѣлиха на четири части, за при всѣкоя отъ четиритѣхъ войски русски, що оперираха срѣщу Турцитѣ: 1-о при генерала Липранди въ Мала Влахия, 2-о при ген. Бебутова подъ Руссе, 3-о при ген. Хрулева срѣщу Шуменъ и 4-о при ген. Лидерса подъ Силистра. Тие опълченци тогава бѣха употреблявани въ траншеитѣ, за предни стражи, за рекогносцировки и за отблъсванне непрнятелски чети, — а найвече за сношение съ населението, на което раздаваха прокламации и оржжия. Българското население тогава съ неописказана преданность помагаше, както и съ каквото можеше на Руситѣ въ войната. Освѣнъ вече хранитѣ, що селянетѣ български прехващаха турскитѣ калаузи и пощи, турскитѣ обози и припаси, отблъсваха сами башибозушкитѣ чети, и даваха всевъзможни свѣдения на Руситѣ. Даже вжтръ отъ България пристигна прѣзъ Сърбия, български депутатъ, *И. Бацовъ*, който заяви че Българетѣ мислатъ съ оржжие въ ржцѣ да тръгнатъ отъ Балканътъ срѣщу Свищовъ и питаше могатъ ли тѣ въ такъвъ случай да се надѣятъ че Руситѣ ще имъ помагатъ. Но извѣстни сж тогавашнитѣ обстоятелства —; когато западнитѣ флоти бѣха вече навлѣзли въ Черно море, и Паскевичъ отговори, че е неизвѣстно да ли Руситѣ нѣма да се теглятъ назадъ. . .

И наистина, не се мина мѣсецъ подиръ това и — рускитѣ войски потеглиха нагло назадъ. Отчаянието между Българетѣ нѣмаше граници. . . . Тѣ се бѣха компрометирали предъ Турцитѣ, съ пълно упование въ русскитѣ побѣди, — и знаяха що ги чака сега. Грамаденъ вопль отъ риданни, проклинания и молби се издигаше до небето. Но нѣмаше що да се прави. Които сколасаха (около 6000 души) минаха съ Руситѣ Дунавътъ. Но и слѣдъ това надѣждитѣ не преставаха . . . особенно между младитѣ. Двѣ момчета, Райчо Николовъ и Ангелъ Тодоровъ, преплуваха единъ слѣдъ други

Имаше тогава въ Цариградъ единъ кржгъ търговци, каквото: *Хр. Тъпчилещовъ*, *Стефанъ Гешовъ*, *Д. Тошковъ* и други каквото: *Драганъ Цанковъ*, който отъ 1855 бъше дошълъ съ печатница и чакаше позволение за да издава вѣстникъ, *Захарий Струмски* и пр., и тѣ още въ лѣтото на 1856 възобновиха заспалата прѣзъ войната община българска въ Цариградъ, стегнаха пакъ всичкиятъ нашъ тамо елементъ и приготвиха за Вис. Порта една общо-народна жалба, въ която искаха да се подари на българитѣ, не вече това, или онова, но — *цѣла отдѣлна отъ Патриархатътъ Иерархия*. Отъ друга страна расписаха повредъ на всичкитѣ български общини, да направятъ голѣми общо-народни махзари съ искание на сжщата отдѣлна Иерархия, и да изберѫтъ представители, които да ги донесатъ въ Цариградъ. Ето първий и великий плодъ отъ усилията на оныя Българе патриоти, които десеть годинъ предъ това се замѣчиха и сполучиха да подигнатъ българската черква и метохъ въ Цариградъ.

Въ сжщото врѣме се подигна вѣнъ отдѣлна борба и прощения противъ върлитѣ фанариотски владици: *Паисия* въ Видинъ. *Неофита* въ Търново и *Хрисанта* въ Пловдивъ. И представителитѣ отпредъ пристигнаха въ Цариградъ или въ началото или прѣзъ течението на 1857, снабдени освѣнъ съ частнитѣ си пълномощия за противъ тогозъ или оногозъ владика, но и съ *общото пълномощие* — за махзаритѣ. За първъ пѫть се явяватъ сега въ Цариградъ оныя лица, на които имената имаше да останатъ свързани съ развитието и сполуката на черковний въпросъ: Такива освѣнъ спомѣнатитѣ по-горѣ настанени вече въ Цариградъ Българе бѣха: *Д-ръ Ст. Чамаковъ* отъ Пловдивъ, *П. Р. Славейковъ отъ Трѣвна*, *Т. Бурмовъ* отъ Габрово, *Иларионъ Михаиловски* хилендарски иеромонахъ отъ Търново и др. Съ тѣхъ на едно като Габровски представитель бѣше пристигналъ и познатиятъ вече на читателитѣ *Никола Сапуновъ*, който имаше още да дѣйствува, споредъ както ще раскажемъ.

Въ това време изникнаха на явѣ нѣкои предприятия, които характеризиратъ новий животъ що бѣ заструилъ въ българскитѣ сърдца. При Цариградската черква се подигна първото българско въ столицата училище; деньтъ 11 Май зе да се празнува всенародно и най-тържественно въ честь на великитѣ славянски Просвѣтители Св. Кирила и Св. Методия; състави се отъ търговци и литератори първото учено дружество «Българска Народна Книжнина», което отъ 1838 захвана да издава многоцѣнний си трудъ «Бълг-

[illegible] подхванаха се мѣрки (събиране пари отъ [illegible] [illegible] на новий голѣмъ храмъ край [illegible] [illegible] Св. Стефанъ, който и захвана да се [illegible] [illegible] да се благодари на Н. Р. [illegible] на Гавриила Крьстевича, — за [illegible] [illegible], а за четвъртото — на Никола Сапунова.

[illegible] се чистнитѣ жалби срѣщу злоупотребле[illegible] [illegible] владици, и колективнитѣ махзари — за отдѣл[illegible] Вис. Порта препрати жалбитѣ до Патриарха съ [illegible] [illegible] злоупотребленията и накажатъ престѫпницитѣ, [illegible] отказъ, но тойзи отказъ бѣше облъченъ въ форма [illegible] Колкото за владицитѣ, тѣ и тримата бидоха [illegible] искаха Архимандрита *Антима*, Българска [illegible] училище; Търновци искаха [illegible] се ръкоположи за «Макариополски»; [illegible] Патриархията испрати доблестнитѣ *Паисия*, [illegible] Христианинъ, който не се забави да пригърне [illegible] за българский въпросъ заедно съ [illegible] и остана тихъ, доблестенъ и [illegible] *Иловлиски*

имаше да бѫде съставенъ отъ 7 архиереи, които избираше самъ Патрикътъ отъ 10 избрани отъ Цариградското население представители, и отъ други 28 избрани отъ епархиитѣ — всичко 45 души. Патриархията, на която всѣко промѣнение въ сѫществующитъ нейни порядъци бѣше неизносно, правѣше си оглушки, и трѣбваше най-сетнѣ рѣшителни заявления отъ страна на Вис. Порта, за да пристѫпи тя къмъ дѣлото. — Българетѣ неопитни още, все се ласкаеха че това ново «изборно тѣло», гдѣто «фанариотитѣ духовници» щѣха да бѫдатъ малко на брой, а другитѣ миряне много по'вече, все се ласкаеха, думамъ, че тойзи съвѣтъ може дѣйствително да спомогне за облегчението на населението. Защото и грѣцкото население си патѣше тогава почти еднакво какъвто и Българетѣ — отъ фенерскитѣ автократори, — а *народъ* грѣцки, който да усвои фенерскитѣ интереси като свои, като *грѣцки народни* интереси, нѣмаше още на срѣдата. Но като видѣха Българетѣ че нѣма никакъвъ съразмѣрность въ изборитѣ наспоредъ голѣмината на разнитѣ епархии, и че отъ цѣла Мизия и Тракия тѣмъ се падаше да избиратъ само *четирма* представители, които бѣха настроени да не зематъ никакъ участие въ изборитѣ, и да си останатъ пасивни върху първото свое заявление за *отдѣлна Йерархия*. Въ такава неизвѣстность преминаха изборитѣ; двамата избрани — въ Видинъ и София — хичъ се не вѣстиха въ Цариградъ; третиятъ — отъ Пловдивъ — ини се въ съвѣтътъ за да протестува и се отдалечи; само четвъртиятъ *Хаджи Николи Хаджи Минчооглу*, Търновски чорбаджия, който бѣше стѫпилъ въ по'-близки спошения съ турската власть, счете за износно да участвува въ дѣлото на тойзи съвѣтъ, който се събра въ началото, на 1858 г.

Патриархията, по онова време, като искаше да пококетира съ милосърдие, съгласи се и ржкоположи Иеромонаха **Иларион** за владика подъ название «**Макариополски**» (in partibus), който си и остана при бълг. въ Ц/дъ черква. И така застана въ срѣдището оня мѫжъ, комуто едва-ли не най-много има да се дължи за поддържанието на черковната борба и за успѣхътъ ѝ. Иларионъ бѣше послушникъ на великиятъ патриотъ Неофита Бозвели, съ когото и претърпѣ първото си заточение на 1843. Дълбоката му, смислена и непоклатима твърдость и упоритость бѣше отличителната черта на доблестнятъ неговъ характеръ. Той любѣше тихо и мълчаливо, но непреложно и пламенно народа си, който му и доказа, не веднажъ, своята без-

завѣтна преданность и любовь. — Не дълго слѣдъ това пристигна въ Цариградъ и Велескій *Авксентій*, който отстѫпи отъ Патриархията и като Българинъ се присъедини на Българетѣ, съ желание, като родомъ отъ Самоковъ, да стане *Самоковски*. Той бѣ вѣрний другаръ на Макариополски Иларіона, и участвува' въ всичкитѣ перипетии на борбата все до смъртьта си (1867).

Между тѣмъ съвѣтътъ си слѣдваше криво-лѣво работата. Азъ ще отлича по'-любопитнитѣ моменти и онія които направо се отнасятъ до Българскій «въпросъ» както бѣха нарекли Грьцитѣ *черковнийтъ* нашъ *въпросъ*. Кога дойде' ръчь за опредѣлението на постоянни заплати за владицитѣ по епархиитѣ, двѣтъ страни — духовната и мірската — се раздѣлиха. Фанариотскитѣ калугери не искаха да се подчинятъ на това, като възразяваха че то било «противно» на «черковний духъ.» Най-сетнѣ се спогодиха, като опредѣлиха заплати толкозъ голѣми, щото не различаваха много отъ досегашнитѣ имъ произволни обири. Отъ друга страна, «патриаршескиятъ дългъ», който до тогава се знаеше за два милиона, за една нощь го направиха на *седемъ милиона*, и рѣшиха да се разхвърли *равномѣрно* върху вситѣ православни християне, за да го неплатятъ.

Българскиятъ представитель, поканенъ да подпише, отказа се и ведно съ това положи *условията*, които можеха да склонятъ неговитѣ съотечественици, за да зематъ участие въ неплащанието на патриаршескій дългъ». Тѣзи условия бѣха:

1-о Да се възстанови независимостьта на уничтожената въ 1767 год. Охридска Архіепископія;

2-о Да се признае на Българетѣ правото, сами да избиратъ владицитѣ си; и

3-о За напрѣдъ да не плащатъ и за Патриархътъ, а само за владицитѣ си.

Въ съставянието на тойзи проектъ, както и на всички почти разни актове по черковний въпросъ, участвувалъ е главно, ученый Котленецъ, **Гавриилъ Крьстевичъ**. Той, още отъ 1849 е билъ ближенъ и като adlatus на старинъ Стефанаки Богориди, — и при всичкитѣ си напаквъ, отледничавъ, педантски характеръ — Гавриилъ Крьстевичъ не посрами същата на великиятъ си съотечественикъ, отецъ на българскій народъ, Софронія, и заслужи твърдѣ много въ черковний въпросъ и въ литературата.

Разбира се, че заявлението на Никола' Хаджи-Минчоглу би

едногласно отхвърлено отъ събранието, което се кичеше съ названието «елинско», и предпочиташе да казва «елинска», а не *православна*, черква. И героятъ на това събрание, Каратеодориди, иронически се изрази че «Българетъ сж прѣмного наивни (прости), ако мислатъ че «елинското» събрание би могло да хвърли погледъ върху подобни, отъ българска страна, предложения». Това стана въ крайтъ на 1859 г. понеже засѣданията на съвѣтътъ се продължаваха прѣзъ цѣли двѣ години (до Февр. 1860).

Въ това събрание за пьрвъ пѫть се въстиха единъ срѣщу други българскиятъ елементъ и грьцкиятъ, и се видѣ че борбата има да се води не само срѣщу фенерский Патрикъ, но и срѣщу грьцкий народъ, който обладанъ отъ «великата идея» за възстановлението на Византийската дьржава, виждаше въ Цариградский Патриархатъ главенъ лостъ за сполуката си. Съ това въпросътъ за своята *отличителна черта*, т. е. не бѣше вече работа измежду едно християнско паство и единъ върховенъ духовенъ пастирь, а бѣше възобновление на вехтий отъ край антагонизмъ между грьцкий елементъ и българский за преобладание въ Балканский полуостровъ. Слѣдователно борбата, подъ видъ черковна, бѣше борба за язикъ и за власть народна. Нито Грьцитѣ, нито Българетъ считаха турската дьржава за дълговрѣменна, и споредъ това тѣ захванаха вече да се борятъ за наслѣдството; борбата, прочее, бѣше и дьржавна, разбира се — на антиципирано дьржавство. . !

Между тѣмъ, догдѣ траеше съвѣтътъ, протеститѣ прѣдъ Правителството и прѣдъ съвѣтътъ противъ рѣшенията на сѫщий този съвѣтъ капѣха отъ повредъ изъ България. Подиръ Пловдивъ, който въ това отношение даде инициативата, протестуваха Търново, Шуменъ, София, Стара-Загора, Казанлъкъ и мн. др. Сѫщо се подкачи (въ лѣтото на 1858) и зиденето темелитѣ на новий храмъ покрай морето, прѣдъ вехтий параклисъ Св. Стефанъ на Балатъ. Ржководитель на всичката работа бѣше пакъ *Никола Сапуновъ*, а богатитѣ Балканански търговци гарантираха за суммитѣ, които по-лека лека се събираха отъ всички градища по въпъ. Народътъ зрѣеше въ единството на духътъ и на стремленията си. Борбата противъ мѣстнитѣ владици се расклаждаше отъ день на день по'вече. Училища, не само мѫжки, но и женски, се отваряха повсѣдъ: въ *Шуменъ, Ст.-Загора, Пловдивъ, Хасково Жеравна, Балчикъ, Чирпанъ, Татаръ-Пазарджикъ, Елена, Севлиево Плевенъ, Ловечъ, Русе, Ямболъ; Самоковъ, Правадия Ко-*

стендилъ, Дубница, Неврокопъ, Велесъ, Враня, Охрида, Прилепъ, Кукушъ. Че и по селата на много мѣста каквото: въ *Бащино-село, Новачене, Градецъ, Харманлий, Черковна* и мн. др. И южнитѣ даже предѣли на Трация и Македония бѣха зели вече да шаватъ и да се подигатъ: въ *Одринъ* Българетѣ се биеха вече съ Грьцитѣ за черква; подобно движение се съглеждаше вече и между *Полянци, Воденци, Струмничане* и пр. — Отъ друга страна Цариградскитѣ издания «Вѣстникътъ» и «Книжицитѣ» расправяха на народътъ за течението на работитѣ по въпросътъ, — а второто — «Книжицитѣ» — съобщаваше дълги учени, расправи за бившата независимость на българската черква и за оная юридически права, които допущатъ нейното възстановление. Всичко това спомагаше за укрѣпванието въ народната душа онова съзнание, което се изискваше за послѣдванието на борбата. Но рѣченитѣ издания пишеха нѣкакъ тежко, консервативно. Това не пригодяваше на младата и въодушевената интелигенция българска, която се бѣше зародила тогава и на чело на която стѫпи великиятъ по редътъ си, наредeнъ дѣятель, **Драганъ Цанковъ**, отъ Свѣщовъ. Тойзи мѫжъ, който отъ нѣколко години напраздно чакаше въ Цариградъ, съ готова печатница на́-рѫка, позволение за вѣстникъ, съобрази оная до най-висока степень умна и практическа постѫпка, дѣто въ онова смѫтно време да се облегне върху западното въ Цариградъ влияние, което му издѣйствува издаванието на единъ вѣстникъ, като го зе и подъ свое покровителство. Името на вѣстникътъ бѣ **България**, и въ това име е изобразенъ цѣлъ Цанковъ. Надаренъ съ огненъ, пламливъ темпераментъ и съ характеръ упоритъ, неотстѫпенъ до безкрайность, и въоруженъ съ голѣма хитрость и преструвливость за всяки случай,—той има само единъ идеалъ—: *България, българский народъ, българското име, българската независимость и обѣдинение, българската свобода* — народна, общественна, държавна . . . съ една дума Драганъ Цанковъ не е нѣко друго освѣнъ Българинъ и само Българинъ; всичкитѣ други нѣкои приличия, съображения, теории, въпроси, идеи — философически, хуманитарни, социални, панславянски и намъ-що-си, сѫ за него нѣща, второстьпенни, съ които той, впрочемъ, умѣе много нѣщо да се служи за главната си цѣль. Първото и най-високото е за него: *народътъ* и *името българско*. Той е най-ясното съвременно изражение на това, що се вика *патриотъ български*. Той е вѣрнъ съ българското име, вѣрва непреклонно въ бѫдѫщето

на Бълг. народъ и работи за това бѫдѫще денонощно, неуморимо съ адска неотстѫпность, — безъ да мисли и безъ да гледа на кесията си, на гърлото си, на дрѣхата си, на тѣлесната си неприкосновенность, на гражданската си свобода, на отеческитѣ си чувства, нито на живота си. И всичко това съединява съ единъ бистръ, дълбокъ практически погледъ въ работитѣ, — погледъ който има гениални проблѣсвувания. Его каква любопитна, оригинална личность е Драганъ Цанковъ. Той е първиятъ Българинъ, който схвана смисълътъ на българската история, и ролята на наший народъ въ новий вѣкъ, въ който сме настанали. Той е сѫщо така първиятъ, може би, който никога не се е въодушевлявалъ отъ чужди идеали, нито е помислювалъ на чужди божества . . . А безспорно е първиятъ отъ твърдѣ, твърдѣ малцината наши по-стари отъ съвременнитѣ литератори, които сѫ отдали пълно безусловно първенство на сѫщий, какъвто си е, нашъ *народенъ язикъ*. — Ето какъвъ човѣкъ предприе сега да пише вѣстникъ *„България“*. И силенъ съ покровителството на Западъ, той нагласи оний енергически и гръмливи струни, та нападна съ дързость и въодушевление на Фанариотитѣ, — и всички български сърца почувствуваха силната електрика, която струеше изъ тойзи първи съвсѣмъ свободенъ вѣстникъ, та се накуражаваха и пристѫпаха полека-лека къмъ енергическата постѫпка, която имаше да даде съвсѣмъ ясенъ ликъ на въпросътъ. Думитѣ на Каратеодориди въ отговоръ на българското заявление на смѣсений съвѣтъ. растрѫбени изъ цѣла България, подигнаха жлъчката у всички. Тѣ бѣха тежката капка, която препълни чашата. Несносната *гръцка гордость* предизвика слѣпиятъ *български инадъ*.

Въ това време, въ началото на 1860, дойдоха въ Цариградъ извѣстия, че Самоковцитѣ възбранили въ черквитѣ си поминуването името на Грѣцкий Патриархъ, и че наредили да се помянуватъ имената на двамата въ Цариградъ българе-владици, Иларіона Макариополски и Авксентия Самоковски. Слѣдъ малко се пръснаха слухове, че сѫщото направили и Охридяне. Това бѣше доста, за да блъсне Цариградскитѣ Българе къмъ смѣлата постѫпка, за която ще расправимъ.

На врьхъ Великъ-день 1860, посрѣдъ литургията, когато Макариополски Иларіонъ, който служеше, си отварѣше устата за да помене името на «Вселенский» Патриархъ, гласове и викове се раздадоха отъ страна на събравшето се вѫтрѣ въ черквата и

онзи тъмъ голѣмо количество народъ: че вмѣсто да се споменува, и че вмѣсто това да се споменува името на Султанъ Абдулъ-Меджидъ. . . И Преосвященний Иларионъ прибѣгналъ и растеперанъ, испълни волята на народътъ. . .

Единъ дякона, а главно Никола Хаджи-Минчовски, който недобрувалше извършената постѫпка, и който и тѣка си бѣше компрометиралъ народъ пияното си и донегдѣ безхарактерно поведение въ сѫдебний сѫдъ — биде бѣсканъ отъ разярното множество, което, даже, насѣмнало остана да го хвърли отъ прозорцитѣ на вестникъ. . !

Изгонването на патриаршеского име изъ службата произведе тъмъ голѣмо впечатление въ Цариградъ върху Българе, Грьци, странни и върху правителството турско — както и върху всичкий боли народъ по нѣмъ. Това събитие, което породи, отъ само-себе естествено, буналий порой на народното движение, като знакъ на едно непокасливанъ до тогава куражъ отъ мъртавъ считанниятъ народъ, испълни всички сърдца съ въодушевление и ги укрѣпи за новъ изтощителного стѫпание. Вѣнъ по България на часътъ отговорили на даденятъ отъ Цариградъ сигналъ и въ нѣколко седмици името на «Вселенскиятъ» престана да се чува въ всичкатѣ почти само-българска черкви на полуостровътъ. Най-много вниманиа и жалки грьцки подигна, гдѣто и Пловдивский Паисий направи сѫщото . . . На място това почнаха повредъ да прославлявать съ възторгъ имената на народнитѣ водители, Илариона Макариополски и Авксентия Самоковски.

Между тѣмъ работитѣ си слѣдваха въ началото доста охолно. Иларионъ служи повторно на 24 Апр., безъ да получи узаконеното позволение отъ Патриархътъ, и безъ да плати обикновенитѣ десетъ гроша които зимаше Патрикътъ за всѣка архиерейска служба. Отъ друга страна българската работа между по-простото население въ столицата бѣше станала доста популярна, и случваше се части Грьци да доходятъ на бълг. черква да се вѣнчавать — безплатно, яко споредъ сиромашество не бѣха въ състояние да платятъ немного отъ грьцкитѣ попове количество пари. А въ редоветѣ на фанариотского духовенство се забѣлѣжиха необикновени движения. Показаната отъ Българетѣ смѣлость като че имъ поотвори очитѣ; тѣ видѣха че бълг. работа не било шега колто тѣ съ едно замашване нежди могатъ да стѫпчатъ. Тѣ се увѣриха че малко или много ще трѣбна да се отстѫпи. И се забѣлѣжи че тѣ прихванаха да

учатъ да четатъ славянски и да говорятъ български. Въобще Гръцитѣ като че бѣха слисани отъ ненадѣйното събитие, и мина се време догдѣ да си скроятъ планътъ за срѣщу новитѣ обстоятелства.

На патриаршеский прѣстолъ сѣдѣше тогава *Кириллъ*, който управляваше черквата отъ 1855. Той като че не бѣше способенъ да води дѣлата въ опасната оная криза, и властьта му се колебаеше. Особито агитираше противъ него единъ отъ членоветъ на синодътъ му, знаменитий Йоакимъ, человѣкъ хитъръ и способенъ съ една дума: типъ фанариотский, отъ родътъ на Самуиловцитѣ (Самуилъ, който уничтожи Ипекската и Охридската черкви на 1767). Планътъ Йоакимовъ бѣше да застжни патриархията съ крѣпка нога въ тои въпросъ, да накаже строго прѣстжпницитѣ владици първо по църковному а сетнѣ по гражданскому,—съ заточение, и да направи най-сетнѣ нѣкои дребни устжпки, които да се приематъ отъ уплашенитѣ и отчаянитѣ Българе. Но за това се изискваше преди всичко съгласието и съдѣйствието на Вис. Порта. Какъ да се постигне това? — Министръ на Външнитѣ дѣла въ Цариградъ бѣше тогава умний и чутовни държавенъ мжжъ, Аали-паша. Той бѣ участвувалъ въ Парижский Конгресъ, той бѣ създатель, така да кажемъ, на онова реформирано положение вжтрѣшно и външно, което се предназначаваше отъ Парижский трактатъ и отъ Европа за Отоманската държава и той искрено и вѣщо радѣеше за това. Аали-паша особенно отъ Великденската постжпка на-самъ бѣше человѣкъ за да схване всичката износность за Султановото правителство отъ грько-българската распря, която раздѣляше православнитѣ въ Турция на два по между си враждебни лагеря, които правѣше и двата разслабени и подвержени нему, и подкосяваше отъ друга страна голѣмиятъ лостъ на русската политика въ Истокъ . . . Слѣдователно Аали-паша бѣше си предприелъ да недопуша стжкованието на българското движение,—но и да не бърза—: траянието на борбата имаше да осилва и закоренява враждата . . . Но достоенъ неговъ противникъ имаше скоро да се появи на сцената.

На 2 Юлия падна Кириллъ и слѣдъ дълги прѣпирни избра се на 29 Окт. за патриархъ горѣреченията *Йоакимъ*. Съ стжпанието му на прѣстолътъ позна се че нова и крѣпка ржка управлява дѣлата. Той дойде съ готовъ планъ, който бѣха вече одобрили Грьцитѣ, и духовни и міряне. И той незабавно подхвана испълнението му.

Първото, което направи, бѣ да зави на Аали-паша, че той Йоакимъ) е человѣкъ да направи на българетѣ всевъзможни устжп-

3-о. Тойзи Архиепископъ ще се избира отъ Българетѣ, а ще се подтвърждава отъ Патрикътъ;

4-о. Всичкитѣ български епископи ще се избиратъ отъ мѣстний клиръ съ участието на народни представители и по съгласието на върховний Архиепископъ;

5-о. Българетѣ изключително за себе завардватъ правото, да се разпореждатъ съ черковното управление;

6-о. Българетѣ се съгласиватъ да даватъ годишно на Патрикътъ значително количество пари; и

7-о. Исто така Българетѣ не се отказватъ отъ да се потрудятъ заедно съ грѣцкий народъ за исплащанието на «патриаршеский» дългъ.

На това представление Патриархъ Иоакимъ отговори съ окржжно отъ 25 Февр. 1861, въ което набройва въ 15 точки устжпкитѣ, които единственно билъ расположенъ да направи. Тамо се говори че въ чисто-българскитѣ епархии (точка 1) ще се назначаватъ Българе-владици; че въ България (т. 3) негдѣ си ще се устрои богословско училище; че въ Българ. училища (т. 5) ще се предава на български языкъ; че двама владици отъ българ. епархии (т. 7) ще засѣдаватъ и за напредъ въ патриаршеский синодъ; че въ Халкийското богословско училище (т. 8) ще се приематъ и за напредъ българчета-ученици; че въ Цариградъ при българ. на Фенеръ черква (т. 12) ще се устрои първоначално училище подъ надзоръ на Патриархътъ; че окржжнитѣ патриаршески писма за Българетѣ (т. 13) ще се пишатъ на български; че Патриархътъ (т 14) отъ сега по-вече ще се грижи за българскитѣ дѣла и нужди; и най-сетнѣ (т 15) че ще испраща единъ видъ ревизори, които да нагледватъ състоянието на народътъ.

Читательтъ ще е забѣлѣжилъ че въ прѣдставенитѣ отъ българска страна точки сж станали нѣкои отстжпки отъ първобитний планъ на съвършенно отдѣлна и независима Иерархия — нѣщо, което не е станало безъ усилия и самопожертвуване И може да се мисли какво впечатление сж направили пакъ прогласенитѣ отъ Патрика Иоакимъ 15 точки, като висши устжпки отъ грѣцка страна . . . При все това Иоакимъ, като се извѣсти за всичкото негодование което неговитѣ 15 точки възбудиха между Българетѣ, послѣдва, безъ да се бави, рѣшителната си тактика и най-сетнѣ— съ молби, съ интриги, съ заплашвания, сполучи да накара правителството, за да се съгласи за заточванието на тримата бълг. владици, които народътъ бѣ обикналъ до полуда.

Отведнажь се разнесе изъ Цариградъ гласъ, че българскитѣ владици ще се пращатъ на заточение. И дигна се мало и голѣмо и дойдоха купомъ къмъ срѣдището което ги свързваше —българската на Фенеръ черква. Всички се питаха каква е тая работа, всички се чудеха на слабостьта на правителството, и въ сърдцата на всички забуктѣ пламъкъ отъ тежко негодование и ярость. Това стана нѣколко дена предъ Великъ-день и събравшиятъ се народъ не искаше да се разиде; той остана на черквата като се поддаваше несъзнателно на стремлението си да варди владицитѣ си, да не дава да ги отнематъ. Но ако е крѣпко сърдцето на Българина, още по́-крѣпка е главата му. Първенцитѣ доказваха на народътъ, че всичкото му нещастие произлѣзло отъ клеветитѣ и интригитѣ на Патриархътъ, че правителството е невинно; а владицитѣ съ сълзи заклинаха множеството да се не противи на правителственната воля. Народътъ разбираше тие думи—и всички се съгласиха да не държатъ никакво оржжие, за да пресѣкатъ клеветитѣ на грьцитѣ, които съ всѣкакви плачове, кресъци и потворства залѣгаха да произведатъ едно стълкновение между Българе и турци.

Отъ друга страна прошение се даде право на Султанътъ за да се отложи отвеждането на владицитѣ въ заточение до слѣдъ Великденскитѣ праздници. Тая молба биде чута и испълнена. Но какво бѣше зрѣлището на 29 Апр. (1861 г.) когато войската, която бѣше обхванала всичката околность на Фенеръ и Балатъ, грабеше единъ-по-единъ съ хиляди събравшитѣ се тамо Българе, и ги отдалечаваше отъ пространната сцена! — Какво бѣше пакъ това зрѣлище кога постжпиха войскаритѣ и чиновницитѣ турски вжтрѣ въ метохътъ гдѣто бѣха владицитѣ, и гдѣто Българетъ обхванати ржка-подъ-ржка представѣха стѣни отъ тѣла, и неприпущаха войскаритѣ до милитѣ си и прѣмили предводители! . . . И кжсъ-по-кжсъ падаха тѣзи стѣни, догдѣто най-сетнѣ не се показаха разсълзенитѣ владици, които биха отнети отъ срѣдъ крайно разстжженій народъ!

Ето какъ Българитѣ произведоха тогава най-трогателната и най-величествената отъ мирнитѣ демонстрации.

. . .

III.

Съдържание: **УНИЯТА —: Осамотяването на Българитѣ посрѣдъ кризата. Расположенията на Русското правителство къмъ Черковний въпросъ. — „България“ и активната партия. Западната пропаганда и *Боре*. — Отиването на мнозина Българе при Брулони и Актотъ за присъединението съ Римската Черква, 18 Дек. 1860. Главнитѣ лица отъ униятитѣ. — Диверсията отъ *Лобанова*. — Подигнуването черква и устройството на униятската община. Ржкополагането отъ Папата *Иосифа Соколски* за Архиепископъ и тържественчата служба на Великъ-день 1861. — Несъстоятелностьта на Унията; наглото ѝ распадване. — Оставането на една униятска община въ Одринъ.**

Кризата, която избухна отъ подиръ изхвърлянието патриаршеското име отъ службитѣ, отъ Великъ-день 1860, роди едно знаменито явление, което въспомни миналитѣ времена и миналитѣ подобни кризи на Българский народъ и Черква.

Съ неимовѣрна страсть бѣха се засилили Българитѣ за да се отърватъ отъ господството на грѣцкото духовенство; не по-малко кораво бѣха заклѣщили съ зжби и Грѣцитѣ придобититѣ си прѣзъ течението на вѣковетѣ права и привилегии; султанското правителство изказа рѣшително, че то не може нищо да направи, че за Българитѣ имало само два пжти: или Патриархътъ, или Папата. А Русия?

Русия бѣше още премного заплетена въ вжтрѣшнитѣ си расправи подиръ нещастната си война, и съ приготвянието на знаменититѣ реформи, които имаше да овѣковѣчатъ споменътъ на новий нейнъ Императоръ; нейнитѣ държавни мжжие нѣмаха време да впикнатъ по-отъ близу въ вжтрешната распря между Българе и Грѣци; тѣмъ, на пьрвъ погледъ, чинѣше се че българското вълнение не е друго освѣнъ интрига на повьрхностьта, разиграна отъ нѣколко немирници-интелигенти — орудия на турското и на западнитѣ правителства, безъ отзивъ въ душата и въ сърдцето на самата народна маса; тѣ малко знаеха още българский народъ, миналий му исторически живоѓъ и сегашното му възраждание; тѣ не разбираха че възбунтуванието на Българитѣ противъ Грѣцитѣ не бѣ нищо друго освѣнъ продължение на прекжснатий отъ турското господство исторически тѣхни живоѓъ. Отъ друга страна, Цариградский Патриархатъ, който

... Българ —

... воли, за

... г. Н.

... расправяхъ по-

... че руский

... има ли си да-

... за да бъде

... и да не тласка

... сила, която споредъ

... огромнитѣ субсидии що

... положи пълно-

... — слѣдователно, казвамъ,

кий Патриархъ. Българитѣ — особенно най-радикалнитѣ, най-рѣшителнитѣ трѣбваше да помислятъ за да се съединятъ съ *Папата*.

Ето какъ настана знаменитата *унія*.

А и второстепеннитѣ обстоятелства бѣха сгодни. Издаваналтъ подъ покровителството на западнитѣ в. «България» гърмѣше непрѣстанно срѣщу гърцитѣ, като тълкуваше обстоятелствата и разбутваше въпросътъ за Съединението съ Римъ. Отъ друга страна на Галата, въ сѣдалището на пропагандата — въ манастирътъ Санъ-Бенедетто, имаше управитель, френецътъ *Боре́*, человѣкъ искусенъ, който бѣ изучилъ добрѣ и българский языкъ. Той, споредъ инструкцитѣ отъ главното управление на пропагандата въ Римъ, бѣше подхваналъ отъ себе посѣването на унията изъ българскитѣ страни. Така той още на 1859 бѣ разбъркалъ аврет-хисарскитѣ села (Окр. Солунско), и бъ успѣлъ да затвърди унията особенно въ Кукушъ. Тогава, още, догдѣ владѣеше Кириллъ, Патриархията испрати на реченитѣ въ Полянеката епархия мѣста, епископа Иларіона, за да премахне съмето на уніятството, и ржкоположи за „Полянскій епископъ“, македонецътъ *Партенія*, който до тогава учителствуваше въ българското при черквата училище. — Но най-сетнѣ, кризата, страшната, която избухна отъ Великъ-день 1860, потикна работата напредъ и сближи българскитѣ дѣятели, на чело на които стоеше Драганъ Цанковъ, съ органътъ на пропагандата Г-на Боре́.

Настанахѫ преговори за лицата, които имаше да излѣзатъ на чело на унията, както и за условията, подъ които ще стане тая унія. Самий Иларіонъ Макаріополски бѣше се вече съгласилъ да премине въ унията, а отъ друга страна пропагандата обѣщаваше, да не насилва ни най-малкій знакъ отъ православнитѣ вѣрования и обряди, да не налага нито знаменитото онова «и отъ сина» въ втората часть на «Вѣрую», — само вмѣсто Патриаршеското име да се спомѣнува въ службата името на Папата; при това Българската Іерархія да си бѫде правилно устроена и съвършенно независима.

Въ това време стана една случка, която блъсна работата да стане цѣло дѣло. Имаше въ грѣцката Патриархія неправедно затворенъ священникъ единъ, родомъ Българинъ, по име Пантелеймонъ, който на 12 Дек. 1860 избѣга отъ Патриархията и се укри въ българский при черквата метохъ. Но Грѣцитѣ узнаха за убѣжището му, и священникътъ като видѣ че нито българский метохъ може го спаси отъ тѣхнитѣ ноктие, изхлу се преоблѣченъ и прибѣгна

подъ покровителството на католицитъ въ Санъ-Бенедетто на Галата. Това даде сигналътъ.

На 18 Декемврия с. г. до двѣстѣ души Българе, предвождани отъ нѣкои духовници и миряне, отидоха въ домътъ на папский въ Цариградъ викарий, монсиньора Брунони, подадоха му прошение че желаятъ присъединението си съ католическата черква и подписаха актътъ въ който припознаха Папата за глава на Христовата черква и католическитѣ обряди за святи, като, при това, изразиха желание да останатъ черковнитѣ имъ обичаи непокѣтнати.

Водителитѣ, него день, бѣха освѣнъ познатитѣ вече на читателътъ *Драгана Цанковъ* и *Никола Сапуновъ* —: *Манолъ Ивановъ* отъ Стара-Загора, *Д-ръ Мирковичъ* отъ Сливенъ, Архимандритъ *Макарий*, Архимандритъ *Иосифъ*, попъ *Тодоръ* — до тогава свещенникъ при българската на Фенеръ черква. *Стоянъ Джейковъ* отъ Копривщица и др.

Този часъ се намѣри на Галата единъ домъ, на който долният катъ вѫтрѣ въ три дни би преобърнатъ на черква и тамъ се отслужи, на Рождество, първата служба при голѣмо множество Българе. Разбира се никакво, ни най-малко измѣнение въ службата не се забѣлѣжваше, освѣнъ помянуването името на папа Пия IX.

Тая уния гръмна по свѣтътъ като извънредно събитие. Радостьта на католический свѣтъ бѣше твърдѣ голѣма. Ти, въобще изъ българский народъ се прие като утѣшителенъ и благонадѣженъ фактъ, — не предизвета противность. Но тя направи най-поразително впечатление върху самитѣ Русси. Тѣхното ожесточение бѣше толкова по-голѣмо като съгледаха че въ грьцката Патриархия не погледаха сега съ лоше око върху тая уния —: тамъ смѣтаха, че размирнитѣ елементи ще се удавятъ въ унията, и че православното българско паство ще си остане спокойно подъ властьта имъ. Сега князь Лобановъ скочи и попита въ българский метохъ, гдѣто се бѣха събрали доста отъ българскитѣ първенци. Тамъ му се даде да проумѣе по-добрѣ обстоятелствата, но въ сѫщото време и той съ налиганията си, заплашванията си и обѣщанията си успѣ да въздържи Иларіона Макариополски отъ преминаване къмъ унията, успѣ да вдъхне въ други нѣкои първенци воля и куражъ, за да въздържатъ народа отъ унията и да послѣдватъ неустѫпчиво борбата си противъ Патриархътъ.

Отъ тогава се захваща по́-внимателното слѣдване и по́-сих-

патичното притичване по български въпросъ отъ страна на Русия. Това има да се дължи само на унията.

Между тъмъ Папата не се забави и въ посланието си до Брунони отговори по унията, като въсхвали Бога, за гдѣто възнаградилъ отъ друга страна гонената му черква. И въ Цариградъ унията възлѣзваше бързо по стълбата на величието и свѣтливостьта си. При черквата на Галата подигна се училище, и завчасъ се стекоха нѣколко десетини ученици. При това пристигна се българчета въ мѣстното френско на Галата училище; други въ пансионътъ на Лазариститѣ въ Пера, други въ Католическиятъ пансионъ на Бебекъ. Не слѣдъ много време испратиха се около тридесетъ българчета на наука, въ Римъ, Бейрутъ, Загребъ, Галиция. Леснотата въ разнитѣ дневни сношения съ правителственнитѣ власти, която, споредъ издѣйствуването да се припознаватъ униятитѣ за особенъ «миллетъ» отъ Вис. Порта, доставяше униятската канцелярия всѣкиму който се притечеше на Никола Сапунова и Драгана Цанкова, при това извънрѣднитѣ насилия, които тъкмо тогава упражняваше патриархъ Йоакимъ върху българската страна, правѣха щото унията да цъвти да се размножава. На скоро имаше тя да прослави най-свѣтлитѣ си дни.

Въ м. Мартъ 1861 заминаха отъ Цариградъ за Римъ четирма отъ първитѣ униати: Архимандритъ Йосифъ Соколски съ дякона си Рафаила, и Драганъ Цанковъ съ Д-ра Мирковича. На 8 Апр. ржкоположи Папата Йосифа за владика и го провъзгласи за Архиепископъ на «нововъзродившата се» бълг. Йерархия. На Врьбница завърнаха се пжтницитѣ въ Цариградъ, и на Великъ-день отслужи Йосифъ първата си архиерейска служба при едно наистина грамадно множество народъ.

Това ставаше догдѣто Грьцитѣ и Турцитѣ отнимаха народнитѣ владици, Иларіона и Авксентія, отъ ржцѣтѣ на българското множество при българскиятъ метохъ. Въ сжщность речено нѣмаше още ясна рѣзка между «православни» и «униати.» И еднитѣ и другитѣ бѣха «народни.» Даже повече —: и еднитѣ и другитѣ биваха и на фенерската и на галатската българска черква. За едно се борба водѣше — и тукъ и тамъ. Разлика почти че нѣмаше, освѣнъ между прогласенитѣ първенци на едната и другата страна.

Можеше да се мисли че слѣдъ прогонването на владицитѣ и слѣдъ първозгласението на униятската «патриархия», всички ще се притекатъ къмъ унията. Но излѣзе съвсемъ наопаки. Крайната грьцка злоба предизвика крайното българско упорство. Владицитѣ на

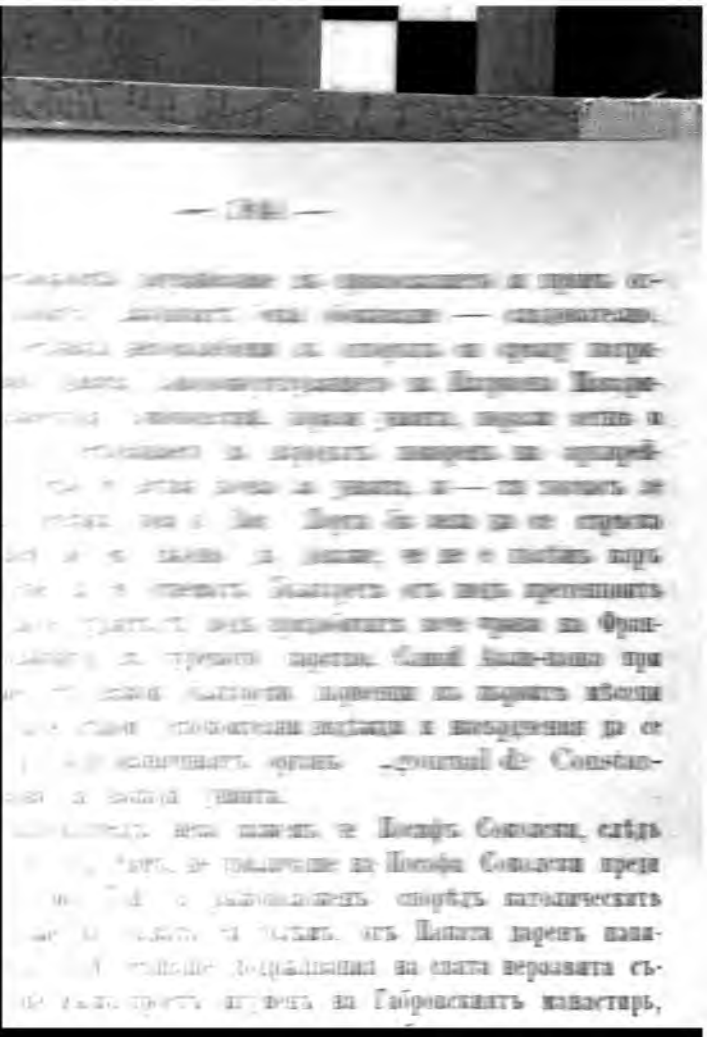

бѣха най-рѣшително противни не само Иосифъ, но и вситѣ почти други духовни и миряни при унията.

На всичко това като приложимъ постояннитѣ противодѣйствия на другитѣ, «православни» останалитѣ, бълг. вѣстници и пьрвенци, насьрчавани и спомагани не само отъ могѫщето влияние на Руссия, но и отъ самата Вис. Порта, - ще ни се видятъ съвсѣмъ понятни слѣдующитѣ събития, които характеризирватъ бързото распадвание на унията.

Вече на 3 Юния 1861 попъ-Тодоръ прибѣгна при българската на Фенеръ черква и се «покая».

На 18 Юния изчезна изъ домътъ на униятската Иерархия, самийтъ дѣдо Иосифъ Соколский, и по-сетнѣ се научиха, че се намиралъ въ Печерский Манастиръ въ Киевъ.

Подиръ малко очисти се отъ тамъ и Архимандритъ Макарий.

Това сѫщо на-скоро направиха и други отъ священницитѣ, каквото: попъ-Димитръ, Икономъ попъ-Христо, попъ-Тодоръ Тошковъ, попъ-Георгий и др.

Тие священници, както и много отъ мирянитѣ които бѣха участвували въ подписванието актътъ за съединението съ Римската черква, прогласиха явно чрезъ вѣстницитѣ, че се каятъ и че се отричатъ отъ унията.

Драганъ Цанковъ прекрати тогава издаванието на в. «България», и отиде съ П. Р. Славейкова да учителствува въ Търново. Но униятский домъ още не запустѣ. Всичко това не може да отчая пропагандата. При унията останаха нѣкои (ако и съвсѣмъ малцина) калени личности, които вслѣдствие на ожесточението си срамѣха се отъ явно отстѫпвание; други които искренно прихващаха това съединение съ Западъ, — и други които намираха препитанието си около унията. А вмѣсто отстѫпившитѣ български священници намѣстиха нѣкои чисто-католически священници. Така за управитель на «униятската община» доведоха отъ Римъ въспитаннийтъ Пловдивски Павликянинъ *Петра Арабаджиски*, при това — единъ Полякъ, който споредъ доктрината на Гагарина, служеше по въсточному и на язикъ славянски, — единъ отъ русскитѣ унияти въ Галиция и т. п.

На 1862 завърна се Цанковъ въ Цариградъ и вѣстникътъ му подкачи пакъ да излиза. Но на слѣдующата година прѣкрати се отъ ново, и на 1864, подъ редакторството на Н. Геновича, появи се новъ вѣстникъ «Турция,» който като че искаше да слѣдва

дѣлото за унията, безъ обаче да се изказва съвсѣмъ явно. Но не слѣдъ много време и тие косвени залягания заглъхнаха съвършенно и отъ тая страна.

Между тѣмъ пропагандата не помисли да се остави безъ да се възползува отъ толкозъ смѫтнитѣ и разбърканитѣ тогава черковни дѣла изъ българскитѣ предѣли. На 1862 подигнаха въ Одринъ една малка униятска община, за управитель на която испратиха нѣкогашний Иосифовъ дяконъ, а сега попъ — Рафаила. Сѫщото направиха въ с. Мегалово, и въ едно отъ селата близо Димотика. На 1863 нѣкой си попъ Димо отиде въ Енидже съ готовъ фирманъ за да подигне униятска чърква.

А на 1865 дойде въ Цариградъ Галицийскиятъ униятски митрополитъ, Сембратовичъ, и ржкоположи Рафаила за епископъ на униятската община въ Одринъ. Това бѣше послѣдниятъ по-виденъ фактъ отъ новата история на уніятството въ България.

Народътъ, който отъ день въ день крѣпеше въ увѣрението си, че и безъ срѣдство на унията ще може да извоюва независима Йерархия, остана чуждъ къмъ дѣлото на пропагандата. И това дѣло отъ 1865 заглъхна и се забрави почти съвършенно.

IV.

Съдържание: Нови прѣдставители по Въпросътъ; новъ проектъ отъ 7 точки, за спогождение. — Д-ръ СТОЯНЪ ЧОМАКОВЪ, ПЕТКО СЛАВЕЙКОВЪ, ГЕОРГИ РАКОВСКИ. — Чети въ Балканътъ. Татари отъ Руссия Забъркванія съ Сърбия 1862 — Смѣсена комиссия за по български проектъ. Неспоразумѣнието; безплодното посрѣдствуване на Аали-паша. — Паданието на Иоакима; заварванието въ лоше състояние работитѣ отъ новий патриархъ *Софронія*. Новъ враждебенъ за помирението факторъ. — Общо-народно Събрание при патриархията, 1864, отхвърля, въ 4 точки, всичкитѣ искания на Българитѣ. Вращанието на Иларіона и Авксентія въ Ортакьой. — Русскитѣ Черкези изъ българско. *Мидхадъ-паша* „валія“ на Дунавский „Вилаетъ“. *Стоянъ Михаиловски*. Расхвърлянието отъ Патрикътъ данъкъ за исплащание патриаршескитѣ дългове. — Споразумителенъ проектъ отъ 5 точки, между нѣкои Грьци — търговци и Българитѣ. Новъ „общо-народенъ Съборъ“ който отхвърля всѣко спогождение, 1866. — Превратътъ въ Румѫния. Поя-

вяването на „Омладинцитѣ“ въ Сърбия. Критското възстание. Набуяването въ Елада. Готовността на Черна-гора. *Раковски* **въ Влашко,** *Любенъ Каравеловъ* **въ Сърбия. — Неспоразумяването между Елада и Сърбия. Портата отстжпва на Румжния и Сърбия. Новий патриархъ Григорий IV прѣдставя, 1867, новъ проектъ отъ 18 точки, съ привилегии за единъ Дунавски** *Екзархатъ*. **— Отхвърлянието на проектътъ отъ Българитѣ. Оправдание за това отхвърляне. — ТОТЬО ТОДОРОВЪ, ПАНАЙОТЪ ХИТОВЪ и ВАСИЛЪ ЛЕВСКИ съ чети въ Балканътъ 1867. Бълг. Легия въ Бѣлградъ. Споръщнуването и' съ омладинскитѣ претензии за разсипването `и. Убиването на Михаила 1868. Минаването на голѣмата чета, прѣдвождана отъ Хаджи Димитра и Стефана Караджа, и истребването и'. — Задоволителний за Българитѣ проектъ отъ Вис. Порта, на 1868.**

Годината 1861 бѣше поразителна за видний и дѣятелний елементъ български въ Цариградъ. Кое заточение на владицитѣ, кое унията, кое пакъ разстройството на оня кржгъ, който издаваше «Българскитѣ Книжици», лишиха Цариградъ отъ първенствующата инициатива. Сега яви се **Пловдивъ** — съ енергическиятъ свой гражданинъ Д-ръ **Стояна Чомакова.**

И настана втората фаза въ черковниятъ въпросъ.

По него време бѣше хванала да се подига общата гладчина (niveau) на българската литература и интелигенция. Появилъ се бѣше, на публицистическотополе, Търновецътъ **Петко Славейковъ**, и то най-напредъ съ издаване хумористическо листче «~~Пчелица~~» (1861), — Той бъ человѣкъ въ пълна смисъль самоукъ. Още отъ 1852 г. захвана той да издава своитѣ кратки произведения, каквото «Есопови басни», разни «Пѣсни», «Нова-мода календари» и многобройни дописки и статии съ общественно, политическо или филологическо съдържание въ разнитѣ бълг. вѣстници или въ «Бълг. Книжици», — така щото името му, сега, бѣше вече познато. И отъ тогава насетнѣ той послѣдва своята публицистическа дѣятелность било чрезъ шеговити («Гайда», «Шутошъ») било чрезъ сериозни («Македония», «Читалище») вѣстници и списания. Той се считаше за най-добъръ познавачъ на български языкъ, на народнитѣ обичаи и пословици, и на българската география. По тия части има пърснати изъ разнитѣ издания много статии негови, — но, поне до сега нищо сбрано, нищо цѣлокупно, нищо прѣдставително. Той съ своятъ простоличенъ, сладъкъ и съ хуморъ испъстренъ, или пакъ съ ядовити иронии и сатири подправенъ, слогъ

— който бѣше най-разумливъ и най-обичливъ за съвременната публика — твърдѣ много допринесе, за да се распространи и узрѣе възродителната мисъль, заедно съ подвигътъ срѣщу фанариотитѣ, изъ вситѣ жглове на народътъ. Освѣнъ това — тогава имаше още изъ градищата остатъци отъ вехтата, къмъ фенерскитѣ владици наклонната, калпава чорбаджийщина, — а по́-сетнѣ зароди се между самитѣ дѣятели въ Цариградъ една по́-особита группа, която съ своята приближенность къмъ патриархията, къмъ Портата или къмъ Русското посолство, искаше да въспира наглото движение и грубата неустжпчивость на народътъ, — та сжщий П. Р. Славейковъ не преставаше отъ край да слѣди бодро постжпкатѣ на единитѣ и на другитѣ, и не закжснѣваше да ги открива на явното мнѣние и да ги шиба съ своитѣ изобличения или сатири. Това е втората черта отъ политическата дѣятелность на много популярнятъ, въ свое време, народенъ мжжъ. — Отъ друга страна излѣзе на срѣдата съ своятъ «Дунавски Лебедъ» (Белградъ 1860—1862) знаменитий Котленецъ, поетъ, списатель и въодушевенъ патриотъ войвода, **Георгий Раковски**. Неговий «Горский пжтникъ» (1857) бѣ една отъ онія книги, които сраснуватъ съ сърцата на Българетѣ. Неговий «Показалецъ» (1859) съдържа предрагоцѣнни бѣлежки отъ народнитѣ памятници, пѣсни и обичаи. Въ съчиненията му «Асѣнь I и II», и «Българска Старина» (1859) има много драгоцѣнни материали. Той съ сегашний си вѣстникъ воюваше срѣщу фанариотитѣ и унията. И неговий гласъ, прехласнатъ отъ висше въодушевление и испъстренъ съ старобългарски язични форми, ехтѣше както гласътъ на древнинатъ глашатай въ пустинята та разкъртваше сърцата. Раковски разбуждаше обаяние отъ народното, българското, име — и слѣпа геройска смѣлость. Той като че съдържаше въ себе списателската дарба на Гавриила Крѣстьовича, патриотическата прехласнатость на Неофита Бозвели и хайдушката жилка на Георги Мамарчова — и тримата негови съотечественници. — Въ това време (на 1861) появи се на срѣдата и голѣмий сборникъ «Български Народни пѣсни», напечатани въ Загребъ съ помощьта на юго-славянский меценатъ, хърватский епископъ Георгия **Штросмайера**, а събрани отъ доблестнитѣ и нещастнитѣ, първи (отъ новитѣ) просвѣтители македонски, **братя Миладинови**, които и двамата бидоха затворени и отровени по грьцки интриги, въ Цариградъ — въ началото на 1862. — Подобни издания «народни пѣсни» направиха тогава **Стефанъ Верковичь** (лирически Македонски 1860),

Любенъ Каравеловъ (Москва 1861) и **Райко Жинзифовъ** (Москва 1863). — И по другитѣ отрасли се придигаше полека-лека младата българска литература, — а особито по школската и общо-популярната часть. Главна заслуга по онова време има Пловдивский книгопродавецъ **Хр. Дановъ**, и неуморимий списатель, дѣятелни и чутовни патриотъ Пловдивский учитель — **Иоакимъ Груевъ.**

Тогава въ Пловдивъ имаше събрани и отбрани нѣколко видни мѫжие, произлѣзли, повечето, отъ Копривщица, Карлово, Ст.-Загора и т. н. ближни чисто-български градища, които силни съ богатство, характеръ и патриотизмъ, предприеха смѣло да извоюватъ за българский народъ полу-погърчената столица на южната наша область. Отъ тогава Пловдивъ захвана да играе първенствующа роль между другитѣ български центрове.

Сега, слѣдъ заточението на владицитѣ даде се потикъ, главно отъ Пловдивъ, за да се избератъ нови представители отъ народътъ, но които да представляватъ не вече отдѣлно всѣкой своята епархия, — а цѣлий народъ; и не временно, а постоянно да си останатъ тѣ на въпросътъ и да го карятъ догдѣ той се нескърши. И така въ зимата на 1861 пристигнахѫ въ Цариградъ 28 представители и между тѣхъ Копривщенецътъ — Пловдивски гражданинъ, *Д-ръ Стоянъ Чомаковъ.*

Тойзи мѫжъ бѣ по'родъ отъ оная стара жила чорбаджийска, която съединяваше въ себе дрѣта българска гордость съ жива и снажна любовь къмъ доброто и напрѣдъкътъ на народа; такива чорбаджии — още преди 50 годинъ — бѣхѫ братията Чалъкови. Д-ръ Чомаковъ се отличаваше съ ученость, коравина и пъргава рѣшителность по народното дѣло. Той запусна всичкитѣ си частни интереси и отношения, и си посвяти живота исключително на черк. въпросъ. Той забн знаме въ Цариградъ, и стжпи въ правилни сношения съ всички — тамъ — и по вънъ изъ Българско. Той стана свързка между вситѣ бълг. дѣятели и центрове. Той бѣше главенъ вдъхновитель и похватникъ въ дѣлото, за успѣхътъ въ въпросътъ пада се нему една отъ най-голѣмитѣ заслуги. Тия нови представители слѣдъ като се припознахѫ и подтвърдихѫ званично за такива отъ правителството, изработиха и подадохѫ (въ пролѣтьта 1862) на Портата слѣдующий проектъ за спогождение:

1-о. Българскиятъ народъ като принадлежащъ на изтвото на

[illegible] уистине съ [illegible]

2-о. [illegible] патриаршеский Синодъ, [illegible] Гръци, а занапредъ да [illegible] Гръци и [illegible] България;

3-о. [illegible] — членове за патриаршеский Синодъ — [illegible] други членове [illegible] — ще съ[illegible], който ще разглежда всичкѣ [illegible];

4-о. [illegible] и на единого отъ [illegible] — [illegible] печать съ [illegible] работа; — [illegible];

5-о. [illegible] той Ма[illegible] съ [illegible] въ въщо [illegible].

6-о. [illegible] епископъ [illegible] отъ Смѣсений [illegible] отъ па[illegible].

7-о. Въ [illegible] ще се [illegible]-многочисленъ; [illegible] езика, [illegible] селата да се учатъ въ [illegible].

8-о. Съ одобрението на царското правителство да се назначи за всякой епископъ опредѣлена заплата, съобразно съ чинътъ му.

Читательтъ вижда че между *тѣзи* осемь точки и *предишній отдѣлъ* има съществена разлика. Гърцитѣ не преставахѫ да подмятатъ, че Българитѣ се домогватъ за едно черковно раздѣление пагубно за православието. Сега Българитѣ имъ представятъ единъ проектъ, споредъ който единството на Цариградский патриархатъ се запазва, но споредъ който пакъ се избавя народътъ отъ враждебната и злетворна власть на фанариотството.

Правителството испрати той проектъ въ патриархията съ порѫка да се състави комисия, която да разглежда 8-тѣхъ точки, и доведе двѣтѣ страни до споразумение. Но Патриархъ Иоакимъ, който ни най-малко не желаеше да се рѣши въпросътъ върху подобна осно-

ва, искаше да се избави съ отлагания и т. н. хитрости. По нѣкои явления, отъ друга страна и отъ другъ характеръ: забъркванията съ Сърбия и четитѣ въ балканътъ, накараха Аали-паша да испрати рѣшителна заповѣдь на Патриархътъ, за да състави речената комисия. Да вмѣстимъ сега тукъ нѣкои характеристически подробности отъ другиятъ оня родъ явления.

Съ Кримската война, нито съ хаттихумаюнътъ може да престане залѣганието на нѣкои български емигранти за възбунтуване на България, нито можъ да засъхне хайдушкото колѣно изъ Стара-Планина. Имаше единъ мжжъ съ силна воля, съ пламенна дума и съ огромна инициатива, който още отъ 1856 и 7 обхождаше тайно българскитѣ страни, та проповѣдваше и тъкмѣше възстание. То бѣше *Раковски*. И негово дѣло бѣше дето *Дѣдо Никола*, излѣзе на 1858 съ чета отъ Трѣвненскиятъ балканъ и близу Габрово погина пресрѣщнатъ и поразенъ отъ габровскитѣ забтии-помаци По онова време (на 1859) се върнаха Обреновичевцитъ Милошъ и Михаилъ въ Бѣлградъ, и новъ животъ, нови идеали лъснаха на сърбскій предѣлникъ. Милошевата династия носѣше призванието за пълното освобождение на Сърбия отъ Турция, – - и Бѣлградъ захвана да става центръ за движение на поробенитѣ народи срѣщу турцитѣ. Тамо засѣдна и Раковски съ новиятъ си вѣстникъ «Дунавски Лебедъ.»

Отъ друга страна захванаха тогава да поникватъ хайдушки чети и отъ подбалканската страна, а особито отъ Сливенъ, гдѣто населението бѣше още твърдѣ кораво и пръгаво. *Панайотъ Хитовъ*, *Иванъ Марковчето* и др. кръстосваха (1859—62) планинитѣ, трепѣха турци, татари, обираха пжтници и поци. Въ началото на 1860 по поводъ на едно обиране кадийската кжща въ Сливенъ отъ хайдути, испозатвориха и наказаха до 300 души; подобни хващания и затвори на по'вечето, невинни Българе ставаха и по други мѣста. На 1861 Русия пусна 12.000 ногайски татари, и Портата ги разсели по най-хубавитѣ мѣста и села. Тѣ много накости направиха и до 40.000 Българе отъ Видинско и други страни прибѣгнаха кое въ Сърбия, кое въ Русия, гдѣто се заселиха по Кримъ и при Азовското море. Всичко това дьржеше духоветѣ въ напрегнато състояние. А Раковски отъ Бѣлградъ наблюдаваше тие работи, и той замисли, и извърши прѣкрасната мисъль, гдѣто да прибере подъ своя ржка българскитѣ хайдути които бѣха въ Българско или по Влашко, и като имъ вдъхне — комуто липеваше — идеята за освобождението на България, да ги направи устройници и

началници на възстанието. Идеята му бъше да се подигнатъ съ съединени сили Сърби, Българе, Черногорци, въобще, вситѣ малки източни народи и държави, срѣщу общиятъ властитель, та да поразятъ Турцитъ. Така настана новата фаза на Българский политический въпросъ, която трая все до въ 1876.

Между тѣмъ настанали бѣха размирствата въ Босна и Херцеговина; Черногора се биеше срѣщу Омеръ-паша; ето че заврѣ работата и въ Сърбия, и избухна знаменитото бомбардиране (4 Юния 1862) отъ Белградската твърдиня върху сърбската столица. Въ то време Раковски заедно съ една чета Българе показа чудеса отъ юначество. А отъ друга страна испрати той *Ивана Каратончова* и *Хаджи-Ставря* съ 50 юнаци, да запалятъ часъ-по-скоро Българско. Но безрасѫдниятъ Хаджи-Ставре биде хванатъ въ Търново; въ това време и сърбскитѣ вълнения престанаха, и всичката работа легна.

Тозь пѫть тие премного смѣли, младчески, опитвания за рѣшения на политический въпросъ, допринесоха едно добро нѣщо за главниятъ тогава народенъ въпросъ. Аали-паша, стреснатъ отъ българскитѣ и сърбскитѣ събития, издаде строга заповѣдь на Йоакима за да свика комисия, която да се занимае съ новий българский проектъ. И на 2 Юлий се състави тая смѣсена отъ Българе и Гърци комисия, която обаче пакъ на 18 Юлия отвори редовно засѣданията си.

Въ първитѣ десеть (до 18 Авг.) засѣдания разглѣдва се първата точка, именно за *избирането на патриарха*. Не виждамъ особита нужда за читательтъ, гдѣто да изложа твърдѣ много сложниятъ начинъ на това избирание. Ще се задоволя да кажа, че въ този въпросъ Българитѣ очевидно отстѫпихѫ на Грьцитѣ. Тѣ се съгласихѫ щото между 70-тѣхъ избиратели да нѣма повече отъ 25—30 Българе. Отъ 18 Авг. пристѫпихѫ къмъ разискванията по втората точка, т. е. по *равенството на членоветѣ отъ двѣтѣ народности въ Синодътъ*. Но тукъ слѣдъ дълги препирни, слѣдъ които се измина и цѣлъ мѣсецъ Септемврий, не можихѫ да дойдатъ до никакво споразумѣние, и най-сетнѣ рѣшихѫ да изложатъ и двѣтѣ страни, взглядоветѣ си по тоя въпросъ и да ги пръдставятъ на разглѣждание отъ правителството. — Слѣдъ това минахѫ на третята точка — за *смѣсений съвѣтъ*, безъ да додоха, разбира се, и въ тая точка до нѣкое истъкмяване. — Между тѣмъ министрътъ на външнитѣ дѣла Аали-паша, призовава комисията да засѣдава подъ негово пръдсѣдателство и да рѣши *втората точка*. Тукъ той предложи отъ себе си единъ способъ: — да се ра-

ши въпросътъ възъ основание множеството по народность на жителитѣ отъ епархиитѣ. И то ето какъ: Епархиитѣ, които иматъ до 50,000 жители сами да пращатъ архиереитѣ си да засѣдаватъ въ Синодътъ, — а отъ малкитѣ епархии, съ жители отъ по 10,000 по петъ на кунъ да испращатъ едного отъ архиереитѣ си въ синодътъ. По тоя способъ, българскитѣ епархии, които бѣха най-голѣми, ако и малко на брой — щѣха да могатъ да иматъ въ синодътъ поне толкова членове колкото и грѣцкитѣ. За това Българитѣ безъ да се бавятъ заявихѫ че приематъ предложението на министрътъ, но грѣцитѣ пакъ не рачихѫ никакъ да се съгласятъ. Отъ тогава се прекѫснахѫ всѣки засѣдания.

Въ това време дойде въ Цариградъ братътъ на Иларіона Макаріополски, *Стоянъ Михаиловски*, който подхвана отъ 1863, да издава новъ вѣстникъ «Съвѣтникъ». Тойзи мѫжъ бѣ много даровитъ и отъ неговото перо сѫ излѣзли доста драгоцѣнни преводи, но споредъ врѣденното му бон-виванство той занемари да играе по-капитална роль въ народнитѣ работи. Той държѣ служба — при министерството на просвѣщението — и види се че той е залѣгалъ за тѣсното политическо и общественно свързване на Българитѣ съ турский народъ и правителство.

Тогава, около нова година, слухъ се пръсна изъ Цариградъ, че Аали-паша мислѣлъ да *наложи* на грѣцитѣ приетото отъ Българитѣ негово предложение за съставътъ на Патриаршеский Синодъ. Грѣцитѣ се уплашихѫ да не би българский елементъ, пуснатъ така волно, да ги задуши вѫтрѣ въ самата имъ «вселенска» патриархия, — и заявихѫ наложително щото *грѣцката черква сѫвсѣмъ да се отдѣли отъ българската*. Негли искаха сами да се прогласятъ за схизматици? — Това за любопитство. (в. 3 бр. на «Съвѣтникъ» 1863).

Между тѣмъ народътъ, който внимателно слѣдваше теченіето на работитѣ, като видѣ че тѣ пакъ запнаха и запреха, налегна върху представителитѣ си, — и съ общи усилия стана, че тримата други български владици: Панаретъ Пловдивски, Антимъ Преславски и Партеній Дойрански, които още оставахѫ подъ патриаршеска милость, ведно съ по-значителнитѣ отъ Цариградскитѣ Българе подадоха, въ Юния 1863, ново прошение до правителството за да рѣши окончателно висящиятъ въпросъ на основание 8-тѣхъ български точки.

Върху това отгорѣ (въ началото на Юлия) падна Йоакимъ за

голѣмо удоволствие не само на правителството, но и на единъ рой грѣцки вѣстникари, които, догдѣ бѣше на властьта, кланеха му се и го въздигаха въ небеса, а сега подлудѣли отъ «великата елинска идея», се хвърлѣха подло и злобно отгоръ му. И въ патриархията дойдоха на редъ неминуемитѣ онния препирни и распри колкото за: кой да бѫде наслѣдникъ.

Българитѣ, двама-трима на брой, които призовавани, участвуваха по-преди сегизъ-тогизъ въ засѣданията на Общий Съвѣтъ при Патриархията, оттеглиха се вече и не рачеха да зематъ никакво участие въ дѣлата на Патриархията. Отъ друга страна званичнитѣ представители български заявиха че сѫ готови да зематъ участие въ изборътъ на Патриарха, споредъ първата точка отъ проектътъ върху която се бѣха съгласили и двѣтѣ страни. Но това предложение нема си никакъвъ край. И стана че грѣцитѣ сами избраха най-сетнѣ (13 Септ. 1863) Амасийскаго *Софрония* за Патрикъ.

Новий Патриархъ завари работитѣ на «Великата Черква» въ твърдѣ мрачно положение. Отъ една страна висѣше *румжнский вѣпросъ* —: енергический князъ на Румжния, Куза, заявилъ бѣше вече че прѣдстои да се отнематъ богатитѣ имоти отъ грѣцкитѣ манастири и калугери изъ Влашко и Молдавско, че ще изхвърли и грѣцкий языкъ отъ черквитѣ, слѣдъ което слѣдваше да стане свършено дѣло отдѣлната независимость на румжнската чьрква отъ Цариградский Патриархатъ, — и всичко това незакъсне Куза да извърши въ началото на Януарий 1864. Отъ друга страна борбата изъ българскитѣ области бѣ зела много лоша посока: — народътъ се вълнуваше бурно повредъ; грѣцкитѣ владици се гонѣха отъ всѣкадѣ, — и голѣми скандали ставаха по вънъ.

Ето че излѣзе съвсемъ на явѣ още единъ новъ, рѣшителенъ и силенъ врагъ за спогождението между Патриархията и Българитѣ. Това бѣ самий грѣцкий *народъ*, воденъ и насърдчаванъ отъ партията на «панеллиниститѣ», която държеше въ ржцѣ почти всичката грѣцка журналистика въ Ц/дъ и другадѣ. Да разяснимъ. До тогава грѣцкий *народъ*, изъ общо, не разбираше още добрѣ характерътъ на тая «черковна,» по видимому, распря, — прѣзъ течението на двѣ-три години, живитѣ внасивани на [illegible]ческитѣ» вѣстници и други агитатори у [illegible] че най-голѣмата опасность, която за [illegible] величие, настжпвала отъ страна на [illegible]

цитѣ трѣбва о-време да стѫпятъ на-кракъ за да овардятъ патриаршескитѣ привилегии, които гарантирали побѣдата на «великата елинска идея». Отъ то на сетнѣ самото грьцко духовенство не можеше вече, макаръ и цѣлокупно, да направи нищо безъ съгласието на патриотитѣ отъ «Неологосъ» и С-пе.

Върху всичко това отъ горѣ, ето че правителството поиска отъ Патриархътъ да рѣши колкото е възможно по́-скоро толкозь дълго висящиятъ български въпросъ, — а, специално, *втората точка*, за която Аали-паша бѣше предложилъ свой способъ.

Но Софроний не се съгласяваше да рѣши въпросътъ по начало на народноститѣ, и прѣдложи свой начинъ за рѣшение. Той представи, именно, че и за напредъ членоветѣ на Синодътъ да се избиратъ изъ кръгътъ на вситѣ митрополии споредъ установений обичай. А Българитѣ ако не рачатъ да иматъ въ Синодътъ меншество, понеже тѣхнитѣ епархии били само 24, то тѣ нека раздѣлѣли тие епархии на по́-малки, та да достигнатъ числото на другитѣ не-български епархии. Тоя Софрониевъ начинъ не се правеше нито на правителството нито на Българитѣ, които не можеха да утроятъ числото на своитѣ владици, понеже то би се отзовало най-вече върху гърбътъ на самий народъ. При това, ако биха даже приели да направятъ това, пакъ не биха си сполучили цѣльта, — защото Патриархътъ, като не е задлъженъ да назначи отъ веднажь шестима бълг. архиереи за Синодътъ, ще умѣе така вѣщо да избира членоветѣ, щото никога да се не испълни желанието на Българитѣ.

Това патриархово предложение не се прие, и той получи срокъ за да представи ново предложение. Тогава Софроний, на 21 Февр. 1864, свика извънредно събрание отъ вситѣ въ Цариградъ находящи се владици и други по́-отлични грьци, та отвори дума за Българский въпросъ. Освѣнъ тримата Българе-владици: Панарета, Антима и Софийский Доротея, бѣше виканъ още само единъ Българинъ, Г. Крьстьовичь. Това събрание, въ което за първъ пѫть влѣзе множество отъ новитѣ грьцки «патриоти» за които расправихъ по́-горѣ, обърна работата отъ краятъ, и рѣши да се състави една коммисия, «която точно и внимателно» да била испитала естеството на въпросътъ.

Новата коммисия се състави отъ петима архиереи, «вѣщи бо-[illegible]ч,» и петима миряне «отъ ученитѣ». Тя въ кѫсо време [illegible] «Освятително изложение,» въ което се изброяваха [illegible]ъ искания заедно съ доводитѣ имъ, и се опровер-

гаваха единъ слѣдъ други съ обикновенното на грьцитѣ сржки въ фалшивата логика и въ искривяването историческитѣ фактове.

На 12 Апр. коммисията представи на «Обще-народното» събрание въ Патриархията истъкменото си изложение, което се и прочете въ засѣданието. Отъ тогава до 12 Юния станаха още четири засѣдания, въ краятъ на които събранието изрече окончателнитѣ си рѣшения.

Нека мѣтнемъ единъ погледъ върху разискванията въ тие засѣдания.

Казахъ че първото засѣдание бѣ употрѣбило времето си за да изслуша «Освятителното Изложение.» Въ второто засѣдание (на 17 Майя) единъ отъ бившитѣ патриарси, Григорий VI, даде мнѣние, че трѣбва да се отхвърлятъ всичкитѣ искания на Българитѣ, сжщо да се тегли назадъ направената имъ въ *първата точка* (за изборътъ на Патриарха) устжпка. Освѣнъ това четоха се протеститѣ на присжтствующитѣ двама българе-владици Панарета и Антима, въ които се предлагаше да се рѣши въпросътъ споредъ желанието на Българитѣ. Съслуша се най-сетнѣ и мнѣнието на ученитѣ грьцки богословци които, освѣнъ че се съгласяваха съ изразеното отъ Григория VI мнѣние, но поискаха още да се изхвърлятъ изъ актоветѣ названията «Български народъ», «български архиереи» и т. п. — Въ третето засѣдание (на 22 Майя) прочете се още протестътъ отъ Българина-архиерея Софийскаго Доротея, който бѣше написалъ както и първитѣ два протеста. Съслушаха се още и мнѣнията на мнозина други членове на Събранието, които всички се съгласяваха да се не правятъ никакви устжпки на Българитѣ. — Въ четвьртото засѣдание продължиха се разискванията въ истиятъ тойзи духъ и посока. — Въ петото и послѣдното засѣдание изслуша се най-напредъ мнѣнието на учениятъ Крьстьовича което съдържаше доводитѣ за оправдание на българскитѣ искания. Слѣдъ това събранието опредѣли и изложи окончателнитѣ си рѣшения:

1° Исканието на Българитѣ — : *половината членове отъ Патриаршеский Синодъ* да бждатъ Българе-архиереи — признава се за несправедливо и противоканоническо — : ще се викатъ да участвуватъ въ Синодътъ, едни слѣдъ дру[illegible] [illegible]ъ опредѣлено и равновременно разстояние, вситѣ на «вселен[illegible] [illegible]ѣстолъ подчинени архиереи, — при което [illegible] (това, що [illegible] [illegible]укъ, измѣнява до тогава сжществовавш[illegible] въ избир[illegible] синодалнитѣ членове) . . . вситѣ архиер[illegible] [illegible]оли ще [illegible] на шесть

отдѣления съ равно число митрополити, отъ които ще се вика всѣка година по единъ за въ Синодътъ;

2° Колкото за искането на Българетѣ относително *назначаването на архиереитѣ*, то събранието одобрява мнѣнието на смѣсената коммисия, щото да се предпочитатъ кандидатитѣ на овдовѣвшата епархия, а въ случай че такива кандидати не сѫществуватъ, то ще се предпочитатъ оние, които биха се препорѫчали отъ съсѣднитѣ епархии:

3° Колкото за *изборътъ на Патриарха* събранието полага първо и първо: Отъ Цариградскитѣ жители да се викатъ като избиратели още и старѣйшинитѣ отъ шесть черкви; числото на областнитѣ прѣдставители да се покачи отъ 28 на 58, съгласно съ опредѣлението на смѣсената коммисия;

и 4° Искането на Българитѣ — : да се състави *Български независимъ Съвѣтъ* — не се приема, като противно на църковнитѣ правила, споредъ които въ една и сѫща епископия (тука се разумѣва Цариградската патриаршеска епархия) не могатъ да властвуватъ двама съвършенно едновѣрни черковни началници.

Отъ тия точки ясно се вижда, колко явно и ревниво се стараятъ гръцитѣ да не испуснатъ отъ-рѫцѣ правата си върху Българитѣ. Тѣ ужь съизволяватъ за увеличение числото на провинциалнитѣ прѣдставители, а пакъ съ увеличението числото на Цариградскитѣ — тѣ си усигуряватъ вишегласието. Тѣ даже не се обвързватъ тъкмо нито да даватъ за българскитѣ епархии, Българе — Архиереи, а просто казватъ че ще прѣдпочитатъ такива Архиереи, т. е. правото за избирането имъ тѣ оставятъ пакъ на собственно усмотрѣние. Но чертата, която най-вече бие въ очи, е: че тѣ въ това събрание извадихѫ на срѣдата въпросътъ за «народность», за *филетизмъ*, както го нарѣкоха ученитѣ богословци, като откриха, че още Патриархъ Иоакимъ, съ 15-тѣхъ си точки, припознялъ началото на «народноститѣ» съ това дѣто рекълъ че «за *чисто българскитѣ епархии* ще се назначаватъ *чисти Българе*».

Най-сетнѣ, слѣдъ два или три мѣсеца, Патриархията испрати на правителството тия четири точки, и това послѣднето ги съобщи на Българетѣ. Българскитѣ представители възразиха и протестуваха най енергически, като изложиха на пространно мотивитѣ на отказването си. За да ублажи до негдѣ яростьта и скърбьта на Българетѣ, Правителството дозволи (въ краятъ на Септ. 1864) да се завърнатъ изгнанитѣ владици въ Цариградъ, но вслѣдствие нови

протестации отъ страна на Патриархътъ, на владицитъ се назначи да живѣятъ въ едно отъ Босфорскитѣ предградия Цариградски, въ *Ортакьой*. Но въпросътъ си заглъхна, и остана така цѣла година.

Мѫчна и губителна бѣше за българския народъ тая 1864 година. Въ тая година Русситѣ успѣха, най-сетнѣ, да покорятъ Кавказъ, — и пуснаха до половинъ милионъ Черкези да се преселятъ въ Турция, — при всичко че тѣ щѣха да бѫдатъ помощь за Турцитѣ и цѣла чума за бѣдното население въ Мала Азия и въ Балканский Полуостровъ. Тѣхъ разсели правителството — както едно време византийскитѣ Комнини Печенегитѣ и Куманитѣ — намежду българскитѣ селения, а особенно по сърбската граница, гдѣто съ Албанцитъ отъ друга страна имаше да преградятъ Сърбия отъ Българетѣ.

Въ нея година стана Мидхадъ паша «валия» или паша напашитъ по цѣлата дунавска България и подхвана своитѣ знаменити реформи, каквото устройството на вилаетътъ съ «меджлиситѣ» му и т. п. Смисълътъ на всичкитѣ Мидхадови реформи бѣше, подъ маската на едно изборно право — което не смѣеше нито можеше да бѫде справедливо и свободно — да подкопи вѣтхото общинско самоуправление у разнитѣ християнски — а особно у българскитѣ — общини. Той бѣше човѣкъ енергиченъ и усѣтенъ до нигдѣ да въспре страшнитѣ злоупотрѣбления и беззаконности на турскитѣ управници и съдници, както и разнитѣ турски разбойничества. Но като видѣ че български народъ подъ сѣнката даже на една относителна тишина и охолность, развива се и успѣва чудесно — въ търговията, земледѣлието и учебнитѣ заведения, догдѣто пакъ самото турско население пропадаше очигледно въ всѣко отношение, — помисли по какъвъ начинъ да въспре наглото напредване на единтѣ и не по малко наглото пропадание на другитѣ, — и тукъ му дойде на помощь Ст. Михайловски съ знаменитиятъ си проектъ за сливанието на турскитѣ и българскитѣ училища, подъ прямий надзоръ на Министерството на Просвѣщението, т. е. на г. Михайловски, който бѣше тамо чиновникъ. Страшенъ крикъ на негодование и отчаяние се раздаде изъ българскитѣ предѣли. Но благодарение на енергията и самопожертвованието на Драгана Цанкова, който отъ 1864 бѣше учитель въ Руссе, сѫкирата на Мидхадъ паша удари о камъкъ въ самата му столица, Руссе, гдѣто най напрѣдъ се опитаха да прокаратъ знаменитата си учебна реформа [illegible] дхадъ-паша послѣдва до край своятъ калпазанска план[illegible]стройството на Турция, — противно на план[illegible] умний [illegible] — спомо

отъ обстоятелствата — постигна, най сетнѣ, да има рѣшителна властъ въ Цариградъ; и *той* хвърли Турция въ калта на звѣрскитѣ свирепства отъ 1876, и въ пагубната война, която поникна отъ тѣхъ.

Въ началото на 1865 помина се доблестний старецъ Самоковский *Авксентий*, като подари, въ завѣщанието си всичкий си имотъ за разни народни ползи. Това бѣ голѣмъ ударъ, и всичкий народъ оплака мѫжественийтъ воитель и страдалецъ за българската черковна независимость.

По това време сполучила бѣше Патриархията да земе отъ Правителството съгласието му и узаконението му — за да расхвърля върху христианскитѣ населения извънреденъ данъкъ за погасяване на патриаршескийтъ дългъ, който сега покачиха вече на $13^1/_2$ мил. гроша. Това бѣше нова жалость за Българитѣ. Тѣ отвредъ протестуваха и отказваха този данъкъ на мѣста търпѣха затвори и разни притѣснения, безъ да се покорятъ на патриаршеско самоволие.

Така си течѣха денѣтъ и мѣсецитѣ, а въпросътъ не се поклащаше отъ мѣстото, гдѣто го бѣше захвърлило послѣднето голѣмо събрание при Патриархията. Между тѣмъ въ Еллада зе да кипи явно агитацията за възстание срѣщу турцитѣ; грьцкий елементъ и въ Цариградъ и по вънъ бѣ хваналь нѣкакъ по̀-волно да се движи; Аали-паша не искаше да пусне Българитѣ да се отчаятъ и, по неговъ наговоръ, отъ-нечакано се вѣстиха (въ втората половина на 1865) нѣколко отъ влиятелнитѣ въ Цариградъ Грьци-търговци, и поискаха да сѫпятъ въ преговоръ съ Българитѣ, за да изнамерятъ нѣкоя основа, която да спомогне да сближи двѣтѣ враждебни страни. И наистина преговоритѣ станаха, — и доведоха до едно споразумление, състоящe отъ *пет* точки:

1-о Избирането на Патриархътъ да става споредъ (познатото) постановление на смѣсената комисия; 2-о по патриаршеский Синодъ: или да се раздѣлятъ на двѣ равни половини епархиитѣ грьцки и български та — всѣки двѣ години — да се назначаватъ отъ тѣхъ по три члена, или да се назначатъ шесть български и шесть грьцки епархии, митрополититѣ на които да заседаватъ въ Синодътъ презъ 10 години; 3-о митрополититѣ да се назначаватъ по изборъ отъ овдовѣлитѣ епархии; 4-о отъ българскитѣ синодални старци, по изборъ отъ Цариград-лгарска община и утвърждение отъ Патрикътъ, да прѣд-зува въ българската черква въ столицата; и 5-о слѣдъ

помирението друга смѣсена комисия да прегледа патриаршеските устави.

Но когато грѣцкитѣ миротворци рекоха да склонятъ Патриарха за да приеме изложенитѣ точки, тѣ се ударихa о твърда и неустжпчива стѣна. Между тѣмъ зимата превалявaше, въ Критъ закипѣ грѣцко движение, на турцитѣ зеха да свѣткатъ очитѣ срѣщу грѣцитѣ, и — Патриархътъ, по едно време, като се пристори, че нѣмалъ извѣстие за станалитѣ прѣговори и за 5-тѣхъ точки, поиска отъ правителството да му даде прѣписъ отъ станалитѣ заключения. Слѣдъ това той свика, на 22 Апр. 1866, новъ «Общо-народенъ Съборъ» и представи 5-тѣхъ точки като новъ проектъ отъ страна на Българитѣ. Но тоя съборъ отхвърли прѣдложенията съ необикновенна страсть и злоба като «еретически» и нарушителни за народнитѣ грѣцки права. Директорътъ на главното въ Цариградъ грѣцко училище, Евстатий Клеовулъ говор'и съ краенъ фанатизмъ и вражда срѣщу Българитѣ и нарече «нечестиви» тѣзи, които сж дързнали да представятъ подобни искания. А директорътъ на Халкийското богословско училище, архимандритъ Мазараки, изказа че прѣдпочита да умре отъ колкото да подпише подобни условия. — Въобще събранието бѣше на мнѣние да се отблъснатъ рѣшително всичкитѣ искания на Българитѣ, — но Григорий VI, който работеше вече за да стжпи още веднажъ на патриаршеский прѣстолъ, съ цѣль да направи мили очи на покровителното къмъ Българитѣ правителство, възпротиви се на такова крайно рѣшение, и прѣдложи да се остави работата пакъ на една комиссия. — Това мнѣние се прие, и комиссия се назначи: — но отъ дѣйствията на тая «за очи» комиссия малко нѣщо е извѣстно, и нейнитѣ рѣшения, ако ги е имало, били сж сигурно неблагоприятни за Българитѣ.

Между тѣмъ почти въ сжщий день кога се отваряше въ Цариградъ второто Събрание — избухна въ Букурешъ възстанието, което изпѣди Куза, и учреди ново «привременно» правителство. Това бѣ проявлението на подвижната либерална партия въ Румжния, която премахна Куза заради смѣлий му преврат, извършенъ тъкмо преди двѣ години. Вис. Порта протестира този часъ. За наслѣдникъ на Куза избраха князя *Карла отъ Хоенцолерн*, но европейската конференция въ Парижъ заяви, че изборътъ на Князь отъ перумжинска фамилия е противенъ на Парижкий трактатъ. Портата зе да стѣга войска около Руссе. Но при всичко това князь Карлъ дойде въ Румжния; Камарите гласуваха новата

Конституция; общото опълчаване на Румѫния се подхвана рѣшително. Въ такива обстоятелства премина всичкото лѣто на 1866.

Отъ друга страна въ Сърбия бѣше вече наедряла и бѣше подкачила да дѣйствува рѣшително и шумно новата «омладинска» партия, която, освѣнъ стремленията си по вѫтрѣшнитѣ свободи, заявяваше бурно че нещѣ вече да търпи турскитѣ гарнизони, че иска обединението на всичкий сърбски народъ.

Въ това време, отъ третя страна, възстанието въ Критъ бѣше въ всичката си сила, и то задаваше двърдѣ сериозни грижи на Вис. Порта. При това сама Елада се въоружаваше и агитираше както въ Букурещъ, така въ Бѣлградъ и въ Цетинье за обща война противъ Турция.

Отъ четвърта страна — Черногора бѣше си и така на щрекъ, готова да подхване стремителнитѣ си нападения.

Най-сетнѣ и Българитѣ играха посрѣдъ тие обстоятелства видна роль.

Раковски бѣше въ Букурещъ въ непрестанна агитация и борба съ старитѣ руссофили чорбаджии отъ «Благодѣтелната Дружина», които дѣржаха паритѣ отъ разнитѣ завѣщания, а и сами имаха голѣми пари, но нѣмаха достаточно похватность и присърдие за народнитѣ работи. Но Раковски, отъ друга страна, дѣржеше сърдцата на всичкитѣ емигранти. И къмъ него се отнесе Братияно съ предложение, да опълчи до 5000 Българе предъ видъ на заплашванията отъ турска страна. Но доказаха — добри хора(!) — на Братияна, че е опасно да се вѣрява такава сила на своеглавий и неукротимий Раковски, който въ моментъ на случайно распалване може да я употрѣби даже срѣщу самитѣ Румѫни и др. т. За то Братияно прекѫсна съ него, и даже поржча на полицията да го преслѣдва и хване като човѣкъ опасенъ прѣзъ нея криза, споредъ което той се отстрани за време въ Руссия, отъ гдѣто се завѣрна въ пролѣтьта 1867. Тогава Братияно състави волентирский корпусъ, въ който стѫпиха много Българи, и захвана да се сближава съ другитѣ по'-видни Българи, които му се чинѣха п'о-свѣсни и п'о-пригодни за планътъ на общото опълчение противъ Турция. — Въ това време бѣ пристигналъ въ Бѣлградъ другъ единъ знаменитъ агитаторъ и похватникъ **Любенъ Каравеловъ.** Той тамъ стѫпи въ сѫвсѣмъ тѣсни сношения съ главатаритѣ на либералната сръбска партия, и съ корава енергия залѣгаше да подхванатъ и Сърбитѣ акция срѣщу турцитѣ, като обѣщаваше голѣ-

ма помощь отъ българско възстание. А вжтрѣ изъ България, при всичкиятъ гнѣвъ срѣщу гърцитѣ, пакъ съ симпатично любопитство слѣдѣха геройската борба на Критянетѣ; доста момчета се готвѣха да идатъ въ Критъ за да помогнатъ на възстаницитѣ, — и народътъ можеше до негдѣ да се полъже за общъ подвигъ срѣщу турцитѣ, ако прихванѣха работата емигрантитѣ, Румънитѣ, Сърбитъ и пр.

И така на 1866 г. имаше единъ периодъ въ историята на Истокъ — когато всичкитѣ подвластни на Турция народи: гърци, Черногорци, Сърби, Румъни и Българи бѣха горѣ-долу насочени да нападнатъ купомъ върху турцитѣ; военната сила на турция не бѣше още преустроена и възстанието въ Критъ държеше на срѣща си значителна часть отъ войската; Елада горѣше отъ нестърпение; Българитѣ бѣха ядосани на турцитѣ споредъ немарливостьта му по Черковний въпросъ и пр.; слѣдователно обстоятелствата отъ таа страна бѣха сгодни.

Но гърцитѣ замислюваха — ни по-вече ни по-малко — възстановлението на византийската Империя; и когато тѣхний пославникъ въ Бѣлградъ отвори преговори за съюзъ, князь Михаилъ като узна че гърцитѣ тъкмятъ цѣла Македония за себе, прекжсна преговоритѣ. При това имаше въ Цариградъ единъ уменъ държавенъ мжжъ — Аали-паша. Той въ есеньта на 1866 припозна миромъ станалитѣ работи въ Румъния както и новиятъ князь Карла. При това погрижи се да падне упоритий Патриархъ Софроний (4 Дек.), и се избра за неговъ наслѣдникъ «благосмисленниятъ» Григорий VI — на 10 Февр. 1867.

Българитѣ, които познаваха Григория за горещъ елински патриотъ не малко се зачудиха, кога — недълго слѣдъ възкачванието му — правителството ненадѣйно имъ достави слѣдующий проектъ за помирение отъ новий Патриархъ:

1-о. За български считанитѣ (то бѣхж четиритѣхъ сърбски епархии въ Босна и Херцеговина . . .), и собственно българскитѣ епархии — ще съставятъ область, която, ако и не съвсѣмъ отдѣлна отъ Патриархатътъ, ще има нѣкои привимущества;

2-о. Първенствующиятъ въ тая область митрополитъ ще се ника «Екзархъ всея България» и ще бжде канонически представитель на Вселенниятъ Патриархътъ;

3-о. Екзархътъ и всичкитѣ му митрополити ще поменуватъ името на Патриархътъ;

4-°. Митрополититѣ на тая область ще си иматъ и «Областни Синодъ», който ще се грижи за черковнитѣ тамо работи; но въ случай че нѣкоя страна се покаже недоволна отъ рѣшенията на Синодътъ, ще има право да се относя до Патриархътъ;

5-°. Областний Синодъ ще праща ежегодно на Патриархътъ имената на достойнитѣ за архиерейски кандидати Българе, които ще се записватъ въ общиятъ каталогъ;

6-° Избирането на епископитѣ ще се върши отъ Областниятъ Синодъ изъ числото на означенитѣ въ каталогътъ кандидати; правото за каноническо утвърждение задържа си го Патриархътъ; ръкополаганието ще става споредъ усмотрението на Патриархътъ;

7-°. Бератитѣ за бълг. архиереи ще се зиматъ отъ Вис. Порта чрезъ Патриархътъ, който ще ги праща на Областний Синодъ за да се предаватъ гдѣто трѣбва;

8-°. Сношенията на Областний Синодъ ще се вършатъ, въ всѣко друго отношение, чрезъ Патриархътъ;

9-°. Обл. Синодъ ще се старае за нарежданието училища по епархиитѣ, сѫщо и за едно главно Богословско училище;

10 °. Слѣдъ съгласиванието на «великата черкова» съ българското духовенство и миряне, ще се състави и особенъ уставъ за вѫтрѣшното управление на Екзаршеската власть; за всѣко измѣнение въ тоя уставъ ще се иска предварителното съгласие отъ Всел. Патриархъ;

11-° Правилото за ставропигиалнитѣ манастири остава си неизмѣнно;

12-°. Народътъ ще има право да употрѣблява въ черквитѣ си който язикъ иска;

13-°. Духовенството въ българската область записи съвърщенно — споредъ както е означено въ черковнитѣ правила — отъ архиереитѣ си, имената на които споменува;

14-°. При избирането на Патриархътъ митрополититѣ на бълг. область ползуватъ се отъ сѫщитѣ права, съ които и другитѣ вселенскому прѣстолу подчинени митрополити;

15 °. Митрополититѣ отъ бълг. область които би се намѣрили случайно въ Цариградъ ще съблюдаватъ сѫщитѣ формалности, които съблюдаватъ и другитѣ всел. престолу подчинени митрополити.

16-° Митрополититѣ отъ бълг. область които случайно се намѣрятъ въ Цариградъ, ще се викатъ да участвуватъ въ синодални-

тѣ засѣдания, споредъ правото което — въ подобенъ случай — имать и другитѣ Митрополити;

17-о. И отъ мирскитѣ представители български, ако нѣкои се намѣрятъ законно въ Цариградъ, ще се викатъ да участвуватъ въ патриаршескитѣ засѣдания; и

18-о Великата черква тържествено и съ синодаленъ актъ ще освободи низложенитѣ Архиереи отъ наказанието за гдѣто престанаха да споменуватъ името на Патриархътъ, ако тѣ признаятъ заблуждението си и обѣщаятъ че ще се съобразяватъ съ горѣ-изложенитѣ постановления.

Читательтъ вижда отъ тоя важенъ документъ, че Григорий VI, очевидно подъ патриотическото влияние за помирение съ Българитѣ, предъ видъ на общото опълчение срѣщу Турцитѣ, прави твърдъ голѣми устжпки отъ предишното абсолютно отказване на Патриархията. Той припознава началото на «народноститѣ» и предлага цѣлъ Екзархатъ отъ вситѣ *чисто*-български епархии които нѣматъ никаква, ни най-малка, примѣсъ отъ грѣцкий нито цинцарский елементъ. Но тѣзъ епархии — на брой всичко *девет*ъ —: въ подунавска България — бѣха на дѣло и така вече загубени за Грѣцитѣ. Предлага имъ още и сърбскитѣ епархии въ Босна и Херцеговина, които и така си оставаха исключени отъ кржгътъ на мечтаемата византийска империя, която искаха да възобновятъ сега. Но други — цѣли *деветнадесет*ъ — епархии оставаха подъ прямата власть на Фенерь, и то епархии като Пловдивската, Скопската, Битолската, Охридската и пр. които отколѣ залѣгаха по Черк. въпросъ. При това новий проектъ не допущаше прями сношения на Българитѣ съ Портата, освѣнъ чрезъ Патриаршията, — а противното на това, съ което Българетѣ биха се припознали юридически за особитъ народъ, «миллетъ», въ Турция, считаше се за една отъ капиталнитѣ точки на българскитѣ искания. Най сетнѣ — изъобщо да кажемъ — новий проектъ, при всичката си широка устжпчивость, далече стоеше задъ онии искания, които Българитѣ бѣха заявили още преди 10 години.

Идеята за съвсѣмъ *отдѣлна независима Иерархия* бѣше завладѣла вече безвъзвратно сърдцата на всички Българи. Вестницитѣ които се появиха отъ 1867, «Право» на Ив. Найденова и «Македония» на Петка Славейкова, съгласни бѣха да се неотстжпа отъ, веднажъ положений, принципъ: за съвсѣмъ независима Иерархия. Народътъ повѣнъ бѣше до [illegible] бодъръ, щото новитѣ устжпки

на Патриархътъ на мѣсто да го предобрятъ, възбудиха му още по́вече пламенното желание да иска всичкото на веднажь. А вжтрѣ въ Цариградъ нѣмаше по между Българитѣ такава авторитетна власть която да спре народътъ като му наложи да приеме за сега, за полза на политическитѣ си интереси, Патриарховий проектъ и да се примири съ Грьцитѣ. Напротивъ, българскитѣ първенци имаха сила само догдѣто се подчиняваха на самородната воля на Българитѣ. При това между тѣхъ най-виднятъ — Д-ръ Чомаковъ — бѣше, главно, *Пловдивски* представитель. Отъ приеманието на проектътъ щѣха да писнатъ Тракия и Македония, а и въ Мизия щѣха цѣлокупно да протестиратъ. Разединението на волята и на силитѣ щѣше да стане, — а дѣлото пакъ нѣмаше да се сполучи. — Да приложа че и турското правителство никакъ не желаеше премахването на грько-българската распря, — и че Гавриилъ Крьстьовичь тъкмо тогава излезе съ знаменитото си откритие за правата на Охридската *Юстиниана Прима* (в. послѣднята страница на *Първий Дѣлг*), които доставиха нова, свѣжа, основа за абсолютната отдѣлность на Българската Черква.

Русситѣ — а особно русский въ Цариградъ посланникъ, генералъ Игнатиевъ — много залѣгаха за да се приеме грьцкий проектъ, главно за да се не дойде до оная крайность, къмъ която сочеха вече Грьцитѣ. т. е. до схизмата. Но това приемание *не можеше* да стане, споредъ както го показахъ въ п'о-горнитѣ редове. А да ли щѣше да бжде по́-добро ако станеше? — На това имамъ да отговоря слѣдующето.

Българитѣ, сжщински зето, нѣмаха интересъ да се рѣшава скоро тѣхната политическа сждба. Новий вѣкъ ги зачена кжсно; тъ се намираха въ процесътъ на «битието», т. е. тѣ бѣха още въ утробата, гдѣто се развиваше полека-лека народний тѣхенъ ликъ и се истъкмѣваха постепенно ставитѣ, които сж необходими за всѣкое живо народно сжщество, за да се породи то здраво и способно, да крачи смѣло и умно възъ разнитѣ височини или низъ дълбокитѣ кривини, прѣзъ разнитѣ бури и мьгляви времена, които носи съ себе всѣки воленъ исторически животъ. Тие стави сж: язикътъ съ грамматиката и рѣчникътъ; историята — народната; националното съзнание и гордость; проникнуването отъ идеята за цѣлокупность — за единство; една бройна и опитна интелигенция. А утробата, която отъ себе, безъ насилие и принуждение — макаръ и съ твърдѣ тежки мжки, имаше да роди Бъл-

гарский народъ, като индивидуалность способна да заживѣе съ новъ исторически животъ, бѣше — *Черковниятъ Въпросъ*. Процесътъ на тоя въпросъ, на това постепенно и цѣлокупно възраждание народно, не трѣбваше да се нарушава нито спира отъ други, по-високи, стремления или опити. Ето защо, отъ единъ вѣкъ на самъ, всички войни противъ Турция, до послѣднята — разбира се, били съ пагубни за самородного възраждание и образование на Българский народъ. Ето защо сѫщинский Българинъ, предъ видъ на Черковний въпросъ, инстинктивно се озърталъ противъ разните опитвания за политическото ни освобождение. Това бѣ главната причина споредъ която българскитѣ първенци заявиха че не приематъ проектътъ на Григория VI. Не само това, но тѣ отидоха и по-далечъ —: тѣ, по-сетнѣ, въ името на народътъ подадоха адресъ на Вис. Порта съ изявления на поданническата си вѣрность. Послѣднята тая постѫпка оправдали се, и тя, отъ обстоятелствата?

Да разгледаме.

Разбуденитѣ отъ братията Българе (— отъ интелигенцията: Касабовъ, Грудовъ и т. н.) съставиха, въ началото на 1867, «Таенъ централенъ Комитетъ» и издадоха Адресъ до Султанътъ, въ който искаха автономни права за българскитѣ области подъ върховенството на Султанътъ — нѣщо подобно на Унгария въ Австрийската монархия. Сѫщевременно българскитѣ богаташи, които, изъ общо речено, се намираха подъ влиянието на Русия., стѫпиха въ по-близки сношения съ Княза Михаилъ, който бѣше подигналъ въпросъ за твърдинитѣ. Братиано бѣше приятель на емиграцията и непрѣчеше нищо. Но Аали-паша, съ помощьта на Австрия, която, слѣдъ пораженето си въ 1866, искаше миръ въ Балк. полуостровъ, склони Султанътъ за да устѫпи на Сърбия твърдинитѣ, — въ Марта 1867.

Но тойзи успѣхъ, който се отдаваше главно на шефътъ отъ младата партия, Сърбский въ Цариградъ агентинъ Илиа Ристича, извади тая партия и нейнитѣ идеали още по-на-видѣло, и и вдъхна смѣлостьта да подири властьта въ Сърбия, която още се намираше въ ржцѣтѣ на старитѣ, отъ русски симпатии въодушевлянъ, Гарашанинъ.

Между тѣмъ Букурещкитѣ «стари» отъ невидено бѣха омекнали и тѣ дадоха пари да се истъкмятъ двѣ чети, които да минатъ въ България — но безъ да подигатъ бунтъ. И на пролѣтьта 1867, *Панайотъ Хитовъ* мина Дунавътъ при Тутраканъ а

Тотю Тодоровъ — при Свѣщовъ. Въ Панайотовата чета за първъ пѫть се явява, като байрактарь, *Василъ Левски*, за за когото ще има да говоря по-сетнѣ. Отъ пострадването на Тотювата чета близу Свѣщовъ, поразвълнували се бѣха малко младитѣ Свѣщовяни; правителството се стресна, и мнозина отъ младитѣ прибѣгнаха въ Влашко. — Между тѣмъ Панайотъ и Тотю слѣдъ разни приключения, завърнаха се въ Белградъ въ есеньта сѫщата година.

Въ това време Букурешкитѣ „стари“ сдоговориха се съ Гарашанина, за да състави Сърбия «легионъ» отъ Свѣщовскитѣ и други български емигранти, които ще `и се пратятъ, — та да ги храни тя и обучава въ военнитѣ работи — до пролѣтьта 1868, когато да станѣло общо, Сърбско и Българско, нападение върху Турцитѣ.

И така стана чутовний «български легионъ» въ Белградъ, който слѣдъ 2—3 мѣсеца бѣ стигналъ да брои до 300 души; но между тѣхъ имаше нѣкои и други Сърби, Хървати, Черногорци, Арнаути и т. н. сбирщини, — нѣщо което никакъ не се правѣше на нашитѣ български момчета. При това нѣкои отъ учителитѣ имъ, съ претензии омладински, позволиха си да говорятъ че на Балк. Полуостровъ имало само Сърби, че Българитѣ били татакъ — между Търново и Варна, — нѣща които кърваво раняваха сърцата на младитѣ емигранти. Освѣнь него, захванаха да ги стѣсняватъ въ платата и храната имъ, зеха да ги попражатъ, да имъ се присмиватъ . . . Очевидно бѣше, че въ висшата свѣра бѣ повѣялъ другъ вѣтъръ. Военний министръ, Блазнавацъ, бѣше «омладинецъ» и врагъ на Гарашанина. Най-сетнѣ, отъ день въ день ставаше ясно, че Сърбия не мисли да воюва на пролѣтъ, — нѣщо което бѣше оживѣло на сърцата у българскитѣ легионери. Било какъ било, излѣзе че Българитѣ, въ зимата и началото на 1868, напуснаха легията и преминаха въ Румѫния. Тогазъ за първъ пѫть се бѣха споврѣщнали националнитѣ претензии и слабости на двата братски народа, Сърбитѣ и Българитѣ.

Между тѣмъ настана пролѣтьта. На 29 Майи падна Князь Михаилъ убитъ, и омладинцитѣ Блазнавацъ и Ристичъ завладѣха Сърбия. Не дълго слѣдъ това преминаха, стъкмени отъ «старитѣ» Дунавътъ подъ Свѣщовъ — *Хаджи Димитъръ* и *Стефанъ Караджа* съ 160 отборъ-юнаци. Непрестанни сражения срѣщу многочисленнитѣ низами и конници, сражения непъстрени отъ без-

и юначества, разсипаха и поразиха тая геройска
до крак. Много даровити и юначни, мъжие —
играцията — погълна тоя смѣлъ и великъ, ако
подвигъ.

868 — година се помина и Раковски. Той, подъ
анайотъ Хитовъ, като че бѣха проникнали смисъ-
ашнитѣ обстоятелства, и, сѣкашъ отчаяни, съвѣт-
не правятъ безуспѣшни опити и безплодни жертви.
ай-сетнѣ, отъ всичката предполагана коалиция из-
А Портата, едвамъ що се порасправи съ българ-
прогласи въ Августа 1868 два «проекта» за рѣ-
овний Въпросъ, като призова двѣтѣ страни да си
е отъ двата. Съществена разница, между двата
Българитѣ избраха първиятъ. Той имъ гаранти-
ни точки на народнитѣ имъ стремления: 1-о гра-
хията да се опредѣлятъ споредъ численностьта,
ние, и 2-о Духовний Началникъ да пребивава въ
сношенията му съ Портата да сж непосрѣдственни-
дъ всичко горепзложеното, — нѣмаха ли право Па-
ставители? . . .

V.

Съдържание: **Дипломатическото поражение на Елада и превратътъ въ грьцката народна политика. — Патриархътъ распраща послания за «вселенски съборъ».—Пьрвиятъ български смѣсенъ съвѣтъ и неговата дѣятелность. — Отговоритѣ къмъ Патриаршеското послание. Думитѣ на** *Александра II.* **— Портата пакъ нарѣжда спогодителна коммисия. Патриархътъ отблъска всевъзможни устѫпки.—Безуспѣшното залѣгание да служатъ владицитѣ. Застоятъ въ работитѣ.** *Любенъ Каравеловъ. Василъ Левски. — Фермата* **отъ 27 Февр. 1870.—Подновяването на исторический животъ у Българитѣ.**

Ето съдържанието на *пьрвиятъ* отъ двата правителственни проекта:

Членъ 1. Ако има жители, дѣто и да е въ императорската (Османската) държава, на които родътъ и язикътъ сѫ, български и които сѫ отъ православно вѣроисповѣдание, тие щѫтъ имѫтъ право да избирать и назначавать за цьрквитѣ си священници (попове) знающи язикътъ имъ.

Чл. 2. Въ митрополии, дѣто вишегласието на жителитѣ е българско, митрополититѣ щѫтъ бѫдѫтъ българи; а въ митрополии, дѣто вишегласието на жителитѣ е грьцко, митрополититѣ щѫтъ бѫдѫтъ грьци. Въ митрополия, дѣто има български митрополитъ ще има е единъ епископъ, и вишегласието на жителитѣ ако е грьцко, епископътъ ще бѫде грькъ; въ противенъ случай, т. е. въ митрополията, дѣто митрополитътъ е грькъ и има епископия на която вишегласието на жителитѣ е българско, епископътъ ще бѫде българинъ. Грьцкитѣ епископи находящи се въ български митрополии, щѫтъ бѫдѫтъ подчинени на българский митрополитъ, а българскитѣ епископи находящи се въ грьцки митрополии — на грьцкий митрополитъ.

Чл. 3. Ще има единъ главенъ митрополитъ за да надзирава духовното управление на българскитѣ цьркви и той ще пребивава въ

Цариградъ. При него ще има единъ съборъ за духовно управление (Синодъ).

Чл. 4. Българскитѣ митрополити и епископи щѫтъ се избиратъ отъ духовни български съборъ (Синодъ) и щѫтъ се поставятъ и назначавать съ имераторски берать.

Чл. 5. Българската цѣрква въ избиранието на духовнитѣ си началници и въ духовното си управление ще бѫде едно отдѣлно и самостоятелно общество; обаче грѣцкий Цариградски Патриархъ носящь титла «вселенски», ще и' служи за прибѣжище въ духовното подтвърждение на чърковнитѣ началници и въ други религиозни дѣла, и въ молитвитѣ си ще споменува — споредъ закономъ — името на Цариградский Патриархъ.

Чл. 6. Въ митрополитъ и епископитѣ, началникъть отъ която народность и да бѫде, ще пребивава тамъ. Цѣрквитѣ, въ които до сега исключително българитѣ сѫ служили, щѫтъ останѫть тѣмъ. Цѣрквитѣ, въ които българитѣ сѫ служили смѣсено съ грѣцитѣ, щѫтъ останѫть на Грѣцитѣ, а Българитѣ отново ще си направятъ цѣркви.

Чл. 7. Български духовенъ съборъ, (Синодъ) когато се съставя, ще изработи единъ проектъ за уставъ за длъжноститѣ, било на съборътъ, било въобще на духовнитѣ началници, за избиранието имъ и за духовното управление на цѣрквитѣ. Тоя проектъ ще се поднесе на Високата Порта и слѣдъ приеманието му ще се положи въ дѣйствие.

Сѫществената разлика между двата проекта бѣше слѣдующата: споредъ пѣрвиятъ — предстоящиятъ — всѣкоя епархия си остава непокѫтната, съ единъ митрополитъ — когато по-голѣмата часть отъ населението, грѣцка или българска, си избира пълновластно. А споредъ вторий, на Българитѣ се остави правото да си иматъ въ всѣкоя епархия свой отдѣленъ митрополитъ, колкото малко българско население и да би имало въ нея. — Българитѣ съ приеманието на пѣрвий проектъ показаха, че желаятъ да завардятъ формата на Православнитѣ церкви, които си иматъ опредѣлени епархиялни граници, безъ да размѣсватъ едно и сѫщо епархийско население и да го разцѣпватъ на части подъ отдѣлни черковни вѣдомства, както става, когато населението е отъ разни вѣри.

Радостьта между Българитѣ бѣше обща. Тѣ отвредъ се озовахa, че сѫ съгласни за *пѣрвий* проектъ, и че сѫ задоволени отъ съгласието само на Вис. Порта, безъ да отдаватъ значение на очаква-

нитѣ протестации отъ Гръцкий Патриархъ. И на Никулъ-день (6 Дек. 1868) празднува се тържественно вредъ изъ Българско освобождението на Бълг. Черква и народъ отъ игото на фанариотитѣ.

Отъ друга страна, Гърцитѣ бѣха като грѣмнати. Не стигаше това, но Аали-паша, въ сѫщото почти време (Ноември 1868), за да премахне и послѣднитѣ си главоболия отъ Критското въстание направи оная, чутовна останала въ съвременната дипломация, постѫпка която порази сама Елада. Турский адмиралинъ Хобартъ, паша, издебна въ Сира военнитѣ пароходи що приносяха волентири и припаси отъ Елада въ Критъ, и испрати ултиматумъ въ Атина, щото, ако въ три дни не му предадатъ реченитѣ пароходи, то Турция ще отвори война съ Гърция. Това бѣ смъртний ударъ на славното въстание. Въ Парижъ се събра европейска конференция по Критский въпросъ, която поиска да посрѣдствува между Гърция и Турция. Гърцитѣ се радваха на симпатиитѣ на много европейски сили, и доволно бѣше, мислѣха тѣ, тѣхната покровителка Русия да положи една корава дума, и да заплаши съ война Турция, за да се принуди тая послѣднята да си тегли ултиматумътъ, да отстѫпи даже Критъ на Гърция. Но Русия не направи това. Нейний посланникъ съгласи се съ другитѣ да съвѣтва на Гърция умѣренность и отстѫпка къмъ Турция. Вслѣдствие това Елада прегѫлна тихомъ унижението си и отстѫпи геройскитѣ пароходи.

Между тѣмъ Патриархъ Григорий свика (трето вече) Общо Събрание, та като показа всичката важность на предложащий за разискване въпросъ и призова най-сериозното внимание на членоветѣ, представи двата правителственни проекта. Това събрание, слѣдъ нѣколко засѣдания, рѣши че не приема нито единъ отъ проектитѣ, понеже и двата били антиканонически; и че Българский въпросъ, като билъ ужь «чисто религиозенъ и догматически», излизалъ отъ кржгътъ на правителственното вѣдомство, и само «вселенски съборъ» ималъ власть да го рѣши. Въ тойзи смисълъ съставенията отговоръ отъ Патриархията испрати се на Вис. Порта, 16 Ноември. 1868.

Подиръ това Патриархътъ распрати, отъ една страна, окржжно до своитѣ подвѣдомственни архиереи, за да отвращатъ тѣ българскитѣ селения отъ пагубното заблуждение и да имъ доказватъ че правителството, като иновѣрна и политическа власть, нѣма право да рѣши въпросътъ; брошури, биля, български, съ подобно съдържание, печатиха въ Патриархията и прьснаха въ хиляди екземпляри,

за да но нѣкакъ повлияятъ върху народътъ. Отъ друга пакъ страна, въ краятъ на сѫщатата година и въ началото на 1869, распрати Патриархията «грамоти» до другитѣ независими Православни Черкви, именно: Антиохийската, Ерусалимската, Кипрската, Елленската, Сърбската и Руската, — въ които като расправѣше по своему за въпросътъ, за течението му, безисходното положение, въ което билъ застаналъ най-сетнѣ, — предлагаше да се свика «вселенски съборъ» за рѣшението му, като притурѣше да пита мнѣнието на независимитѣ Иерарси по всичката тая работа.

Българитѣ не се забавиха да се възползуватъ отъ обстоятелствата. Тримата Българе-владици, които се навьртаха по вънъ; по епархии, — именно: Антимъ Видински, Иларионъ Ловченски и Доротей Софийски, дойдоха въ Цариградъ, безъ да получатъ установеното за това позволение нито отъ Патриархията, нито отъ правителството. И тука заедно съ Българе-архиереи: Иларіона Макариополски, Паисия Филипополски и Панареta (тоже) Филипополски, съставиха придружени отъ другитѣ въ Цариградъ първенци-миряне — *първиятъ редовенъ Смѣсенъ Съвѣтъ*, който държеше засѣдания всѣки петъкъ и обсѫждаше черковно-народнитѣ български работи.

Първата стѫпка отъ ново-пристигналитѣ Българе-владици бѣше да заявятъ явно отстѫпването си отъ-подъ властьта на Патриархията. Актътъ на отричанието имъ свършваше съ заявлението, че тѣ «се присъединяватъ къмъ древнята и независимата Българска Иерархия, на която животътъ неправедно се прекратилъ отъ предшественницитѣ на Патриархътъ, и която сега пакъ се възродила по волята на Български народъ». Тойзи актъ подписа и Панаретъ Филипополски, който макаръ че воюваше вече въ Цариградъ въ редътъ на другитѣ водители, пакъ не бѣше още изверженъ и се припознаваше отъ Патриархътъ за архиерей.

Слѣдъ това, въ краятъ на Януар. 1869, Смѣсеният Съвѣтъ испрати на правителството възразителенъ срѣщу калпавитѣ доводи въ Патриарховий отговоръ отъ 16 м. Ноември, и заяви званично, въ името на Български народъ, че приема *първий* отъ правителственнитѣ проекти. — А народътъ, повънъ, вращаше назадъ патриаршескитѣ брошури или ги горѣше явно, като налягаше върху представителитѣ си да стѫпятъ смѣло напредъ. — Всичко това подкани българскитѣ архи[illegible] да распратятъ — споредъ дадений отъ Патриархията прим[illegible]ославание» до самостоятелнитѣ Пра-

вославни Черкви, въ което като расправятъ пространно сѫщностьта на въпросътъ и историята на развитието му, излагатъ ясно и точно всичкитѣ права за самостоятелна Българска Иерархия и изразяватъ надѣжда, че сегашното и възраждание ще се признае отъ другитъ Православни Черкви.

Отговоритѣ на патриаршеското послание по Бълг. Въпросъ — отъ другитъ православни черкви — захванаха да пристигатъ. Грьцкитѣ черкви отговориха съвсѣмъ съгласно съ духътъ на Цариградската черква. Антиохийскиятъ и Ерусалимскиятъ Синоди и Патриарси рекоха, че жалятъ за поникналата въ лоното на „Великата черква“ распря, но одобряватъ всичкитѣ постѫпки на Патриархътъ, и прилагатъ, че сѫ готови да вематъ участие въ „вселенский съборъ“ щомъ би се появило благоприятно време за събирването му. — Елинскиятъ Синодъ отиде още по-далече въ изказването главната идея на общата Грьцка политика —: Нашитѣ любезнейши братия и чада о Христе, думатъ синодалнитѣ Елини въ посланието си, не знаятъ какво за собственното си развитие срѣдство губятъ, дѣто отхвьрлятъ царственниятъ (т. е. Елинский) язикъ,“ — и се лакомятъ — подразумѣва се — за варварскиятъ свой „български“ язикъ. — Съвсѣмъ противоположенъ на горнитѣ бѣше отговорътъ на Сьрбский Митрополитъ. Той изразява надѣждата, че единството на догматитѣ нѣма никога да допустне скъсване врьзкитѣ между Българитѣ и Цариградский Патриархатъ. Той счита съвсѣмъ законно желанието на Българитѣ, да си иматъ свои народни архиереи, които съ толкозъ по-голѣма ревность да залягатъ за распространението на образованието изъ народа си. Найсетнѣ той отхвьрля свикването на «вселенски съборъ“, като изказва, че въпросътъ може самъ Патриархътъ да го рѣши, като се споразумѣе съ Българитѣ.

Но Русский Синодъ въ отговора си, бѣше хваналъ срѣденъ пѫтъ между двѣтѣ страни. Той осѫждаше, въ цѣлостьта имъ, българскитѣ искания, но не забравяше да посочи здравината на исканията на „умѣренитѣ“ Българи. Той наговаряше Патриархътъ да направи отстѫпки, като притуряше, че «колкото повече устѫпки направи той, толкова по-добрѣ ще бѫде.» Най-сетнѣ посланието изказваше сумнѣние, че „вселенский съборъ“ би могалъ да рѣши въпросътъ безъ да развали още повече единството на Православието, — съ което даваше да се разбере, че е противъ свикването на такъвъ съборъ.

Тойзи отговоръ отъ Русский Синодъ не пригоди никакъ на Българатѣ. Тѣ го посрѣщнаха съ едно нескрывано почудване, а вѣстницитѣ имъ «Македония» и „Право“ — едва ли не съ негодование. Всички бѣха толкозъ убѣдени въ правотата на своето дѣло, и толкозъ увѣрени въ защитата на Русия, щото неможеха да разбератъ, какъ тая единоплеменна и едновѣрна сила може да варди «хатжрътъ» на безбожний, умразний, фанариотский „Караказанъ“. По него врѣме Одеского пълномощителство въ лицето на своятъ пратеникъ, П. Хр. Палаузова, подаде прошение право на Императорътъ Александра II, за да поблагоприятствува на Българитѣ въ рѣшението на въпросътъ. И думитѣ, които тогава изказа Царътъ на Палаузова, дойдоха да поуспокоятъ до нѣгдѣ разкълнуванитѣ български сърдца. Царътъ изрече: «Българскитѣ работи били сж вѣкога близки на сърдцето ми. Азъ говорихъ съ Игнатиева за черковний въпросъ и надѣя се, че скоро ще има благоприятенъ край. Устжпки трѣбва да станатъ отъ двѣтъ страни». Но слѣдъ това, той приложи и слѣднитѣ думи, които още тогава показаха, колко високо е стоялъ Александръ II надъ обикновеннитѣ махиавелски «искуства» на нѣкои русски дипломатически агенти —: «употрѣблявайте всичкото си внимание, за да не допущате народни размирства (бунтувания); тѣ обезсилватъ народа —: противницитѣ се ползуватъ отъ тѣхъ». Тѣзи думи бѣха адресувани главно къмъ добритѣ «стари», на мѣстний русский агентъ, идолопоклонствующи Букурещлий отъ „Благодѣтелната Дружина“ . . . и тѣ озаряватъ съ нова свѣтлина исполинскиятъ ликъ на покойний Императоръ, който обичаше отъ сърдце всичкитѣ народи, всичкото человѣчество, — и всичкий животъ на когото бѣше посвятенъ да прави добрини безъ задна мисъль, безъ своекористие лично, държавно или народно.

Отговорътъ на Русский Синодъ раздразни Грьцитѣ много повече. Тѣ и така, слѣдъ Критската си несполука, бѣха замислили цѣлъ превратъ въ дотогавашната си държавна и народна политика. Критското възстание бѣше „пробний камъкъ“ за да се види до колко источнитѣ народи подъ инициативата на Елинитѣ, ще могатъ сами отъ себе да съгласятъ взаимнитѣ си претензии и да се опълчатъ срѣщу Турция. Но Князь Михаилъ не приe предложението за съюзъ съ Елада; Черна-Гора тури участието си въ войната подъ условие, че ще участвува и Сърбия; Българитѣ не приеха примирителний проектъ на Патр. Гри[illegible] VI отъ 1866; най-сетнѣ и Русия ги напустна въ Парижъ [illegible]енция по Критский въ-

просъ; — а и въ черковний — Русский Синодъ се отзова далече не така благоприятно каквото се тѣ надѣяха и имаха право да се надѣятъ. Отговорътъ на Сърбский Митрополитъ дойде да разсѣятли още по-ясно новата ситуация. Гърцитѣ опознаха, че ветхата основа на тѣхната политика: да се опълчатъ православнитѣ източни народи срѣщу полумѣсецътъ за възстановление бившитѣ държави: византийска, българска, сърбска и пр. — си е отживѣла вѣкътъ. Тѣ съглѣдаха новъ — *славянски* — елементъ, отъ който Русия не се отрича, и който тъкми по своему, безъ Гърцитѣ, да разрѣшава източний въпросъ. Тогава тѣ, разсвирѣпѣли и отчаяни, хвърлиха се на противната крайность. Тѣ, срѣщу славянското нашествие на Истокъ, замислиха тѣхното свързване съ сѫщий „полумѣсецъ“, Турцитѣ, — а отъ друга страна станаха върли поборници на обшата европейска политика срѣщу Русия, — като прие това залегнаха съ вси сили за вѫтрѣшното преустройство на домашнитѣ си работи: искорененето на разбойничествата, наредата на управлението, подиганието индустрията, земледѣлието и пр. за да се препоржчатъ съ това като свѣсенъ, културенъ елементъ на Истокъ.

Али-паша, който сега, слѣдъ смъртьта на Фуадъ-паша (въ началото на 1869), стана и Седраазамъ, не искаше да испусне тия сгодни обстоятелства, безъ да се възползува За да даде време да се прѣобърне враждебното настроение на Гърцитѣ къмъ Турцитѣ, съгласи се да поотпусне малко юздитѣ на политиката си по въпросътъ. Така той, като тури на страна издаденитѣ си проекти, повика пакъ заведенитѣ страни къмъ сноѕождение съ очевидно благоволение къмъ Гърцитѣ.

И така стана, че една Коммиссия, съставена отъ Гърци и Българи още въ Февр. 1869, успѣ въ Априлия да съчини нѣкакъвъ проектъ и да го подложи на Григория VI за одобрение. Но Патриархътъ го отхвърли.

Не слѣдъ дълго време правителството поржча на сѫщата коммиссия да състави новъ проектъ врѣзъ основание познатиятъ проектъ на Григория VI. Това ново произведение, на което и двѣтѣ страни не гледаха сериозно, задоволяваше вѫтрѣшната самостоятелность на «Българската Область», но опрѣдѣляваше границитѣ му точно, така щото много още български селения, които небѣха се още разбудили достаточно, оставаха подъ Гърцитѣ; освѣнь това, новиятъ проектъ опрѣдѣляваше прѣбиванието на български Екзархъ въ «единъ градъ на България», а не въ столицата. Но, Патриархътъ насърдчавашъ,

види се отъ устжпчивостьта на правителството, не приe и тоя проектъ, а пожела да се направятъ нѣкои и други измѣнения.

Комиссията пакъ сѣдна на работа, и въ Августа с. г. прѣдстави желанитѣ измѣнения, които твърдѣ значително подкастрѣваха стрѣмленията на Българитѣ. И стана едно твърдѣ любопитно нѣщо. Тойзи проектъ, на който не биха се съгласили нито най-устжпчивитѣ отъ българскитѣ първенци — би сжщо, както и прѣднитѣ, — отхвърленъ отъ Патриарха Григория.

Между тѣмъ народътъ не разбираше никакъ тая игра съ комиссии. Той държеше въпросътъ за рѣшенъ безвъзвратно съ първиятъ правителственни проектъ, и не доумѣваше онова привидно безсилие и податливость на своитѣ първенци, което бѣ настанало подиръ първиятъ Патриарховъ протестъ.

Първото нѣщо, което очакваха Цариградскитѣ Българи бѣше да слѣзатъ владицитѣ отъ Ортакьой и да служатъ тържественно на Бълг. Черква при Фенерь, безъ да подиратъ позволение отъ Патриархътъ, като органи на самовластна самостоятелна Иерархия. За това, тѣ още на 19 Апр. 1869 подадоха прошение на владицитѣ, за да служатъ на прѣдстоявший господни праздникъ. Сжщото направиха слѣдъ нѣколко деня, за да не мине голѣмий народни праздникъ св. Кирилъ и Методий (на 11 Майя) безъ архиерейска служба. Тозь пжть множество Българи отъ еснафлитѣ занесоха енергическото съ твърдѣ бройни подписи покрито прошение на Ортакьой, гдѣто бѣха се събрали владицитѣ и първенцитѣ, уплашени отъ заканванията, че ако и тозь пжть се не покорятъ на длъжностьта си, народътъ ще прѣстане да ги счита за свои пастири. Тие знаеха да оцѣнятъ всичката сериозность на това движение, и употрѣбиха всичкитѣ си краснорѣчиви доказателства, за да покажатъ, че тѣ не сж криви ако не смѣятъ да служатъ, че трѣбва това нѣщо да се допустне поне отъ правителството. Тогава множеството се оттегли и на другий день подаде на Седраазамина, Али-паша, прошение, което тозь пжть, освѣнъ обикновеннитѣ фрази за вѣрно подданство и пр[illegible] дишеше и съ едва скривано негодуване отъ разстройството, въ което още боравятъ българскитѣ черковни и народни дѣла. Али-паша, като четеше прошението пламна за единъ моментъ — при все то[illegible] увѣри подавачитѣ да склонятъ народа, за да потърпи още малко, защото въпросътъ щѣлъ скоро да се рѣши. [illegible] — началото на Юния — подаваха прошение [illegible] за да [illegible] жатъ, но и то си остана безъ успѣхъ.

Негодованието, което бѣше обзело Цариградското население, разклаждано отъ много влиятелната тогава «Македония», бѣ захванало да се распространява отъ друга страна — повънъ между общинитѣ, между всичкий народъ. Многобройни протести и прошения пристигаха до владицитѣ и правителството: на първитѣ се напомнѣваха строго дължноститѣ имъ да се не увличатъ и не поддаватъ на никакви влияния нито заплашвания, а на второто се изразяваха молби, за да рѣши окончателно въпросътъ, — молби подкрѣпяни отъ единъ видъ заплашвания за лошитѣ сетнини отъ това несносно положение.

И наистина, по него време Сърбия бѣше замислила да наслѣди отъ Елада първенствующата роль на полуостровътъ, да възстанови голѣмото Душаново Царство, като земе подъ свое покровителство Черна Гора и Българитѣ. Така тя помогна на *Любена Каравелова* да основе въ Букурещъ печатница и вѣстникъ „Независимость“, и да группира около себе подвижнитѣ български елементи. Тогава българската емиграция бѣше вече разбрала, и то вслѣдствие несполуката на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа, че народътъ нѣма токо-тъй да възстане, и че трѣбва прѣдварителни приготовления съ тайни комитети вжтрѣ изъ Българско. За главенъ и напълно способенъ дѣецъ по тая часть вѣсти се бивший знаменосецъ на Панайотовата чета, Карловецътъ *Василъ Левски*. Тойзи мжжъ, надаренъ съ пламенна страсть за освобождението на народътъ, съ дълбоко остроумие съотвѣтственно съ тайната и великата миссия, която бѣ възприелъ отгорѣ-си, и съ една извънредна храбрость и характерность, — бѣше отъ родътъ на чудеснитѣ герои *Бойча*, *Ватаха* и пр. И той тозь-часъ отъ 1869 подхвана дѣлото си. Между тѣмъ възлѣзе, като наслѣдникъ на Раковската мисъль и мѣсто въ Букурещъ, даровитиятъ публицистъ Каравеловъ, и почна изъ „Независимость“ да излита огненна, безпощадна лава, която поразяваше и гнило и здраво и криво и невинно. Тойзи листъ разнасянъ тайно повредъ изъ Българско, разровя, разбуди младитѣ, несъзнателнитѣ или полу-съзнателнитѣ сърца. Той спомогна на Василовата задача. Но нѣмаше у Любена оная висша Раковска похватность и прѣвъсходность, оная висша поетическа [illegible] страсть. Нѣмаше при това оня дълбокъ устрой[illegible] което се изискваше за голѣматѣ му миссия. Съ [illegible]ната и неисчерпаема сатира, той расклати всичуди и — разстрои.

Въ такива мѫтни и мѫгляви обстоятелства се измина 1869-та и настана новата 1870 година, — когато ненадѣйно блѣсна свѣткавица и удари заглушителний гръмъ. Въ сѫбботa вечерьта, на 28 Февруария 1870, Аали-паша повика при себе българскитѣ и грѣцкитѣ прѣдставители и имъ прѣдаде слѣдующий *ферманъ* за рѣшението на български въпросъ:

„Най-главното наше Императорско желание състои въ това: — вситѣ жители и вѣрни поданици, що населяватъ високославната наша държава, като ся намиратъ въ безопасность и тишина за по вѣрата си и религията си, както и въ всѣко друго отношение, и като живѣятъ помежду-си въ любовь и добро съгласие, споредъ както прилича на съотечественностьта и на человѣщината: — да могатъ, до колкото зависи отъ тѣхъ, да спомагатъ на непрестаннитѣ старания, които се полагатъ отъ насъ за постигването — до-въ съвършенство — благоденствието на нашата държава и напрѣдъкътъ въ цивилизацията: но понеже противното на това добро желание: — распрята и враждата, що се породи отъ нѣколко време на-самъ между Патриархията и православнитѣ Българе за степеньта на духовната зависимость, то есть: колко митрополити, епископи, священници и черкви сѫ подчинени на Патриархията — причини намъ прискърбие, то за това, като слѣдствие отъ разисквания и издирвания, що се прѣдприеха за хубавото разрѣшение на тая распря, положени сѫ слѣдующитѣ точки:

1° Ще се учреди отдѣлна духовна область подъ име *Български Екзархатъ*, въ съставътъ, на който ще влѣзѫтъ долу-наброенитѣ митрополии, епископии и нѣкои други мѣстности. Управлението на духовно-религиознитѣ дѣла въ тая область ще се възложи тъкмо върху тоя Екзархатъ;

2° Най-високий, по чинъ, между българскитѣ митрополити, който ще се намира въ реченатa область, ще носи титла на *Екзархъ*; нему ще принадлежи прѣдсѣдателството на *Бълг. Синодъ*, който ще се намира при него;

3° Вѫтрѣшното духовно управление на Екзархатьть ще се опредѣли, съгласно съ основнитѣ канони и религиозни наредби на православната черква, въ нарочень за това *Уставъ*, който ще се прѣдстави на удобрение и утвърждение отъ нашето царско правителство. Тойзи Уставъ трѣбва да отстрани, както посрѣдственното, така и непосрѣдственното намисание на Патриархътъ въ управлението на духовнитѣ дѣла, а особенно: въ избирането епископитѣ и са-

миятъ Екзархъ, слѣдъ чието избирание Бълг. Синодъ извѣстява Патриарха, който ще дава колкото се може по-скоро изискванитѣ съгласно съ вѣрата утвърдителни писма;

4° Тойзи Екзархъ, назначаванъ съ мой високославенъ *бератъ*, ще е задълженъ, съобразно съ черковнитѣ правила, да поменува името на Цариградский Патрикъ. Преди да се провъзгласи духовното опредъ религията избрание на достойното за Екзархъ лице, ще трѣбва да се измолва съизволение и съглашение отъ нашето високославно правителство;

5° На Екзарха се позволява да се отнася право до мѣстнитѣ власти по дѣла, които се касаятъ до подчинени на духовното му вѣдомство мѣста, и за които той и законно и канонически е опълномощенъ да радѣе, — а въ случай, че стане нужда — дозволява му се да се обрьща и до Вис. наша Порта. А *беративѣ*, които ще се даватъ на духовни подъ негово вѣдомство стоящи лица, ще се издаватъ съ извѣстявание нему;

6° За дѣла, които се отнасятъ до православната религия и които изискватъ съвмѣстно съвѣщание и взаимно спомагание, Си подътъ на рѣченій Екзархатъ ще се отнася до Вселенский Патриархъ и до митрополитскиятъ му Синодъ. Послѣднитѣ отъ своя страна ще побрѣзатъ да доставятъ необходимата помощь и да отправятъ нужднитѣ за това отговори;

7° Синодътъ на бълг. Екзархатъ ще измолва отъ Цариградский Патриархъ употрѣбляваното въ черквата «миро».

8° Епископитѣ, архиепископитѣ и митрополититѣ — подчинени на Цариградский Патриархъ, ще минаватъ безприпятственно презъ епархиитѣ на бълг. Екзархатъ, сѫщо, както и българскитѣ епископи, архиепископи и митрополити, ще минаватъ презъ епархиитѣ на Цариградский Патриархатъ; тѣ могѫтъ, ако се случатъ работи, които изискватъ това, да пребиваватъ въ центроветѣ на велиятитѣ и въ другитѣ правителственни мѣста; при все това тѣ — отвънъ духовната си область — не могѫтъ да свикватъ Синодъ и немогѫтъ да се мѣсятъ въ дѣлата на Християне, които не принадлежатъ на духовното имъ вѣдомство, — а сѫщо, въ какъвто градъ и да се намиратъ немогѫтъ да священнодѣйствуватъ безъ позволение отъ мѣстний епископъ;

9° Подобно на това както Ерусалимский метохъ, що се намира на Фенеръ, подлежи на вѣдомството на Ерусалимский Патриархъ, — сѫщо и *българский метохъ*, що се намира въ нея

мѣстность, както и българската черква, ще сѫ подчинени на български Екзархатъ. Рѣченій Екзархъ, кога бѫде необходимо, има право да дохожда въ нашата *столица* и да живѣе въ рѣченій метохъ, и — както е казано по́-горѣ — той, догдѣто пребивава тамо, ще се подчинява — колкото за священнодѣйствията — на черковнитѣ правила, на които въ подобни обстоятелства се подчиняватъ Патриарситѣ Антиохийский, Ерусалимский и Александрийский;

10° Духовната область на тоя български Екзархатъ, ще съставятъ слѣдующитѣ митрополии: *Русенската*, *Силистренската*, *Шуменската*, *Търновската*, *Софийската*, *Врачанската*, *Ловчката*, *Видинската*, *Нишката*, *Пиротската*, *Кюстендилската*, *Самоковската*, *Велеската* (къмъ Македония) и *Черноморското прибрѣжие* отъ Варна до Кюстендже, съ исключение на 20 села, жителитѣ на които не сѫ Българе, *Сливенското окржжие*, съ исключение на градътъ Варна, и околийскитѣ градища Анхіоль и Месемврия, *Созополското окржжие* безъ приморскитѣ села, *Пловдивската епархия*, съ исключение на градътъ Пловдивъ, околийскиятъ градецъ Станимака и селата: Кукленъ, Водинъ, Арнаутъ-кьой, Панагия, Ново-село, Лѣсково, Ахланъ, Бачково, Бѣлащица и манастиритѣ: Бачковски, Св. Безсрѣбърници, Св. Параскева и Св. Георгий. *Махалата Св. Богородица* въ градътъ Пловдивъ ще влѣзе въ съставътъ на български Екзархатъ, но на жителитѣ въ речената махала оставя се, ако пожелаятъ, свободата да се не подчиняватъ на българската черква и Екзархатъ. За рѣшение на тая точка ще послѣдва споразумѣние между Патриархията и Екзархатътъ, съгласно съ религиознитѣ наредби. Освѣнъ наброенитѣ по-горѣ мѣстности, православнитѣ жители отъ другитѣ епархии, ако тѣ *всички* или понѣ *двѣ трети*, пожелаятъ да се подчинятъ, колкото за духовнитѣ си дѣла, на български Екзархатъ, то тѣмъ се позволява да се присъединятъ съ него — слѣдъ удостовѣрение дѣйствителностьта колкото за броятъ. Но понеже това, ще произлиза по заявление, желание и съгласие отъ *всички* или пакъ отъ *двѣтѣ* трети на населението, то всички онія, които би се рѣшили да подигнатъ несъгласие и раздоръ мужду жителитѣ, ще бѫдатъ отговорни предъ законътъ и ще се изобличаватъ;

11° Редътъ за манастиритѣ, що се намиратъ въ предѣлитѣ на бълг. Екзархатъ и, споредъ религиознитѣ закони, зависятъ отъ Патриархътъ, остава си въ сѫщность и ще се варди и за напредъ.

Като намира, че горѣ-изложенитѣ точки задоволяватъ законнитѣ

нужди на двѣтѣ страни и отстраняватъ бившитѣ жалостни раздори, високото наше правителство ги е одобрило, за да служатъ тѣ отъ сега за правило въ дѣйствията и нарушението имъ не се допуща. Впрочемъ за обявление, че това е съгласно съ моята царева воля, издаде се настоящийтъ мой *императорски фермань*, написанъ въ 8-й день на честитиятъ мѣсецъ *Зилхидже* въ годината 1286.“

Тойзи фермань припозна, че съществува *български народъ* на тойзи свѣтъ. Съ тойзи султански актъ постжпи наший народъ отъ-ново въ Историята. Отъ него се захващи модерното историческо дѣяние на Българитѣ. Слѣдъ цѣлъ единъ вѣкъ приготовителни зачатъци и разбуждания, неуморни борби и страдания, — слѣдъ цѣлъ рѣдъ велики просвѣтители, дѣятели, герои, страдалци — отъ Самоковский Паисия до Георгия Раковски и Стояна Чомакова — постигна български народъ да възлѣзе на арената на новий си политически животъ, стъкменъ повредъ съ учебни заведения, съ една доста бройна вече интелигенция, съ една доста зажналичка литература, съ пламенно съзнание за своята народна цѣлокупность и съ горѣщъ български патриотизмъ. Черковний въпросъ изпусна българскийтъ народъ горѣ-долу зажнаналъ и способенъ да послѣдва прѣкжснатото си предъ петь вѣка историческо сжществуване. Но, дали сега Българитѣ имаше да сж свободни вече отъ силни борби и страшни бури? — О не, и трижди не! По-голѣмитѣ кризи имаше дипърви да настанатъ. . .

Но главното бѣше постигнато. Фермантъ положи здрава и сигурна основа. Той обезоружи почти всички партии. Мнозина даже помислихѫ, че Аали-паша, за да огради Истокъ отъ европейски намѣсвания, отъ себе даваше пжть на Българитѣ за да се развиватъ и да постигнатъ да сподѣлятъ и политическата власть на турскиятъ Султанъ въ Балк. полуостровъ. Било що било, но народътъ български прослави тойзи фермань съ голѣми тържества, съ безкрайна радость и съ възклицания до-въ небеса.

ДѢЛЪ ТРЕТИ.

I.

Съдържание: **Периодътъ на Българското самоустройство. — Комисията за Екзархийский Уставъ. Пьрвий Народни Сборъ.—Втори, безплодни залѣгания отъ Гърцитѣ за съставяние „вселенски синодъ“. Отговоритѣ на сърбската и русската Черкви. — Прѣобладаванието на руското влияние въ Цариградъ.**

Настана периодътъ на българското черковно-народно устройство, който трая до страшната и общата въ турското царство криза на 1876.

Не дълго слѣдъ проглашението на ферманътъ, по-главнитѣ отъ столичнитѣ Българе се събраха на Орта-кьой, и избраха за като коммисия, десеть отъ най-опитнитѣ помежду си дѣятели, които съ съдѣйствието на петь-тѣхъ въ Цариградъ останали българе-владици прѣдприеха да съставятъ *уставъ* на Самостоятелната Българска-Екзархия-Черква. Тая коммисия — слѣдъ седемь мѣсеца трудъ — свърши задачата си, и въ Октомврий 1870 напечата и пръсна единъ *проектъ* за уставъ, като го прѣдаде на прѣдварително обсѫждение отъ самий народъ. Подиръ това тя изработи и распрати *поводътъ* или начинътъ, какъ да се избератъ и испроводятъ въ Цариградъ *прѣдставители* отъ вситѣ български страни, за да се състави *съборъ*, който да разгледа проектътъ на уставътъ, да рѣши нѣкои спорни точки, и да гласува окончателно основнията законъ на нововъзроденатa Българска Черква.

Въ началото на 1871 пристигнахѫ прѣдставителитѣ отъ чисто-българскитѣ епархии. Но дойдохѫ избрани прѣдставители и отъ онния епархии, които само въ силата на 10-й чл. отъ ферманътъ се домогвахѫ до съвокупность съ Екзархията. Не само то, но и самитѣ цариградски Българе се ослободихѫ да помолятъ съ прошение събранитѣ прѣдставители за да приематъ и особитъ тѣхенъ прѣдставитель, — нъ, разбира се, на това не се подари никакво внимание.

Между тѣмъ ставахѫ прѣдварителни, съвѣщате
отъ които най-важното бѣ на 12 Февруария.
като равноправни участници за въ съборътъ,
Македония; сѫщо като такива се приехѫ и

вече съчинители на уставътъ; а владицитѣ «по право» имаше да бѫдѫтъ членове; — така щото всичкитѣ, отъ които се състави *първиятъ* тоя *български съборъ*, възлизахѫ на повече отъ *петьдесеть* души. — И на 23 Февр. стана тържественното му отваряне.

Ловчанский митрополитъ, Иларионъ, като най-старъ по възрасть — завзе прѣдседателската столица и отвори засѣданието. Встѫпителното му слово, въ което съ кратки чърти описа всичкото, — за вѣчни врѣмена — значение на тойзи день, дишаше съ духътъ на оная истинска евангелска християнщина, която се назначаваше да остане образецъ на българското духовенство и черква — въ противоположность съ грьцката фанариотщина. Слѣдъ него заговори мѫжественниятъ дѣятель Д-ръ Чомаковъ. Той описа въ кратцѣ новата история на българскиятъ черковенъ въпросъ и прѣдстави ясно всичкѣ мѫчнотии и борби до самийтъ ферманъ. Подирѣ стана ученията Гавриилъ Крьстевичъ и хвьрли погледъ върху историческитѣ основи и права на възродената българска Иерархия. Но ето подигна се крѣпкиятъ стълпъ на всичката борба, старията ученикъ на Неофита Бозвели, Иларионъ Макариополски, и заговори и благодари Бога за честьта да доживѣе тойзи великъ день. Той свьрши като въспомни нѣкои важни епизоди отъ ранкото зачатие на въпросътъ. — Най-сетнѣ прѣдставителитѣ пристѫпихѫ къмъ обсѫждането на единъ благодарственъ къмъ правителството адресъ, който се и врѫчи на Аали-паша, на 28 Февруарий.

Между тѣмъ избра се за дѣловодитель на засѣданията *Марко Балабановъ*, и съборътъ подкачи редовно работата си — разглеждането на Екзархийский Уставъ.

Да се върнемъ сега и да видимъ какво впечатление направи и какви отзиви искара ферманътъ отъ грьцката страна.

Яростьта, отчаянието въ грьцкий лагерь — нѣмаха граници. Трудно е да се опише, съ каква злоба и съ каква бѣснотия се отзоваваше тогавашната грьцка журналистика по ферманътъ и по българскитѣ работи. Но Патриархията се посъзе малко-по-малко отъ страшната грьмотевица що я бѣ трѣснала въ главата. Вече въ Маи 1870 кѣстницитѣ обнародвахѫ актътъ, съ който Патриархъ Гавгавий протестуваше противъ рѣшението на въпросътъ съ Сул-

Този актъ, който съ острийтъ си тонъ напра-
лъ къ Цариградъ, ратуваше пакъ съ обикно-
ания: че въпросътъ билъ догматически и ре-

трактатъ, съ който се уничтожаватъ 11, 13 и 14 членове на Парижский трактатъ отъ 1856, относително неутрализацията на Черно-море. Руското влияние стана прѣобладающе въ Цариградъ — при Високата Порта и — въ Българската Екзархия. И Аали-паша умѣй твърдѣ вѣщо и неосѣтно да се обърне и сприятели съ Сѣверъ. Разбира се, че не по-малко искусний генералъ Игнатиевъ, не прѣмина безъ да му улесни тая политическа еволюция.

II.

Съдържание: **„Умѣрената“ партия — *Хаджи Иванчо Пенчовичъ*. *Марко Балабановъ*. Примирителни прѣговори. — Сключването засѣданията на Съборътъ. Съдържанието на Екс. Уставъ. — Новий Патриархъ Антимъ VI стжпва лично въ близки и помирителни сношения. Неудовлетворителний му проектъ и общитѣ протестации. — Богоявленската служба. Протестациитѣ отъ Патриарха и интригата на българскитѣ „умѣрени“. Заточението на владицитѣ, 21 Ян. 1872. — Грамадната демонстрация за връщанието на владицитѣ.**

Черковний въпросъ постжпи въ нова фаза.

Генералъ Игнатиевъ неможеше да допусне да се развиятъ работитѣ до «вселенски съборъ» и до — *схизма*, за която Гърцитѣ захващаха вече явно да говорятъ. Той вѣрваше, че като има на-рѫка Вис. Порта, ще може съ своето влияние да докара Гърцитѣ и Българитѣ до нѣкакво — какво да е — спогаждание. Това бѣше велика задача, достойна за неговитѣ способности, за неговата блѣстяща карриера, която се раскриваше вече прѣдъ очитѣ му. Григорий VI бѣше вече на падане: въ Българската Екзархия Игнатиевъ имаше вече нѣкои привърженци, на които бѣше лесно да се придружатъ привърженцитѣ на Аали-паша, та да съставятъ доста силна «умѣрена» партия. Особито си ласкаеше той, че ще може да влияе върху духовни-тѣ лица. Къмъ умѣрената партия, на чело на която стжпи *Хаджи Иванчо Пенчовичъ*, пристжпили бѣха, отъ чисто християнско добромислие и отъ патриотически страхъ прѣдъ схизматичний скандалъ, стариятъ Гавриилъ Кръстевичъ, при това младий и даровитий стилистъ и доктринеръ *Марко Балабановъ*, който бѣ захванаалъ да издава съ умѣренъ духъ и съ порядъчность надъхнатий листъ «Вѣкъ».

Ето какъ стана, че въ втората полов
се състави по внушение отъ Аали-паша, с
ма Гърци и двама Българи, която да се

на срѣдня почва между крайнитѣ положения на двѣтѣ враждебни страни. Но понеже българскиятъ съборъ траеше още, и бѣше опасно така отъ веднажъ да се разгласи, че ферманътъ се турилъ подъ въпросъ, — за то уговориха се: дѣйствията на коммиссията да се държатъ тайно. При все това смѫтни слухове прочикнаха на явѣ. Вѣстницитѣ български дигнаха шумъ и протестираха незабавно. Дѣловодительтъ на съборътъ, Марко Балабановъ, съобщи прѣзъ вѣстницитѣ званично (на 30 Марта), че слуховетѣ за коммиссията не сѫ точни, че народътъ нѣма отъ що да се стрѣска и др. т. Но работата отъ день въ день ставаше по-ясна и по-гласна. Прѣдставителитѣ отъ съборътъ се загрижиха и подадоха, въ Априлия на Аали-паша едно заявление, — че протестиратъ противъ неговата коммиссия и сматрятъ въпросътъ за окончателно рѣшенъ.

Посрѣдъ тия обстоятелства съборътъ свърши дѣлото си по уставътъ и сключи засѣданията си на 14 Май 1871, като рѣши да се направи нуждний рапортъ къмъ правителството, и да се иска позволение за избиранието Екзархъ.

Ето сега вкратцѣ съдържанието на по-главнитѣ точки отъ първиятъ нашъ основенъ законъ — *Екзархийскиятъ уставъ*.

Всичкиятъ Уставъ е раздѣленъ на три части:

I. За личниятъ съставъ на Екзархията;

II. За правата и длъжноститѣ, за аттрибутитѣ; и юрисдикцията на личниятъ съставъ на Екзархията; и

III. За доходитѣ и расходитѣ.

Пьрвата часть расправя:

а) за устройството на управлението; б) за избранието на Екзарха; в) за избранието членоветѣ на Св. Синодъ; г) за избранието и назначението членоветѣ на Екзархийский Съвѣтъ; д) за избранието епархиалнитѣ митрополити и епископи; е) за избранието духовнитѣ членове у Смѣсенитѣ Епархиални Съвѣти; ж) за избранието мирскитѣ членове у См. Еп. Съвѣти; з) за черковнитѣ настоятелства; и) за избирателитѣ въ епархиитѣ, — и і) за избранието свещенницитѣ.

Главнитѣ чьрти на тая пьрва часть ето ги:

Българската Православна Черква е синодална; Екзархътъ, който получава това название, като проста титла, носи името на епархията, въ която е служилъ догдѣ не е станалъ Екзархъ, и той [illegible] пѫть въ нея, щомъ се лиши отъ екзаршеский чинъ. [illegible] пѣти петь години.

Екзархията подъ прѣдсѣдателството на Ек[illegible] четирма Митрополити, избрани отъ всич-

китѣ бълг. владици, има още *Мирски Съвѣтъ*, отъ четири лица — сѫщо подъ прѣдсѣдателството на Екзархътъ. Смѣсенитѣ духовно-мирски работи рѣшавать ги двата съвѣта заедно.

Въ сѣдалището на всѣка митрополия, и подъ прѣдсѣдателството на Митрополита, засѣдава *Епархийски Съвѣтъ* отъ три духовни лица и отъ 7 или 5 мирски.

Всѣка епархия ще избира — отъ съставений каталогъ за владишки кандидати — двѣ лица и ще ги прѣдставя на Св. Синодъ който отъ своя страна ще дава прѣдпочтението си на оногова отъ двамата кандидати, когото по-вече желае вдовствующата епархия.

Църковнитѣ настоятелства или *казаалийскитѣ* (нахийскитѣ) *смѣсени съвѣти*, които сѫщо ще състоятъ отъ три духовни — и отъ 5 или 7 мирски — лица, ще засѣдавать въ всички градове и други по-видни мѣста, и ще имать сѫщото вѣдомство въ частность — каквото и епархийскитѣ съвѣти.

Избирането избиратели става всѣки три години; тѣ ще бѫдать отъ 3 — до 5 за всѣкоя каза и нахия.

Общинитѣ сами си избиратъ свещенницитѣ.

Втората часть състои отъ слѣдующитѣ глави:

а) за правата и длъжноститѣ; б) за аттрибутитѣ и юрисдикцията на свещенniятъ Синодъ; г) за аттрибутитѣ и юрисдикцията на Екзархийскиятъ Съвѣтъ; г) за аттрибутитѣ и юрисдикцията на См. Еп. Съвѣти и д) за сѫдътъ на Митрополита, Епископа и другитѣ духовни лица.

Ето нѣкои отъ главнитѣ черти:

Екзархътъ и Митрополититѣ немогѫтъ нищо да рѣшатъ безъ одобрѣние-то на находящитѣ се при тѣхъ съвѣти — духовни и мирски; сѫщо и Съвѣтитѣ немогѫтъ да рѣшатъ нѣщо сами — безъ съгласието на своитѣ прѣдсѣдатели.

Владицитѣ немогѫтъ да афоресвать никого безъ съизволението на Св. Синодъ и Екс. Съвѣтъ.

Всѣко прѣстѫпление на духовнитѣ началници ще се сѫди и наказва частно, или ще се прѣдава на гражданскитѣ сѫдилища.

Споредъ **Третята** часть, всичкитѣ доходи на владицитѣ сѫ раздѣлени на три класса — споредъ величината на епархиитѣ —: Едни получвать 75,000 гроша на година, други 45,000 гр., а трети 25,000 гр.

Както вижда читательтъ, въ първитѣ [illegible] тоя основенъ законъ, съставенъ отъ една группа прѣд[illegible]и български, про-

никва оня свободолюбивъ демократически духъ, който неможеше да бѫде изваденъ отъ никакви теории западни или други, а поникваше отъ самата почва на народнията и обществения духъ и животъ, отъ самата българска земя. Но тъкмо, когато да се подхване правилното нарѣждание на Екзархията, за да се познаятъ Българитѣ отъ самата работа, външни, прѣмного силни, обстоятелства разгласиха още тогава добрата воля и похватность на Българитѣ и покараха дѣлото къмъ развала, — споредъ както ще расправимъ надолу.

Когато съборътъ се отнесе да иска позволение за да се избере Екзархъ, Аали-паша отговори, че позволението ще се даде, слѣдъ като се разгледа и потвърди Уставътъ. Българитѣ тозъ-часъ залегнаха да се приведе той на турски, и го вржчиха на подъминистра за Външнитѣ дѣла, Серверъ-ефенди, въ началото на Августа. Между тѣмъ прѣдставителитѣ, които въобще бѣха хора търговци, като видѣха, че новото заплитание по въпросътъ, не ще има скоро край, по-вечето се разотидоха по дѣлата си.

Впрочемъ новата фаза произведе дѣйствията си и въ лагеръть на Гърцитѣ. Стариятъ, закорѣнѣлиятъ въ упорството си, Патриархъ Григорий, даде си оставката въ началото на Юния. Гърцитѣ, слѣдъ едно голѣмо и шумно засѣдание, избраха си за неговъ наслѣдникъ *Антимъ VI Кутумсаносъ*, чутовенъ по патриотизмътъ и хитростьта си.

Работитѣ бѣха въ много затегнато положение. Журналистиката на двѣтѣ враждебни страни сипеше огънъ и пламъкъ. Повънъ изъ Македония и Тракия гръцкитѣ владици и агенти вълнуваха, като побѣснѣли и раскжсваха нещастнитѣ български селения. Прѣдставителитѣ отъ смѣсенитѣ епархии подадоха (на 7 Августа) прошение, за да се тури вече въ испълнение 10-й чл. отъ фермашъть. Върху всичко отгоре ето — на 25 Августа — легна и *се помина Великиятъ везиръ Аали*, единствениягъ отъ пашитѣ, който разбираше положението на турската държава, и радѣеше искренно за интереситѣ ѝ. Разбира се, неговъ наслѣдникъ неможеше тогава да стане другъ —освѣнъ поклонникъ на русското влияние. Така, за седраазиминъ, възлѣзе *Махмудъ-Недимъ*, а за Министръ на Външнитѣ дѣла дойде *Серверъ*.

Едва що стжпи на властьта, Махмудъ-Недимъ заяви, че сериозно желае за да стане спогаждание между Гърци и Българи; а въ-паша подѣйствува чрезъ канцеларията на цензурата за-да се гъ распалителнитѣ изъ вѣстницитѣ разсжждения по въпросътъ.

И така обстоятелствата се настроиха отъ всѣка страна за да се даде ходъ на примирението.

Ето че въ краятъ на Септемврия 1871 новиятъ Патриархъ Антимъ призова частнимъ, нѣкакъ си, начиномъ нѣкой отъ българскитѣ владици и първенци, — които и отидоха, на 2 Окт., и му направиха визита. Слѣдъ нѣколко деня, Патриархътъ, на минаване прѣзъ Ортакьой, отби се и върна визитата. Това значеше че той несчита владицитѣ за отцѣпени, и че е твърдѣ расположенъ къмъ примирение.

Въ послѣднитѣ деньове на Октомврия Патриархътъ испрати призователно писмо на владицитѣ и първенцитѣ български, за да му дойдатъ на съвѣщание по въпросътъ съ цѣль за взаимно споразумѣние. Тие послѣднитѣ, научени да се недовѣряватъ на „данайскитѣ“ любезности, събраха се да размислятъ, какво трѣбва да правятъ. Най-сетнѣ рѣшиха да попитатъ мнѣнието на Правителството. Махмудъ-Недимъ отговори, да извършатъ желанието на Патриархътъ и да се потрудятъ за споразумѣнието. Слѣдъ това нѣколцина отъ първенцитѣ отидоха при Патриархътъ.

И така се завързаха отъ ново прѣговори между Българитѣ и Гърцитѣ.

Въ началото Патриархътъ се показваше твърдѣ сладъкъ, устжпчивъ и склонителенъ. Той прѣдлагаше, освѣнъ епархиитѣ, които ясно означава фирманътъ, още други шесть епархии, само да се заличи 10-й членъ. Но и това си великодушие придружваше той отъ други нѣкои условия, които намаляваха неговата цѣна. Такива бѣха: взаимното погашение на патриаршескитѣ дългове, годишенъ данъкъ на Патриархията и др. т. Отъ своя страна, българскитѣ прѣдставители показваха се и тѣ благи, склончиви въ разискванията, но отвличаха да дадатъ окончателно мнѣние прѣди да видятъ патриаршеский проектъ въ цѣлостьта му.

Най-сетнѣ, въ м. Декемврий, тѣхното желание се испълни:— Патриаршеский проектъ се обнародва почти въ всичкитѣ Цариградски вѣстници.

И тойзи актъ, както всичкитѣ нему подобни грѣцки актове, дойде да покаже още веднажъ всичката пропасть, която раздѣляше двѣтѣ страни. Въ него се искаше, щото назначенитѣ, отъ вето, грѣцки владици изъ българскитѣ епархии, които отколѣ вече бѣха напуждени отъ народа, да останатъ до смьрть на епархиитѣ си та подиръ смьртьта имъ, български Синодъ и Върховний Митрополитъ

да сѫ свободни да турятъ кого щатъ. Освѣнъ това той полагаше за неизмѣнна столица на Върховний Митрополитъ — Търново. — Най-сетнѣ той неостѫпваше по-вече отъ 14 епархии, съ нѣкои и други отдѣлни мѣстности въ Тракия и Македония (часть отъ Пловдивъ и Охридъ). Споредъ всичко това, вѣрвамъ, че ще бѫде ясно, ако кажа, че Българитѣ дочакаха тоя проектъ съ крикъ отъ негодование.

Българитѣ, още отъ по-напрѣдъ, бѣха почнали да роптаятъ и да се възмьщаватъ. Пловдивскиятъ прѣдставитель Груевъ, още по времето на първитѣ спогодителни прѣговори — бѣ издалъ енергически протестъ. Сѫщото направиха — Одрински прѣдставитель и бълг. население въ Цариградъ. Ласкателниятъ тонъ на грьцкитѣ вѣстници къмъ „братята християне“ Българе, както и, по всичкитѣ цариградски черкви четеното, патриаршеско писмо, въ което се извѣстяваше за скорото, и пълно, нагласяване и съединение съ Българитѣ — подхранваха само едва съдьржаванитѣ сумнѣния; — и тѣ избухнаха сега въ общи, енергически протести, които зеха да валятъ отвредъ върху прѣдставителитѣ въ Цариградъ, съ укори и заплашвания, за гдѣто се подали на лъжливитѣ грьцки прѣмамвания и отстѫпили отъ ферманътъ. А нататашното поведение на Патриархътъ заплете още по-вече обстоятелствата.

Българскитѣ прѣдставители, които — както може да се мисли — не можеха да приемнатъ безусловно оня Патриарховъ проектъ, слѣдваха да отиватъ въ Патриархията за съвѣщание; но тѣ, нѣколко пѫти, небидоха приети — подъ извѣтъ, че Патриархътъ не билъ въ добро здравие. За да се навьрши понижението — Патрикътъ най-сетнѣ имъ изказа, че ако желаятъ да получатъ по-вече отъ написаното въ проектътъ му, то да се отнесатъ до извѣстнитѣ банкери — Гьрци въ Цариградъ, на които да прѣдставятъ молбитѣ си . . . И така прѣдставителитѣ на гордиятъ тоя народъ български, който съ могѫщество съкруши — и съ прѣзрѣние отмахна владичеството на фанариотитѣ, да отидатъ да молятъ милосьрдието на грьцкитѣ плутократи! — Не трѣбваше толкова на Патриархътъ за да накара прѣдставителитѣ да заевать, че нѣматъ нужда да молятъ никого, че въпросътъ си е рѣшенъ отъ ферманътъ, и че цѣлта на всичкитѣ имъ старания не е била друга, освѣнъ да докажатъ на Патриархътъ необходимостьта да се припознае тоя ферманъ.

Но нѣкои отъ «умѣренитѣ,» които залягахѫ да се постигне

едно споразумѣние по мимо ферманътъ, като запитахѫ противъ съвършенното прѣкъсване на прѣговоритѣ, столичнитѣ Българи подадохѫ едно енергическо заявление, че ако прѣговарячитѣ непрѣкѫснатъ веднажъ за всѣкога сношенията си съ Патриархътъ, то тѣ ще прѣстанатъ да припознаватъ Ексархията. Съ това се свърши всичката комедия.

Между тѣмъ яростьта, а съ нея и рѣшителностьта, у Цариградскитѣ Българи растеше много нагло. Тѣ на върхъ нова (1872) година подадохѫ на Махмудъ-Недима прошение, въ което изказвахѫ, че Бълг. народъ сматря въпросътъ за безвъзвратно рѣшенъ чрѣзъ ферманътъ, и го молѣхѫ да позволи окончателното му прилагание въ дѣйствие. Великиятъ везирь прие благосклонно депутацията и отговори, че «той не е ималъ никога на умъ до уничтожи ферманътъ; че намѣрението му било да се постигне съгласие върху спорния 10-й членъ; но понеже Патриархътъ отхвърля споразумѣнието, то той (великия везирь) ще му извѣсти до нѣкой день, че ферманътъ и по мимо неговата воля ще се положи въ дѣйствие.» Тие думи насърдчихѫ Българитѣ, — и тѣ, вечерьта срѣщу Богоявление (6 Януарий), на брой до 200—300 души стават и отиватъ съ приготвени кочии на Ортакьой — при владицитѣ, и ги принуждаватъ почти силомъ да слѣзятъ долу на черквата при Фенеръ, дѣто се бѣше събрало множество народъ. Множеството дочака владицитѣ съ едногласно желание и молби, за да служатъ тѣ на утрѣшний день.

Между тѣмъ нощьта бѣше настанала. Една депутация отъ трима владици и двама миряне, прѣдвождана отъ стариятъ Ловчанский Иларионъ, отиде въ патриархията да иска позволение за службата. Патриархътъ отговори, че не позволява, — но приложи да почакатъ додѣ свика Синода си за съвѣщание. Слѣдъ малко синодалното засѣдание издаде сѫщата прѣсѫда. Владицитѣ отчаяни, върнахѫ се и съобщихѫ това рѣшение. Тогава изъ народътъ се раздаде страшна мѫлва: «ако сте вие наши архиереи, викаше множеството, и ако сте отъ наший народъ, то служѣте утрѣ и благословѣте ни; въ противенъ случай оставете ни и идѣте си при патриархътъ!» Въ това врѣме Патриархията незабравѣше да прави интриги при правителството; тя заяви, че се намира въ опасность отъ развълнуванитѣ близу нейната резиденция Българе, и сполучи, за да се испрати войска, която и [illegible] мѣстата между патриархията и бълг. метох[illegible] най-сет[illegible]ицитѣ се видоха прину-

дени да устжпятъ на народното искание, и обявихж тържественно, че на сутриньта ще служатъ. Това заявление възвьрна тишината въ редоветѣ на множеството, което остана да прѣнощува на черквата, безъ да се разотиде.

На сутриньта деньтъ бѣ прѣкрасенъ. Обаятелно, топличко слънце озари прѣкраснитѣ недра на Златний-рогъ. Българскитѣ владици хвьрлихж крьстътъ въ морето — срѣдъ безбройно множество Българе, които се бѣхж стекли отъ четиритѣхъ краища на Цариградъ — за да прогласяватъ деньтъ на своето освобождение. Въсхищението нѣмаше граници. Депеши разнесохж вѣстьта за службата изъ Българско, и всичкий народъ заликува. Вѣстницитѣ български възвеличихж този день и го сравниха съ оня, въ който Израилтянетѣ минахж рѣката Юрданъ и стжпихж вьрху священната прьстъ на Обѣтованната си земя. Никакъвъ — нето най-дребенъ — безпорядъкъ не дойде да наруши великата тая радость и тържество. И на вторий день когато Българитѣ поднесохж благодарителенъ адресъ на Махмудъ-Недима, похвали ги този зарадъ примѣрната тишина, която сж вардили, и имъ рече: — да отидатъ още веднажь да попитатъ Патриарха: «приема ли той ферманътъ безъ измѣнение или нѣ.» Поржчката се испълни, — но Патриархътъ не рачи нито да приеме бъл. депутация. Това кога извѣстиха на Махмудъ-Недима, везирьтъ имъ рече: «ако той ви неприема, — азъ ви приемамъ!» Слѣдъ два дена (на 10 Ян.) съобщи Вис. Порта на българскитѣ главатари въ Ортакьой, че иматъ право да распращатъ окржжни писма, и че такрирътъ за избирането на Ексархъ ще се издаде непрѣменно. — Радостьта бѣше грамадна. Очевидно бѣше, че и Игнатиевъ както и Махмудъ-Недима немислятъ вече да противустоятъ на естественний, неотразимий напоръ на Българитѣ. Но. . . — впрочемъ азъ ще раскажа.

Гърцитѣ, отъ тая смѣла постжпка на Богоявление останахж поразени. На слѣдующий день свикахж въ патриархията голѣмо синодално събрание, сжчинихж едно изявление до правителството, въ което като прѣдставѣхж работата въ извратенъ, спорѣдъ обичаятъ си, видъ, полагахж слѣднитѣ двѣ искания: — 1-о да се распусне беззаконното събрание въ Ортакьой, състояще отъ — безъ черковно дозволение прѣбивающитѣ въ Цариградъ архиерей и отъ други нѣкои Българе-миряне, и да се отдалечатъ отъ столицата реченетѣ архиереи, именно: Филиппополский Панаретъ, Ловчанский Иларионъ и Макариополский Иларионъ; и 2-о да се възбрани на участвовавшитѣ въ богоявленското беззаконие священници всѣко свѣщенно дѣй-

ствие въ черквата Св. Стефанъ, за която Патриархътъ ще се погрижи да настани дойстойни священници.—Това изявление се подаде на вторий день, 8 Януария: въ сѫщо врѣме се турихѫ въ дѣйствие всичкитѣ машини на фанариотската фабрика. . . .

Гърцитѣ, и пакъ на́-да ли щѣха да сполучатъ, ако да имъ не бѣ дошла помощь отъ-самъ, отъ българский лагеръ. Азъ кога говорѣхъ за Славейкова, спомѣнахъ за оная сепаратна по сѫщество порода, която се бѣше вмѫкнала полека лека въ българската твърдина на Ортакьой и която послужи по́-сѣтѣ за готовъ органъ на Игнатиевата помирителна политика. Тая партийка, която чуздитѣ наричаха „умѣрена", а българитѣ—„чорбаджийска", бѣше се осилила полека-лека, и колебателнитѣ обстоятелства бѣха ѝ вдѫхнали помисълъ, че ако послужи за спогождението съ Патриархията, ней ще се даде право и власть за да нарежда българската область. Разбира-се, че такава плѣнителна помисълъ неможеше да ги не накара щото и отъ себе да поработатъ, да поинтригуватъ за постигването на благатката цѣль. Отъ това кюшѐ, отъ тоя зародишъ изникна и се разви полека-лека чудовното въ наши денье «консерваторство.»

Богоявленската постѫпка бѣше страшенъ ударъ и за нѣколцината Български «умѣрени» Тѣ разсвирѣпеха, — та за да не испуснатъ спасителната нишка на спогодителнитѣ прѣговори — и да се въсползуватъ въ случаятъ за да ударятъ долу „народната" партия, не закѫснѣха да подкажатъ въ русското посолство и при Вис. Порта, че не „множеството" насилило владицитѣ да служатъ, а сами владицитѣ отъ себе си направили това, защото искали да осуетятъ спогождението и да докаратъ работата до «схизма». Его какъ стана, че когато Българитѣ отидоха, на 11 Януар. за да получатъ такрирътъ за избирането на Ексархъ, Махмудъ Недимъ ги помѫмра и укори, като приложи, че владицитѣ нѣма вече да служатъ, догдѣ имъ не позволи той самъ.

На вторий день (12 Ян.) столичнитѣ Българи подадоха на Махмудъ Недима прошение, въ което заевяваха, че подказванието на нѣколцината онези Българи не е друго освѣнь клевета по лични съображения, че сами тѣ сѫ напълно съгласни съ своитѣ владици,— и молѣха да се вдигне запрѣщението по служението на владицитѣ. На слѣдующий день испрати везирътъ отговоръ на патриарховото изявление, въ което едва-ли не „питийский" се казваше: отстранението на принятствията за усмирението на Българитѣ, съгласно съ високо рѣшение, ще прѣкрати повторението на подобни случки.»

Патриархътъ свика общо събрание, за да обсѫдятъ тойзи отговоръ. Едни тълкуваха, че думитѣ на турския Пития били благоприятни за Патриархията, — други отказваха това. Най-сѣтнѣ рѣшиха: — 1-о да се распрати на гръцки и на български съчинено окрѫжно писмо до Българитѣ, въ което да се изложи прѣдателското поведение на «така-наричанитѣ» тѣхни прѣдставители, които, като не уважавать никакви узаконения въ православната вѣра, ввождатъ «схизма» въ Източната Черква, и да имъ се съвѣтва за де се върнатъ „въ обятията на майката-черква“, която щела да испълни законнитѣ тѣхни желания; 2-о да се свика, колкото е възможно по-скоро, «мѣстенъ» въ Цариградъ синодъ отъ прѣждебивши патриарси, синодални старци и отъ прѣбивающитѣ въ столицата — или татакъ близо — архиереи, които да произнесатъ духовното си рѣшение относително беззаконствовавшитѣ архиереи български; 3-о още веднажъ да молятъ Портата, за да земе въ внимание писаното въ прѣдьното извѣление и да дари на Патриархътъ политическата си помощь, въ прѣдѣлитѣ на нейната отъ царски берати припозната юрисдикция.

На 15 Ян. се събра „мѣстнийтъ“ духовни съборъ, който осѫди и отлѫчи отъ Черквата служившитѣ владици и свещеници. На 17 и 18-й — се чете това «извержение» по вситѣ Цариградски черкви. Въ сѫщото врѣме испрати Патриархията до Видински Антима и до другитѣ българе-владици, които бѣха по епархийтѣ си, писма, въ които имъ даваше срокъ 40 дена за да осѫдятъ и тѣ постѫпкитѣ на служившитѣ по Богоявление владици и да се върнатъ подъ властьта на «вселенската черква.»

На 18 Ян. владицитѣ бидоха повикани на Портата, гдѣто заварихѫ и петимата отъ «умърлитѣ», подъ водителството на Хаджи-Иванча Пенчовича. Махмудъ-Недимъ почна да распитва самъ какъ бѣ настанала Богоявленската демонстрация. Владицитѣ отговориха, че били насилени отъ волята на «множество Българи.» Хаджи-Иванчо отхвърляше това. Махмудъ-Недимъ захвана да пита строго: да означатъ владицитѣ име-по-име оние които сѫ ги насилили. Но тѣ отговарѣха, че немогатъ да посочатъ на никого, понеже не частни лица ги накарали да служатъ, а многобройни тълпи народъ. . . .

Въ това врѣме Българитѣ приготвиха прошение, като протестъ срѣщу извержениятъ отъ „мѣстний“ синодъ, което отидоха да прѣдадатъ на 20 Януария. Но прошението не се прие, понеже везиритъ се намиралъ въ министерский съвѣтъ, гдѣто се рѣшаваше вече „Богоявленский въпросъ“.

На идущий — 21 Януария 1872 — сѫщитѣ трима владици бидохѫ повикани въ конакътъ на Министра за Външнитѣ дѣла, Серверъ-паша, който слѣдъ като поиска настоятелно имената на мнимитѣ подстрекатели и получи, разбира се, пакъ сѫщий отговоръ, който и Махмудъ-Недимъ — обяви имъ, най-сѣтнѣ, високото министерско рѣшение: да се отстранятъ за нѣкое врѣме въ ближнийтъ приморски градецъ Измидъ (Никомидия). И сѫщий день, слѣдъ обѣдъ владицитѣ — право отъ конакътъ на Серверъ-паша слѣзоха долу на топханата, отъ гдѣто ги пое по-отъ рано приготвенний правителствени параходъ . . .

Всичката тая работа се води тайно отъ народътъ . . .; но, вече на вечерьта сѫщиятъ день, слухътъ за испращанието владицитѣ на заточение — разнесе се изъ Цариградъ като гръмотевица, и направи колкото ненадѣйно толкова и тежко и възмутително впечатление.

На идущий день въ сѫббота, събраха се много Българи, отъ разни мѣста на столицата, долу на черковата, гдѣто имъ бѣше срѣдището, — и оратори отъ народътъ, особенно П. Славейковъ, обясниха станалата случка и разкъртиха сърцата до тежки, горчиви сълзи. Народътъ, въ знакъ на обща и дълбока жалость, покри съ траурни платна черковнийтъ иконостасъ и вратата на двѣтѣ здания — черковното и метохътъ. Пратенийтъ отъ Патриархията архимандритъ за да извърши свещенодѣйствие въ Българската черква, не се побра и се върна. Тогава множеството се разотиде като затвори главнитѣ врата на черковното здание подъ ключъ.

На вторий день — недѣля, 23 Ян. 1872 — народътъ отъ рано зе да се стича на черковата, гдѣто бѣше приготвенъ протестътъ противъ изгонванието на владицитѣ. Тойзи протестъ бѣше кратъкъ но, съ нечувана до тогава между Българитѣ смѣлость и рѣшителность, написанъ. Тамо се казваше, че народътъ иска щото, неправедно изгнанитѣ негови духовни началници, да се върнатъ назадъ — въ течение на три дена; въ противенъ случай — Български народъ ще остави отечеството си, и ще се изсели отъ една земя, въ-която не намира правосѫдие . . . Въ кратко врѣме повече отъ 2000 подписа подтвърдиха това отчаянно-рѣшително заявление. И народътъ, слѣдъ като се прѣкръсти при прочитанието на една проста молитва, и слѣдъ като възгласи народното си проклятие върху нѣколцината ония виновници на великото нещастие, — потегли купомъ къмъ Високата Порта.

Множеството стигна тамо около пладнѣ. Пѫтемъ то се бѣше почти удвоило. То не се побра въ широкий дворъ на Високото здание, а завзе и приходящитѣ улици. Его и каляската съ великиятъ везирь, се зададе отъ долу. Гръмогласно въсклицание се разнесе и и посрѣщна Махмудъ-Недима. Той, стрѣснатъ извънредно, пое протестътъ при стълбата на министерството и възлѣза горѣ. Слѣдъ малко единъ отъ везирскитѣ чиновници излѣзе и яви на множеството, че прошението му ще се разгледа въ министерский съвѣтъ и, че желанията му ще се испълнятъ. Чиновникътъ притури че, сега, множеството трѣбва да се разиде мирно и незабавно.

Но народътъ бѣше далече отъ да се задоволи съ тези думи. Той силно и едногласно възрази, че нѣма да се разотиде догдѣ не получи положително обявление, че ферманътъ за наредата на Ексархията ще се тури непрѣменно въ дѣйствие, че владицитѣ незабавно ще се върнатъ отъ заточение. Заплашванията отъ около-стоящитѣ чиновници, жандарми и пр., и опитванията имъ да разгонятъ множеството съ сила, не сполучиха нищо. Българитѣ, всѣкой съ екземплярь отъ ферманътъ въ рѫка, въвираха царската тугра на Турцитѣ въ носоветѣ и упорствуваха рѣшително.

Махмудъ-Недимъ показа него день примѣръ на великодушие. Като разбра че работата не била отъ обикновеннитѣ демонстрации, той порѫча да прѣдстанатъ прѣдъ него двамина отъ народътъ, за да извѣсти рѣшението си. Слѣдъ малко вѣсти се отпрѣдѣ му П. Славейковъ съ Тодора Икономова и още едного Българина, и великийтъ везирь рече: „Прошението на Българитѣ безъ-друго ще се земе въ внимание; а собственната ваша полза изисква щото множеството непрѣменно да се разотиде“. Но когато депутатитѣ се върнаха и обявиха думитѣ на великийтъ везирь, множеството не поиска да се задоволи нето съ това —: то протестуваше и викаше, че непоколебимо е рѣшението му: за да получи окончателно утвърждение на желанията си колкото за ферманътъ и за владицитѣ.

Махмудъ-Недимъ не иска' да кара работата до крайность. Той обяви тържественно, че министерский съвѣтъ ще се събере сѫщата вечерь — кѫсно, и че незабавно ще порѫча да се зематъ мѣрки за по-скорото вращание на заточенитѣ владици. Подирь това народътъ зе полека-лека да се распрьсва, — но пакъ остави депутация отъ четворица, които да чакатъ рѣшението на министерскиятъ съвѣтъ.

И наистина засѣданието стана и рѣши — вращанието на владицитѣ.

едно споразумѣние по мимо ферманътъ, като зароптахѫ противъ съвършеното прѣкъсване на прѣговоритѣ, столичнитѣ Българи подадохѫ едно енергическо заявление, че ако прѣговарячитѣ непрѣкѫснатъ веднажъ за всѣкога сношенията си съ Патриархътъ, то тѣ ще прѣстанатъ да припознаватъ Ексархията. Съ това се свърши всичката комедия.

Между тѣмъ яростьта, а съ нея и рѣшителностьта, у Цариградскитѣ Българи растеше много нагло. Тѣ на върхъ нова (1872) година подадохѫ на Махмудъ-Недима прошение, въ което изказвахѫ, че Бълг. народъ сматря въпросътъ за безвъзвратно рѣшенъ чрѣзъ ферманътъ, и го молѣхѫ да позволи окончателното му прилагание въ дѣйствие. Великиятъ везирь прие благосклонно депутацията и отговори, че «той не е ималъ никога на умъ до уничтожи ферманътъ; че намѣрението му било да се постигне съгласие върху спорния 10-й членъ; но понеже Патриархътъ отхвърля споразумѣнието, то той (великия везирь) ще му извѣсти до нѣкой день, че ферманътъ и по мимо неговата воля ще се положи въ дѣйствие.» Тие думи насърдчихѫ Българитѣ, — и тѣ, вечерьта срѣщу Богоявление (6 Януарий), на брой до 200—300 души стават и отиватъ съ приготвени кочии на Ортакьой — при владицитѣ, и ги принуждаватъ почти силомъ да слѣзятъ долу на черквата при Фенеръ, дѣто се бѣше събрало множество народъ. Множеството дочака владицитѣ съ едногласно желание и молби, за да служатъ тѣ на утрѣшний день.

Между тѣмъ нощьта бѣше настанала. Една депутация отъ трима владици и двама миряне, прѣдвождана отъ старият Ловчанский Иларионъ, отиде въ патриархията да иска позволение за службата. Патриархътъ отговори, че не позволява, — но приложи да почакатъ додѣ свика Синода си за съвѣщание. Слѣдъ малко синодалното засѣдание издаде сѫщата прѣсѫда. Владицитѣ отчаяни, върнахѫ се и съобщихѫ това рѣшение. Тогава изъ народътъ се раздаде страшна мѫлва: «ако сте вие наши архиереи, викаше множеството, и ако сте отъ наший народъ, то служѣте утрѣ и благословѣте ни; въ противенъ случай оставете ни и идѣте си при патриархътъ!» Въ това врѣме Патриархията незабравѣше да прави интриги при правителството; тя заяви, че се намира въ опасность отъ развълнуванитѣ близу нейната резиденция Българе, и сполучи, за да се испрати войска, която и обложи мѣстата между патриархията и бълг. метохъ. Но най-сетнѣ владицитѣ се видоха прину-

дени да устѫпятъ на народното искание, и обявихѫ тържественно, че на сутриньта ще служатъ. Това заявление възвьрна тишината въ редоветѣ на множеството, което остана да прѣнощува на черквата, безъ да се разотиде.

На сутриньта деньтъ бѣ прѣкрасенъ. Обаятелно, топличко слънце озари прѣкраснитѣ недра на Златний-рогъ. Българскитѣ владици хвьрлихѫ крьстътъ въ морето — срѣдъ безбройно множество Българе, които се бѣхѫ стекли отъ четиритѣхъ краища на Цариградъ — за да прогласяватъ деньтъ на своето освобождение. Въсхищението нѣмаше граници. Депеши разнесохѫ вѣстьта за службата изъ Българско, и всичкий народъ заликува. Вѣстницитѣ български възвеличихѫ този день и го сравниха съ оня, въ който Израилтянетѣ минахѫ рѣката Юрданъ и стѫпихѫ вьрху священната прьстъ на Обѣтованната си земя. Никакъвъ — нето най-дребенъ — безпорядъкъ не дойде да наруши великата тая радость и тържество. И на вторий день когато Българитѣ поднесохѫ благодарителенъ адресъ на Махмудъ-Недима, похвали ги този зарадъ примѣрната тишина, която сѫ вардили, и имъ рече: — да отидатъ още веднажь да попитатъ Патриарха: «приема ли той ферманътъ безъ измѣнение или нѣ.» Порѫчката се испълни, — но Патриархътъ не рачи нито да приеме бъл. депутация. Това кога извѣстиха на Махмудъ-Недима, везирьтъ имъ рече: «ако той ви неприема, — азъ ви приемамъ!» Слѣдъ два дена (на 10 Ян.) съобщи Вис. Порта на българскитѣ главатари въ Ортакьой, че иматъ право да распращатъ окрѫжни писма, и че такрирътъ за избирането на Ексархъ ще се издаде непрѣменно. — Радостьта бѣше грамадна. Очевидно бѣше, че и Игнатиевъ както и Махмудъ-Недима немислятъ вече да противустоятъ на естественний, неотразимий напоръ на Българитѣ. Но... — впрочемъ азъ ще раскажа.

Гърцитѣ, отъ тая смѣла постѫпка на Богоявление останахѫ поразени. На слѣдующий день свикахѫ въ патриархията голѣмо синодално събрание, сѫчинихѫ едно изявление до правителството, въ което като прѣдставѣхѫ работата въ извратенъ, спорѣдъ обичаятъ си, видъ, полагахѫ слѣднитѣ двѣ искания: — 1-о да се распусне беззаконното събрание въ Ортакьой, състояще отъ — безъ черковно дозволение прѣбивающитѣ въ Цариградъ архиерей и отъ други нѣкои Българе-миряне, и да се отдалечатъ отъ столицата реченетѣ архиереи, именно: Филиппополский Панаретъ, Ловчанский Иларионъ и Макариополский Иларионъ; и 2-о да се възбрани на участвовавшитѣ въ богоявленското беззаконие священници всѣко свѣщенно дѣй-

ствие въ черквата Св. Стефанъ, за което Патриархътъ ще се погрижи да настани достойна свещеница.—Това извѣщение се подаде на вторий день. 8 Януарий: въ сѫщо врѣме се турихѫ въ дѣйствие всичкитѣ машини на фанариотската фабрика. . . .

Гърцитѣ, и пакъ на-да ли щѣха да сполучатъ, ако да имъ не бѣ дошла помощь отъ-самъ, отъ български лагеръ. Азъ кога говорѣхъ за Славейкова, споменахъ за оная сепаратна по сѫщество порода, която се бѣше вмѣкнала полека лека въ българската твърдина на Орталъой и която послужи по-сѣтѣ за готовъ органъ на Игнатиевата помирителна политика. Тая партийка, която чуздитѣ наричаха „умѣрена“, а българитѣ — „чорбаджийска“, бѣше се осилила полека-лека, и колебателнитѣ обстоятелства бѣха й вдѣхнали помисълъ, че ако послужи за спогождението съ Патриархията, пей ще се даде право и власть за да нарежда българската область. Разбира-се, че такава пѫкителна помисълъ неможеше да ги не накара щото и отъ себе да поработатъ, да поинтригуватъ за постигването на благатката цѣль. Отъ това кѫшѫ, отъ тоя зародишъ пашкна и се разви полека-лека чудовното въ наши денье «консерваторство.»

Богоявленската постѫпка бѣше страшенъ ударъ и за нѣколцината Български «умѣрени» Тѣ разсвирѣпѣха, — та за да не пропуснатъ спасителната пишка на спогодителнитѣ прѣговори — и да се възползуватъ въ случаятъ за да ударятъ долу „народната“ партия, не закѫснѣха да подкажатъ въ руското посолство и при Вис. Порта, че не „множеството“ накарало владицитѣ да служатъ, а сами владицитѣ отъ себе си направили това, защото искали да осуетятъ спогождението и да докарать работата до «схизма». Его какъ стана, че когато Българитѣ отидоха, на 11 Януар. за да получатъ такрирътъ за избирането на Екзархъ, Махмудъ Недимъ ги помѫмри и укори, като приложи, че владицитѣ нѣма вече да служатъ, догдѣ имъ не позволи той самъ.

На вторий день (12 Ян.) столичнитѣ Българи подадоха на Махмудъ Недима прошение, въ което заевяваха, че подкаването на нѣколцината онези Българи не е друго освѣнъ клевета по лични съображения, че сами тѣ сѫ напълно съгласни съ своитѣ владици,— и молѣха да се вдигне запрѣщението по служението на владицитѣ. На слѣдующий день испрати везирътъ отговоръ на патриарховото извѣщение, въ което едва-ли не „питийский“ се казваше: отстраненето на приготвената за усмиреннето на Българитѣ, съгласно съ високо рѣшение, ще прѣкрати повторението на подобни случки.»

Патриархътъ свика общо събрание, за да обсѫдятъ тойзи отговоръ. Едни тълкуваха, че думитѣ на турския Пития били благоприятни за Патриархията, — други отказваха това. Най-сѣтнѣ рѣшиха: — 1-о да се распрати на гръцки и на български съчинено окржжно писмо до Българитѣ, въ което да се изложи прѣдателското поведение на «таканаричанитѣ» тѣхни прѣдставители, които, като не уважаватъ никакви узаконения въ православната вѣра, ввождатъ «схизма» въ Източната Черква, и да имъ се съвѣтва за де се върнатъ „въ обятията на майката-черква", която щела да испълни законнитѣ тѣхни желания; 2-о да се свика, колкото е възможно по-скоро, «мѣстенъ» въ Цариградъ синодъ отъ прѣждебивши патриарси, синодални старци и отъ прѣбивающитѣ въ столицата — или татакъ близо — архиереи, които да произнесатъ духовното си рѣшение относително беззаконствовавшитѣ архиереи български; 3-о още веднажъ да молятъ Портата, за да земе въ внимание писаното въ прѣдното изявление и да дари на Патриархътъ политическата си помощь, въ прѣдѣлитѣ на нейната отъ царски берати признатата юрисдикция.

На 15 Ян. се събра „мѣстнийтъ" духовни съборъ, който осѫди и отлѫчи отъ Черквата служившитѣ владици и свещеници. На 17 и 18-й — се чете това «извержение» по вситѣ Цариградски черкви. Въ сѫщото врѣме испрати Патриархията до Видински Антима и до другитѣ българе-владици, които бѣха по епархийтѣ си, писма, въ които имъ даваше срокъ 40 дена за да осѫдятъ и тѣ постѫпката на служившитѣ по Богоявление владици и да се върнатъ подъ властьта на «вселенската черква.»

На 18 Ян. владицитѣ бидоха повикани на Портата, гдѣто заварихя и петимата отъ «умѣреннитѣ», подъ водителството на Хаджи-Иванча Пенчовича. Махмудъ-Недимъ почна да распитва самъ какъ бѣ настанала Богоявленската демонстрация. Владицитѣ отговорихя, че били насилѣни отъ волята на «множество Българи.» Хаджи-Иванчо отхвърляше това. Махмудъ-Недимъ захвана да пита строго: да означатъ владицитѣ име-по-име онія които сѫ ги насилили. Но тѣ отговарѣха, че немогатъ да посочатъ на никого, понеже не частни лица ги накарали да служатъ, а многобройни тълпи народъ. . . .

Въ това врѣме Българитѣ приготвиха прошение, като протестъ срѣщу извержениятъ отъ „мѣстний" синодъ, когото отидоха да прѣдадатъ на 20 Януарий. Но прошението не се прие, понеже везирътъ се намиралъ въ министерский съвѣтъ, гдѣто се рѣшаваше вече „Богоявленский въпросъ".

На идущий — 21 Януария 1872 — сѫщитѣ трима владици бидоха повикани въ конакътъ на Министра за Външнитѣ дѣла, Серверъ-паша, който слѣдъ като поиска настоятелно имената на мнимитѣ подстрекатели и получи, разбира се, пакъ сѫщий отговоръ, който и Махмудъ-Недимъ — обяви имъ, най-сѣтнѣ, високото министерско рѣшение: да се отстранятъ за нѣкое врѣме въ ближнийтъ приморски градецъ Измидъ (Никомидия). И сѫщий день, слѣдъ обѣдъ владицитѣ — право отъ конакътъ на Серверъ-паша слѣзоха долу на топханата, отъ гдѣто ги пое по-отъ рано приготвенний правителствени параходъ . . .

Всичката тая работа се води тайно отъ народътъ . . .; но, вече на вечерьта сѫщиятъ день, слухътъ за испращанието владицитѣ на заточение — разнесе се изъ Цариградъ като гръмотевица, и направи колкото ненадѣйно толкова и тежко и възмутително впечатление.

На идущий день въ сѫббота, събраха се много Българи, отъ разни мѣста на столицата, долу на черковата, гдѣто имъ бѣше срѣдището, — и оратори отъ народътъ, особенно П. Славейковъ, обясниха станалата случка и разкъртиха сърцата до тежки, горчиви сълзи. Народътъ, въ знакъ на обща и дълбока жалость, покри съ траурни платна черковнийтъ иконостасъ и вратата на двѣтѣ здания — черковното и метохътъ. Пратениятъ отъ Патриархията архимандритъ за да извърши священнодѣйствие въ Българската черква, не се побра и се върна. Тогава множеството се разотиде като затвори главнитѣ врата на черковното здание подъ ключъ.

На вторий день — недѣля, 23 Ян. 1872 — народътъ отъ рано зе да се стича на черковата, гдѣто бѣше приготвенъ протестътъ противъ изгонванието на владицитѣ. Тойзи протестъ бѣше кратъкъ но, съ нечувана до тогава между Българитѣ смѣлость и рѣшителность, написанъ. Тамо се казваше, че народътъ иска щото, неправедно изгнанитѣ негови духовни началници, да се върнатъ назадъ — въ течение на три дена; въ противенъ случай — Български народъ ще остави отечеството си, и ще се изсели отъ една земя, въ-която не намира правосѫдие . . . Въ кратко врѣме повече отъ 2000 подписа подтвърдиха това отчаянно-рѣшително заявление. И народътъ, слѣдъ като се прѣкръсти при прочитанието на една проста молитва, и слѣдъ като възгласи народното си проклятие върху нѣколцината онния виновници на великото нещастие, — потегли купомъ къмъ Високата Порта.

Множеството стигна тамо около пладнѣ. Пѫтемъ то се бѣше почти удвоило. То не се побра въ широкий дворъ на Високото здание, а завзе и приходящитѣ улици. Его и каляската съ великиятъ везирь, се зададе отъ долу. Гръмогласно въсклицание се разнесе и и посрѣщна Махмудъ-Недима. Той, стрѣснатъ извънредно, пое протестътъ при стълбата на министерството и възлѣза горѣ. Слѣдъ малко единъ отъ везирскитѣ чиновници излѣзе и яви на множеството, че прошението му ще се разгледа въ министерский съвѣтъ и, че желанията му ще се испълнятъ. Чиновникътъ притури че, сега, множеството трѣбва да се разиде мирно и незабавно.

Но народътъ бѣше далече отъ да се задоволи съ тези думи. Той силно и едногласно възрази, че нѣма да се разотиде догдѣ не получи положително обявление, че фермънътъ за наредата на Ексархията ще се тури непрѣменно въ дѣйствие, че владицитѣ незабавно ще се върнатъ отъ заточение. Заплашванията отъ около-стоящитѣ чиновници, жандарми и пр., и опитванията имъ да разгонятъ множеството съ сила, не сполучиха нищо. Българитѣ, всѣкой съ екземпляръ отъ фермънътъ въ ржка, въвираха царската тугра на Турцитѣ въ носоветѣ и упорствуваха рѣшително.

Махмудъ-Недимъ показа него день примѣръ на великодушие. Като разбра че работата не била отъ обикновеннитѣ демонстрации, той поржча да предстанатъ предъ него двамина отъ народътъ, за да извѣсти рѣшението си. Слѣдъ малко вѣеги се отпрѣдѣ му П. Славейковъ съ Тодора Икономова и още единого Българина, и великийтъ везирь рече: „Прошението на Българитѣ безъ-друго ще се земе въ внимание; а собственната ваша полза изисква щото множеството непрѣменно да се разотиде“. Но когато депутатитѣ се върнаха и обявиха думитѣ на великийтъ везирь, множеството не поиска да се задоволи нето съ това —: то протестуваше и викаше, че непоколебимо е рѣшението му: за дѣ получи окончателно утвърждение на желанията си колкото за фермънътъ и за владицитѣ.

Махмудъ-Недимъ не иска да кара работата до крайность. Той обяви тържественно, че министерский съвѣтъ ще се събере сѫщата вечерь — кѫсно, и че незабавно ще поржча да се зематъ мѣрки за по-скорото връщание на заточенитѣ владици. Подирь това народътъ зе полека-лека да се распръсва, — но пакъ остави депутация отъ четворица, които да чакатъ рѣшението на министерскиятъ съвѣтъ.

И наистина засѣданието стана и рѣши — връщанието на владицитѣ.

Това бѣше най-голѣмата, най-блистателната и най-сполучливата демонстрация въ новата история на Българитѣ. Тя извоева окончателно ферманътъ. Тя ободри всички, и вдъхна голѣма нравственна сила въ гърдитѣ на весь Български народъ. Великитѣ рѣшителности иматъ велики резултати.

Героятъ на този день бѣше Петко Славейковъ.

III.

Съдържание: **Избирането на Антима I за Екзархъ. Дохождането му въ Цариградъ, — разнитѣ визити и тържества. Служението на II Май 1882 и тържественното провъзглашение самостоятелността на Бълг. Черква. — Безуспѣшнитѣ му опитвания за помирение съ Патриархътъ. Извержението му. Паданието на Махмудъ-Недимъ-паша. Мидхадъ-паша. Събирването на „мѣстний великъ синодъ". Неговото опрѣдѣление за схизмата. — Можѣха ли да отбѣгнатъ Българитѣ тая схизма.**

Слѣдъ нѣколко дена излѣзе въ вѣстницитѣ званично обявление, че правителството рѣшило да тури край на гръко-българската распря, като тури въ испълнение ферманътъ отъ 1870. Подиръ малко (въ началото на Февруария 1872) върнаха се и владицитѣ отъ заточение; а на 11 Февр. чиновникъ отъ Портата занесе на Ортакьой „буюрюлтия за избирането на Екзархъ. И така слѣдъ една върла криза, която трая почти цѣла година, даде се на Българитѣ пакъ възможностьта да послѣдватъ черковно-народното си устройство.

Идущиятъ день, на 12-й, стана голѣмо събрание на Ортакьой, на което присѫтствуваха всички прѣдставители — отъ разни общини — що се бѣха случили тогава въ Цариградъ, но въ което имаха участие като гласоподавачи само владицитѣ и мирянитѣ — членове на съвѣтътъ. Понеже Пловдивский Панаретъ се отказа отъ правото си на кандидатъ за Екзархъ, то, при гласоподаването, Видинский Антимъ получи шесть гласа противъ осемь, а Ловчанский Иларионъ повече — : седемь противъ шесть. Това почти равно раздѣление на гласоветѣ произлизаше не отъ друго, а отъ два различни принципа. Еднитѣ се надѣяха още за нѣкое помирение съ Патриархътъ, и за такава цѣль бѣше по-пригоденъ Антимъ, който не бѣше още извержень; а другитѣ, които невѣрваха въ такова помирение, даваха гласътъ си право за извержениятъ и отлѫченията отъ черквата Илариона. Махмудъ-Недимъ, когато му съобщиха, че Иларионъ Ловченский излѣзе избранъ за Екзархъ, посъвѣтва имъ да си изберътъ другиго, а другъ неоставаше освѣнь Антимъ. И така всички си подадоха

гласоветѣ за Видинский Антима, който би подтвърденъ отъ правителството и прогласенъ за Екзархъ.

И така Видинский Митрополитъ, избранъ за първи Български Екзархъ подъ име *Антимъ I*, тръгна отъ епархията си и, срѣдъ безчисленни овации и тържества, които му се направихѫ отъ народътъ по пѫтътъ, стигна, на 17 Марта 1872 — съ нарочни параходъ *Персудъ*, въ Цариградъ. Столичнитѣ Българи бѣхѫ приготвили извънредна демонстрация. Тѣ бѣхѫ заели четири парахода и отидоха въ Босфорътъ та дочакаха първиятъ си Иерархъ съ възклицания и пѣсни, съотвѣтственни на величината на тържеството. Българскиятъ Екзархъ слѣзе на мѣстното пристанище въ Ортакьой, дѣто го дочака и възгласи безчисленно множество народъ. И съпровожданъ, забиколенъ отъ всичкото множество, премина той въ домътъ на Екзархията си.

Тукъ слѣдъ едно кратко молебствие, Архимандритъ Григорий Хилендарский произнесе прѣкрасно слово, въ което прѣдстави всичкото величие на Божията милость къмъ Български народъ, и всичкото значение на този день за него. Подиръ него его сгана самъ Негово Блаженство, Антимъ I, и, като указа на тежкото бреме, което се натоварва отгорѣ-му, възложи надеждитѣ си върху своитѣ събратия архиереи, и върху другитѣ първенци дѣятели, и свърши съ краткитѣ тия думи: „Азъ видѣхъ старци сѣдокоси, които плачехѫ отъ радость, видѣхъ мѫже, жени, дѣца, които въспѣваххѫ съ възхищение освобождението си отъ грѣцкото иго, — и повредъ ми поржчваххѫ да пазя фермантъ и да не отстѫпя отъ него ни колкото за косъмъ.“ Слѣдъ това Български Екзархъ изслуша привѣтствията и адресътъ отъ страна на столичнитѣ Българи. Най-сетнѣ стана Прилепскийтъ прѣдставитель и поздрави първиятъ български Иерархъ отъ страна на оная българска область, която е най-вече страдала, която е най-нещастната, именно — Македония.

Идущиятъ день (18 Марта), Българскиятъ Екзархъ придруженъ отъ нѣкои и други владици и първенци отиде и посѣти садразъмина Махмудъ-Недимъ, комуто прѣдстави дълбокита признателность на народътъ къмъ милостивийтъ владѣтель Султанъ-Азиса. Везирътъ извѣсти тогава, че Екзархътъ ще има честьта да се прѣдстави лично прѣдъ Султанътъ за да му поднесе благодарноститѣ отъ страна на Българитѣ.

На 2 Апр. дойде въ Екзархията чиновникъ отъ Выс. Порта и извѣсти, че на сутрѣшний день ще се прѣдаде берать. На 3

Апр. изпрати тържествена свобода, че Махмудъ-Недимъ самъ лично желаялъ да направи това. Според това, Екзархътъ придружаванъ отъ голѣма свита първенци и други Българе отиде на Вис. Порта и получи берията отъ ржцѣтѣ на Великаго везиря. Въ благодарственото си слово Екзархътъ пожела дълго здраве на султанътъ, на везиря, на всѣтѣ първи чиновници и на осиновения народъ. Приключването на деня извърши голѣмъ почетъ на Българитѣ. Освящението и произнесението на Екзархътъ бѣше много трогателно. — Съдържанието на този берать бѣше сходно съ онова на патриаршеския берать. Въ него се опрѣдѣляватъ частни и юридически отношения на духовний началникъ къмъ паството имъ и къмъ политическитѣ власти. На Българитѣ най-много се понрава това, дѣто берата, като разбиратъ на съдържанието на фермана, посочва точний смисълъ на 10-й чл., и като, че съ това му дава нова сила, нови кредитъ, нова сигурность.

На 12 Апр. стана тържественната аудиенция на Българский Екзархъ при Султанътъ. На благодарственото слово, произнесено отъ Негово Блаженство, Султанътъ отговори: „благодаря се за чувствата, които ви вдъхновяватъ, като отъ страна на народа ви. Азъ съмъ постоянно разположенъ да покровителствувамъ безъ изключение народитѣ, които живѣятъ въ моята държава, както и да се грижа за тѣхното благоденствие. Българскиятъ народъ дѣйствително се показа вѣренъ на царството ми и то ми достави особено удовлетворение." — Подиръ това Антимъ I посѣти Махмудъ-Недима и още нѣкои отъ висшитѣ чиновници, които сж били добрѣ расположени къмъ Българитѣ — и тѣ всички му върнаха визита.

На 11 Май, въ най-голѣмий тоя народенъ праздникъ, Българский Екзархъ слѣзе на черквата и служи първата си, като Йерархъ, служба посрѣдъ безбройно множество народъ, доведенъ до крайний степень на умилението си и на въсхищението си. Слѣдъ евангелието прочете се отъ амвонътъ актътъ за провъзглашение на самостоятелната Българска черква. — Този актъ резюмира, въ 12 точки, историческитѣ права на българскитѣ черкви въ Охрида, Търново и Ипекъ, расправя накратцѣ перипетиитѣ на черковний въпросъ — именно: справедливиятъ и примирителни духъ на Българитѣ въ противоположность съ поведението на Грѣцкий Патриархъ —, най-сетнѣ обявява законното възстановление древнитѣ черковни права на Българитѣ въ лицето на Екзархията, — - и свършва като подтвърждава, че и новата Българска черква почива непоклатно върху основата

на догматитѣ и прѣданията отъ общата Православна вѣра, нераздѣлно свързана съ другитѣ православни черкви. Този актъ се разпрати, като притурка на едно окржжно, отъ Бълг. Екзархъ до епархиитѣ на Екзархатътъ, както и на второ окржжно — къмъ другитѣ православни черкви, послание, въ което се доказваше непослѣдователното и злоумишленно поведение на гръцката патриархия прѣзъ течението на въпросътъ, както и съ недобри и нечестни цѣли обясняваното му упорство и непримиримость.

Да притуримъ къмъ плодотворната дѣятелность на Екзархията още и това, че Н. Блаженство разпрати на'-скоро и второ окржжно до епархиитѣ на Екзархатътъ, което сжщо така дишеше съ умѣренность, миролюбие и евангелско благочестие; — че на 25 Мая ржкоположи за *Софийски* — архимандрита *Доситея*, а на 28 с. м. — архим *Виктора* за *Нишки*, — па да хвърлимъ сега погледъ върху явленията на противний, гръцкий, лагерь. —

Гърцитѣ неможаха да си помислятъ, че работитѣ — слѣдъ изгонването на владицитѣ — така нагло, вжтрѣ въ два-три дена, ще се расплетатъ въ смисълъ, тѣмъ съвсѣмъ противоположенъ. Тѣ бѣха още слисани когато се даде воля за да се избере Екзархъ. Тѣ чакъ слѣдъ единъ мѣсецъ се договедихж та съчиниха новъ „проектъ“ за спогождение отъ сжщата порода — каквато и прѣднитѣ имъ проекти. Но Махмудъ-Недимъ, комуто го бѣха прѣдали за да го прѣдложи на Българитѣ, покри съ дълбоко мълчание тая гръцка комедия. Бѣснуването на гръцкитѣ вѣстници нѣмаше граници. Любопитни сж за медицината на душевнитѣ болѣсти — тие траги-комически страници, въ които се изобразяваше тогава не черно мастило — а жива черна кръвь!

Между тѣмъ пристигна Екзархътъ Антимъ I въ Цариградъ. И слѣдъ получването на бератътъ си, той прати — 4 Апр. — три лица до Патриархътъ да му извѣстятъ: че Български Екзархъ е готовъ да го посѣти и да поднесе бѣлѣзи на своето почитание къмъ Вселенский Патриархъ. Той послѣдниятъ прие лицата студено и отговори, че прѣди да се съвѣщае съ синода си — неможе нищо положително да каже — и притури: да дойдатъ слѣдъ два дни за отговоръ. Патриархътъ свика безъ забава синодално събрание и, вслѣдствие съвѣщанията му, отиде на вторий день Архимандритъ Афтонидисъ въ домътъ на Екзархията, гдѣто обяви на Екзарха Антима: че Цариградский Патриархъ иска беззабавенъ отговоръ на онова писмо, което му се бѣше испратило въ Видинъ и въ което се да-

ваше срокъ отъ 40 дена за да се върне въ подчинение на Вселенский прѣстолъ. Български Екзархъ отговори, че и той сжщо неможе да даде отговоръ прѣди да свика и се съвѣщае съ синода си. Но слѣдъ усилнитѣ залѣгания на Архим. Афтонидиса Негово Блаженство отговори: „моятъ отговоръ е отрицателенъ —: защото азъ сега не съмъ само Митрополитъ Видински, нъ и Екзархъ Български.“ На сутриньта българската депутация ходи пакъ при Патриархътъ, нъ молбата имъ и тозъ-пжть биде отбѣсната.

Слѣдъ десеть дена — на 16 Апр. — Български Екзархъ ходи при Махмудъ-Недима, комуто расправи за постоянното отбѣгване на Патриархътъ отъ да се примири. Слѣдствие отъ това ходение бѣше писменно обращание на Екзархътъ къмъ Патриархътъ, въ което молеше позволение за да служи на Великъ-день. Отговори му се, че не само на Видинский Антима, но и на всичкитѣ бълг. архиереи изъ епархиитѣ се забранява да служатъ. На великата сжбота Антимъ I отправи второ писмо, въ което се казваше, че служението му е необходимо за да се задоволятъ общитѣ желания на православнитѣ Българе, и че отговорностьта — ако той служи — ще падне върху самаго Патриарха. Но, пакъ подобно отхвърляние посрѣщна и второто това писмо. Българскиятъ Екзархъ — повини се на това запрещение, народътъ нѣма честьта да чуе архиерейска служба прѣзъ всичката свѣтла седмица. — Въ това врѣме Български Екзархъ испрати още едно писмо до Патриархътъ, въ което като му прѣдставяше незаконностьта на отлученията и извержениятa на българскитѣ архиереи, молѣше го да снѣме отгорѣ имъ тие черковни наказания.

Въ отговоръ на това стана — на 27 Апр. — голѣмо грьцко народно събрание, въ което се рѣши —: отлжчението на Български Екзархъ отъ Православната черква. А въ недѣлята, на 30 Апр., чете се въ вситѣ цариградски черкви окржжно патриаршеско писмо, въ което се тълкуваше, че Антимъ I беззаконно носи „богохулната титла“ Екзархъ Български, че черковното негово осжждане било вече сжчинено и щѣло, до единъ мѣсецъ, да се чете изъ вситѣ подвластни на Вселенский прѣстолъ черкви.

Между тѣмъ ето бѣ настигналъ деньтъ на великитѣ славянски просвѣтители, на който Българитѣ отдаватъ едва-ли не най-високо почитание. Общий гласъ на народътъ изискваще почти наложително за да не мине и този день безъ архиерейска служба. Антимъ I неможеше вече да отлага дѣлото на усмирението духоветѣ и сърдца-

та. И службата, както и тържественното провъзгласяване на Самостоятелната Бълг. Черква, стана — на 11 Мая 1872, спорѣдъ както вече расправихме по́-горѣ.

Работата тръгна сега стрѣмително къмъ фаталнията си край. Този край имаше да бѫде „схизмата.“

Гърцитѣ слѣдъ като опитахѫ всичкитѣ срѣдства за да спрѫтъ Българитѣ въ смѣлото и сполучливото имъ отнимание на Тракия и Македония, гдѣто массата на населението е българска, както и въ създаването имъ могѫщественъ и сигуренъ центръ — Екзархията, — направили бѣха вече отчаяното рѣшение за да прогласятъ ревнителитѣ на свободолюбивото и народното българско движение — за отцѣпници отъ вѣрата, за прокляти „схизматици“. Тѣ имахѫ бройни и доста сигурни данни, за да полагатъ, че такава една мѣрка ще произведе пагубни за Българитѣ, а ползовити за сами тѣхъ сетнини. И така стана, че на 15 Май се чете по всичкитѣ гръцки черкви извержението на Български Екзархъ отъ лоното на Православната Черква и се прогласи „анатема“ върху служившитѣ съ него владици, които отъ по́ напрѣдъ бѣхѫ наказани вече съ извержение.

Всичкитѣ началници на самостоятелнитѣ черкви, освѣнъ Сърбскиятъ и Молдо-влашкиятъ митрополити и Русский Синодъ, приемахѫ събирването на единъ „вселенский синодъ“, който да се произнесе върху българо-гръцкий раздоръ. *Александрийский Патриархъ Нилъ* пристигна, даже, въ Цариградъ, въ първитѣ денье на Юлия. Само правителството още непозволяваше събирването на такъвъ синодъ. Но ето, че въ половината на м. Юлия — падна Махмудъ-Недимъ и на садраазамский прѣстолъ възкачи се — *Мидхадъ*-паша. Този бѣше врагъ на Русситѣ, врагъ и на покровителствуванитѣ отъ тѣхъ Българи. Въ него се изрази реакцията на старий турски, улемски и еничерски, духъ срѣщу скромната и полегатата роль, която, слѣдъ кримската война, играхѫ Фуадъ, Аали и Махмудъ-Недимъ. Мидхадъ вѣрваше въ възражданието на старото османско могѫщество посрѣдствомъ дивиятъ фанатизмъ, посрѣдствомъ огънь и кръвь, убийства и звѣрщини. Омаломощената отъ послѣднята голѣма война Турция прибрала си бѣше вече малко силитѣ; — тя се поотръсваше и попротягаше; тя усѣти пакъ да тупа въ гърдитѣ ѝ старото фаталистическо сърце, на което — въ тия нови врѣмена — е сѫдено да изкопае вѣченъ гробъ на нейната история. Кризата се приближаваше отъ само себе; Мидхадъ замисли да я у-

скори, да я прѣсрѣщне и да играе главна роль въ нея. Гордъ до фанатизмъ, властолюбивъ до най-крайня степень, снабденъ не съ дълбока дипломатска — но съ обикновенна ориенталска — хитрость, въоруженъ съ рѣшителна похватность, безъ особити умственни дарби, —такавъ бѣше новий властитель на Турция. И разстроителното дѣло, което имаше да хвърли по-сетнѣ Турция въ пропасть, той подкачи като позволи събирването на исканиятъ синодъ т. е. като хвърли въ крайна и трайна анархия европейската половина на турското царство.

Антиохийскиятъ Патриархъ, *Кипрский Архиепископъ* и *Ерусалимскиятъ Патриархъ*, *Кириллъ*, дойдоха още въ м. Юлия единъ слѣдъ други въ Цариградъ, гдѣто се навьртахѫ още *двадесеть и петь* други *митрополити* и *прѣждебивши патриарси*.

Живи прѣговори се захванахѫ тозь-часъ между надошлитѣ Иерарси и главатаритѣ на ултра-патриотическата партия, които употрѣбихѫ всичкитѣ, отъ краенъ фанатизмъ и невъобразима глоба надѫхвани, усилия за да склонятъ Иерарситѣ на лудий подвигъ, който бѣхѫ замислили.

Лесно бѣше щото — прѣдъ видъ на неучаствуването русската, сърбската и молдо-влашката Черкви — да изнамѣрятъ едно название на непълниятъ тоя „вселенски“ съборъ, когото смислиха да нарекатъ „Голѣмъ Мѣстенъ Синодъ“, т. е. състоящъ отъ Иерарси на Османската държава. Но и въ това не бѣха тъкмо честити. Защото Сърбия и Молдо-влахия бѣхѫ сѫщо така вассални на Султанътъ каквото и Египетъ, чийто Патриархъ, като *Грѣкъ*, дошълъ бѣше да участвува. При това Сирский Митрополитъ *Ликургъ* дойде въ Цариградъ, макаръ и частно, но все пакъ като пратеникъ на Атинский Синодъ — а Елада е държава съвсѣмъ отдѣлна отъ Турция; — но тя е грѣцка държава . . . Както и да е — върху името на този Синодъ се спогодиха, — но нататакъ работата бѣше по-мѫчна.

Кипрскийтъ Архиепископъ се двоумѣше. Антиохийскийтъ Патриархъ заплашванъ отъ собственний си синодъ, който се противеше на «схизмата», не се поддаваше лесно, и той. А Ерусалимскийтъ Патриархъ, Кириллъ, не бѣше за друго и дошелъ въ Цариградъ освѣнъ да доказва безосновностьта на «схизмата» и да съвѣтва помирение. Цѣлъ вулканъ бѣснуваше въ Патриархията, около отдѣлнитѣ Иерарси, въ прѣдходнитѣ събрания на върлитѣ

щенни. Ликургъ тичаше като повилнелъ отъ едного до другиго, отъ группа до група, остаръ, распаленъ, — и доказваше, заплашваше, наговарѣше за «схизмата». Вѣстницитѣ грьцки най-явно, най-безстидно доказваха народнитѣ и политически ползи за Еллинизмътъ отъ «схизмата«, а най-гнусно и най отвратително нападаха срѣщо всѣкого, който би не споменалъ — а помислилъ само нѣщо противъ «схизмата». Исусъ да бѣше се явилъ за да имъ противослови, щѣха да завикатъ: Распни го! Распни го! — Такава адщина бѣше се разразила отъ пламналитѣ имъ челюсти. Не говора нищо прѣкалено. Човѣкъ, който не е миналъ отъ близу тие врѣмена, мѫчно може да си ги въобрази въ сѫщность. — Най-сетнѣ, бѣснитѣ дѣятели на Еллинизмътъ развълнуваха простата тълпа — гемиджии, тулумбаджии и т. н., и направиха демонстрации — ужь като отъ Цариградското гражданство — въ домътъ на Патриархията и другадѣ, та викаха до безумие и искаха — «схизма».

Между тѣмъ м. Августъ се изминаваше. Българитѣ, като видѣха че провъзглашението на «схизмата» е нѣщо неотвратимо, побързаха да испратятъ за епархиитѣ имъ останалитѣ още въ столицата архиереи-българи за да подкрѣпятъ постоянството на народа прѣзъ голѣмата буря, която слѣдъ малко имаше да избухне отъ запушений Кара-Казанъ.

Най-сетнѣ Гърцитѣ, като помислиха, че доволно вече сѫ се нагласили, пристѫпиха да извършатъ планътъ си. — На 29 Августъ направиха първото си явно и общо засѣдание. Тогава избраха една коммисия, която да съчини «изложение» по прѣдмѣтътъ, който е далъ поводъ за свикването «Великиятъ Мѣстенъ Синодъ».

Второто засѣдание стана на 12 Септ. Слѣдъ прочитанието на «изложението» отъ коммисията, даде се воля на дебатитѣ. Сега стана Ерусалимский Кириллъ, и съ гласъ мѫжественъ и благъ, доблестенъ и раскъртенъ—захвана да доказва, че невижда въ «изложението» достаточни причини, които да оправдаватъ такава страшна мѣрка, каквато е «схизмата». Но голѣмо негодование и силни порицания посрѣщнаха доблестнийтъ старецъ, който си остана непоколебимъ въ убѣжденията до край. На вторий день, безъ да чака свършъкътъ на Синода, Кириллъ остави Цариградъ и замина за Ерусалимъ, прѣслѣдванъ отъ вихрь окаянни псувни и поругания паликарски.

На 14 Септ. 1872 стана третето и послѣдне засѣдание на ...итъ синодъ». Тогава събранитѣ патриарси и митрополити

подписаха знаменитий «Оросъ» или *Опрѣдѣление*, въ което се казва че Българитѣ, понеже искали свои отдѣлна народна черква, т. е. понеже въвождали въ вѣрата новъ принципъ—*филетизмътъ* или «племенностьта«, — за това се провъзгласяватъ за *отцѣпници отъ Православната вѣра* т. е. за **схизматици**.

Впрочемъ ето буквално самий «Оросъ»:

ОРОСЪ

ИЛИ

„Опрѣдѣлението на свѣтиятъ и великъ съборъ, *който се събра въ Цариградъ въ лѣто хилядо и осемстотинъ и седемдесеть и двѣ Индиктионъ първий, по мѣсецъ Септемврий*".

Свѣтий Апостолъ Павелъ, като прѣдсказваше, че срѣдъ Божията Църква ще се явятъ вълци не щадящи стадото и человѣци криво глаголющи за да повлекжтъ слѣдъ себе ученицитѣ, заповѣда ни „да внимаваме на себе си и на всичкото стадо, въ което свѣтиятъ духъ ни е положилъ надзиратели за да пазимъ Божята Църква, която Богъ основа чрѣзъ собственната си кръвь" и заржча ни да бодрствуваме за това. Прочее като се научихме съ удивление и съ сърдѣчна скрѣбь, че въ послѣднитѣ дни сж възстанали и въ окружието на вселенский прѣстолъ, срѣдъ благочестивийтъ Български народъ, хора, които дързнахж да въведатъ въ Църквата новизиенно едно мнѣние на *племенность* и станахж прѣзрители на божественнитѣ и святи канони, като се осмѣлихж чрѣзъ прѣстжплението си да съставятъ първовидно племенно сонмище, опасахме се както подобаваше съ господнята рѣвность, и, въ грижата си да прѣкжснемъ распространението на злото върѣдъ тоя благочестивъ народъ, събрахме се въ името на великаго Бога Исуса Христа. При това като призовахме съ небесе отъ отца свѣтовъ благодатьта и положихме въ срѣдата Евангелието, «въ което се скриватъ всичкитѣ съкровища на мждростьта и на знанието», и като сравнихме *племенностьта* съ евангелското учение и вѣковнийтъ животъ на божята Църква, не само странна но и съвсѣмъ противна на тѣхъ я намѣрихме, а законопрѣстжпленията, които станахж за съставлението на *племенното* имъ сонмище, като се исчислихж едно-по-едно, намѣрихме ги изобличавани отъ свѣщеннитѣ закони. Прочее като пригърщаме, ведно съ свѣтитѣ ни и богоносни отци, съ облобизание

свѣщеннитѣ канони и утвърдяваме ги всички като непоколебими заповѣди изложени отъ всепохвалнитѣ апостоли, отъ свѣтитѣ седемъ вселенски събори, и отъ помѣстно събранитѣ за издание такива заповѣди и отъ свѣтитѣ наши отци; защото, всички освѣщени отъ сѫщиятъ духъ, опрѣдѣлили сѫ полезното, — въ Свѣтиятъ Духъ провъзгласяваме.

Първо. Отхвърляме, осѫждаме и наказваме *племенностьта* т. е. *племеннитѣ* различия и народнитѣ прѣния и съперничества и раздвоения въ Христовата Църква като противни на Евангелското учение и на свѣщеннитѣ правила на блаженнитѣ наши отци, които и Свѣтата Църква подкрѣпяватъ и всичкийтъ Християнски животъ украшающе ржководствуватъ къмъ божественното благочестие.

Второ. Оныя които приематъ тази *племенность* и смѣятъ да утвърждаватъ върху нея първовидни *племенски* сонмища, провъзгласяваме, съгласно съ свѣщеннитѣ правила, чужди отъ едната свята съборна и апостолска Църква; и наричаме ги **схизматици**. Слѣдователно, оныя които се отцѣпихѫ отъ Православната Църква и съставихѫ собственъ жъртвенникъ и собственно племенно сонмище, сирѣчь прѣждеизверженнитѣ и прѣждеотлѫченитѣ Иларіона, нѣкогашний Макаріополскій, Панарета нѣкогашний Филипополскій, Иларіона, нѣкогашний Ловчанскій, Антима, нѣкогашний Видинскій и вече прѣждеизверженитѣ Доротея, прѣди малко Софійскій, Партенія, прѣди малко Нишавскій, Генадія, прѣди малко Вѣлеградскій, и безсвѣщенническы ржкоположенитѣ архіереи, свѣщенници и дякони както и всичкитѣ, оныя, които се съобщаватъ и единомислятъ и съдѣйствуватъ съ тѣхъ, еще же и оныя, които приемѫтъ за силни и канонически безсвѣщенническитѣ имъ благословенія и свѣщеннодѣйствія, били духовни или миряни, провъзгласяваме ги за **схизматици** и чужди отъ Православната Христова Църква.

Тие така като опрѣдѣляваме, молимъ всеблагаго и человѣколюбиваго Бога и Господа нашего Исуса Христа, началника и съвършителя на вѣрата ни щото да съхранява отъ една страна свѣтата си и на апостолскитѣ и пророчески основи лежаща Църква непорочна и неповрѣдена отъ всѣка новизиенна зараза, отъ друга же да даде раскаяние на оныя, които се отдѣлихѫ отъ нея и съ основата на племенното различие основахѫ свое сонмище; дано единъ день се свѣстятъ, и като отхвърлятъ заблужденията си, прилѣпятъ къмъ едната, свѣта, съборна и апостолска Църква за да славосло-

вятъ въ нея съ всичкитѣ православни великиятъ на миръ Ангелъ и Бога, пришедшаго да примири всички и да благовѣсти миръ на стоящитѣ близо и далече. Яко ему подобаетъ всякая слава, честь и поклонение со отцемъ и святимъ духомъ во вѣки вѣковъ. Аминъ»

(Слѣдватъ подписитѣ на патрицитѣ и владицитѣ).

Имаше ли право послѣдниятъ тоя голѣмъ Черковенъ Синодъ въ Цариградъ да издаде такова опрѣдѣление?

— Нѣмаше никакво право. Българитѣ искатъ първо —: *Да се черкуватъ и просвѣщавитъ на свой язикъ тамо, гдѣто има български селения.* — Има ли въ основната книга на Християнството — Евангелието — една поне дума или мисьлъ, която да възбранява, щото разнитѣ народи да въспримать християнското учение на свой собственъ язикъ? — Нѣма. — Напротивъ, първитѣ апостоли, които въсприехя Христовата наука направо и лично отъ своятъ Божественъ Учитель, указватъ и узаконяватъ изрично съвсѣмъ противното.

Така напримѣръ, апостолъ Павелъ въ посланието си къмъ Грьцитѣ — *Коринтяни* (XIV, 7, 8, 9, 10, 11) казва:

«Обаче бездушния гласъ даящия, аще сопѣль, аще гусли, аще разностия писканіемъ недадятъ, какъ разумно бѫдетъ писканіе или гуденіе? Ибо аще безвѣстенъ гласъ дастъ, кто уготовиться на брань? *Тако и вы аще неблагоразумно слово дадите языкомъ, како уразумѣеться глаголемое?* Бѫдете бо на воздухъ глаголяще, толико убо, аще ключиться, робы гласовъ сѫть въ мірѣ и не единъ ихъ безгласенъ, аще убо неувѣмъ силы гласа бѫдж глаголющему иноязычникъ и глаголящи мнѣ иноязычникъ.»

И така, ако горнето искание на Българитѣ е «филетическо», племенственно, язично, — то такавъ филетизмъ е легналъ въ основитѣ на Христовата вѣра, и първъ «филетистъ» е билъ апостолъ Павелъ, или, ако щѣте, самий неговъ Учитель, Исусъ.

Българитѣ искатъ *второ*: *Да се възстановятъ правата на древнята Охридска Архиепископия, и на Търновската Патриархия,* старитѣ граници на които надминоватъ обсегътъ даже на 10-й членъ отъ ферманътъ. — Има ли въ това искание нѣкое прѣстѫпление? — Нѣма, нето може да има. Напротивъ: — Българитѣ искаха да се прѣкрати една стидна узурпация, едно безсовѣстно заграбване правата на тие двѣ самостоятелни Черкви — както и на третята, Пиекската — отъ сѫщата тая фенерска Патри-

архия. Доказателствата, че има, че сѫществуватъ тие права, изложени сѫ, споредъ редътъ си, въ страницитѣ на Първиятъ Дѣлъ отъ това съчинение Тѣзи доказателства сѫ многобройни, грамадни, блистателни и необорими. Сѫщо доказателства, че сѫ биле заграбени тие права, и то най безбожно — отъ сѫщата Цариградска Патриархия, стърчатъ въ Историята, като страшни, умразни чудовища. Слѣдователно, съ какво заслужиха Българитѣ да се нарекатъ «схизматици»?

Българитѣ искатъ *третьо*: — *Да се припознае ферманътъ на Султанътъ, като пълновластенъ за да рѣши черковниятъ въпросъ.* — Има ли въ това искание нѣкое прѣстѫпление и противузаконие? — И тукъ никакъ не. — Не на Фатихъ-Мехмеда ли ферманитѣ и бератитѣ възстановиха изгубенитѣ чрезъ завоеванието на Цариградъ черковни права на фенерската Патриархия? — Не султански фермани и берати ли уничтожиха Охридската и Ипекската Черква та ги хвьрлиха подъ кратата на сѫщата Патриархия? — Съ какво право се припозна силата на прѣднитѣ султански актове, а се отрича силата на тоя послѣдниятъ?

Българитѣ искатъ *четвьрто*: *Тѣхний духовни Началникъ да има непосрѣдственни сношения съ правителството*, каквото и другитѣ подобни самостоятелни Иерарси въ турската държава, — и да си има той *въ Цариградъ метохъ съ черква, въ който да прѣбивава* когато намѣри за нуждно, — сѫщо както и другитѣ духовни Иерарси, които си иматъ «подвория» въ столицата. — Неще ни дума, че това искание е най законно, понеже проистича отъ принципътъ на самостоятелностьта на Българската Черква.

Да привеждаме ли свидѣтелства отъ апостолскитѣ послания, че Гърцитѣ въ Галатия, Коринтъ и пр. още тогава сѫ вилнували за първенство и разлика отъ другитѣ народи, като «Елини»? — Да прикажемъ ли пакъ за начинътъ, какъ настана въ черковната История Цариградский «вселенски Патриархъ»? — Да въспомнимъ ли за не «филетический» (?) и не умразний (?!) характеръ на фанариотската порода? — Да посочимъ ли многобройнитѣ приставания — прѣзъ всичкото течение на въпросътъ — на цариградский Патриархъ за „филетическа“ Область *българска*, която обаче да недокача Тракия нето Македония, необходимитѣ подлоги на бѫдѫщата Византийска, Елинска, Империя? — Да говоримъ ли по-подробно за всичката каррикатурность на тоя искабосанъ „великъ“ яко-би «все-

— Неможѣха — даже *не трѣбваше*, — отговарямъ азъ ясно и спокойно.

Въ времена, когато черковни синоди, наказания и анатеми бѣха въ царствена сила, кога послѣдователитѣ на разни вѣри и секти не се споредѣщаха съ други думи освѣнъ съ: еретикъ, схизматикъ, безвѣрникъ, проклятий и т. п. благогласни названия отъ рѣчникътъ на срѣдневѣковитѣ разни синоди, въ тие времена, казвамъ, български царье, боляри и високи духовници възприемаха даже върховенството на «еретическиятъ» Папа, само да си придобиятъ независима отъ Гърцитѣ иерархия. Днесь, кога побѣждава новата свѣтлина на висшето человѣческо т. е сѫщо евангелско правосѫдие, кога прѣдъ очитѣ на свѣтътъ се открива ужасната тъма и варварщина на срѣдневѣковитѣ, особенни черковни, отношения и работи, и кога идеята за „народность“ е обхванала страстно всички умове и сърца, днесь — да се стрѣскатъ Българитѣ отъ единъ купъ повиляли фанариоти! — които, като не можиха да изнамѣратъ другъ изговоръ за своята неоправдана, прѣстѫпна цѣль, отидоха да ренегиратъ, да отрекатъ, едно отъ основнитѣ начала на апостолскитѣ послания, т. е. правото на народитѣ да искатъ за да се черкуватъ и просвѣщаватъ на свой собственъ языкъ! Кажете, за Бога, това нѣщо може ли да се допусне?

— Не, никога не! — Можеха и другитѣ Православни Черкви да участвуватъ на тоя Синодъ и да подпишатъ Оросътъ му; можеше и цѣлъ свѣтъ да ни прогласи за схизматици, даже и за еретици . . . — Но ние несмѣехме да се отречемъ отъ правата си, които е дарила природата намъ, като на особенъ народъ; които се подтвърждаватъ отъ основнитѣ писания на нашата православна вѣра, и които гарантира нашата История. Ние не смѣехме, да се съгласимъ да напуснемъ цѣли милиони наши братя по Македония и Тракия въ пълний произволъ на фанариотскитѣ и еллинскитѣ фанатици.

Така и направиха Българитѣ. Тѣ дочакаха голѣмото изгърмяване на «Великиятъ мѣстни Синодъ» безъ да трепнатъ. Тѣ положиха своята сѫдба въ рѫцѣтѣ на Бога, и подкачиха новата борба утѣшени и укрѣпени.

IV.

Съдържание: **Опълчение на Екзархията срѣщу схизмата и устрояване на Българската ерква. Колебание на турското правителство мѣжду Патриархията и Екзархията. Суетнитѣ слѣдствия отъ схизмата. Екзархийский Съвѣтъ и Святий Синодъ. Присъединението на Скопската и Охридската епархия. Неустройственнитѣ явления въ Български черковний животъ. Двѣтѣ партии. Тодоръ Икономовъ и Гавриилъ Крьстевичъ. Заглъхването на Черковний въпросъ при появяването на Източний.**

На 16 Септ. 1872 г. издаде се знаменитий «Оросъ» отъ мѣстний вселенски съборъ въ Цариградъ. За „Оросътъ," както за значението му, говорихъ доволно въ преднята си статия. Сега остава да послѣдваме разказътъ за устройството на черковнитѣ дѣла въ Българската самостоятелна Екзархия, или по́-добрѣ казано за безпрѣстаннитѣ борби, прѣзъ които имаше тя прѣди всичко да защищава своето сѫществуване,— все до общата катастрофа на работитѣ въ Балканский полуостровъ, въ г. 1876.

Екзархията по́-добрѣ отъ всички разбираше голѣмитѣ опасности които се причуготовлявахѫ за български народъ отъ страна на повилнѣлий Фенерь. За това тя прибърза да си истъкми нови сили, за да се опълчи по́-успѣшно. Вече на слѣдующий день, 17 Септ., служихѫ на българската черква Панаретъ Пловдивский, Симеонъ Прѣславский, и Доситей Самоковский и рѫкоположихѫ за *Пелагонийский* архимандрита *Евтатия Зографски*. А слѣдъ това испрати Негово Блаженство, Антимъ I, *третьото* си окрѫжно до всичкитѣ български епархии, въ което тълкуваше обстоятелствата, съвѣтваше и насърдчаше изуменитѣ отъ грьцката смѣлость Българе. А на 24 Септ. рѫкоположи самъ Н. Блаженство за *Охридский* архимандрита *Натанаила*. Въ сѫщо време би рѫкоположенъ и младий парижки юристъ, Калоферецътъ *Лазаръ Йовчевъ*, за свещеникъ — *Йосифъ*.

Прѣзъ м. Октомврий послѣдва се сѫщата дѣятелность не по́малко стрѣмително. Сили, горе-долу — малко много приготвени за висши духовни чинъ, имаше малко подъ рѫка; а обстоятелствата недопущахѫ премисляванія и бавение. На 15 Окт. рѫкоположи се за *Софийский* архимандритъ *Мелетий* Зографски. На 16 й рѫкоположи се като титулярний *Свето-Вличкий*, за при българската въ Цариградъ черква, епископъ — *Серафимъ*.

Както Иларионъ и Григорий които [illegible] 8

Септ.) за Търново и Руссе, така сега (на 30 Септ.) замина Панаретъ за Пловдивъ. А на 26 Окт. замина и Доситей за епархията си въ Самоковъ.

При това Екзархътъ испрати (на 16 Окт.) окржжно послание до Самостоятелнитѣ Източни Черкви, въ което на пространно расправи за голѣмата интрига на фанариотский Патриархатъ и побѣдително отблъсна обвиненията на «Оросътъ» А на 1 Ноември распрати *четвърто* окржжно до българскитѣ епархии, въ което упжтваше народътъ и священството въ духътъ на вѣра и дисциплина, на устройство и прогресъ, който се очакваше отъ независимий черковенъ животъ на Българитѣ. Въ отговоръ на всичко това писма и адреси отъ всичкитѣ епархии и мѣста идѣха до Н. Блаженство, въ които се отхвърлѣше схизмата, и народътъ се завѣряваше че ще си прѣбжде вѣренъ на вѣрата на отцитѣ му.

Между тѣмъ и Гърцитѣ не стояхж празни. На 1 Окт. „Оросътъ“ се прочете и разгласи по всичкитѣ православни черкви въ Цариградъ, и грьцкото паство се призова съ възвания най-фанатически и най-свирѣпи, да ненавижда и преслѣдва Българетъ схизматици. Сжщий день се призоваxж въ Патриаршеското здание, до 180 лица отъ по-първитѣ и по-влиятелнитѣ Гърци, да разсжждатъ за срѣдствата и начинътъ какъ ще распрататъ владици за православнитѣ християне изъ епархиитѣ въ които живѣятъ схизматически Българе. И наистина, нѣколко дена слѣдъ това, Патриархията испрати четири, а незабавно слѣдъ тѣхъ (25 Окт.) други петима владици за изъ българскитѣ епархии. Отъ друга страна Патриархътъ прати на Портата *тикриръ*, въ който се изискваше щото: 1) Правителството да захване да нарича Българитѣ —схизматици, 2) да изиска щото священството имъ, за разлика отъ „православното“, да си промѣни облѣклото, 3) да се промѣни ферманътъ и издаде новъ и 4) всичкитѣ православни черкви и манастири да останатъ грьцки, а българитѣ да си съзидятъ нови.

Между тѣмъ смѣлото и натурническо владичество на Мидхадъ-паша бъ захванало да прихожда къмъ края си. Вече на 17 Септ. дойде за Министръ на Вънпнитѣ Дѣла *Халилъ-Шерифъ*-паша, а на 15 Окт. падна самъ Мидхадъ и за седраазамчинъ възлѣзе *Мехмедъ-Рюжди*-паша.

Халилъ-Шерифъ, най-напрѣдъ чрѣзъ Екзархийский кану-кехая Георгаки-бея Стояновичь, загатна на Екзарха за промѣнението на облѣклото. А на 19 Дек. предложи на самаго Екзарха да се съгласи на промѣнението на самий ферманъ.

му (въ 1874), „Напрѣдъкъ“. На „народнитѣ“ придружи се и онаи фракция, която имаше на чело Г. Крьстевича, и която тоже искаше измѣнението на ферманътъ, но въ смисъль задоволителенъ за Гърцитѣ, щото да може да се вдигне схизмата. Таи фракция, на която главний принципъ бѣше православието, и която по време на схизмата бѣше се отказала отъ Екзархията, слѣдваше да поддържа духовното си единение съ Патриархията, вслѣдствие което бѣше станала много умразна на народъть; но сега уплашена да не би народъть наистина да се отрече отъ православието, пристанѫ да залѣга за овардването на ферманътъ, който, макарь че бѣ прѣдизвикаль схизмата, станѫ сега котва и спасение на православието у Българский народъ.

На горнитѣ бъркотии дойдохѫ да се притурятъ нови други. По Коледнитѣ праздници, нѣколцината гърци въ Руссе, Шуменъ и др., имахѫ дързостьта да си истъкмятъ параклиси, въ които служехѫ гръцки «православни» свещеници. Произлѣзохѫ кървави сблъсквания между възнегодуванитѣ Българи и упорититѣ Гърци. А по Одринско и Костурско и пр. станахѫ бройни посегателства върху животътъ на български свещеници отъ фанатизирани паликарета. Всичкитѣ тие събития смѫщавахѫ Вис. Порта. Халилъ Шерифь-паша, въ доста честитѣ си срѣщания съ Екзарха настояваше да се измѣни ферманътъ, да се нарече Екзархътъ «Българский Цариградский Патриархъ», приемаше даже да се повтори названието «православна» за българската Черква. Но, разбира се, Екзархътъ не можеше да приеме нищо отъ това. И станѫ че на 10 Януар. 1873 г. Министрътъ на Външнитѣ Дѣла испрати на Екзархията *такриръ*, въ който съ тонъ рѣшителенъ изискваше, щото: или да се приеме измѣнението на ферманътъ споредъ което Екзархътъ да стане съвсѣмъ независимъ отъ Патриархътъ та да може да испраща владици и попове вредъ гдѣто има Българи, или пакъ да стане спогождение на право съ Патриархътъ,—та веднажъ за всегда да се рѣши и опредѣли грько-българский въпросъ. На 19 Януар. призова Н. Блаженство членоветѣ на Смѣсений Съвѣтъ за съвѣщание. Тѣ всички, освѣнъ едного, се изразихѫ че не може да се приеме нито едното нито другото; а за благовидность, и за да се спечели време, рѣшихѫ да отговорятъ че въпросътъ е толкозъ важенъ, щото за разрѣшението му не е компетентенъ само Смѣс. Съвѣтъ, но че трѣбва да се распрати Окржжно и да се поиска мнѣнието на епархийскитѣ архипастири както и на самитѣ общини. Халилъ-Ше-

рафъ, отъ своя страна, распрати и той Циркулярно до Управителитѣ, въ което заповѣдваше да се наказватъ смутителитѣ, било Гърци било Българи, които биха дързнали да правятъ насилие по черковнитѣ работи едни на други. Българитѣ тълкуваха това окржжно, като насочено въ полза на Гърцитѣ. Между тѣмъ проекрвѣха «протеститѣ» противъ измѣнението на фермана̀ъ до Екзархията, най-напрѣдъ отъ Цариградското население, а слѣдъ това и отъ всичкитѣ други по-главни общини и мѣстности.

Да приложа тука другитѣ по-важни събития, които се извършиха въ периодътъ за който говоря. Н. Блаженство посѣти по празницитѣ на Рождество Христово, Австро-Унгарскиятъ посланикъ, графа Лудолфа, и Русскиятъ, ген. Игнатиевъ. Първиятъ му върна визитата на Орта-кьой. На 5 Февр. падна Мехмедъ-Рюжди, и за Великъ везирь се назначи *Ессадъ*-паша. Въ сѫщо време дойде за воененъ министръ енергический приверженецъ на Мидхада, *Хюсинъ-Авни*-паша. Ессадъ паша се обѣща на Патриарха да издаде *берати* за назначенитѣ по бълг. епархии гръцки владици. И наистина той незакъсне да издаде такавъ берать на Ксантский. Колкото за другитѣ той поиска да му се прѣдставятъ махзари отъ населението на касателнитѣ имъ епархии. Между тѣмъ министерскитѣ кризи; т. е. борбата между фанатическата партия на Мидхадъ-паша, които искаше да възправи Турция вехтата си сила и значение макаръ пакъ съ оржжие, и между миролюбивиятъ Султанъ Азиса, който не желаеше сблъскване съ Русеия, се послѣдваха. На 2 Апр. падна Ессадъ-паша и дойде пакъ *Мехмедъ-Рюжди* за седраазаманъ; сега *Мидхадъ*-паша стана Министръ на Правосждието, а вмѣсто Халила-Шерифа дойде за Министръ на Външнитѣ Дѣла *Сафетъ*-паша. Мехмедъ-Рюжди издаде на Патриарха Антима патриаршескиятъ му берать, съвършенно сходенъ съ вехтитѣ патриаршески берати. Извѣстно е че фермана̀ъ отъ 1870 г. измѣняваше значително юрисдикцията на Патриаршеский прѣстолъ, и Вис. Порта възнѣше да издаде берата̀ъ на Антима, догдѣ да се опредѣли окончателно гръко-българский въпросъ. Сега, както казахъ, издаде се берата̀ъ и това събитие причини голѣма радость на Гърцитѣ, които помислиха че Ц. Правителство припознало вехтитѣ права на Патрикатъ върху бълг. земи. Но едва истече м. Априлий и, вмѣсто Мехмеда-Рюжди, дойде *Ширвани-задѐ*, а вмѣсто Сафета *Рашидъ*-паша.

Отъ друга страна Екзархията послѣдва своето трудно [illegible] ване и нареждание. На Богоявление 1873 Екзархъ [illegible]

свещеника *Иосифа* за *архимандритъ*. Софийский Мелетий заминѫ на 17 Марта за епархията си, Велешкий Дамаскинъ и Врачанский Аверкий заминахѫ и тѣ, на 29 Марта, за епархиитѣ си. Н. Блаженство служи първата си великденска служба придруженъ отъ Скопскаго Доротея, Охридскаго Натанаила и Пелагонийскаго Евстатая, които се навърташѫ въ Цариградъ. На 10 Мая пристигнахѫ въ Цариградъ отъ Руссе, повикани отъ Правителството, г. г. Драганъ Цанковъ, и попъ П. Арнаудовъ. На 22 Юния състави се на Екзархията комисия състояща отъ г. г. Цанкова Охридскаго Натанаила и В. Чолакова, да промисли за отварянието на едно Духовно училище. На 7 й Юния ржкоположи се за *Ловчанский* архимандритъ *Дионисий*. На 8 й ржкоположи се архим *Нилъ* титуларенъ епископъ *Смоленский*, за при българската на Фенеръ черква.

Между тѣмъ профучѣ въ Руссия голѣмата журналистическа борба по въпросътъ за припознаването или не — на схизмата. Намѣрили се бѣхѫ и между русскитѣ черковни мѫжье единъ двама, а особенно г. Филиповъ, които подмитени отъ Патриархията и отъ гръцки капиталисти, възстанахѫ съ сѫща фенерска злоба срѣщу Българитѣ. По други, знаменити и отъ всички уважавани, черковни учени авторитети се възправихѫ на срѣщу първитѣ, и съ дълбока ученость, съ висше безпристрастие и прѣкрасенъ стилъ разясниха, доказаха че ролята на Русската Черква въ тая скрѫбна раздѣла на Истокъ може да бѫде само пассивна, като се почака времето, когато ще може да се вдигне беззаконната и умразната схизма. Такавъ единъ черковенъ и великъ русски авторитетъ бѣ слѣзълъ въ м. Марта въ Цариградъ, за да разгледа положението и да посъвѣтва утихването на страститѣ. А прокълнатиятъ отъ всички Фанариоти и Еллини, бившиятъ Ерусалимски Патриархъ Кириллъ, който се бѣ осмѣлилъ да отблъсне схизмата, служи на Великдень въ черквицата при Русското въ Ц/градъ посолство, и всички приехѫ неговата свята благословия. Послѣ всичко това ген. Игнатиевъ подкачи да залѣга за да се вдигне схизмата и да стане измирение между Гърци и Българи.

Отъ друга страна частнитѣ стълкновения между двѣтѣ страни си слѣдувахѫ. Така, на 15 Юния, споредъ единъ умрѣлъ Българинъ въ Цариградъ, стана голѣма врѣва по поводъ на закопаването му въ гробищата, което Гърцитѣ никакъ не допуснѫхѫ догдѣ му не стоиѫ [illegible] отъ гръцки свещенникъ. По него време и въ Силистра, [illegible] Гърци нападатъ на единъ Ерменецъ, който защи-

щавалъ Българитѣ, наранявать го и усмъртяватъ. А на *джулюсатъ*, т. е. на годишний Султановъ праздникъ, когато се прѣдставляватъ въ палатътъ всичкитѣ духовни началници, да честитятъ, Гръцкий Патрикъ отказа да се прѣдстави същевременно и на равно съ Н. Блаженство Екзархътъ. Но, помежду това, заслѣпенитѣ и разсвирѣпѣлитѣ отъ схизмата гръцки умове и страсти бѣхѫ захванѫли вече да се проведреватъ и утихватъ. Всички съгледахѫ че схизмата не донесе онния плодове и облаги, които се очакваха отъ нея. Нето Българитѣ се сбъркахѫ, нето Вис. Порта се поддаде, нето Русия се полъга, — а ген. Игнатиевъ, при всичкитѣ интриги на Мидхадъ-пашовата партия, все имаше влияние върху Султанъ-Азиза и върху Рашидъ-паша. И доста мнозина Гърци, частно и прѣзъ печатътъ, захванѫхѫ да критикуватъ схизмата, и да нападатъ на онния, а особенно на Патриарха Антима Кутулианоса, които бѣхѫ истъкмили тая схизма. И станѫ че около половината на м. Юлий, когато Патриархътъ отиде при Рашидъ-паша да иска бератитѣ на „православнитѣ“ негови владици за България, министрътъ на Външнитѣ работи му отговори че, съгласно съ едно рѣшение въ Министерскиятъ Съвѣтъ, тие берати немогѫтъ да се дадѫтъ; че Вис. Порта не припознава схизмата; че тя е рѣшила да се тури ферманътъ въ дѣйствие, и че за Патриархията неостава друго освѣнъ да се помири съ Българитѣ. Патриархътъ не приелъ това, но съдружающитѣ го синодални старци се изразили, че то може да стане, стига Екзархътъ да поиска, споредъ редътъ си, прошка отъ Патриархътъ. А когато, слѣдъ това отиде Екзархътъ при Рашидъ-паша, тоя послѣдниятъ му разказа за случката и му прѣпоржчи да влѣзе въ пѫтътъ на споразумѣнието. На 31 Юния станѫ Събрание въ Орта-кьой, на което освѣнъ екзархийскитѣ съвѣтници, присѫтствували и други първенци Българе. Рѣшили да отговорятъ че:

«Българската Екзархия, а слѣдователно и Българскиятъ народъ съ радость приематъ прѣдложението на Н. Вис. Министра, и всякога сѫ готови да се примирятъ, но за това се изискватъ двѣ нѣща: 1° Трѣбва предварително Патриархията да приеме и припознае Императорскийтъ Ферманъ и 2° трѣбва Патриархията тоже да приеме и припознае всичко извършено до сега отъ Бълг. Екзархия за законно. Това си припознавание Патриархията трѣбва писменно да даде на Царското Правителство, което отъ своя страна писменно да го съобщи на Екзархията и тогава тая послѣднята ще са извърши дължностьта».

Тойзи отговоръ билъ приетъ благосклонно. Въ сѫщо време Рашидъ-паша спрѣ нѣколко вѣстника, между които и българскиятъ «Турция», като препоржчи на вѣстникаритѣ да пишѫтъ умѣренно по българскиятъ въпросъ.

Отъ всичко това резултатътъ бѣше че партията между Гърцитѣ, която залѣгаше за свалянето на Патриархътъ се осили още повече. Прошение се подаде до В. Порта за това сваляне. Правителството, противъ искането на Патриархътъ, се отказа да накаже подписницитѣ на това прошение. На 12 Септ. стана голѣма демонстрация въ домътъ на Патриархията противъ Антима VI. На 17 Септ. Патриархътъ наистина падна, и цѣла буря негодование и хули се изсипахѫ отгорѣ-му, най-вече за гдѣто станѫ схизмата. Отъ друга страна българската работа захвана да се поклаща напрѣдъ. Дионисий Ловчански заминѫ, на 25 Авг. за епархията си съ берать. В. Порта захванѫ да туря въ испълнение честитѣ прозби и прѣдставления на Бълг. Екзархъ относително „истиламитѣ“ съгласно съ 10 чл. отъ Ферманътъ, както и относително неподтвердений още Екзархийски Уставъ. Така на 15 Септ. Правителството допусна да се испита населението по бройность, да ли въспиема Патриархията или пакъ Екзархията, — и то първо въ *Сѣрската* и *Скопската* епархии. А на 25 Септ. Рашидъ-паша позволи, щото Екзархътъ да постѫпи съгласно съ касателнитѣ наредби на Екс. Уставъ, за да се избере *Синодъ* и *Екзархийски Съвѣтъ*. Въ краятъ на сѫщий мѣсецъ испратихѫ се отъ Екзархията писма до епархиитѣ относително избирането членоветѣ на Екзархийский Съвѣтъ. На 10 Окт. свърши се «истилямътъ» въ *Скопската епархия*, която се припозна за неоспорима часть отъ Бълг. Екзархия.

Между тѣмъ продължаваше се междуцарствието въ Патриархията, т. е. борбата, кой да бѫде наслѣдникъ на Антима. На 10 Ноември. заминѫ отъ Патриархията пратенъ изневѣрникътъ Българинъ Архимандритъ Теофилъ — за Търново. Екзархията поиска и тя да се въспользува отъ смѫтнитѣ обстоятелства и испрати *Доротея* Скопски въ *Одринъ*, а *Нила* Смолянски въ *Солунъ*, като достави слѣдъ това такриръ на Вис. Порта съ прилично извѣстяване на тая постѫпка. Патриархията протестува съ такриръ. Рашидъ-паша поиска обяснения отъ Екзархията, които незабавно и получи. Но на 1 Дек. съ едно «тезкере» до Екзархията, Портата заповѣда да се върнѫтъ реченитѣ владици. Слѣдъ второ «тезкере», изпратено на 19 Януар. 1874 г., въ което се укоряваше испра-

хията расписа до своитѣ митрополити изъ епархиитѣ за избирание-то членове на *Екзархийскій Синодъ*. Въ м. Априлий пристигнѫхѫ отговоритѣ въ Цариградъ и отъ тѣхъ се видѣ, че вишегласие получили слѣдующитѣ архиереи, които сѣ и прогласихѫ за Синодални: — а именно: Т. Т. П. П. *Иларионъ Търновскій, Панаретъ Пловдивскій, Симеонъ Преславскій* и *Иларионъ Кюстендилскій*. Послѣдний неприе, по старость. Слѣдъ това избрахѫ мѣсто него *Русенскій Григорія*, който тоже не прие. Най сетнѣ избрахѫ *Виктора Нишкій*, но мѣстната община се възпротивила на отиванието му.

Първитѣ мѣсеци на 1874 г. се изминѫхѫ, както по горе казахме, въ неопредѣлени колебания. По на 30 Марта заминѫхѫ за епархиитѣ си, снабдени съ царски *берати*, *Доротей Сковски* и *Натанаилъ Охридски*. Въ това време заминѫ за Пловдивъ и Панаретъ, когото Екзархията бѣ назначила, отъ своя страна, членъ въ комисията за „истилямитѣ“. В. Порта налѣгаше щото и Патрикътъ да назначи, отъ своя страна, подобенъ членъ за въ тая комисия, но напразно. Патрикътъ незимаше никакво рѣшение. Напротивъ, той протестувá съ „такриръ“ до В. Порта противъ издаденитѣ на Натанаила и Доротея берати, съ което предизвика, по Възкресение 1874, рѣшително едно „тезкере“, гдѣто В. Порта му заявяваше, че непризнава схизмата, и че сама ще тури въ дѣйствие 10-й чл. на Царский Фермань отъ 1870 г. Но, споредъ приетата си вече тактита, Рашидъ-паша незакъснѣ да испрати друго «тезкере» и до Екзархията, въ което се искаше, щото Българитѣ да отстѫпятъ по една църква въ Кюстендиль, Велесъ, Врания и Куманово — на «грѣцкитѣ общини». Между тѣмъ Екзархътъ и други бълг. митрополити въ Цариградъ какъвто Иларионъ, ходѣхѫ, викани — или отъ себе си, на В. Порта. По възкресение Екзархътъ направи визити на Ермењский Патриархъ, на генерала Игнатиева, на Сърбский представитель въ Цариградъ г. Христича, както и (на 27 апр.) на самий Сърбский Князь, Милана, който по него време бѣше дошълъ да посѣти Султанътъ. Първъ г. Христичъ му върнѫ визитата на Орта-Кьой; слѣдъ него (на 1 Май) генералъ Игнатиевъ направи това; — сѫщо и австро-унгарский въ Цариградъ пославникъ графъ Зичи, направи, отъ себе си, визита на Българский Екзархъ. Грѣцкий Патрикъ, смутенъ отъ посѣщението на ген. Игнатиева, поискалъ обяснения отъ Русского Правителство и Синодъ върху това неприятно за него събитие. Между тѣмъ, въ

краятъ на Априлия, падна Рашадъ-паша и за министръ на Външнитѣ Дѣла въскачи се *Аарифи*-паша. Въ това време ржкоположи се за епископъ и архимандритъ *Климентъ* (Друмевъ). И нему има главно да се благодари зарадъ отварянието на първото Богословско Училище въ България, именно въ Лѣсковецъ, което се извърши въ м. Май 1874 г.

Ние порасказахме горе-долу явленията на устройнический процесъ у самостоятелната Бълг. Черква, която въ него време броеше вече 18 епархии съ 16 Митрополита и 2 епископа. Време е да хвърлимъ погледъ на обратната страна, т. е. на онния явления, които показватъ вътрѣшнитѣ ежби и борби, било въ Цариградъ било по епархиитѣ, — борби произлѣзли отъ лични интереси и чужди внушения, или отъ собственната неспособность и некадърность на бълг. архиереи, или пакъ отъ неразбранщината и незрѣлостьта на нашитѣ общини.

Първото подобно явление се случи на 1 Дек. 1873. Игнатиевъ и Рашидъ-паша искахж спогождението между Йоакима и Антима. Бълг. Екзархъ, облегнжтъ на Д-ра Чомакова, за когото цѣли десеть епархий имаше да дадътъ гласътъ си при тогавашнитѣ избори за Екзархийский Съвѣтъ, стоеше упорито и непреклонно върху ферманътъ. Нѣкои господа отъ привременнитѣ още екзархийски съвѣтници, както и други нѣкои (всичко 11 души на брой), които стоехж по близу до Портата или до Русското посолство, подкачихж борба лично срѣщу Екзархътъ, и то съ единъ протестъ противъ неговото слѣпо ужъ слѣдване волята на «едного отъ съвѣтницитѣ», като му натякваxж станжлото „безъ знание на В. Порта“ испращане Доротея и Нила въ Одринъ и Солунъ, съ което като, че той (Екзархътъ) косвенно припознавалъ схизмата. Позната е тактиката на искуснитѣ дѣйци. Тѣзи 11 души, за да придобиятъ явното мнѣние показваxж се по голѣми «ферманисти» отъ самий Екзархъ. Но срѣщу тоя протестъ появи се другъ адресъ отъ страна на мнозина Цариградски Българи въ полза на Н. Блаженство, — и така тая работа се мина безъ по-вече, за сега, шумъ. Но зародишътъ за разцѣпление въ силитѣ около Екзархията останж. Другъ въпросъ дойде на-скоро да му даде храна. Партията на Единадесетьтѣхъ, състояща отъ мажье по-заможни, при това повечето чиновници при Турското Правителство и задомени въ Цариградъ, захванж да агитира, подъ извѣтъ на икономия съ народнитѣ пари, щото на Екзархийскитѣ Съвѣтници да се не плаща; съ това има-

ше да бѫдѫтъ докачени, главно, нуждающитѣ се отъ заплата: г.г. Д-ръ Чомаковъ и Драганъ Цанковъ, които именно и бѣхѫ най-вѣрний отзивъ на народнитѣ стремления въ Черковного дѣло. Съ рѣшението да се неплаща, Екзархийский Съвѣтъ можеме да остане монополъ на реченитѣ нѣколцина заможни Българи въ Цариградъ. Освѣнъ това подигнѫхѫ въпросътъ на даването смѣтки отъ страна на Екзархията, което тая послѣднята и направи, като си съобщи, на 29 Юний 1874, билянцътъ отъ съставянето на Екзархията съ Царский Фермань до 31 Дек. 1873 година.

Отъ Епархиитѣ пръвъ *Аверкий Врачански* дойде, по неумение, въ силно стълкновение съ мѣстнитѣ власти, вслѣдствие което биде и повиканъ въ Цариградъ въ краятъ на м. Мартъ. Второ отъ *Нишъ* се чу, че тамошний Митрополитъ *Викторъ* дирѣлъ съдѣйствието на властьта за искарването владичинатa си отъ населението. Сѫщото се извѣсти за *Охридский Натанаила*. А *Пиротский Партений* дошълъ въ стълкновение съ самитѣ мѣстни граждани, вслѣдствие което Партений дойде, въ Мая, въ Цариградъ. На 10 Юний *Доротей Скопский* вслѣдствие политически интриги и комитетски събития, за които ще говоримъ по-сетнѣ, даде си оставката и дойде въ Цариградъ.

Екзархията отъ своя страна, стреснѫта отъ тия твърдѣ неприятни явления, въспретна се съ стоящитѣ на расположението ѝ срѣдства да поправи работитѣ. Екзархийский намѣстникъ въ Видинъ епископа *Кирилла*, който прѣдъ това бѣше дошълъ въ Цариградъ, пращатъ въ Скопие мѣсто Доротея. На 24 Авг. праща Руссенскаго Григория въ Нишъ, да съдѣйствува на Виктора за наредата на Епархията му. Сѫщо праща Самоковскаго Доситея въ Пиротъ, за да уравни разногласието между Партения и мѣстнитѣ граждане. Сѫщо Пелагонийскаго Евстатия въ Враца по дѣлото на Аверкия. Но и тримата пратеници немогоха да сполучѫтъ въ миссията си. Вслѣдствие това Партений си дава оставката отъ Нишавската Епархия, а Екзархията испраща *Евстатия* за *Пиротъ* да пристоява, догдѣ си избератъ другъ архипастиръ, за кѫдѣто заминѫлъ обаче чакъ въ Дек. м. 1874. Сѫщо на 9 Ноември. подава си оставката и Врачанский Аверкий, а Екзархията праща въ Вратца за свой намѣстникъ Архимандрита *Константина*.

Явления подобни на гореприведенитѣ изникнѫхѫ и отъ други страни. Въ м. Авг. *Велешани* се подигнѫхѫ противъ *Дамаскина*. Въ *Кюстендилъ* пристигатъ оплаквания срѣщу *Илариона*

Кюстендилски села правили пакости. Ето извѣстихѫ и
ия между *Кирилла* и *Скопскитѣ* общинари. Въ
София върли смущения срѣщу *Мелетия*. На 2
прошение до Ексархията противъ *Дамаскина* отъ
Велешане. Сѫщо на 9 Ноемвр. нови оплаквания отъ
въ *Мелетия*. Евихѫ се даже оплаквания отъ *Плов-*
Панарета, т. е. противъ неговитѣ хора и служащи.
ѣмъ разни и бройни бъркотии, отъ другъ видъ става-
Въ *Охридъ* сѫщо и въ *Велесъ*, ставахѫ буйни и
ковения между Българи и патриаршески привержен-
ъ на черкви, каквито правителството допущаше и
тие послѣдвитѣ. *Дебърскитѣ* и *Костурскитѣ* жи-
прошения за присъединение къмъ Ексархията. Въ
Солунский премина къмъ *Унияти* въ Солунъ.
тници се карать за несполуката на схизмата. Въ
комисия при Вис. Порта по въпроситѣ между Ек-
патриархията. Партията на Единадесеть тѣхъ ползува
то аме между народътъ на г. *Гавриила Кръсте-*
отъ времето на схизмата бѣше отстѫпилъ отъ Ексар-
отъ лошиятъ вървежъ на работитѣ подкан-
Българе да податъ прошение и да правятъ постѫпки

доста мжченъ въпросъ отъ който не закжснѣха да се възползуватъ противницитѣ на Н Блаженство и на Екзархийскитѣ управители. Извѣстно е, че г. г. Христо и Никола Ганчилещови и Д. Ив. Гешовъ бѣхж издали значителни суммы въ заемъ за темелитѣ на новата черква, която бѣ захваната на 1858 да се гради при вехтата, Св. Стефанъ на Фенеръ въ Цариградъ. Сега, когато се бѣ подигнало вече правилно църковно управление въ България, реченитѣ господа подигнжхж въпросътъ за заплащанието на тие църковни дългове. Тѣ прѣдставихж смѣтка за около единъ милионъ грошове отъ заемътъ си и лихвитѣ му. Екзархията се постара чрезъ свои довѣрени лица за да провѣри искътъ и намѣри че, като се отзематъ лихвитѣ, то споменжтитѣ заемодавци имать да зематъ въ кайме около 800.000 гр., а въ злато около 5000 лири. Слѣдователно всичкий въпросъ бѣше: да се даде ли цѣлъ милионъ или само половината. — Его посрѣдъ какви обстоятелства и бури караха напрегнжто корабътъ на Българската черква, главно. — Д-ръ Чомаковъ и Панаретъ Пловдивский.

Между тѣмъ, отъ време на време свиваха се слуховетѣ и увѣренията, че Портата тъкмѣла да съставн коммисии по «истиляметѣ» или че искала да позволи на Екзархътъ съ «тезкере» за да постжпи въ всичко според Уставътъ. То бивахж трохи за изгладвѣлото явно мнѣние на Българитѣ. Въ краятъ на 1874 г. бивший Врачанский Аверкия назначихж за пристоящъ епископъ при бълг. въ Ц/дъ черква. А попъ-Харитона испратихж въ Берковица, която съвѣмъ вече непризнаваше Софийский Мелетия, като Екс. Намѣстникъ.

Въ началото на 1875 г. дойде за министръ на Външнитѣ дѣла, мѣсто Аарифи, *Севфетъ*-паша, който въ м. Февруарий, сжщо се обѣща за „истиляметѣ" и за Уставътъ. На 5 Ян. станж Събрание на Орта-кьой по въпросътъ за църковний дългъ, и се избра шесточленна коммисия, която да разгледа и издири дѣлото. Въ сжщо време рѣшихж щото на Екзархийскитѣ Съвѣтници да се плаща, което не малко злъчка подигнж въ противницитѣ, които послѣдваха да жалятъ „народнитѣ пари." Екзархътъ, налегнжтъ отъ четири страни повиква, въ м. Февруарий, по телеграфътъ Търновскаго Иларіона и Русенскаго Григорія. А на 15 Февр., главнийтъ отъ заемодавцитѣ, Хр. Ганчилеща, даде си оставката отъ Екс. Съвѣтъ. На 2 Май партията на 11-тѣхъ свика митингъ отъ 53 души на църковний метохъ, гдѣто подписахж едно като прошение до Екзархътъ,

въ което се расправѣше и протестуваше противъ лошій вървежь на работитѣ. Срѣщу това яко-би прошение надойдохѫ много протести отъ областьта, въ които се исказваше пълно довѣрие къмъ Н. Блаженство. По-видни̂тѣ лица отъ двѣтѣ борящи се въ Цариградъ партии бѣхѫ тогава: отъ едната (младата или народната) страна: Г. г. Драганъ Цанковъ, Д-ръ Чомаковъ, Г. Груевъ, П. Славейковъ, И. Найденовъ, Т. Икономовъ и много др. А отъ противната (старата или както я наричахѫ, чорбаджийската) страна: Г. г. Танчилешови, Камбуровъ, Гешоглу, Минчоглу, Д-ръ Стамболски, Караминковъ, Д-ръ Вълковичь, Хаджи Иванчо Пенчовичь, Симовъ, Балабановъ и др.

Отъ друга страна разстройнитѣ явления по епархиитѣ си слѣдвахѫ, ако и въ по-малъкъ размѣръ. Отъ Търново се оплаквахѫ противъ срѣбролюбието и деспотический характеръ на Илариона. Отъ Скопие пристигна тѫжба срѣщу ново-избраний Кирилла. Изъ вѣстницитѣ се позагатнѫ за нѣкой архиерей, който показалъ прямо неповиновение къмъ Ексархийското Началство. Сѫщо за другъ (а може и за сѫщий), който направилъ интрига противъ Ексархътъ за да спичели епархия . . . (в. Вѣкъ бр. 20 г. 1875).

Да изброимъ сега движенията които, особито по него време, станахѫ въ крѫгътъ на бълг. архиереи. На 19 Апр. заминѫ Преславский Симеонъ за епархията си. Въ Юния се поминѫ въ София *Ловчанский Дионисий*. Но въ началото на Юлия 1875 поминѫ се въ Цариградъ и доблестний старецъ, *Иларионъ* Търновский. Характеристиката на тоя великъ воителъ по черковната независимость на Българитѣ, направихме на друго мѣсто. Тукъ ще приложимъ че погребението му станѫ величественно. И при надгробното слово, което каза г. П. Р. Славейковъ се пролѣхѫ хиледи сълзи . . . Да приложа тука че въ извѣстний лагерь зе да се говори, какъ Ексархътъ мисли да остави Цариградъ и да отиде въ Търново за Митрополитъ . . . — Прѣзъ м. Юлия пристигнѫха въ Ц/градъ Самоковский Доситей и Пловдивский Панаретъ. На 8 Авг. замина Григорий обратно за Руссе. Нему се възложи привременното управление на Търновската епархия. За Скопский Кирилла излѣзе *бератъ* отъ В. Порта. Велешкий Дамаскинъ се повика въ Цариградъ за членъ на Синодътъ. А за неговъ намѣстникъ испрати се О. Тодоръ Митовъ, който отъ по-прѣди, вслѣдствие преслѣдванията на Мелетия, бѣше отстраненъ отъ София. По него време и бивший Врачанский Аверкий заминѫ отъ Цариградъ за отечеството си.

Между тѣмъ въ Екзархията ставахѫ разисквания и нѣкои мѣрки за подигнуването едно по-примѣрно училище на Орта-кьой. Отъ друга страна насилваха Портата за „истилямитѣ." И на 16 Авг. тая послѣдната се съгласи да изиска отъ Патриархията и отъ Екзархията по двама членове които съ единъ отъ Портата назначенъ членъ да съставятъ испитателна коммисия и да предприематъ турянието въ дѣйствие на 10-й чл. отъ ферманътъ. Но, отъ друга страна, Херцеговското възстание бѣше много набуняло. Източниятъ въпросъ доближаваше голѣмата си криза. Ессадъ-паша падна и Махмудъ-Недимъ дойде за Великъ-везиръ. Султанъ Азисъ не искаше да се отдвои отъ върнията си и мъдъръ Съвѣтникъ, който вардѣше приятелството съ Руссия, при всичко че вече допусна да влѣзѫтъ въ Министерството и шефовете на «младата» т. е. войнолюбивата турска партия, Мидхадъ-паша въ Правосѫдието и Хюсеинъ-Авни-паша въ Военното Министерство.

И настѫпи голѣмата криза на Балканский Полуостровъ. Черковний въпросъ останѫ на заднiй планъ. Ще спомѣнемъ само че въ Септ. 1875 Екзархията издаде, съ одобрението на Правителството нѣкои кратки «привременни правила», споредъ Уставътъ, за черковното управление, и че на 18 Окт. се поминѫ *Хр. Тапчилеща*, единъ отъ старитѣ, богатитѣ, честнитѣ Българе който, отъ участието си въ народнитѣ работи, не остави лошъ споменъ. Нѣколко дена слѣдъ това, поминѫ се и *Доротей* Скопский. На 2 Февр. 1876 г. се ржкоположи за епископъ *Иосифъ*, и се испрати за *Митрополитъ въ Ловечь*, отъ гдѣто бѣше и избранъ за такъвъ. На 7 Февр. поминѫ се и *Партений Нишавски*, а на 27 Февр. се поминѫ и Униатский епископъ, *Рафаилъ*.

V.

Съдържание: **Революционното дѣло; първата фаза: тайнитѣ комитети изъ Българско, т. е. Василъ Левски. Втората фаза: възстанието въ 1876, т. е. Ботевъ и Бенковски. Свалянието на Султанъ Азиса и разсвирѣпяванието на Турцитѣ. Прегледъ на събитията до войната съ Руссия. Даването оставка на първий Български Екзархъ, г. Антима, и възшествието на вторий Екзархъ, Н. Б. Ловчанскаго Иосифа.**

Да хвърлимъ сега кратъкъ погледъ върху другата, *революционната*, страна на потаената въ Българский народъ дѣятелностъ, които оставихме при расправата ни за четитѣ въ 1868 г.

...вършването на Черковний въпросъ чрѣзъ ферманътъ,
...фаза и се по-опредѣлени форми.
...ще периодътъ на съставянието тайни революционни
...по-многото градища отъ-самъ Балканътъ. И героятъ
...бѣ — *Василъ Левски*.
...клетнически комитети, пораждани отъ побутванията на
...волюционни комитетъ въ Влашко, т. е. отъ главнията
...ила Левски, се съставѣхѫ почти вредъ отъ хора млади
...интригата и въ оржжията, и лишени отъ срѣдства
...революционното прѣдприятие, но за то обладавани
...патриотизмъ и слѣпо самопожертвуване. При все това,
...извънредното искуство и на чрезвичайната неустра
...сила Левски, тия младчески комитети можахѫ, горѣ-
...рѣпятъ и развиватъ, можахѫ даже да подадѫтъ нѣ-
...знакове на сѫществуванието си и на стремленията
...примѣръ, станѫха нѣкои убийства на лица заподозрени
...ятъ Комитетъ, безъ да се угади нѣщо. Станѫ, при-
...обирането на пощата при Орхание, — и при всичко
...упознахѫ, какъ това дѣло ще е отъ революционни
...итетътъ въ Румѫния, — пакъ неможе да проникне
...ѣ. Случи се, обаче щото въ Октомврия 1872 г. въ
...овченско), единъ попъ да прѣдаде самаго Василя Лев-

Узуновъ, пратеникъ и «апостолъ» на Центр. Комитетъ, грѣшилъ несполучливо върху единъ богатъ Цинцаринъ въ Хасково, вслѣдствие което бидохѫ испохванати мнозина отъ Хасковский както и отъ други околни Комитети въ Тракия. Вслѣдствие испитванията по това дѣло, осѫдихѫ се мнозина на заточение и затворъ въ Азия. А прѣзъ лѣтото, другъ младъ агентинъ, *Ангелъ Кънчовъ*, убива се на Русенското пристанище, кога го бѣхѫ нападнѫли да го хванѫтъ забититѣ; и отъ книжата, които се намѣрихѫ при него, както и отъ по диритѣ на странствованията му, други мнозина отъ севѣрна България, пострадахѫ.

Вслѣдствие разнитѣ тия несполуки, настанѫ едно притихване по тая часть между Българитѣ, и чакъ отъ 1874 и—5 т. е. отъ какъ пламнѫ Херцеговското възстание и отъ какъ Сърбия захванѫ да шава и да тъкми война, почнѫ се отъ-ново подземната революционна дѣятелностъ, която имаше да роди голѣмото възстание отъ 1876 и — ужаснитѣ клания.

Но отъ-какъ, въ пролѣтьта на 1875, се показа че тримата Императори, Германский, Русский и Австрийский, рѣшили да дѣйствуватъ съгласно по източний въпросъ, въ Цариградъ осѣтихѫ опасностьта и приближванието на бурята. Въ севѣро-западнитѣ страни на Балк. Полуостровъ, въ Херцеговина и Босна, Черна-гора и Сърбия подхванали бѣхѫ вече почти явно да се приготвятъ за война срѣщу Турция. Султанъ Азисъ и старияТъ Махмудъ-Недимъ още се не отричахѫ отъ любимата си мисъль за миръ и за приятелство съ Руссия. И обстоятелствата налагахѫ едно сближение отъ страна на Вис. Порта къмъ другитѣ си християнски поданници, а особенно къмъ Българитѣ. Редакторътъ на „Турция,“ г. Геновичъ, отиде за Херцеговина като драгоманинъ при властьта, която воюваше противъ възстанницитѣ. Г. Др. Цанковъ се назначи мѣсто него, за цензоръ на българскитѣ вѣстници. Екзархията увѣри правителството за липсването у Българитѣ на симпатии къмъ възбунтуванитѣ Херцеговци. На 20 Септ. 1875 получи сѫщата „тезкере,“ въ което се наказваше благодарностьта на Султанътъ къмъ Българитѣ зарадъ такивато тѣхни чувства. Но тая постѫпка на Екзархията никакъ се не понрави на българскитѣ кржгове въ Цариградъ. Времената и сѫжденията, отъ 1866 г. насамъ, се бѣхѫ вече измѣнили и—изострили.

На 22 Септ. Правителството прогласи нѣкакви «уставни правдини,» въ които се казваше че недоборитѣ отъ данъцитѣ се прощавали на бѣднитѣ, че общинитѣ ще мо′жѣли да избиратъ свобод-

тели въ областнитѣ управителни съвѣти, и други т. п.
Ноемвр. *Рашидъ*-паша се назначи за Министръ на
Дѣла, а на 20 Ноемвр. Мидхадъ-паша се принуди
да отстѫпи отъ Министерството, и за Министръ на
дойде *Джевдетъ*-паша. Нѣколко дена слѣдъ това из-
ско Ираде за «благоустройството на сѫдилищата.» А
дъ ирадето появи се новъ Султански ферманъ, който
ренни преобразования въ сѫдилищата, въ събиранието
въ издаванието на притяжателни, въ защитата на
ъта и животътъ, въ унищожението на ангариитѣ, въ
промишленностьта и търговията; при това подтвърждава-
рава и привилегии на разнитѣ религиозни общини, допу-
ки заемванието държавни служби, преобразяваше „бе-
аваше на 50 лири откупътъ отъ военната повинность
освобождаваше подданнитѣ на чифлицитѣ съ разсподѣ-
митѣ имъ, обѣщаваше зимане въ внимание всичкитѣ
сѫщо и издавание закони за точното испълнение на
нения отъ страна на административнитѣ власти. Виж-
Портата не на-шега се бѣше запѫнѫла за да избѣгне

тойзи ферманъ не остана никой задоволенъ. Нето Бъл-
освѣнъ че невѣрвахѫ вече на подобни «сладки и ме-

щото да се приготвя общо, съ знанието на всички — и на жени и на дѣца —, за прѣдстоящето възстание. Това явление е извънредно. Никога народъ не е узрѣвалъ толкозъ нагло — вѫтрѣ въ 10 годинъ — за такова крайно рѣшение. Това се отнася особенно до ония градища и села, които се намиратъ по южниятъ клонъ на Ст.-Планина и на Срѣдня-Гора.

Но и сега едно пребързвание и една недоглѣдчивость предизвикахѫ революционното дѣло да се открие преди времето си именно въ *Чирпанъ* и въ *Стара Загора*. Това се случи въ Септемврий 1875. И неостанѫ почти младъ и възрастенъ човѣкъ въ тие двѣ мѣста незатворенъ. По него време станѫхѫ нѣкои откривания и въ Шуменъ, а и въ Узунджово по панаирътъ се разрази турский страхъ. Сѫщо и по Търново зеха да дирятъ и да хващатъ и комитетаджий. Сѫщо ставаше и по Копривщица Въ Цариградъ пострада „Вѣкъ“ и г. М. Балабановъ не се забави да извади новъ листъ «XIX Вѣкъ», като слѣдваше да тѣши и да тѫжи заедно съ народа. Мѣжду тѣмъ една коммисия, на която за членъ ся назначи и Георгаки Стояновичь замина на 17 Окт. отъ Цариградъ за мѣстата на откритията. Мнозина се пустнахѫ отъ затвора. Осталитѣ ги свалиха въ Одринъ гдѣто нѣкои обѣсиха, други заточиха, а трети пуснаха. Всичко това ставаше когато Махмудъ-Недимъ и Султанътъ искренно залѣгаха да примирятъ чрезъ горѣ-приведений си ферманъ Турци и Християни.

Но оставахѫ още толкова други градища и села, които още не бѣхѫ докачени, и които макаръ и стреснѫти не мислѣхѫ да се отречатъ отъ любимата си мечта за възстание. Нови пратенници апостоли отъ Румѫния, *Бобековъ*, *Воловъ* (Ванковъ), а особенно *Бенковски*, концентрираха своята дѣятелность въ юго-западнитѣ страни на Балканътъ и на Срѣдня-Гора, особенно въ *Панагюрище*, *Мечка*, *Копривщица* *Бѣлово* и пр. и приготвѣхѫ съвсѣмъ правилно възстание за пролѣтьта 1876, когато чети имаше да прискочатъ отъ Румѫния, и Сърбия имаше да отвори война.

На 21 Апр. 1876 избухнѫ, пакъ случайно и преждевременно, възстанието въ Панагюрище и Копривщица. И ужасната драма се подкачи.

Въ това време станахѫ нѣколко ужасни събития, които показахѫ висчката острина на кризата. На 24 Апр. Турцитѣ въ Солунъ подбуждани отъ Софти, направихѫ и убихѫ Французскиятъ и Прускиятъ консули г. г. Мулена и Абота. Въ Цариградъ се въз-

бунтуваха Софиитѣ и направиха демонстрация прѣдъ Султанский палатъ. Вслѣдствие това паднѣ Махмудъ-Недимъ, а на негово мѣсто дойде пакъ *Мехмедъ-Рюжди*. Султанътъ се опираше до край на възшествието на Мидхадъ-паша. По-сѣтнѣ, на 18 Мая, вслѣдствие едно палатско съзаклѣтие, Азисъ биде свалент отъ прѣстолътъ и — убитъ, както се види, — а за Султанъ се провъзгласи *Мурадъ*. Съ Мурадъ заедно възлѣзе за седмоазаминъ и *Мидхадъ*-паша, ржководительтъ на цѣлата интрига. Въ това време гръмнѣ по свѣтътъ и геройското минаване на *Ботева* и на четата му, по Австрийский параходъ „Радецки“, на Българский брѣгъ подъ Козлодуй. А на 18/30 Юния *обявихѫ* на Турция *война — Сърбия и Черна-гора*.

Между тѣмъ разигра се страшната, великата епопея на Българското възстание. Батакъ, Перущицѫ, Карлово и толкосъ други мѣста, и толкозъ други жертви . . . паднахѫ подъ ятагана на Черкези и башибозуци. Бенковски, слѣдъ разбиването на българскитѣ ратници, погинѫ при ; Воловъ, раненъ, удави се, кога да преплува р. Бѣла; Бобековъ сполучи да преплува и да избѣга; но съ смъртна болестъ въ гърдитѣ си . . . !

Живото мнѣние въ Европа, а особито въ Англия, пламнѫ при узнаваниего на башибозушкитѣ ужаси, и правителствата се принудихѫ да испратятъ въ Цариградъ по единъ извънреденъ посланникъ за една *международна конференция*, която да съчини нѣкои по-коренни реформи въ управлението на христианскитѣ (а особенно българскитѣ) области и въ отношенията имъ къмъ Султанътъ, и която комисия отвори предуготовителнитѣ си засѣдания около 25 Ноември. 1876. Между тѣмъ Мехмедъ-Рюжди паша паднѫ и вмѣсто него изскачи се за Великъ Везиръ, *Мидхадъ-паша*, а незабавно слѣдъ това прогласи се незавидното му творение „Отоманската Конституция“ (11 Декември. 1876). Но не се изминѫ нито мѣсецъ и половина отъ послѣднето събитие, Султанътъ заточи Мидхада вънъ отъ границитѣ на Турция, на основание единъ членъ отъ неговата Конституция.

На 1 Марта 1877 г. отвори се знаменитий „*Отомански Парламентъ*“, на който членове имаше двама или трима прѣдставители — Българи. Между тѣмъ Международната Конференция свърши работата си, и по несъгласението на В. Порта, дѣлото прѣминѫ въ Лондонъ, гдѣто отъ прѣдставителитѣ на силитѣ станахѫ нѣкои заключителни прѣдложения за разорѫжването на Турция.

не се съгласи, и — на 12 Апр. 1877 набраната
ъ Бесарабии Русска войска премина Прутъ . . .
ъ сега до краятъ на предприетото отъ мене дѣло,
ето съ което се завършва първий периодъ отъ ис-
гарската Екзархия; съ него полагамъ да се завърши-
вителний вѣкъ на новата Българска Исторня.
ето на Турското Правителство съ Русското, между
пе главно Българский въпросъ и народъ изложило
во Антима I, като народно-духовенъ глава на тойзи
твърдѣ мжчно положение. Като преемникъ на бъл-
ия и чувства той неможеше да се склони на нали-
ия приближени свои и на Портата, за да земе явно
одитѣ мжчители противъ Русия, която излизаше
ителница на Българитѣ. За това подновихъ се и о-
ттѣ и опититѣ за да се свали Екзархътъ. Много-
я отъ Цариградъ и отъ областьта протестуваха сре-
й сетнѣ, въ деньтъ на прогласяването на войната,
ѣдставители въ Турската Камара заедно съ други чи-
атъ, нѣкои владици — насилихъ Синодътъ да свали
тата назначи за времененъ неговъ замѣстникъ Плов-
та, като поржча щото вътрѣ въ 20 дена да се из-
ихъ. Но вече на 22 Апр. пристигнали по телегра-

По-лични печатни погрѣшки.

Страница	редъ	вмѣсто:	чети:
20	1	какъ	пъкъ
22	11	жаркий	жалкий
»	26	—	А за това трѣбва да направимъ прѣгледъ на социалнитѣ елементи и пластове въ тогавашна България.
28	6	новороти	повороти
30	37	необходими	непроходими
33	3	да	той
36	34	какъ	както
41	20	жикъ	жигъ.
43	24	народъ	породъ
45	31	сждъ	адъ
·	36	проведницитѣ	проповѣдницитѣ
46	3	напреснувала	напрѣгване
48	3	могло	могълъ
50	11	пристигна	прѣстигна
56	10	отпредъ	отвредъ
59	37	успоборя се	утаборя се
68	16	обратовани	обработвани
77	26	на Цариградъ	не Цариградъ
·	32	съ	въ
96	12	Брайковичъ	Бранковичъ
96)	10	царство	паство
103	14	апонеятъ	апогеятъ
106	33	нанародитѣ	народитѣ
115	31	отложителнотьта	отмъстителностьта
119	23	делегати	ренегати
121	20	пдбиваше	подбиваше

дъ	вмѣсто:	чети:
2	Леопардъ	Леополдъ
5	завѣдения	завѣщания
5	римската	Римската
5	е	и
	устройството	упорството
5	Но слѣдъ	посрѣдъ
2	одрядитѣ	обрадитѣ
0	отпредъ	отвредъ
0	пипкакъ	пипливъ
1	не предвзета	не съ предвзета
0	попита	потича
	свята	своята
0	дадоха	дойдоха
1	Стоянъ	Никола
0	Ст.	И.
	Разбуденитѣ отъ братията Българе	По'събуденитѣ отъ букурешкитѣ Българи
0	свѣра	сфера
1	прие	при
0	заводенитѣ	заваденитѣ

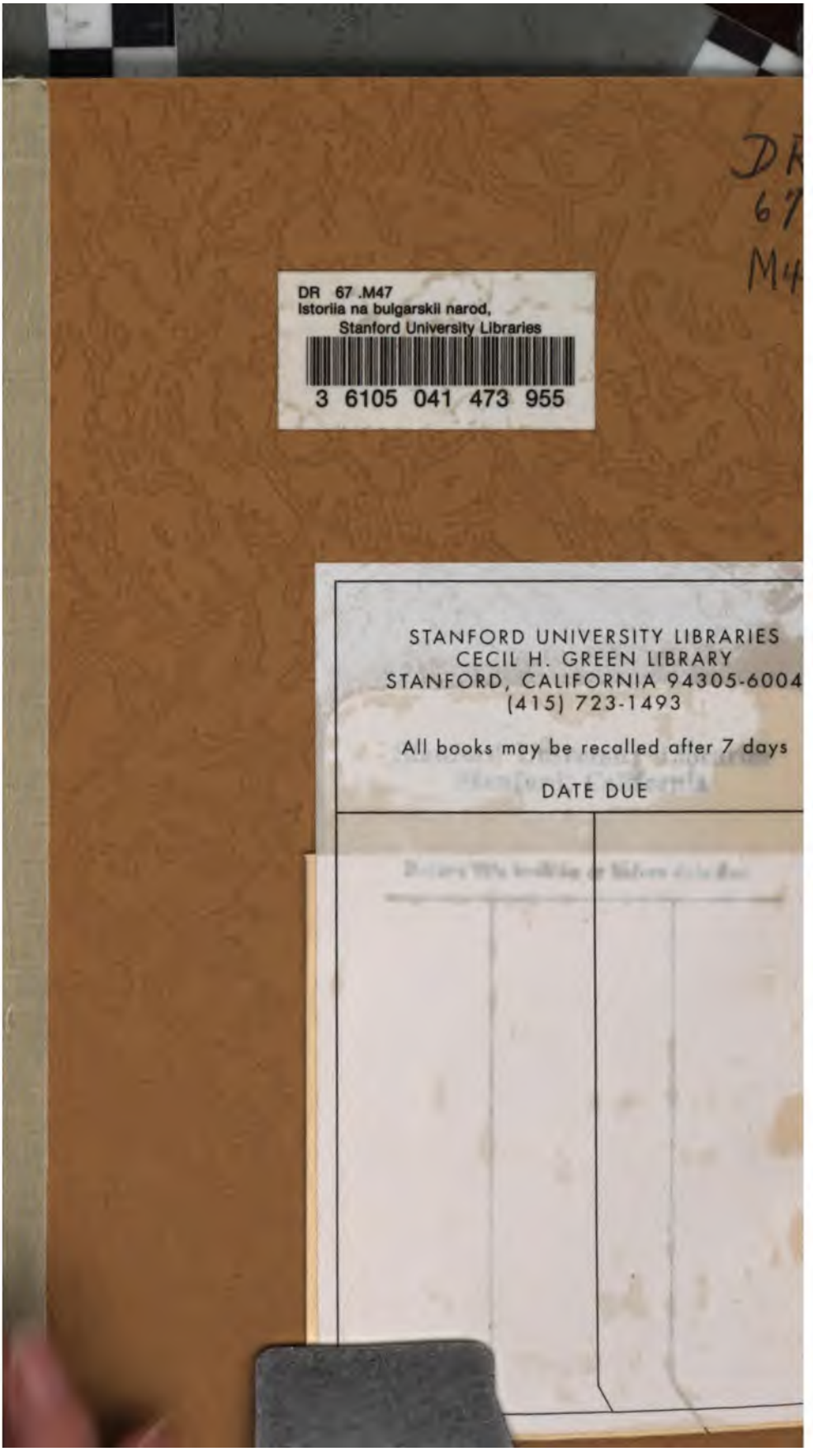
DR 67 .M47
Istoriia na bulgarskii narod,
Stanford University Libraries
3 6105 041 473 955

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days
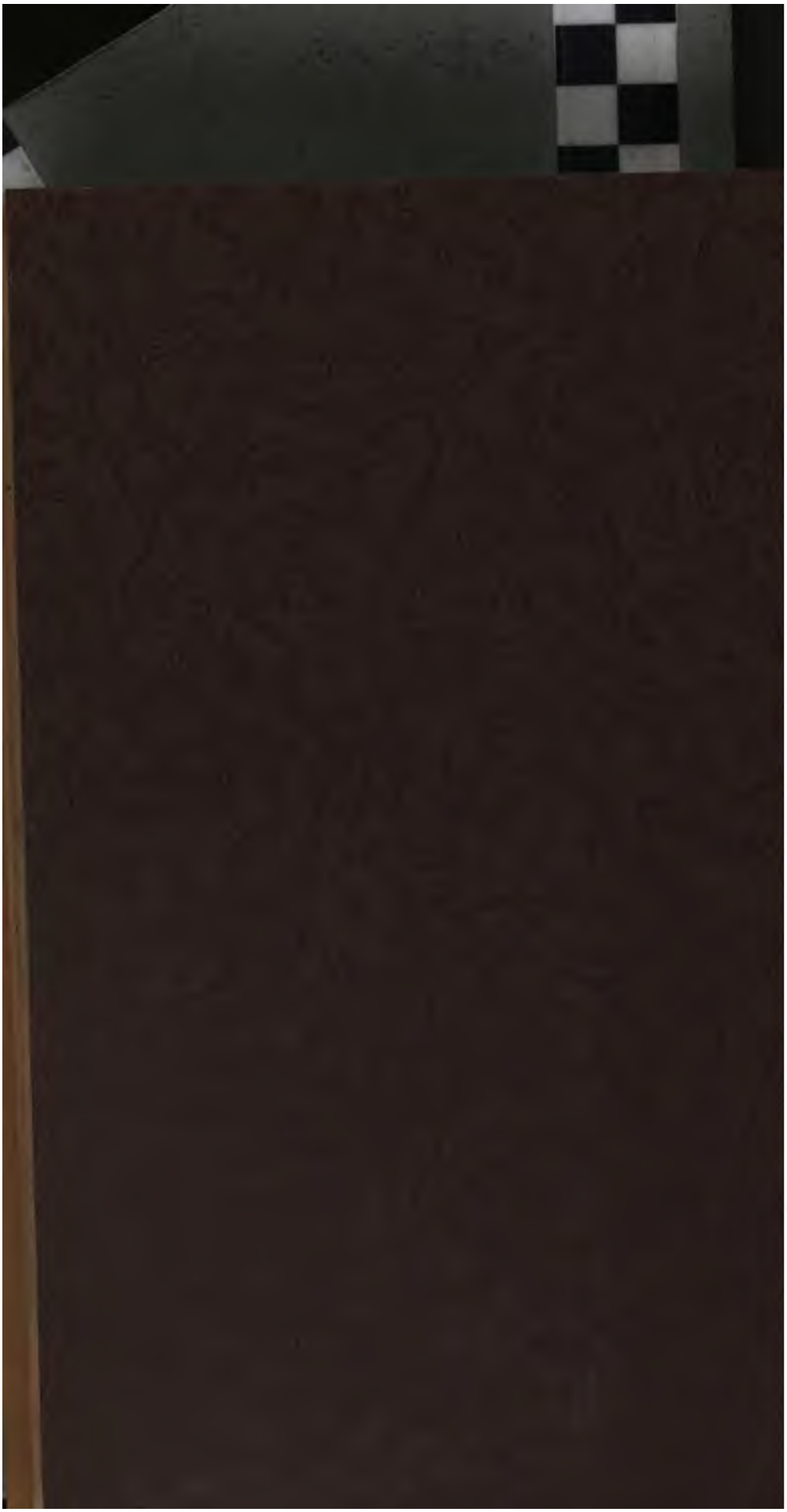
DATE DUE